

Nr. 1 (26) 2011 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Albino Kulišio
Joninės

Ak, nūklauškut, kam nūsiuju
Gėls švarko atlage
Kienu vardz ai išjėnėiu
Ant žilvėis, ties lėpė.

Nakti buvo sventi Jono
Lyg i pasakus seny
Zaroz švietė viuos šonuos
Lauvai dege ant kalny.

Užė jėnuos vasarozus,
Užė lėpė plaukdama
Ir armonika raudozė
Stiprius rankis tampona.

Ir kėnnai nerūpestingi,
Su kėpurėm ant šalies
Va i būri susimėko-
Saudėig dainis tuoj užplėi

Ir pulkai neraz vilėiskis
Skėlėde klydo pėrieteny
Baktėiai žvalgis, skardėias juokis,
Miti termus gėlėimis.

Viena ju sekundus laiki
Smėlėz tarp dantėz dailis
Sėkmis plaukas vėjis draiki
Jas užmėroš ai negalėiu.

Ak, nūklauškut, kam nūsiuju
Gėls švarko atlage,
Kienu vardz ai išjėnėiu
Ant žilvėis, ties lėpė!

A. Keliuočio rankraštis „Joninės“:
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos archyvo

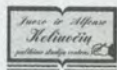
A. Keliuočio tėviškė. Nuotr. Albino Kulišio

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas

(Parama projektui

„Romuvos keliais“ – 18 tūkst. Lt)

Rokiškio rajono savivaldybė

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)

Arūnas Augutis

Nida Lungienė

Violeta Melvydienė

Nijolė Šniokienė

Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo

Albinas Kuliėšis

prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16,

LT-42117 Rokiškis

www.rokiskis.rvb.lt

www.keliuociucentras.rvb.lt

El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt

Telefonas 8 458 51502

Faksas 8 458 52106

Pirmajame žurnalo viršelyje –

Rokiškio dvaro rūmams – 210

Ketvirtajame viršelyje –

Juodosios gulbės Lita ir Latas Rokiškio

dvaro tvenkinyje – Cėsio miesto (Latvija)
dovana rokiškėnams

Išleido leidykla „Margi raštai“

Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“

Žalgirio 90, LT-09303 Vilnius.

Tiražas 300 egz.

ISSN 1822-6221

Turinys

- 3.... ALDONA ŽEMAITYTĖ. Antano Dambrausko lobiai
- 11.... DANUTA BALAŠAITIENĖ. Czesławo Miłoszo gyvenimas ir kūryba
- 16.... BIRUTĖ JONUŠKAITĖ. Czesławas Miłoszas ir Lietuva
- 22.... KRISTINA GRINKEVIČIŪTĖ- LUKOŠIENĖ. Eseištinė Czesławo Miłoszo mintis romane „Isos slėnis“
- 28.... RIMANTAS ŽIRGULIS. Czesławas Miłoszas ir Kėdainių kraštas
- 41.... ALFONSAS KELIUOTIS. Mano autobiografija
- 55.... ALGIMANTAS BUČIUS. Keli štrichai mokytojo portretui
- 60.... ALFONSAS KELIUOTIS. Liudo Dovydeno romano „Broliai Domeikos“ recenzija
- 64.... VALDAS PAPIEVIS. Eiti vertybių pusėn...
- 66.... LIUCIJA KIRSTUKIENĖ. Šventovės istorijos puslapiais...
- 71.... DALIA KIUKIENĖ. Dailininkas vitražistas Bronius Bružas
- 72.... BRONIUS BRUŽAS. Paskui šviesos žaismą
- 74.... BRONIUS RIAUBA. Panemunėlis – fenomenali parapija
- 75.... VIOLETA ALEKNIENĖ. Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia ir neužmirštama švietėjo kunigo Jono Katelės veiklos tąsa
- 88.... RITA VISKAITIENĖ. Jono Katelės bibliografija
- 95.... REDA KISELYTĖ. Nespėjau padėkoti...
- 100.... ALGIMANTAS BUČIUS. Eilėraščiai
- 103.... LAURITA LEŠČINSKAITĖ. Miniatiūros

A: 11/5

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Bibliografijos informacijos ir
kraštotyros skyrius

Mielas Skaitytojau,

Gražios ir malonios sukaktys lydi šį žurnalo numerį. Prieš penkerius metus leidinį „Prie Nemunėlio“ pradėjus leisti žurnalo formato, Jums, mielieji, šiandien pristatau jubiliejinį – dešimtąjį – numerį. 2011-ieji kultūrinėje erdvėje turiningi prasmingų asmenybių jubiliejų, svarbių kultūrinio paveldo objektų įkūrimo datų. Rokiškio krašto žmonės šiemet pažymi dvejų bažnyčių – Panemunėlio Šv. Juozapo globos ir Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo – 100-ųjų metų sukaktis. Kai kurios žurnalo publikacijos skirtos iškilų kultūros kūrėjų šimtmečiams. Nobelio premijos laureato Czesławo Miłoszo šimtmetį paminėti Rokiškio krašte, surengiant konferenciją Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje – neatsitiktinis sumanymas. Rokiškio krašto žmonės domina ne tik Czesławo Miłoszo kūrybinis palikimas, bet ir ryšiai, bičiulystė, šiltas bendravimas su rokiškėnu Juozu Keliuočiu, juodviejų kryptinga veikla prieškarinio kultūros žurnale „Naujoji Romuva“, šiemet pažymintį įkūrimo 80-metį. Šių kultūros žmonių pažintis, bendrystė, tolerancija pažiūrų ir nuomonių skirtumams dar kartą patvirtina, kad kultūrinis bendradarbiavimas – pavyzdys, kaip sutarti netgi aštriais visuomenės klausimais. Juozas Keliuotis buvo tas žmogus, kuris Czesławui Miłoszui padėjo sudėtingų istorinių, politinių įvykių sukury. Žurnalo puslapiuose kviečiu susipažinti su konferencijos „Czesławo Miłoszo skaitymai“ pranešimų tekstais.

Šiemet minime ir rokiškėno poeto, mokytojo, žurnalo „Naujoji Romuva“ bendradarbio, pirmojo laikraščio „Prie Nemunėlio“ redaktoriaus Alfonso Keliuočio šimtmetį. Dešimtmečiais nekinta autoriaus darbai: skaitytojų kartoms palikti rankraščiai tyrinėjami, vertinami. Kinta tik jį supusi aplinka, erdvė, kurioje žmogus augo, formavosi, stebėjo pasaulį. Daugeliui kūrėjų tokia erdvė – tai jų tėviškė. Czesławą Miłoszą visą gyvenimą lydėjo vaikystės Isos slėnis su šv. Petro raktelių pieva ir lazdynų giraitė, mitais ir neginčijama tikrovės pažinimo pradžia čia, Šeteniuose. Alfonsui Keliuočiui tėviškė buvo pati kūrybingiausia vieta su klajūnėmis ugnelėmis, palaidais vėjais, šimtamečiais klevais, šeimos kryžiumi kieme, tradicinės valstietiškos klėties paslaptimis. Svarstau, kaip galėjome paaiškinti Czesławui Miłoszui, kodėl Šeteniuose liko tik baltasis svirnas, kaip reikėtų pasakyti Alfonsui Keliuočiui – kodėl jo vaikystės namai „puošiasi“ modernia stogo danga, kodėl stumiame autentišką iš jiems bene šventų vietų, kodėl nedirjstame pritvirtinti atminimo lentos prie „renovuoto“ namo? Gal dar ne viskas mumyse prarasta, jei nedirjstame...

Džiaugiuosi, kad jubiliejinį „Prie Nemunėlio“ numerį kūrė žurnalo bičiuliai ir autoriai iš septynių Lietuvos regionų, svečiavosi rašytojas, Liudo Dovydeno literatūrinės premijos laureatas Valdas Papievis, gyvenantis ir kuriantis Paryžiuje. Nuoširdžiai dėkoju straipsnių autoriams, žurnalo fotografui ir leidėjams už kūrybiškumą ir bendradarbiavimą.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro pirmininkė

Antano Dambrausko lobiai

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Šių metų vasarį Druskininkai ty-lomis paminėjo savo garbės piliečio, mokytojo, vertėjo, rašytojo Antano Dambrausko šimtmetį. Versliame ir materialiam XXI amžiuje mažai kam rūpi antikos laikų literatūra ir jos korifėjai – Homeras, Sofoklis, Vergilijus, Ovidijus, Aristofanas, Terencijus... Šiandien net daugeliui humanitarų šie vardai tėra muzikalūs skambesiai – kaip hegzamtras, lėtai ošiantis tolimų pietų jūrų garsais. XXI amžius labai pakeitė žmonių mąstyseną ir pojūčius, tad nieko stebėtino, kad senosios klasikos į lietuvių kalbą vertėjo A. Dambrausko gimimo šimtmečio jubiliejus praėjo nepaminėtas net kultūrinėje spaudoje. Be to, Dambrauskas buvo politinis kalnys ir tremtinys... Šiems laikams tam tikra prasme tai irgi neparanku. Kuo labiau tolsta 1990-ieji su Nepriklausomybės atgavimo euforija, ši žinia apie žmogaus biografijos momentus darosi mažiau patraukli, nes tai jau nemadinga, o kai kam nepatogu priminti ar prisiminti...

Antanas Dambrauskas atsistoja greta kitų politinių kalinių ir tremties kūrėjų – poeto Antano Miškinio, solisto Antano Kučingio, žurnalistų Juozo Keliuočio ir Valentino Gustainio... Sunkiai skverbiasi žinios apie juos, išgyvenusius Sibiro gulagus, į mūsų jaunosios kartos sąmonę. O juk ten buvo ne tik badaujama, mirštama nuo vergiško darbo, bet ir juokaujama, kuriama, dirbamas

Antanas Dambrauskas, įžengęs į devintąjį savo amžiaus dešimtmetį. Nuotr. iš Adelberto Nedzelskio asmeninio archyvo

pozityvus jaunuolių, atsidūrusių lagerinėje mėsmalėje, auklėjimo ir švietimo darbas. Ne veltui sakoma, kad daug XX a. antrojoje pusėje pagarsėjusių mokslininkų ar kitų specialistų paauglystėje ar jaunystėje buvo išėję gulaginius universitetus. Apie tai pasiskaitykim A. Miškinio „Psalmsė“, J. Keliuočio „Mano autobiografijoje“ arba A. Dambrausko „Viskas praeina“...

I.

Antanas Dambrauskas gimė 1911 m. vasario 9 d. Norkūnuose (Rokiškio r.). Tėvai buvo ūkininkai ir, kaip daugelis ano meto šviesesnių žemdirbių, iš paskutiniųjų leisdami vaikus į mokslus, svajoto sūnų būsiant kunigu. Paklūsęs tėvų norui, A. Dambrauskas 1931 m. įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją, tačiau po metų pajuto, kad neturi pašaukimo kunigystei. Kadangi ir jaunystėje, ir visą gyve-

nimą buvo labai sąžiningas, jis nenorėjo nešioti blogo kunigo vardo. Rašytojo J. Tumo-Vaižganto, kuris į seminariją buvo pakviestas klausyti klierikų išpažinčių, padrąsintas išstojo iš seminarijos ir 1932 m. perėjo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą studijuoti senųjų klasikinių kalbų. Kunigystės atsisakymas neatsiliepė jo pažiūroms – išliko uolus katalikas ir mokytojaudamas Kauno gimnazijoje, ir dėstydamas senąsias kalbas Kunigų seminarijoje... Jo katalikybė nesusvyravo nei Sibiro lageriuose, nei tuo labiau, kai iš tremties grįžo į Lietuvą ir dėl darbo mokykloje privalėjo prisitaikyti prie ateistinio režimo nuostatų. Nesitaikė. Per geravalius žmones įsidarbinęs Druskininkų vaikų sanatorijoje „Saulutė“, jis „pavedė“ tuos žmones, sanatorijos ir mokyklos vadovus, kai pareiškė: „Tikėjau visą gyvenimą, tikiu dabar ir tikėsiu, kol mokslas pagamins bent vieną gyvą ląstelę.“ Tikėjimas Dievu ir įgimtas humoro jausmas A. Dambrauskui, kaip ir daugeliui „zekų“ bei tremtinių, padėjo išgyventi nepakenčiamomis sąlygomis – iškęsti šaltį, badą, nuolatinį pažeminimą, dirbant sunkiausius darbus. Garbė „Saulutės“ vyr. gydytojai V. Tekoriui, kuris, nepaisydamas nemalonumų iš savo vyresnybės, priėmė Dambrauską į darbą, jį globojo ir gynė nuo KGB aktyvistų.

Antano Dambrausko memorialinis kambarėlis Druskininkų tremties ir rezistencijos muziejuje. Nuotr. iš Adelberto Nedzelskio asmeninio archyvo

Bet apie viską iš eilės. 1945 m. gruodžio mėn., naktį iš 10 į 11 d., A. Dambrauską suėmė sovietinis saugumas. Net neturėjo teisės paklausti už ką. Užteko, kad jo pavardę per tardymus netyčia paminėjo koks nors suimtas jo pažįstamas ir nebūtinai „pavojingame“ kontekste. Dambrauskui, kaip ir kitiems, pritaikė Rusijos baudžiamojo kodekso 58 straipsnį, o tai reiškė – „tėvynės išdavimas“. (Beje, pagal tą patį straipsnį ir mano tėvas Petras Žemaitis, ūkininkas iš Suvalkijos, atsėdėjo Pravieniškių, Archangelsko,

Karagandos lageriuose, kirto mišką prie Jenisiejaus Krasnojarsko krašte.) Taigi gavęs „vaikišką bausmę“ (10 metų kalėjimo), Dambrauskas 1946 m. etapu iškeliavo į „plačiąją tėvynę“. Dar prieš etapą Lukiškėse susipažino su Petru Klimu (jų kameros buvo greta) ir paklausė: „Pone ministre! Ar sutartys ir susitarimai, kuriuos šiandien pasirašinėja Čerčilis, Stalinas ir kiti galiūnai, yra rimti istorijos dokumentai, ar vien vaikų žaidimas, koku juos laiko mažne visi kalėjimo gyventojai?“ Klimas pamastė ir ištarė: „Deja, kad rimti dokumentai...“

Kalinius atvežė į Čeliabinsko (Uralas) lagpunktą, iš kur po dvejų metų A. Dambrauską permetė į Spaską, ypač žiaurų griežto režimo lagerį prie Karagandos Kazachstane. Buvę Lietuvos ministrai ir kiti aukšti nepriklausomos valstybės pareigūnai tuose lageriuose išgyvendavo tik todėl, kad jaunystėje buvo užgrūdinti fizinio darbo. Beveik visi – Lietuvos ūkininkų sūnūs, kuriuos tėvai per vasaros atostogas spausdavo prie darbo. Pavyzdžiui, 55 metų Petras Klimas Čeliabinske arba Kopeiske kasė griovius, duobes namų pamatams, iškrovinėjo vagonus, bet, anot Dambrausko, atrodė kaip jaunikaitis, nors buvo amžinai alkanas kaip ir visi. Dienos norma būdavo 600 gramų skystos avižinės ar kukurūzinės duonos ir 20 gramų cukraus. Tai pietums. Pusryčiams ir vakarienei – balanda: drumstas vanduo su keliais senais kopūsto lapais. Ištverdavo tie, kurie į savo vargingą gyvenimą mokėjo pažvelgti su humoru. A. Dambrauskas buvo vienas iš jų. Štai savo knygoje „Viskas praeina“ jis taip apibūdina kalinių leksiką, mums įdomią ir pažintine prasme. „Menkai temokėjau rusiškai ir iš bendradarbių kalinių rusų galėjau mokytis pirmiausia sodrių, keliaaukščių rusiškų keiksmų. Paprastas „tvojumat“ buvo retas. Dažnai sakydavo: „bogamat“, „christamat“, „spasitiamat“, zakonamat“, „krovimat“, čeloviekamat“, „cariamat“, o įniršę ant prasto įnagio – instrumentamat“. Ir tik vienintelį kartą per visus dešimt metų girdėjau „stalinamat“.

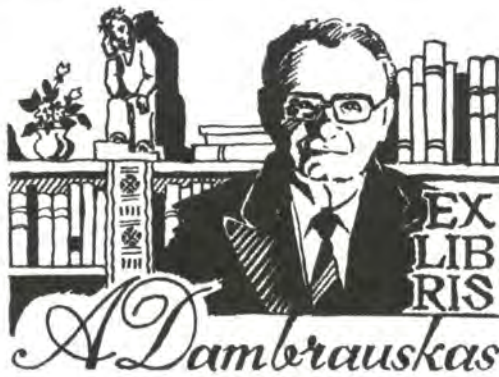
A. Dambrauskas prisimena vieną epizodą iš juodviejų bendravimo su P. Klimu. „Nenumindžiotuose lagerio teritorijos, arba zonos, pakraščiuose iš pavasario pridygo kiaulpienių. Klimas sakė, jog kiaulpienes didžiai vertina prancūzai ir valgo kaip salotas. Ir vadina jas „pise-en-lit“ (leisk lovoje). Kol jų buvo, ir mudu jomis nusiplovę pasigardindavom sausą

duoną. Rusai į tai žiūrėjo šnairai ir įtariai. „Zapadnyj inteligent“.

Dambrauskui išlikti gyvam padėjo jo jaunesnysis brolis Petras, gyvenęs tėviškėje, Norkūnuose. Kas mėnesį į Kazachstano lagerius, vėliau į Sibiro tremtį siųsdavo apsiūtus audeklu siuntinius. Siuntė iš menkų savo ūkelio išteklių, nes tuo metu jau buvo sukurti kolchozai ir atimti ne tik gyvuliai, bet ir maisto produktai (tuomet buvo dainuojama: „O darbadienis vien tik pelų...“). Atstovėdavo ilgiausias eiles pašte... „Per brolio Petro gerumą ir malonę gyvas išlikau ir „karo sugriautą“ Kazachstaną atstačiau, – ironizavo Dambrauskas. – Brolio dalis čia didesnė negu mano. Kuo aš jam atsilyginsiu? Jis, nors ir jaunesnis, mane pralenkė ir pirmasis išėjo į Amžinybę. Teatlygina jam Teisingasis Pasaulio Teisėjas.“

Iš Čeliabinsko A. Dambrauskas etapu buvo nuvarytas į Kopeiską, kur statė barakus ir karcerį. Kurį laiką į naują vietą siuntiniai neatkeliavo ir Dambrauskas nusilpo, atsidūrė klipatų, arba „dochodiagų“, brigadoje. Drauge su Petru Klimu. Kopeisko lageryje abu tinkavo barakų kaminus, ir tada Klimas daug pasakojo apie savo jaunystę, praleistą Maskvoje, kai buvo susižavėjęs socializmo idėjomis, apie Jurgį Baltrušaitį, dirbusį diplomatu Paryžiuje, apie Oskarą Milašį ir jo pranašystes, kurių dalis, nors ir keista, išsipildė, o kita dalis užšifruota – gal dar išsipildys... Pasakojo ir apie 1918 m. Vasario 16-osios posėdį, kuriame buvo pasirašytas Nepriklausomybės paskelbimo aktas. Dambrauskas visa tai dėjosį į galvą ir vėliau aprašė knygoje „Viskas praeina“. Turėjo fenomenalią atmintį, kurios nesusilpnino nei badas, nei lagerių muštras. Manau, kad atmintis išlavėjo studijuojant specifinę filologijos sritį – graikų, lotynų ir herbrajų kalbas.

Buvo 1947-ųjų sausis ar vasaris. „Sėdime abu (su P. Klimu – A. Ž.) kamputy prisiglaudę, vėl apiplėšti, kiek buvom spėję per pusmetį prasi-gyventi, o vagys ir plėšikai šoka, dainuoja, armonikom groja ir linksminasi, kaip tik moka. Dabar jų dienos, jų karalystė“, – rašė A. Dambrauskas. Gal ir gerai, kad jis nesulaukė atgautosios Nepriklausomybės dvidešimtmečio, kad spėjo numirti dar pirmajame jos dešimtmetyje, kuris buvo neramus, bet ne toks ciniškas kaip šiandienis. Jam neteko nusivilti tuo, kuo nusivylė jo jaunesnieji „kolegos“ tremtiniai. Nesulaukė dienų, kurias vaizdžiai, gal šiek tiek perdėdamas nupiešė Antanas Klimas iš Ročesterio viename savo komentare. O būtent, kad jau dvidešimt metų Lietuvą valdo

*Ekslibrisas, skirtas Antanui Dambrauskui.
Autorius Adelbertas Nedzelskis*

vis naujai pasivadinančios partijos, o tiksliau – oligarchai ir jų klanai. Eilinis žmogus tokioje Lietuvoje yra niekas, jaučiasi nereikalingas, kaip ir jaunimas, masiškai traukiantis į kitus kraštus ne tik geresnės duonos ieškoti, bet ir nepakęsdamas to chaoso, kurį mūsų valstybėje kelia ir nemokšos, ir apsukruoliai. Neviltin žmones varo Lietuvos žiniasklaida, ypač dienrastinė ir internetinė, kuri mėgaujasi plėšimų, vagysčių ir žudynių aprašymais. Lietuvių kalba vis labiau skęsta įvairių skolinių, ypač anglų kalbos perdirbinių, jūroje. Neįjauki eiti Vilniaus senamiesčiu ar Gedimino prospektu, nes ant kiekvie-

no namo iškabinti angliški kavinių, grožio ir prekybos salonų, parduotuvių ir prekybos centrų pavadinimai. Lyg būtum svetimos šalies svetimam mieste... Gal dėl tokios kalbinės sumaišties ir žmonės susvetimėję, pikti, o įtampą dar didina nuolatinės rietenos Seime ir skandalai, siaučiantys aplink ministerijas...

Antanas Dambrauskas viso to jau nei mato, nei girdi, nuo 1996 m. jis ilsisi Ratnyčios, esančios šalia Druskininkų, kapinėse greta Aleksandro Bogušaitės-Dambrauskienės. Bet apie Aleksandrą, kaip ir apie Olžerso lagerį, kur drauge su Dambrausku savo „bausmes“ atlikinėjo daug Lietuvos meno ir kultūros žmonių – kitoje šio pasakojimo dalyje.

II.

Šių metų gegužės 22-osios, 1948 m. didžiojo trėmimo į Sibirą 63-osioms metinėms atminti išvakarėse, Lietuvos televizija surengė koncertą „Misija Sibiras“. Reto santūrumo, gal net rūstoka programa, kurią vedė Neringa Skrudupaitė ir Vytautas Juozapaitis. Padainavus žinomiems dainininkams ir ansambliams, buvo rodomi filmuoti epizodai iš kasmetinių jaunimo ekspedicijų į Sibiro taigos glūdumas ieškoti apleistų prosenelių ir senelių palaidojimo vietų ir jas sutvarkyti. Jaunimo ekspedicijų tikslas: atkovoti iš taigos keletą arba keliolika į žemę smengančių kapelių, vietoj sutrūnijusių, supuvusių ir nuvirtusių ant žemės kryžių pastatyti naujus. Jaunuoliai visą ekspedicijos laiką buvo kupini entuziazmo, nors kartais juos, pristigusius vandens, kankindavo troškulys, per nesibaigiančius brūzgynus ir išdžiūvusias pelkes vos pavilkdavo kojas, kandžiojami uodų jautė begalinį nuovargį, o pečius slėgė vis sunkėjančios kuprinės... Jie tvarkė kapus, filmavo retus susitikimus su kaimuose dar

likusiais lietuviais tremtiniais arba jų palikuonimis, nepanorusiais grįžti į tėvynę. Šie, nors ir nemokėjo lietuviškai, suprasdami ar atsimindami vos vieną kitą žodį iš vaikystės, kai kalbėdavosi su tėvais, graudinosi ir vis kartoję: „Zemliaki, zemliaki“. Tai reiškia žemiečiai. Žodis „tautiečiai“ jiems jau buvo svetimas ir nesuprantamas. Jie buvo pamiršę tėvų kalbą, gyvenimo vargai sudiržino širdis, bet jiems netikėtai prabusdavo genetinė atmintis, pažadinta jaunų žygeivių iš Lietuvos.

Nuostabiliausia buvo klausytis „Misiija Sibiras“ dalyvių pasakojimų ir įspūdžių. Visi kaip vienas kartoję, kad ekspedicijų metu jiems atsiverdavo kitos patirtys, vertusios

permąstyti vertybes ir kitaip suvokti gyvenimo prasmę, patriotizmą, pagarbą istorijai. Jie patys sakėsi nesąstas stereotipinis jaunimas, rodomas laikraščiuose, žurnalų puslapiuose ir televizijų kanaluose. Kaip džiaugtųsi tą vaizdo juostą žiūrėdamas Antanas Dambrauskas, kuris dar keletą metų regėjo Nepriklausomybės ir Atgimimo stebuklą. Deja, jo siela tikriausiai palaimingai klajoja po Rojaus sodus...

Grįžtu į pradžią, kai pirmoje pasakojimo dalyje vertėją, rašytoją ir mokytoją Antaną Dambrauską po suėmimo 1945 m. ir kelionės į Sibiro lagerius palikau viename jų – Čeliabinske, o paskui Kopeiske. 1949 m. vasario pabaigoje mažai

darbingus, anot Balio Sruogos, klipatas (šis terminas rašytojo sugalvotas rašant „Dievų mišką“), rusišku žargonu tariant, „dochodiagas“, iš Kopeisko lagerio pervežė į Spaską, esantį apie 40 km nuo Karagandos. Tai buvo katorginis spec. lageris, į kurį atgabendavo invalidus ir nepajėgiančius dirbti, bet juos vis tiek varė į vario rūdos kasyklas. „Didžiūma lagerio pareigūnų visur sadistai arba su aiškiais sadisto polinkiais“, – rašo A. Dambrauskas knygoje „Viskas praeina“. Ir papasakoja apie tradicinę darbo dieną. „Statėme užtvanką. Mūsų užduotis buvo paprasta: būti anksti rytą nuvarytiems ir visą dieną pakinkytiems į neštuvus ar pririštiems prie kirtiklio, lopetos arba plūktuvo. Kas nebuvo pririštas prie neštuvų, tas žemę kirto, bėrė į neštuvus ar atnešą ir išbertą plūkė geležiniais plūktuvais. Pietų niekas nedavė, kas turėjo nuo pusryčių pasilikęs gabalėlį duonos, galėjo užkąsti. Kas turėjo machorkos – rūkė. Po pusvalandžio vėl tolydinis judesys ligi septintos vakaro. Rytais šalčio būdavo 10–15 laipsnių. Vėliau įdienodavo, darėsi šlapia ir glumu. Autuvas permirkdavo, kojos sušlapdavo. Darbovietės vidury stovėjo iš akmenų suręsta būdelė. Joje sėdėjo vyresnysis nadziratelis (prižiūrėtojas – A. Ž.) Novgorodovas, baisiai nekenčiąs kalinių sadistas. Jis pro langelį seka, ar kas nestabelės. Stabelėsi pavargęs – tuoj šaukia ir lopetkočiu, „čerenkom“ audžia tau per galvą, per pečius ir kur pakliūva. Audžia apsiputojęs.“

Teko perskaityti daug politinių kalinių („zekų“) ir tremtinių atsiminimų. Bet tokių reljefiškų, be sentimentų, su tylios ironijos ar sarkazmo doze kaip A. Dambrausko, – apskritai yra mažai. O kokie

Aleksandros Bogušaitės–Dambrauskienės siuvinėtas kilimėlis. Nuotr. iš Adelberto Nedzelskio asmeninio archyvo

spalvingi lagerininkų (išskyrus beteisius „zekus“) laipsniai, pradedant „nadzirateliais“. Daugiausia tai „pridurkai“ kriminalistai, kurie būdavo ir barakų vyresnieji, pridurkų pasiuntinukai „šestiorkos“, darbų skirstytojai „nariadčikai“ ir kitokie „pareigūnai“, kurie, kaip rašo Dambrauskas, „joja žmogaus sprandą ir apsiputoję ryja nuvogtą jo geriausią kąsnelį. Įsipenėjusiems dykūnams reikėjo ir moterų. O moterų zonoje mėgėjų taip pat nestigo. Pridurkų paprašyti prižiūrėtojai ir jų įleisdavo. Moterų zonos nadziratėlės, radusios dyką lovą, pakeldavo triukšmą ir prasidėdavo medžioklė. Taip išsirikiavę mus skaičiuodami ir neskaičiuodami laikydavo ištisas valandas, kol surasdavo „nusikaltėlę“. Kadangi vyrų ir moterų apranga buvo vienoda, kartais liepdavo nusiimti kepures. Tik iš galvos atpažindavo, kas moteris: ne taip trumpai kirpta... Sugadintas nakties poilsis, pristidentas šaltyje, kurgi nebus apmaudu.“

Daug cituoju iš „Viskas praeina“ todėl, kad ši knyga greta Dalios Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“ literatūrine prasme yra viena stipriausių to žanro knygų.

Iš Spasko ir Olžeraso lagerių gyvenimo šykščiais, bet įsimintiniais potėpiais knygoje nupiešta daug lietuvių inteligentų, sutiktų tuose lageriuose; tarp jų ir inžinierius Vytautas Graičiūnas, aktorės Unės Babickaitės vyras, pasikoręs ligininėje ant lovos galo paklodės ar rankšluosčio atraiža. „O gyvenimą taip baigė tikriausiai iš nevilties, kuri pagauna kalinį, kai šalimais nėra tvirtadvasio šviesaus žmogaus ir kai nemoki guostis tikėjimu ir malda. Su Dievu niekada nesi vienišas“, – taip mano A. Dambrauskas, šią nuostatą ne sykį išbandęs savo gyvenimu lageriuose. Olžerose jis sutiko auksinių rankų stalių žemaitį Bronių Kučį, taip pat senus pažįstamus, tapusius jo bičiuliais, Antaną Miškinį

Aleksandra Bogušaitė-Dambrauskienė. Autorius Adelbertas Nedzelskis

ir Antaną Kučingį. Pasakojimas apie Kauno operos solistą primariją A. Kučingį Olžeraso lageryje yra vertas atskiros publikacijos, nes muzikologai šį dainininko gyvenimo tarpinį yra aptarę tik užuominom.

Paleistas iš lagerio į tremtį Kazachstane, A. Dambrauskas juokaudamas rašo išvykęs „savanoriškai“: „Atidaviau visa, ką turėjau valdiška: čiužinio maišą, paklodę su antklode, šimtasiulę. Pasilikau sau bušlatą, nes išvažiuojančiam abiejų apsilvilkimų neduodavo: arba šimtasiulę, arba bušlatą. Bušaltas didesnis, vis bus šilčiau Sibiro žiemą.“ Važiavo Dambrauskas į konkrečią vietą su tikslu. Spaske jis neakivaizdžiai susipažino su moterų skyriuje kalinčia Aleksandra Bogušaitė, vienuole, kuri per tardymus Raseiniuose susilaužė stuburą ir abi kojas šokdama iš trečio aukšto, kai tardytojas norėjo ją išprievartauti. Mirtinai sužalota Aleksandra išgyveno ir per Kauno, Vilniaus kalėjimus, kentėdama baisius skausmus, ant ramentų, buvo išgabenta į Sibiro lagerius. Pateko ir į katorginį Spasko lagerį, bet kaip

invalidė buvo atleista nuo katorginių darbų.

Su Aleksandra, nepaprastai tyros ir kilnios sielos žmogumi, Dambrauskas ėmė susirašinėti laiškais, kai ji buvo ištremta į Karagandos srities Oskarovkos rajoną. Ten dirbo „Muzikiniame kombinate“, kuris gamino šaškes, kėdes, mandolinas ir dombras. Tremtinių kolonija toje gyvenvietėje buvo marga: lietuviai, estai, vokiečiai... Dambrauskas ir Bogušaitė įsikūrė dviejų kambarėlių lūšnėlėje už kombinato aptvaro. 1956 m. gavęs leidimą grįžti į Lietuvą, Antanas Dambrauskas Karagandos milicijos viršininko paprašė, kad drauge su juo išleistų ir invalidę Aleksandrą, kuri buvo reikalinga nuolatinės globos. Papulkininkis buvo žmoniškas ir išdavė jai „švarų pasą“, su kuriuo Lietuvoje Bogušaitė turėjo daug bėdos – jos niekas nenorėjo registruoti.

O iš tikrųjų Lietuvoje vargai prasidėjo abiem. Invalidė, be sveikatos kotryniotė Aleksandra vienuolynui buvo nereikalinga ir išsiųsta pas gimines, kurie jos taip pat kratėsi.

Gyvenk, kaip išmanai. Dambrauskui sekėsi šiek tiek geriau. Prisi-registruoti Vilniuje jam padėjo... vidaus reikalų ministro pavaduotojas A. Raguotis, buities prasme jį globojo bičiulių Neniškių šeima. Išgirdęs, kad Druskininkuose, vaikų sanatorijoje „Saulutė“, yra auklėtojo vieta, rekomenduotas garsaus pediatro Petro Baublio, pateko sanatorijos vyriausiojo gydytojo Vinco Tekoriaus globon. „Tekorius priėmė mane kaip brolių. Geras, tiesus ir drąsus žmogus Tekorius“, – sakė A. Dambrauskas.

Beje, į Druskininkus 1956–1960 m. laikotarpį suvažiavo daug iš Sibiro grįžusių tremtinių. Čia jie įsidarbinao sanatorijose, kurių daugėjo plečiantis sąjunginiam kurtui. Į Druskininkus suvažiuodavo daug rusų ir žydų – nuo Leningrado iki Vladivostoko.

Po kurio laiko Dambrauskas į Druskininkus pasikvietė iš vienuolyno išvarytą, be vietos likusią Aleksandrą. „Abu buvom likimo ir vargo broliai, vienas kitą be žodžių supratom ir atjautėm.“ Aleksandra Kauno vyskupijoje pasiprašė atleidžiama nuo vienuolystės įžadų. Juodu susituokė mažoje Gerdašių (netoli Druskininkų) bažnytelėje. Prasidėjo bendras gyvenimas, trukęs apie 30 metų. Aleksandra mirė 1988 m. „Žinau, kad nebegrįš, bet vis tiek laikiu, – guodėsi žurnalistei Violetai Griškonienei Dambrauskas. – Buvo ji labai dora, Viešpats ją laimino, per ją ir mūsų namus, ir mes, niekinami ir gniuždomi, visko turėjom...“

Druskininkuose Antanas Dambrauskas pažadino savo literatūrinį pašaukimą. Auklėtojo ir vokiečių kalbos mokytojo darbas „Saulutėje“, kur daugiausia mokėsi nesveiki vaikai, „snargliukų šluostymo“ darbas, anot Dambrausko, jį slėgė ir vargino. Tad jis gal net pats sau netikėtai ėmėsi vertimo iš senųjų

kalbų, to darbo, kurį buvo pradėjęs 1945 m., kai pradėjo versti Vergilijaus „Georgikas“. Sugrįžęs iš Sibiro po dvylikos metų, Kaune surado lotynišką leidyklos duotą originalą. Po dienos darbų „Saulutėje“ vakarais „Georgikas“ ėmė versti iš naujo. Tai buvo pirmasis užsikabinimas. Susipažino su tuometinės Grožinės literatūros leidyklos Verstinės literatūros redakcijos vedėja Eugenija Stravinskiene. „Daug gero man padarė ši moteris, padėjo kopti iš duobės, atsistoti ant kojų ir išsitiesti. Ji ir „Vagos“ leidyklos direktorius Jonas Čekys.“

Tai buvo 1958-ieji. Leidykla jam pasiūlė poredaguoti Jeronimo Ralio „Iliados“ vertimą, kurį jau mėgino redaguoti keli autoriai. „Nuo vienuoliktosios giesmės senuoju metru dariau viską iš naujo, į senąjį vertimą mažne nę nepažvelgdamas: toks jis buvo netikslus ir gremėzdiškas.“ Naujoji „Iliada“ išėjo 1961 m. Leidykla pasiūlė sutvarkyti ir J. Ralio verstą „Odiseją“. Sutvarkė taip, kad mažai kas liko iš senojo vertimo. Įgijo leidyklos pasitikėjimą, ir ji pasiūlė imtis Vergilijaus „Eneidos“. Bijota vertėjo teistumo, ir ne be pagrindo. Pasipylė skundai prieš A. Dambrauską. Bet leidyklos vadovai buvo protingesni už KGB „klapčiukus-skundikus“. Dambrauskas išvertė ne tik „Eneidą“, bet ir „Bukolikas“ bei „Georgikas“. Visa tai buvo išleista „Pasaulinės literatūros bibliotekos“ serijoje. Ovidijaus „Metamorfozės“, Sofoklio tragedijų triada „Edipas karalius“, „Edipas Kolone“ ir „Antigonė“, Aristofano, Plauto kūriniai įtvirtino mūsų literatūroje Antaną Dambrauską kaip vertėjų gildijos vertą atstovą. Kai A. Dambrauskas ėmėsi ir Senojo Testamento vertimo iš hebrajų kalbos, kunigas Vaclovas Aliulis pavadino jį vertėjų kunigaikščiu.

Vertimai pataisė Dambrauskų buitį. Nepasitenkindamas savo pir-

mykščiais vertimais, Dambrauskas ėmė iš naujo versti „Odiseją“ ir „Metamorfozes“. Jis norėjo, kad jos skambėtų sklandžiau, vaizdingiau. Buvo dėkingas „Vagos“ redaktorėms Aldonai Baliulienei ir Palmirai Čebelienei. „Tai auksas, o ne redaktorės. Gal mažiau išmano antikines kalbas, bet turi skonį, literatūrinę kultūrą, jaučia saiką ir žodžio niuansus“, – sakė A. Dambrauskas. Atnaujintos „Metamorfozės“ ir „Odiseja“ išėjo 1979 metais.

Dambrauskui teko bendradarbiauti ir su Panevėžio dramos teatru, tiksliau su Juozu Miltiniu, kurį gerbė už talentą, darbštumą, platų kultūrinį akiratį. J. Miltinio užsakymu teatrui vertė „Edipą karalių“. Reiklusis Miltinis vertimu buvo patenkintas. „Po premjeros, sekmadienį, Miltinis priėmė mus (su Aleksandra – A. Ž.) ir pavaišino teatre, meno vadovo kabinete. Vaišino miltiniškai. Blėdžiui liepė iš bufeto atnešti butelį vyno ir stiklines, o pats iš apsiausto kišenės ištraukė gabalą olandiško sūrio, kurį čia pat ant popieriaus supjaustė. Deja, Blėdis bufete gavo tik dvi stiklines. Todėl mudu su Aleksandra gėrėme iš vienos, o jiedu su Blėdžiu – iš kitos“, – prisimena tą premjerą A. Dambrauskas.

Miltinis buvo užsimojęs statyti ir „Edipą Kolone“. „O aš prašiau „Antigonės“. Ji lietuviui ypač suprantama, nes nelaidotų brolių neseniai gulėjo pilnos miestelių aikštės.“ Nepastatė Miltinis tų dramų, nes susipyko su aktorais, išsiveidęs paliko teatrą. Ir Panevėžio teatras prarado savo garsą...

„Antigonę Sibire“ 2010 m. Kauno dramos teatre pastatė Jonas Jurašas (scenarijus Aušros Sluckaitės pagal Sofoklį ir prancūzų dramaturgą Žaną Anujį). „Antigonė Sibire“ jau daugiau kaip pusmetį sėkmingai rodoma Kaune ir visiems, kurie pamato spektaklį, palieka didžiulį įspūdį.

Antanas Dambrauskas Druskininkuose buvo tarsi magnetas, tarsi šviesos centras, kuris traukė ir pagyvenusius, ir jaunus menininkus bei literatus. Ypač sovietmečiu, kai kultūrinė informacija neprasiskverbda-vo pro „geležinę uždangą“. Traukė didžiulė jo erudicija. Ankštame namo Vytauto gatvės 11 bute, antrame aukšte, senstančio Dambrausko minčių apie literatūrą ir gyvenimo meną rinkdavosi pasiklausti ano meto kurorto šviesuomenė. Tarp jų ir artimu Dambrausko bičiuliu tapęs M. K. Čiurlionio muziejaus direktorius Adelbertas Nedzelskis, ir jaunas poetas Kornelijus Platelis.

Dambrauskas šelpė gabius neturtingus jaunuolius, trokštančius mokslo. Šitaip jis visus studijų metus rėmė ir našlaitę Vilma Tamulionytę-Budėnienę, baigusią liuanistikos mokslus ir kurį laiką dirbusią „Dienovidžio“ redakcijoje. Vilma prisimena, kaip Dambrauskas ją, studentę, lydėdavo į stotį vesdamasis dviratį, kad išleistų savo studentę į Vilnių su nelengvu lauknešėliu...

„Nelengva paaiškinti, kodėl Dambrauskas darė žmonėms stiprų poveikį, – mąsto A. Nedzelskis. – Tik galima išvardyti daug tai paliudijančių faktų. Principingumas, nuoširdumas, meilė gėriui, bekompromisinis blogio įvardijimas ir pasmerkimas, iš antikos paveldėtas humoro jausmas, kur reikėdavo – ir sarkazmas, mokėjimas su kiekvienu rasti bendrą kalbą neparodant aki-vaizdaus savo pranašumo...“

Po Aleksandros mirties rašytojas tarsi palūžo. Kamavo vienatvė ir vis dažnesnės mintys apie mirtį kaip neišvengiamą kelionę. Kol pajėgė, dažnai eidavo į bažnyčių pasiramščiuodamas lazdele. „Jo išverstas knygas, parašytas mintis skaitys ne viena skaitytojų karta“, – sako A. Nedzelskis, rodydamas lapelį, ant kurio Dambrauskas parašė žodžius, suvesdamas savo nugalėtų metų balansą:

Adelbertas Nedzelskis prie Dambrauskų kapo. Nuotr. iš Adelberto Nedzelskio asmeninio archyvo

*Ką sugebėjau, dariau:
lietuviai turi Homerą,
Graiko Sofoklio dramas,
romėno Vergilijaus giesmes,
Perteikt ir tai bandžiau,
ką per pranašus Dievas kalbėjo,
Ir išminties žodžius,
Saliamono lūpom bylotus.
Kur padariau ne taip –
tebūn maloningas mums Viešpats.*

Tie žodžiai, iškalti paminkliniame akmenyje ant Dambrauskų kapo, atspindi visą jo gyvenimo triušą ir tuos lobius, kuriuos susi-

krovė darbštusis literatas, tūnodamas nuošaliai nuo literatūrinio ir kultūrinio šurmulio. Lobiai, kurių, anot Evangelijos, nei rūdys negrauzia, nei kandys sukapoja... Gaila, kad jo šimtmetis praėjo (bent jau spaudoje) be didesnio dėmesio. Druskininkų savivaldybė galėjo savo miesto garbės piliečio Dambrausko minėjimą paversti gražiu renginiu. Bet ji pasitenkino tik moksleivių surengtu montažu, sudarytu iš Dambrausko vertimų, knygos „Viskas praeina“ ir keleto moksleivių padainuotų dainų...

Jautresnis A. Dambrausko šimtmečio paminėjimas įvyko Druskininkų tremties ir rezistencijos muziejuje, kur susirinko žmonės, pažinojusieji senąją vertėją eruditą, mokytoją, įsimintinų prisiminimų apie Sibirą autorių. Ypač didelį dvasinį poveikį Dambrauskas padarė dailininkui ir dailėtyrininkui Adelbertui Nedzelskiui. Jo prisiminimai apie senąją vertėją memorialinės popietės metu muziejuje buvo be galo nuoširdūs. Muziejuje įrengtas Antano Dambrausko kambarėlis, atitvertas nuo bendros Neginkluoto pasipriešinimo ekspozicijos, kur

eksponuojami jo daiktai: ant stalo medinis rožinis, maldaknygė, medinė dėžutė su relikvijomis, akiniai, spausdinimo mašinėlė, kėslas, lazda, ant sienos kabo keli rašytojo ir jo žmonos Aleksandros portretai, garsusis lagerius kartu su Aleksandra iškentęs jos siuvinėtas kilimėlis su žodžiais „Viskas praeina“, tapusiais A. Dambrausko knygos pavadinimu.

Labai gaila, kad miesto savivaldybė gana atsainiai pasielgė su Antano ir Aleksandros palikimu. Butas, galėjęs tapti memorialiniu miesto garbės piliečio A. Dambrausko muziejumi, tapo privačia Dambrausko kaimynų

valda. Didelė ir turtinga biblioteka pateko į privačias rankas, ir dabar jos likimas nežinomas. Rankraščiai ir laišakai taip pat išblaškyti, tik nedidelė jų dalis atsidūrė Maironio lietuvių literatūros muziejaus fonduose, kaip ir keletas vertingesnių jo vertimų.

Poetas Vytautas Bložė, taip pat anuometis druskininkietis, 1995 m. paskyrė Dambrauskui eilėrašį sakydamas, kad tai „tebus kukli padėkos ir atminties duoklė“.

Tuo eilėraščiu ir baigiu pasakojimą apie kuklų, išmintingą ir labai tvirtą žmogų, nepadėjusį nė aguonos grūdo Tamsybių kunigaikščiui.

Vytautas Bložė

In Memoriam A. D.

1995.11.22.

*su paskutiniais vėlyvo rudens
lapais, dausių ilgesį
šaltoj nakties padangėje girksinčiais
paukščiais*

*mėnesienoje, pirmojo sniego
ištiktam miestelyje, tarp senų
plačių girių: sudie sudie tebegirgžda
ilgi pėdų hegzametrai, klasikinė*

*dievų ir žmonių žaismė, atkurta
motinų mūsų kalba, Tavo sieloje
būk ir skambėk
lig dugno išgėręs*

*kančių taurę, kartu su
tauta: matau Tave
senam Vilniaus mieste
kalėjimo kameroje: besišnabzdantį*

*su tam pačiam
nekaltųjų kely
klumpančiu mano Tėvu: iš Tavęs paskutinė
žinutė apie jį: Ačiū Tau, tamsiam*

*veidrodyje
atsispindėję veidai, spyglių vielų
vainikai, ačiū Tau: už tyliai ir nuošaliai
sugiedotą gyvenimą*

*atleisk, ne itin skambios mano
stygos, kimus balsas ties nutrūkusių
hegzametrų pėdsakais, renku renku
žėrinčių*

*mozaiką, atpažįstamas
Sibiro geležinkelis
ilgam ilgam žemėlapyje, tautų ir tautelių
Gulaguose. Tebus ramus*

*Tavo miegas, ilsisi
pavargęs kūnas, baltus žiedlapius
beria padangė, meta meta
baltą plunksną ant įdirbtų*

*puslapių, sudie sudie, ačiū, atleisk
vėluojantiems, šaltam stovint
kojūgalyje: kur ji?
Tavo tėviškė?*

*tebus lengvas Tau
dzūkų smėlis, kaip gimtuose Norkūnuose
pirmas sniegas, švelni pusnis, tolimas tolimas
Sibiras, tiems kas grįžo*

*giedot ir žydėt
grįžo
kryžių pakelėn
Lietuvon*

Czesławo Miłoszo gyvenimas ir kūryba

DANUTA BALAŠAITIENĖ

VU Polonistikos centro dėstytoja

„Miłoszas – tai didis poetas, kuris užima deramą vietą pasaulinėje poezijoje, nes patenkina rimties ir džiaugsmo troškimą, kuris siejamas su žodžiu „poezija“ bet kurioje kalboje,“ – šitaip apie Czesławą Miłoszą rašo artimas jo bičiulis airių poetas, 1995 m. Nobelio premijos laureatas Seamusas Heaney. Kitas, 1987 m. Nobelio premijos laureatas, Josifas Brodskis Miłoszo kūrybą nedvejodamas priskyrė pasaulinės literatūros klasikais, jos aukso fondui: „Be jokių abejonių, Czesławas Miłoszas yra vienas didžiausių, o gal net pats didžiausias mūsų laikų poetas. Net jei atimtume iš eilėraščių jo gimtosios lenkų kalbos stilistinį turtingumą, o taip neabejotinai atsitinka verčiant, ir paliktumėm vien turinį, vis vien susidurtume su didžia išmintimi, taigi vieninteliai į galvą ateinantys palyginimai – su bibliiniais herojais, ypač Jobu.“

„Miłoszas – kaip pasaulis – nesileidžia įspraudžiamas į jokias formules,“ – rašė bene žymiausias Cz. Miłoszo kūrybos tyrinėtojas, Jogailaičių universiteto profesorius Janas Błoński, kuris ypač pabrėžė nepaprastą jo kūrybos turtingumą ir įvairovę. Sunku nesutikti su tokiu lakonišku, bet labai taikliu Cz. Miłoszo kūrybos apibrėžimu. Pats poetas save vadino „medžiotoju, kurio grobis yra visas matomas pasaulis“ bei nepavargstančiu, bet žinančiu ribas viso, kas Tikra – ieš-

kotoju, troškusiu vis naujų potyrių „pasaulio keleiviu“.

Czesławas Miłoszas, vienas žymiausių lenkų poetų, gimė 1911 m. birželio 30 d. Šetenių dvare prie Nevėžio upės, netoli Kėdainių, kaip pats rašė – pačioje Lietuvos širdyje, tuometinėje carinės Rusijos imperijoje. Būsimojo poeto tėvai Aleksandras Miłoszas ir Weronika Kunat (Kunataitė) Miłoszowa savo pirmagimį sūnų pakrikštijo šalia Šetenių esančioje Šventybrasčio bažnyčioje.

O po ilgų emigranto klajonių po pasaulį paskutiniuosius vienuolika savo gyvenimo metų Miłoszas praleido jau nepriklausomoje Lenkijoje, Krokuvoje, mieste, kuris, kaip sakė poetas, „labiausiai panašus į Vilnių“. Krokuvoje ir baigė savo gyvenimą, kur mirė 2004 m. rugpjūčio 14 d. ir ilsisi Krokuvos Skalkos paulinų ordino vienuolyno Nusipelnusiųjų kriptoje.

Apie devyniasdešimt trejų metų poeto nugyventą gyvenimą ir apie daugiau nei septyniasdešimt trejus metus trukusį kūrybinį kelią būtų galima pasakoti ilgai. Norėčiau tik priminti pagrindinius faktus, aptarti sąsajas su Lietuva. Taigi keletas biografijos faktų. Nuo 1914 m. mažasis Czesławas kartu su tėvais pradėjo kelionę po Rusiją, kur jo tėvas, mobilizuotas kelių ir tiltų inžinierius, prižiūrėjo įtvirtinimų statybas. Rževe prie Volgos 1917 m.

rugsėjo 19 d. gimė jo brolis Andrzejus Miłoszas. Į Kunatų dvarą Šetenuose motina su vaikais sugrįžo 1918 m. Nuo 1921 m. Cz. Miłoszas mokėsi Vilniaus Karaliaus Žygimanto Augusto berniukų gimnazijoje, 1929-aisias įstojo į polonistiką Vilniaus universitete (tuometinis Stepono Batoro universitetas), vėliau perėjo į teisę ir 1934 m. baigė Teisės fakultetą, pradėjo dirbti radijuje. 1937 m. persikėlė į Varšuvą, taip pat dirbo radijuje, ten gyveno ir Antrojo pasaulinio karo metais. Po karo dirbo diplomatinį darbą Lenkijos atstovybėse Niujorke ir Vašingtone. Po paskyrimo į Paryžių 1951 m. prašė politinio prieglobsčio ir dešimt metų gyveno bei kūrė Prancūzijoje, kur bendradarbiavo su „Kultūros“ (redaktorius J. Giedroyc) mėnraščiu ir leidykla „Instytut Literacki“, kuri net iki 1989 m. leido jo knygas. Nuo 1960 m. gyveno Šiaurės Kalifornijoje, JAV, dirbo Kalifornijos universitete, Berklio mieste. Poetas, rašytojas ir literatūros mokslininkas 1980 m. gavo Nobelio literatūros premiją. Tačiau emigranto dalia buvo nelengva. Kol sulaukė tarptautinio pripažinimo, Nobelio premijos, negalėjo grįžti į Lenkiją, buvo atskirtas nuo savo skaitytojų. Lenkijoje tik pagrindinės leidyklos spausdino ir platino jo knygas. 1981-aisiais poetas pirmą kartą po trisdešimties metų apsilankė Lenkijoje: gavo Liublino katalikų universiteto garbės daktaro

vardą, lankėsi Krokuvoje ir Gdansko laivų statykloje, susitiko su „Solidarumo“ organizacijos vadovu Lechu Wałęsa. Gavusį Nobelio premiją, Miłoszą lenkai pasitiko kaip tautos vadą, genijų. Tauta jį vertino panašiai kaip Adomą Mickevičių, tačiau šio atsakingo vaidmens poetas nemėgo. 1993 m. poetas visam laikui sugrįžo į Lenkiją ir apsigyveno Krokuvoje.

Czesławas Miłoszas buvo audringiausių XX ir XXI amžiaus pradžios istorinių įvykių liudininkas ir kronikininkas. Ankstyvoje vaikystėje matė Pirmojo pasaulinio karo ir Spalio revoliucijos įvykius, jaunystėje tapo komunistinės ir fašistinės sistemos plėtros liudininku. 1939-aisias Antrasis pasaulinis karas jį užklupo Varšuvoje, 1940 m. sovietinė okupacija – Vilniuje. Vėliau fašistinės okupacijos metu vėl gyveno Varšuvoje, matė geto sunaikinimą ir Varšuvos sukilimo žlugimą. Emigracijoje Prancūzijoje stebėjo prokomunistines nuotaikas, Jungtinėse Amerikos Valstijose, būdamas Berklio universiteto profesoriumi, iš arti matė 1968-ųjų jaunimo bruzdėjimus Amerikoje. Miłoszas sulaukė Sovietų Sąjungos žlugimo ir komunistinio bloko šalių – tarp jų Lietuvos ir Lenkijos – nepriklausomybės atgavimo ir jų narystės Europos Sąjungoje.

Jo nepaprastai turtingas kūrybinis gyvenimas prasidėjo Vilniuje. Būdamas studentas, Miłoszas dalyvavo Originaliosios kūrybos sekcijos (*Sekcja Twórczości Oryginalnej*) ir „Akademinio valkatų klubo“ (*Akademicki Klub Włóczęgów*) veikloje, o 1930 m. eilėraščiais „Kompozicija ir kelionė“ (*Kompozycja, Podróż*) sėkmingai debiutavo žurnalo „Alma Mater Vilnensis“ puslapiuose. 1931 m. tapo vienu literatų grupės *Żagary* („Žagarai“) įkūrėjų, drauge su Teodoru Bujnickiu, Jerzy Zagórskiu. To paties pavadinimo literatūrinio žurnalo *Żagary* skiltyse spausdino savo kūrinius. 1933 m.

taip pat Vilniuje pasirodė pirmasis Cz. Miłoszo eilėraščių rinkinys „Poema apie sustingusį laiką“ (*Poemat o czasie zastygłym*). Vilniuje tais pačiais metais publikuojami ir pirmieji jo vertimai iš lietuvių kalbos: žurnale „Włóczęga“ („Valkata“) lenkų kalba pasirodo du Kazio Borutos eilėraščiai: „Žemaičiai kalėjime“ (*Żmudzini w więzieniu*) ir „Artojų maištas“ (*Bunt oraczy*). Svarbus Miłoszo debiuto įvertinimas buvo Lenkijos literatų sąjungos Filomatų premija, kurią gavo 1934 m. Vilniuje išeina ir antroji jo poezijos knyga: 1936 m. pasirodo katastrofistinių eilėraščių rinkinys „Trys žiemos“ (*Trzy zimy*), į kurį įeina ir keturi Kazio Borutos eilėraščių vertimai į lenkų kalbą: „Baltijos peizažas“ (*Krajobraz bałtycki*), „Meilė iš tolo“ (*Miłość z daleka*), „Moteris iš Baltijos kranto“ (*Kobieta z bałtyckiego brzegu*) ir „Baltijos vėjų daina“ (*Pieśń wiatrów bałtyckich*). Netrukus, 1938 m. gegužės mėn. „Kūryboje ir kritikoje“ Vilniuje pasirodo pirmasis Miłoszo kūrybos vertimas į užsienio kalbą – eilėraštį „Pinigo garbei“ (*Na cześć pieniądza*) į lietuvių kalbą išvertė Albinas Žukauskas. Vertimas į lietuvių kalbą pasirodo pirmiau nei į prancūzų, kai žurnale „Cahiers du Sud“ („Užrašai iš pietų“) paskelbiamas eilėraščio *Pieśń* (*Un chant*) Oskaro Milašiaus vertimas (lenkų literatūrologai klaidingai mano jį esant ankstesnį).

Miłoszo jaunystės metais Vilnius buvo miestas, kuriame dar buvo gyva XIX amžiaus dvasia ir romantinės tradicijos. Akademinio valkatų klubo veiklą tiesiogiai tęsė Filomatų draugijos tradicijas. Apie tuos laikus Miłoszas savo knygoje *Zaczynając od moich ulic* („Pradedant nuo mano gatvių“) rašė: „Lavintis Vilniuje reišė tik iš dalies priklausyti XX amžiui, labiausiai turbūt per kiną. Šiandien man kartais maišosi Akademinis valkatų klubas, o ypač Senjorų valkatų klubas su Šubravyč

draugija, kurios nariai buvo jaunojo Mickevičiaus profesoriai. Net ložė „Uolusis lietuvis“ mano studijų laikais veikė.“

Miłoszas Vilniuje nuolat aptikdavo Adomo Mickevičiaus pėdsakų: studijavo tame pačiame universitete, vaikščiojo tomis pačiomis gatvėmis, lankėsi tose pačiose apylinkėse ir net gyveno Literatų skersgatvyje – visai netoli tos vietos, kur Mickevičius parašė „Gražiną“. Vėliau likimas jį nuvedė į emigraciją Paryžiuje, paskui į užsienio universitetą. Taigi bent pagrindiniai Cz. Miłoszo biografijos bruožai atkartoja Adomo Mickevičiaus biografiją, be to, jo kūrybą Miłoszas labai vertino. Kaip ir Mickevičiaus laikais, Miłoszo jaunystės Vilnius buvo daugiakultūris, turtingų tradicijų miestas, įvairių kalbų ir kultūrų – lenkų, žydų, lietuvių, rusų ir baltarusių – žaizdras, kuris spinduliavo savita aura. Tai buvo miestas, turintis seną universitetą, gerą teatrą, gyvas tolerancijos tradicijas, deja, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje plėšomas nacionalinio antagonizmo ir didėjančio antisemitizmo. Tokioje daugiakultūrijoje aplinkoje susiformavo Miłoszo pakantumas ir pagarba žmonių skirtybėms.

Tikroji, vidinė, Miłoszo tėvynė, į kurią jis grįždavo pasitelkdamas vaizduotę ir atmintį, buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų Lietuva, kur XVI a. ir iki XVII a. pusės vyravo religinė tolerancija, skirtingos tautos, viena kitą papildydamos, gyveno santarvėje. Tų tolimų laikų Lietuvos praeities ir paties Miłoszo biografijos transformacijas rasime romane „Isos slėnis“, išleistame 1955 m. Paryžiuje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės daugiakultūriškumo ir tolerancijos tradicijos atspindžių gausu visoje Miłoszo kūryboje, bet autobiografiniame romane „Isos slėnis“ tai ypač akivaizdu. Čia padedant vaizduotei tarsi sugrįžtama į vaikystę ir gimtąsias vietas. *Apsaugoti*

nuo užmaršties – toks buvo rašytojo *credo*. Paslaptį Isos slėnis vaizduojamas pagrindinio veikėjo Tomo akimis – vaiko, kuris dar labai arti gamtos ir jos pirmų suvokimo. Pasaulis, kuris supa berniuką, tai egzotiška ežerų, paukščių ir laukinių gyvūnų šalis. Miłoszas aprašo lenkų dvarą ir lietuvišką kaimą, kur laikas buvo tarsi sustingęs, žmonės gyveno pagal metų laikų ciklą ir liturginį kalendorių, kur dar buvo laikomasi protėvių papročių ir pagoniškų prietarų, darniai įsipinančių į krikščionišką tikėjimą, kur sugyveno lenkiškumas ir lietuviškumas, krikščionybė ir pagonybė. Bajoriškos praeities nostalgija ir tradicijos suformavo paties Miłoszo pasaulėžiūrą, kuriai, anot profesoriaus Aleksandro Fiuto, būdingas „didelis prisirišimas prie

giminės lizdo ir senosios genealogijos; įsitikinimas, kad tikrosios vertybės gali gimti ir išlikti tik socialinėje mikrogrupėje – šeimos, draugų ir artimiausių kaimynų rate; labai glaudūs santykiai su gamta, o per ją – su visa visata; vidinė laisvė, kuri leidžia stebėti kitas šalis iš tolo, atlidžiai ir ironiškai, ir jaustis ne tik mažojo gimtojo krašto lopinėlio, bet viso pasaulio gyventojų; humoro jausmas, gelbėjantis nuo nevilties sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis; didelis pasididžiavimas ir didžiausia vertybe laikomas asmens laisvės gynimas; karštas, nors nežymiai rodomas religingumas ir tikėjimas metafizine pasaulio tvarka.“ Šios pasaulėžiūros šerdis, nepaisant įvairių gyvenimo išbandymų, liks rašytojo vertybių skalėje visą gyvenimą.

Bene labiausiai pastebimas Miłoszo kūrybos bruožas – svetimumo, kitoniškumo ir vienatvės pojūtis. Gyvenimas jam negailėjo išbandymų, tačiau nuo vienatvės Miłoszą saugojo gimtojo krašto vaizdai, kurie nuolat iškildavo eilėraščiuose ir esė, kuriuose rašytojas apsaugojo nuo užmaršties gimtųjų apylinkių žmones, kraštovaizdžius, vietinius papročius ir prietarus. Miłoszo poezijoje itin svarbią vietą užima gimtieji Šeteniai ir jaunystės miestas Vilnius, kuris dažnai iškyla kaip „miestas be vardo“ (1969 m. tokiu pavadinimu „Miestas be vardo“ (*Miasto bez imienia*) pasirodė poezijos rinkinys). Išskirtinę vietą užima ciklas „Lietuva po penkiasdešimt dvejų metų“ (*Litwa po pięćdziesięciu dwóch latach* iš knygos

Konferencijos „Česlavo Milošo skaitymai“, vykusios 2011 m. gegužės 3 d. Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, pranešėjai, svečiai ir rengėjai. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

„Ant upės kranto“ (*Na brzegu rzeki*), 1994), pasakojantis apie poeto viešnage gimtinėje. Lietuvą Miłoszas prisimindavo dažnai ir tai atsispindi jo kūryboje.

1980 m. savo kalboje, pasakotoje per apdovanojimą Nobelio premijos proga, Miłoszas ištarė garsiuosius žodžius: „Gera yra gimti mažoje šalyje, kur gamta yra žmogiško masto, kur per šimtmečius drauge gyveno įvairios kalbos ir religijos. Aš kalbu apie Lietuvą – padavimų ir poezijos kraštą.“

Pasaulis išgirdo apie Lietuvą ne tik per Nobelio apdovanojimą. Poetas drąsiai reikalavo Baltijos šalių teisės į nepriklausomybę ir anksčiau, kai 1953 m. „Pavergtame prote“ (*Zniewolony umysł*) aprašė tragišką baltų likimą, ir 1959 m., kai „Gimtojoje Europoje“ (*Rodzinna Europa*) pateikė jautrią ir spalvingą Lietuvos

žmonių bei krašto panoramą. Knyga „Pradedant nuo mano gatvių“ (*Zaczynając od moich ulic*, 1985) prasideda Vilniaus gatvių vardynu, toliau pristatomas kolega iš „Žagary laikų“ – poetas Teodoras Bujnickis. Knygoje „Tėvynės ieškojimas“ (*Szukanie ojczyzny*, 1992) autorius daug dėmesio skyrė Lietuvos istorinei praeičiai. Miłoszo poezijai Lietuva buvo tarsi neišsenkantis šaltinis, todėl daugelyje jo knygų gausu lietuviškų motyvų, pasididžiavimo gimtuoju kraštu.

Didelę įtaką Czesławui Miłoszui padarė 1931 m. Paryžiuje sutiktas tolimas giminaitis Oskaras Miłašius. Ši asmenybė buvo viena iš svarbiausių Czesławo Miłoszo dvasinių meistrų, kuri padarė jam didelį įspūdį. Poetas tai aptaria esė knygoje „Gimtoji Europa“ (1959), „Ulro žemė“ (*Ziemia Ulro*, 1977) „Mokslų sodas“ (*Ogród nauk*, 1979) ir „Tėvy-

nės ieškojimas“ (*Szukanie ojczyzny*, 1992), o viename paskutinių poezijos rinkinių „Antroji erdvė“ (*Druga przestrzeń*, 2002) save pavadina tiesiog Oskaro Miłašiaus pameistriu. Knygoje „Poezijos liudijimas. Šešios paskaitos apie dvidešimtojo amžiaus ydas“ (*Świadectwo poezji: sześć wykładów o dotkliwosciach naszego wieku*, 1981) Miłoszas prisipažįsta: „Niekada neslėpiau, kad ankstyva pažintis su jo raštais, kai buvau dar jaunas žmogus, bei asmeninė pažintis su juo daugiausia lėmė, koku poetu tapau, ypač todėl, kad jis išugdė manyje pasipriešinimą literatūrinei madai.“

Turbūt ne tik literatūriniam Czesławo Miłoszo pasirinkimui įtakos turėjo Oskaro Miłašiaus, kuris būdamas LDK pilietis, lenkų ir žydų kilmės, tapo prancūzų ir lietuvių poetu, pasirinko Lietuvą savo dvasine tėvyne ir po Pirmojo pasaulinio karo buvo Lietuvos delegacijos narys

Taikos konferencijoje bei atstovavo Lietuvai Tautų Lygoje.

Panašiai kaip Oskaras Milašius, Czesławas Miłoszas taip pat ieškojo platesnio nei tradicinė etninė tapatybė suvokimo, apie tai jis kalba „Gimtojoje Europoje“: „Tam tikra prasme galiu save laikyti tipišku rytų europiečiu. Atrodo, yra tiesa, kad jo *differentia specifica* galima būtų apibrėžti formos trūkumu – ir išorinės, ir vidinės. Jo pranašumai: godus protas, aistra diskusijoje, polinkis į ironiją, jausmų šviežumas, erdvinė ir geografinė vaizduotė kyla iš esminės ydos: jis amžinas neūžauga, jį valdo staigus vidaus chaoso antplūdis ir atoslūgis. Forma pasiekama stabiliose visuomenėse. Mano pavyzdžio pakanka norint patvirtinti, kokių didelių pastangų reikalauja vienu kitoms prieštarinių tradicijų, normų ir itin gausių įspūdžių pajauta arba jų išdėstymas šiočia tokia tvarka.“

Miłoszas leidžia suprasti, kad tapatybė turi būti daugiasluoksnė, pažėgianti savyje harmoningai sujungti įvairias sudėtines dalis. Taip Miłoszas galėjo būti lenkų rašytoju, bet ir pabrėžti savo lietuviškas šaknis, būti mažo Europos krašto gyventoju, bet kartu ir pasaulio piliečiu. Miłoszas siūlo išeitį žmonėms, sprendžiantiems panašias dilemas pasirenkant savo tautinę tapatybę. Platesnis tapatybės supratimas netiesiogiai susijęs ir su lygiateisiškumo reikalavimu tai Europos daliai, kuri po Jaltos sutarties atsidūrė socialistiniame bloke, tarsi nebūtų vienos Europos, bet jos atskiros dalys: Vakarų – geresnioji, o – Vidurio ir Rytų – blogesnė. Manychiau, kad ir pastaruoju metu šis klausimas vis dar aktualus – Vakaruose pakanka-

mai stipriai išsiskinęs toks Vidurio ir Rytų Europos stereotipas. Miłoszas įsitikinęs, kad Europos kultūros turtingumą lemia net mažiausių etninių grupių kalbų, tradicijų ir religijų įvairovė, o Vidurio ir Rytų Europa geba geriau išsaugoti etnines vertybes nei Vakarai. Tokio taikaus sambūvio modelis, kaip jau minėjau, Miłoszui buvo Abiejų Tautų Respublika, poetas save laikė paskutiniu juo LDK piliečiu.

Į Lietuvą Miłoszas sugrįžo vienuolika metų vėliau nei į Lenkiją, tik 1992 m. gegužės 26 d. poetas po 52 metų aplankė Lietuvą. Jam buvo suteiktas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas ir Lietuvos garbės piliečio vardas. Poetas apsilankymą gimtoje šalyje aprašė jau minėtame cikle „Lietuva po penkiasdešimt dvejų metų“:

*Išbėgau vasarą švintant tarp
paukščių balsų ir grįžau,
o tarp akimirkos ir akimirkos
parašiau visa tai, kas mano
sukurta.*

Iš tiesų iš Lietuvos poetas išvažiavo dviejų poezijos tomų autorius, o grįžo – Nobelio premijos laureatas. Vėliau, 1995 m., gavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordiną, 1997 m. Šetenuose įsteigtas Czesławo Miłoszo gimtinės fondas. 2000 m. kartu su Wisława Szymborska ir Günteriu Grassu dalyvavo Nobelio laureatų susitikime Vilniuje, 2001 m. tapo Vilniaus miesto garbės piliečiu, 2002 m. gavo Abiejų Tautų premiją, kurią jam suteikė Lietuvos Respublikos Seimas ir Lenkijos Respublikos Seimas, ir tapo Lietuvos rašytojų sąjungos garbės nariu. Jo knygos buvo verčiamos ir spausdinamos Lietuvoje. Cz. Miłoszui buvo labai svarbu sulaukti pripažinimo būtent Lietuvoje. Apie savo knygą „Tėvynės ieškojimas“ yra pasakęs, kad džiaugiasi, jog parašė

tokią knygą, kuri lietuviams patiko ir buvo greit išversta į lietuvių kalbą. Šiuo metu į lietuvių kalbą išversta 16 Czesławo Miłoszo knygų, jo kūryba jau yra išversta į 42 kalbas.

2001 m. „Pokalbiuose apie atminties ateitį“ poetas rašė: „Kadangi ne kartą esu gynęs nepriklausomos Lietuvos interesus, lenkų demagogai nejučia man simpatijos, visur skleisdami, jog taip elgiuosi todėl, kad esu lietuvis. Tad esu priverstas skirti šiam klausimui keletą žodžių. Gimiau pačiame Lietuvos viduryje ir turiu didesnę teisę parašyti „Lietuva, Tėvyne mano“ negu didysis mano patronas Adomas Mickevičius. Per daugelį metų, praleistų Amerikoje, stiprybės mano poezijai teikė prisirišimas prie savo šaknų Kėdainių valsčiuje. Tačiau mano giminė jau XVI amžiuje kalbėjo lenkiškai. Aš lankiau lenkiškas mokyklas. Kai 1940 m. Vilniuje gavau pasą, tautybės grafoje buvo įrašyta „lenkas“. Kaip lenkų poetas turėjau rinktis iš vertybių, kurias siūlė lenkų kultūra. Anksti pasirinkau priešišumą lenkų nacionalizmui. Tai nereiškia, kad lietuvių nacionalizmas man patiko, tik tiek, kad labiau jį supratau ir buvau jam pakantesnis.“

Tenka tik apgailestauti, kad nepaprastai graudus ir skausmingas buvo poeto sugrįžimas į Šetenius, kur neberado nei savo namų, nei aplinkinių kaimų – viskas liko tik eilėraščiuose ir prisiminimuose. Ši tema buvo skaudi poetui, apie ją nemėgo kalbėti. Koks buvo poeto sugrįžimas 1992 m., galima pamatyti dokumentiniame Juozo Javaičio filme „Czesławo Miłoszo sugrįžimas“.

Iškalbingi Cz. Miłoszo linkėjimai Lietuvai:

„Labai norėčiau, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemė būtų genijų lopšys, nes čia savo išrinktuosius globoja lietuvių protėvių dvasia.“

◀ Dokumentų parodos, skirtos Czesławo Miłoszo šimtmečiui, fragmentas Rokiškio Juozo Keliučio viešojoje bibliotekoje. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos archyvo

Czesławas Miłoszas ir Lietuva

BIRUTĖ JONUŠKAITĖ

„Daugelį dešimtmečių gyvenau įvairiuose miestuose, įvairiose šalyse, ilgai – prie Ramiojo vandenyno, ir per visą tą laiką Lietuva man buvo laimės šalis, vaikiškos laimės, pirmųjų vaizdų, pirmųjų kvapų ir netgi muzikos, nes mano muzikinę klausą, jeigu ją turiu, ugdė kitoje upės pusėje skambėjusios lietuviškos dainos.

Kai sugrįžau po 52 dvejų metų ta sodri žaluma buvo tokia pati, pievose atpažinau tuos pačius augalus.

*Įvairiausiai vardais jus tik
šlovinau, upės!
Jūs esate ir medus, ir meilė,
ir mirtis, ir šokis.
Nuo šaltinio slaptingoje olose
mušančio iš po apsamanojusių
/ akmenų,
Kur deivė iš savo qsočių pilsto
gyvąjį vandenį,
Nuo skaidriųjų šaltinių, pievose,
po kuriomis šnabždas
/ versmės,
Prasideda jūsų bėgsmas
ir mano bėgsmas, ir žavesys,
ir laikinumas.“*

(Vertė Birutė Jonuškaitė)

Taip kalbėjo Cz. Miłoszas filme „Mažosios tėvynės“. Man regis, nesvarbu kur, kas, kokį filmą kurtų apie Cz. Miłoszą, antrajame filmo plane visada būtų ne Prancūzija, Lenkija ar Jungtinės Amerikos Valstijos, kuriose rašytojas praleido ilgiausią savo

gyvenimo dalį, o Lietuva, iš kurios išvyko būdamas 28 metų. Žinoma, tai buvo anų dienų – dvidešimtojo amžiaus pradžios – Lietuva.

Senųjų Lietuvoje gyvenančių bajorų giminių, taip pat ir Miłoszų giminės, laikyseną formavo gyvenimas LDK – didelėje, kelias kalbas ir tautas jungiančioje valstybėje. Ji pasižymėjo religine, tautine, kalbine ir politine tolerancija. XIX a. atsirado netgi naujas, mums šiandien sunkokai suvokiamas darinys: *gente lithuanus, natione polonus*. Tačiau LDK teritorijoje gyvenančių žmonių situacija ryškiai pradėjo keistis XX a. pradžioje, kai susikūrė tautinės valstybės ir jų gyventojai privalėjo rinktis, kuriai valstybei priklausyti, o kalba dažniausiai ėjo apie Lietuvą ir Lenkiją. Ši situacija turėjo įtakos ir asmeniniams likimams, santuokoms, šeimoms. Ne išimtis ir Czesławo Miłoszo šeima.

Rašytojo jausmus Lietuvai, jo žodžiais tariant, formavo daugybė elementų, bet pagrindinius galima išskirti du: labai didelį vietinį patriotizmą ir literatūrą. „Patriotizmas, kurį galima aptikti Anglijoje. Škotų, kurie kalba angliškai, patriotizmas, kai jie sako: „Mes ne anglai, mes škotai“. Toks jausmas buvo gana stiprus. Tai reiškia, kad buvo labai ryškus antagonizmas tarp vadinaujamųjų tikrųjų lenkų ir „galilėjų“. Na, o mes – kas kita. Mes esam lietuviai.

Lietuviai, bet ne ta dvidešimto amžiaus prasme, kai, norėdamas būti lietuvis, turi kalbėti lietuviškai“¹.

Šetenių dvaras, kuriame užaugo Czesławas, priklausė jo mamos, Veronikos Kunataitės, giminei. „Mano motinos šeima, Siručiai <...> buvo matriarchatinė, nes po Siručio, kuris žuvo vienoje pirmųjų geležinkelio avarių prie Baden Badeno, mirties jo žmona dvarą perėmė į savo rankas ir rūpinosi nuosavybės išsaugojimu“². „Kad būtų keisčiau, mano protėvis Sirutis buvo Vitebsko kaštelionas. Jo portretas buvo turbūt aštuoniolikto amžiaus pradžios“³. „Mano senelis Kunatas, kilęs iš Krasnagrūdos, o Krasnagrūda yra netoli Seinų, visai prie Lenkijos–Lietuvos sienos. Persikėlė į šiaurę, į Lietuvą, ir vedė mano senelę, Sirutytę, Šetenių savininę. Jis baigė Varšuvos pagrindinę mokyklą, tapo agronomu. Jis neturėjo jokių šlėktelei įpročių, nemėgo medžioti, buvo labai kuklus, ramybę, augalus ir žemės ūkį mylintis žmogus. Už poros kilometrų nuo Šetenių yra nedidelė vietovė Šventybrastis. Šventybrastyje stovi medinė, graži XVIII a. statyta bažnytelė, kurioje buvau pakrikštytas. O šalia yra kapinės, kuriose ilsisi

¹ Maištingas Czesławo Miłoszo autportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu: – Vilnius, Alma litera, 1997, p. 139.

² Ten pat, p. 141.

³ Ten pat, p. 146.

mano prosenelis Simonas Sirutis ir jo žmona Eufrazina. Ten palaidotas ir mano senelis Kunatas“⁴. Beje, Kunatai, Czesławo Miłoszo manymu, tai senųjų jotvingių palikuonys.

Tuo tarpu senelis Artūras Miłoszas (tėvo Aleksandro tėvas), prie Vandžiolgalos esančio Serbinų dvaro savininkas, buvo 1863 m. sukilimo vado Z. Sierakausko adjutantas. Visą gyvenimą linkęs į avantiūras, pamišęs dėl medžioklės ir sporto, o sportas tais laikais buvo tarantasių⁵ lenktynės. „Jis vėlai vedė mano senelę, ji buvo Rygos gydytojo dukra. Ir čia susiduriame su Livonija, su Molių, Pliaterių giminėmis, kurios ne surusėjo kaip kad kitos, taip pat iš kalavijuočių kilusios šeimos, o sulenkėjo. Mano šeima visiškai neturėjo to pasipūtimo, to kilmingiesiems būdingo snobizmo, buvo paprasta, ir turiu pasakyti, kad tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės ji, tam tikra prasme, buvo labai demokratiška“⁶.

Ta demokratija ir tolerancija Miłoszo tėvų ir senelių namuose tiek kitoms tautoms, tiek kitoms kalboms, ta natūrali LDK tradicijų tąsa lydėjo Czesławą visą vaikystę ir gal todėl jis nepajuto savo „būties keistumo“, kad pagal kultūrą ir kalbą priklauso Lenkijai, o pagal gimimą ir šeimą – Lietuvai. Jis augo šeimoje, turinčioje legendomis apipintas giminės šaknis, spalvingą genealoginį medį, tik galbūt nelabai suvokdamas, kodėl motina saugo du pasus – lietuvišką ir lenkišką, o tėvo egzistavimas apskritai paslaptingas, nes jis nuolat buvo toli: tada tėvas tarnavo Lenkijos kariuomenėje, o prieš tai, beje, pri-

Rašytoja, vertėja Birutė Jonuškaitė konferencijoje, skirtoje Czesławui Miłoszui, Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

klausė lenkų karinei organizacijai ir tai reikė, kad Lietuvoje jis nepageidaujamas. „Kartą važiuojant briku, kalbant lenkiškai – nepriklausomos Lietuvos laikais netoli lenkų sienos – kažkas paklausė: „Čia mūsiškiai, o ten – lenkai“. Įdomu, ar ne?“⁷ Įdomu ir tai, kad šalia Šetenių buvo mokykla, kurioje jo motina mokė valstiečių vaikus. „Tai buvo XX a. pradžia ir jai atrodė visiškai natūralu, kad vaikus ji mokė lenkiškai, nes lenkų kalba buvo kultūros kalba, taip kaip Bretanijoje vaikai buvo mokomi prancūzų, o ne bretonų kalba. Tačiau mano litvomanas senelis, pripažįstan-

tis lietuvių teises, samdė mokytoją, kad mokytų vaikus lietuviškai“⁸. Tuo tarpu senelė, kuri „kiek tai galima pažinti iš veido, kad yra lietuvė, buvo Krokuvos patriotė. Nes Krokuva – tikrasis centras, kuriame galima įkvėpti lenkiškumo. Ir, kaip visos ponios, išvežė dukras – turbūt devyni šimtai aštuntais metais – į Krokuvą. Mano motina Krokuvoje klausėsi Zdziechovskio paskaitų“⁹.

Ir vis dėlto Miłoszo senelių namuose vyravo nuostata, kuria vadovavosi ir Juzefas Pilsudskis,

⁴ Iš A. Miłoszo filmo apie Cz. Miłoszą „Mažosios tėvynės“.

⁵ Tarantāsas (rus.) – senoviškas ketur-ratis vežimas su dėžės pavidalo kėbulu ant ilgų tamprių (spyruokliuojančių) lakštų, atstojančių linges.

⁶ Iš A. Miłoszo filmo apie Cz. Miłoszą „Mažosios tėvynės“.

⁷ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu, p. 142.

⁸ Iš A. Miłoszo filmo apie Cz. Miłoszą „Mažosios tėvynės“.

⁹ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu, p. 141.

teigdamas, kad „lietuvis valdo lenkus su jų karštakošiškumu, jų lengvu, vėjavaikišku temperamentu. „Mūsų namuose, – cituoju Miłoszą – taip buvo, kad lenkai, tie „koroniažai“, tai silpnadvasiai, o mes – tvirti, užsispyrę. Gal tai šiek tiek turėjo man įtakos, jeigu nemečiau teisės, kuri man baisiai šlykšti, bet baigiau ir gavau diplomą, nenorėdamas sulaukti priekaištų, kad esu „koroniažas“¹⁰. Ar tik ne šis, dar vaikystėje suvoktas lietuviškas užsispyrimas taip stebino visus, gerai pažinojusius Cz. Miłoszą, kurie visada pabrėždavo, kaip kad Jerzy Illg, leidyklos „Znak“ vyriausiasis redaktorius, kad Miłoszui būdingas neįtikėtinas darbštumas, kad jo ilgas gyvenimas buvo kupinas tik benediktinams būdingo triūso. Nė akimirka neprarasta. Ir būtent todėl atsirado dešimtys tūkstančių puslapių prirašytų smulkiomis raidelėmis, net ir ant ilgiausios lentynos netelpančios knygos¹¹.

O kokią įtaką rašytojui padarė vaikystėje perskaitytos knygos? „Labai anksti gavau dozę literatūros apie Lietuvą, – sako Miłoszas. – Mitišnis Lietuvos paveikslas, kuris atsiranda Lenkijoje, romantizmo laikotarpio lenkų literatūroje... Aš nekalbu apie Mickevičių, bet yra Pajauta, Lizdeikos duktė, yra visa Kraszewskio kurta mitologija. Visa tai tam tikru laiku sugeri. Be to, įsidėmėkime, kad Lietuvoje buvo sukonzentruota visa medžioklinė literatūra. Pagrindinis šios srities rašytojas buvo iš Vitebsko apylinkių kilęs Włodzimierz Korsakas („Medžiotojo metai“. *Rok myśliwego*). Na ir, žinoma, šlovino gamtą, kuri plačiau prasme vadinosi Lietuva. <...> O jeigu kalbėsime apie Vilnių, irgi buvo prieinama įvairi, na, sakykim,

filomatų laikų ir devynioliktojo amžiaus Vilniaus universiteto laikų literatūra“¹².

Taigi iš knygų išskylantis romantizuotas Lietuvos vaizdas ir vaikystė, leidžiama be jokio mušturo, be bajoriškai kultūrai būdingų fanaberijų, suteikianti visišką laisvę gamtos prieglobstyje augančiam vaikui formavo Cz. Miłoszo gimtinės sampratą. Jis ne kartą yra sakęs, kad pagrindinė jo vaikystės vieta buvo parkas, nusidriekęs nuo namų iki Nevėžio. „Aš tame parke buvau vienišas vaikas, visas tas pasaulis priklausė tik man“¹³. Ir žinoma, upė. Prisiminkime vieną iš jo eilėraščių:

*Kad ir kur kļajočiau, po kokius
žemynus, visada buvau
Atsigręžęs veidu į Upę.*

*Jausdamas perkrimsto balto ir
raudono ajerų sultingumo
skonį ir aromatą.*

*Girdėdamas senas pagoniškas
dainas pjavėjų, grįžtančių iš
lauko, kai saulė geso anapus
kalvų giedrais vakarais.*

(Vertė Tomas Venclova)

Rašytojo nuomone, vaikystėje pirmieji įspūdžiai išsidėsto erdvėje, yra upės linija, o jos dešinėje ir kairėje išsirikuoja visi miestai. Jam visas pasaulis buvo nusitęsęs šalia iš šiaurės į pietus tekančio Nevėžio, o šalia jo vertikalėmis išsidėčiusios įvairiausios šalys, provincijos¹⁴. Ir ne vien apylinkių, ypač Šventybrasčio grožis pakerėjo poetą. Veikė ir tai, kas buvo pasakojama, o pasakota čia nutikusius įspūdingus dalykus. Kad ir apie kunigo šeimininkę, kuri nusižudė ir paskui vaidenosi. „Aš tuo

šventai tikiu, – sako Miłoszas. – Ten būtent buvo atliekamos atitinkamos apeigos: reikėjo atkasti tos nelaimėlės kūną, jos vardas buvo Barborytė. Taigi kūnas buvo visai nesugedęs, o tai liudijo tiesą apie vampyrus. Tame krašte prie Nevėžio buvo labai daug velnių, apie kuriuos aš, beje, esu rašęs savo knygose. Sklandė toks posakis, kad Nevėžiui yra būdinga tai, jog jo vandenys gimdo kvailius ir origanalus. Taigi, man regis, aš tinku šiai kompanijai¹⁵. Dar reikėtų pridurti, kad Šetenių dvaro šeimininkai nebuvo eiliniai žmonės, nes kaip pats poetas rašo, „mūsų dvarą visi aplenkėdavo, palikdavo jį ramybėje, nes jame gyveno savotiški keistuoliai. Ir aš, tiesą sakant, visiškai neturėjau progos susidurti su normaliu lenkų dvarų gyvenimu. Žodžiu, jeigu Šeteniai turėjo kokios nors įtakos mano gyvenimui, tai užaugau tarsi girininkijoje“¹⁶. Toje „girininkijoje“ magiškiausia vieta jam buvo vaistinė. „Dieve švenčiausias! Man dabar atrodo, kad visa mano poezija atsirado iš vaistinės...<...> Ant lentynų stovėjo įvairiausi variniai, stebuklingo aukso *vermeille* atspalvio indeliai, o stalčiuokuose – visokios esencijos, prieskoniai. Imbieras ir t. t. Tie *vermeille* spalvos puodeliai <...> drauge su tais kvapais – grynas Chardinus <...> Tai atsakymas, kodėl man patinka olandiški natiurmortai ir Chardinus“¹⁷.

Dvaras ir jo apylinkės – gimtoji vieta, kurioje išsikristalizavo svarbiausi poeto patirties momentai. Iš išorės tarsi saugus gaubtas jo sąmonę supo istorinės LDK tradicijos samprata, iš literatūros atėję vaizdiniai, o viduje patiriama, juntama betarpiška prigimtinės vietos sfera, anot V. Daujotytės, nuolatos atsiliepi-

¹⁰ Ten pat, p. 143.

¹¹ Plg. *Tygodnik powszechny*, 2004 08 22, p. 3.

¹² Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu, p. 137.

¹³ Iš A. Miłoszo filmo apie Cz. Miłoszą „Mažosios tėvynės“.

¹⁴ Plg. A. Miłoszo filmas apie Cz. Miłoszą „Mažosios tėvynės“.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu, p. 156.

¹⁷ Ten pat, p. 148.

nėjanti sąmonėje prisiminimais, vaizdiniais, sąlyginiais grįžimais, sapnais, kurių kryptis dažniausiai ta pati (*tapati*), rodanti ir reiškianti *grįžimą namo*. *Namai*, kuriuos bundanti ir budinti sąmonė aptinka ir kuriuose įsikuria visam likusiam gyvenimui, yra tėvynės šaknys.

Šeteniai – tų metafizinių namų tik pirmoji erdvė, o pagrindinę jų dalį sudaro Vilnius, kuriame Cz. Miłoszas subrendo ir subrandino savyje visas iš senelių pastogės atsineštas vertybes ir pasaulio sampratą. Ne kartą jis yra kartojęs, kad Vilnius jam – magiškas miestas, jame praleista vaikystė, mokyklos ir studijų metai giliai įkrito į širdį. „Iš tikrųjų mano vaizduotė visą laiką jame gyveno, jaučiuosi taip kaip mano buvęs profesorius, Kalifornijoje paklaustas, kur jis – emigrantas – iš tikrųjų gyvena: Londone ar Kalifornijoje, atsakė: iš tikrųjų, ponai, mano nuolatinė gyvenamoji vieta yra Vilnius“¹⁸.

Pirmą kartą Vilnių poetas pamatė 1914 m., bėgantis iš Lietuvos nuo vis labiau artėjančių vokiečių spaudimo. Jam buvo treji metai. „Nepasakčiau, kad ką nors prisimenu, išskyrus kažkokius tamsius kambarius Riomerių namuose Bokšto gatvėje. Bokšto gatvė labai įdomi Vilniaus gatvė. Tai ta gatvė, kurioje, sakoma, gyveno basiliskas“¹⁹, – vėliau pasakos poetas.

Antrą kartą Vilnių išvydo 1920 m. pavasarį. Tada pirmą kartą buvo išsiųstas į mokyklą. „Man buvo devyneri, gyvenau Nadbžežna (dabar Goštauto) gatvėje ir iš ten eidavau į Jogailos gatvėje esančią mokyklą, kuri man kėlė siaubą, nes visiškai nesupratau, ko iš manęs norima ir ką visa tai reiškia“²⁰. Paskui jis gyveno Podgórna gatvės (dabar Pakalnės)

5-ame numeryje. „Į mokyklą eidavau Portova (dabar Pamėnkalnio), Buffalo (dabar Tauro kalnu), net iki Mala Pohulanka (dabar Basanavičiaus) kampe esančios gimnazijos ir matydavau ant vienos iš kalvelių ariantį žmogų. Man tas reginys giliai įstrigo atmintin ir vėliau sugrįžo eilėraštyje“²¹:

*Niekad tavęs, mieste, negalėjau
palikti,*

*Ilgos buvo mylios, tačiau stūmė
mane atgal iš šachmatų figūrų.*

*Bėgau žeme, kuri sukosi vis
greičiau,*

*Bet visados atsidurdavau ten:
su knygom drobinėj terbelėj,*

*Įbedęs akis į bronzines kalvas už
šv. Jokūbo bokštų,*

*Kur varganas juda arklys ir
žmogelis smulkus paskui plūgą,*

Nebegyvas – ir vienas, ir kitas.

*Taip, tai tiesa, nesuprato niekas
bendruomenės anei miesto,*

*Kinų Lux ir Helios, Halperno ir
Segamo iškabay,*

*Vaikštynių šv. Jurgio gatvė,
pavadinta Mickevičiaus.*

*Ne, nesuprato niekas. Niekam
nebuvo skirta.*

*Tačiau kai gyvenimas mintą vien
tik viltim,*

*Jog išauš diena aštri ir perregima,
Tai labai dažnai skaudžiai gaila.*

(Vertė Rolandas Rastauskas)

Ką po daugelio metų iš tų laikų prisimena Poetas? Prisimena mokyklinės išvykos į Trakus ir spalvotomis juostomis nudažytas valtis... „Tada, kai ten irščiausis tomis geldomis, – sako poetas, – man atrodė, kad tai milžiniški plotai, milžiniškas ežeras su Tiškevičių rūmais fone... Dabar man neatrodo jau toks didelis...“

Pirmasis mano įspūdis Universitete buvo susijęs ne su Universitetu,

o su sunkvežimiu, į kurį lipo jauni žmonės su spalvotais bumbulais puoštomis beretėmis ant galvų. Tai buvo Akademiniškas valkatų klubas, kuriam ir aš vėliau priklausiau“²².

Miłoszas buvo pradėjęs studijuoti lenkų filologiją, bet po poros savaitių ją paliko, nes Filologijos fakultetas buvo vadinamas vedybiniu fakultetu, jame mokėsi vien merginos, o tai žeidė jo vyriškus jausmus. Todėl įstojo į teisę, nors visai ja nesidomėjo, į teisės studijas, kaip pats sakė, žiūrėjo gana nerimtai, nuedidavo pasiklausyti kai kurių paskaitų, bet nedažnai, nes juk tada mikrofonų nebuvo, profesoriai, anot jo, kažką murmėjo po nosim, o visi sėdintys auditorijoje nieko negirdėjo. Taigi akademiniai metai – tai buvo literatūrinis gyvenimas, gyvenimas tam tikrose grupėse, arba sportavimas, o kai jau artėjo pavasaris, vykdavo karštligiškas ruošimasis egzaminams. Ir vis dėlto tas lietuviškas užsispyrimas lėmė, kad Czesławas baigė studijas.

Jeigu kalbėsime apie rašymą, tai pirmieji jo eilėraščiai buvo išspausdinti metraštyje *Alma Mater Vilnensis*. O paskui greitai atsirado *Žagary* – leidinys, kurį kartu su kitais bičiuliais poetas redagavo ir kuris dėl gana radikalių pasisakymų ir dėl tam tikrų asmenybių Lenkijoje sukėlė daug triukšmo.

Tuo metu Vilniuje susikūrė Lenkų literatūrijos sąjungos Lenkų literatūros skyrius, organizatoriai ieškojo vietos būstinei ir jiems šovė į galvą mintis, kad geriausia, simboliška vieta būtų ten, kur buvo kalinamas Mickevičius ir kiti filomatai. Jau buvo lyg ir nustatyta, kuri tai Bazilijonų vienuolyno dalis, kuriame koridoriuje ir kurioje celėje filomatai kalėjo. Taigi patalpos buvo sutvarkytos ir toje salėje vyko susirinkimai, vadinamieji „Literatūriniai trečiadieniai“. Tai buvo tam

¹⁸ Iš A. Miłoszo filmo „Miłoszo Vilnius“.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat.

²¹ Iš A. Miłoszo filmo „Miłoszo Vilnius“.

²² Ten pat.

tikra institucija. O šalia buvo keletas laisvų kambarių, kurie kritiškais atvejais pasitarnaudavo svečiams – tapdavo nakvynės vieta. „Teko ir man, kai labai pasigerdavau, tokia maža kambarėlyje, kuris, berods, buvo viena iš tų celių, miegoti...“²³ – teigė Miłoszas.

Vilniuje daugybė vietų susijusių su Cz. Miłoszu. Jis gyveno ne tik Goštauto, Pakalnės, bet ir Literatų gatvėje, labai mėgo Bernardinų sodą. Į jį „eidavom pabėgę iš pamokų ir ten nuolatos ant suoliukų glamžėsi porėlės – tai buvo pasimatymų sodas“²⁴.

*Iš pamokų pabėgę – į Bernardinus
Ir pasimatyman – į Bernardinus
Kiek sėdmenų žinojo šitie suolai,
ir kiek prisilietimų
Kiek krūtų skirtingų apvalumų,
Kurie kažką juk tiems
studentams reiškė
ir jų darbams
o dabar nereiškia nieko.*
(Vertė Birutė Jonuškaitė)

Vilnius, žinoma, buvo kavinių miestas. Labiausiai Miłoszo jaunystės laikais buvo žinomos Štralio kavinės: Raudonasis Štralis, Žaliasis, Keli Štraliai ir Rudnickio kavinė, kurią mes dar prisimenam kaip „Literatų“. Deja, šiandien jos jau nebėra. „Ji buvo prie Katedros, ant kampo, joje vyko dažni mūsų susirinkimai, ir ne tik mūsų – jaunesniosios kartos, nes čia dažnai ateidavo žurnalistų, mūsų trijų Vilniaus dienraščių žurnalistų, šiek tiek lietuvių... Ta kavinė man tuo įsimintina, kad ten sėdėdamas išgirdau baisų geležies džeržgėjimą ir pamačiau į aikštę įvažiuojančius sovietų tankus. Tai buvo Vilniaus okupacija. <...> Esu suskaičiavęs,

kad per XX amžių Vilniuje trylika kartų keitėsi vėliavos, trylika kartų vis kita armija užimdavo šį miestą. <...> Kiekvienas apsilankymas Vilniuje man yra didelis išgyvenimas. Kad ir kaip būtų, atvykęs visada gailiuosi, kad čia negyvenu“²⁵.

Taigi Miłoszo deklaruojama priklausomybė LDK (neva jis buvo paskutinysis šio, jau XX amžiuje retai pripažįstamo, darinio pilietis) buvo traktuojama įvairiai. Vieni jį kaltino bėgimu nuo realybės, išsisukinėjimu, t. y. nenoru kategoriškai rinktis priklausomybę vienai ar kitai tautai (Lenkijai ar Lietuvai), kiti manė, kad jam labai patogu tęsti A. Mickevičiaus sukurtą romantiškąją Lietuvos sampratą ir toliau mitologizuoti savo kilmę, o daugelis Lenkijos intelektualų laikėsi nuostatos, kad „tikroji poeto tėvynė yra kalba, kuria jis kuria. Turbūt pakankamai yra įrodymų, kad Miłoszo tėvynė buvo lenkų kalba. Lenkiškai (o ne angliškai) jis rašė eilėraščius Amerikoje, nors dėl to buvo pasmerktas, kad turės tik saujelę skaitytojų, nes juk Lenkijoje jis „uždraustas“. Tuo tarpu į anglų kalbą vertė lenkų poetus, išleido lenkų poezijos antologiją, kadangi norėjo amerikiečių skaitytojams atverti, jo nuomone, svarbius lenkų veikalus. Jo dėka Krokava tapo Rytų ir Vakarų poetų meka. Ar kuris iš jį net ir po mirties puolančių padarė ką nors daugiau lenkų kultūros populiarinimo vardan?“²⁶

Deja, už vadinamąjį lietuviškumą ir meilę Lietuvai, už lenkiškojo patriotizmo stoką Miłoszui net ir po mirties nebuvo atleista. Tai liudijo ilgi gėdingi ginčai dėl jo palaidojimo vietos. Tas priešiškus neišnyko iki šiolei.

„2007 metų balandžio 3 dieną televizijos žiniuose pasirodė informa-

cija, kad viena Krokuvos draugijų protestuoja, jog šiame mieste būtų pastatytas paminklas Miłoszui (o kalba buvo, pridurkime, apie kuklų biustą). Organizacijai atstovaujanti ponija pakartojo ta proga visus argumentus, kokie buvo išsakyti protestų prieš Poeto laidojimą *Na Skalce* („Ant Uolos“) metu. Ir taip Nobelio premijos laureatas vėl atsirado lenkiškam pragare...“ <...> Kaltinamas tuo, „kad nebuvo lenkas, nebuvo katalikas ir t. t. Liūdniausia, kad tokias etiketes klijuojantys žmonės dažniausiai iš viso didžiojo Kūrėjo palikimo žino tik keletą iš konteksto ištrauktų citatų, kurios neva įrodo jų „neginčijamą tiesą“. „Jis blogai kalbėjo apie lenkus“ – tai vienas pagrindinių jų argumentų. Kai jiems sakoma, kad apie mus dar blogiau kalbėjo Józefas Piłsudskis (kurio didybę pripažįsta), jie sutrinka. Bet vis tiek jie „žino savo“. <...> „Jis buvo lietuvis“ – jie kartoja, tarsi tai būtų nusikaltimas. Galima svarstyti, ar jie atleido Mickevičiui už pirmuosius „Pono Tado“, tautinės epopėjos, žodžius: *Lietuva, tėvynė mano...*“²⁷

Ar kada nors atleis Miłoszui už tokį eilėrašį:

*Tėvynė mano, Lietuva. Uoliai
kartoji
Paprastus žodžius mūsų maldos.*

*Žeme, turtinga usnių ir rugiagėlių
gojais,
Baltom bažnyčiom krašte lygumos,
Liūdno dangaus, miglų plačiųjų
Ir ežerų, kur nendrėm šnara.*

*Lietuva, išdžiūvę karčios lūpos
taria –
Vilties, tikėjimo joms trūksta –
Šaukiu ir šnabždesiu dėlioju tavo
vardą,
O piktas vėjas topoliuose dūksta.*

²³ Iš A. Miłoszo filmo „Miłoszo Vilnius“.

²⁴ Iš A. Miłoszo filmo „Miłoszo Vilnius“.

²⁵ Ten pat.

²⁶ *Barbara Gruszka-Zych. Mój Poetá. Katowice: Videograf II, p. 141–142.*

²⁷ *Barbara Gruszka-Zych. Mój Poetá. Katowice: Videograf II, p. 141.*

Ir plakas lapuos medžių palenktų.

*Keleliais alkanais per pūdymus
neartus*

*Į sienų pūvančių karstuos
palaidotus namus*

*Galvijai grįžta vakarais į tvartus,
O saulė didelė aplieja debesis*

tirštus

*Kaip purpuro qstotis gyvu krauju.
(Vertė Birutė Jonuškaitė)*

Taigi ne kartą pasitvirtinusi tiesa, kad naujų atradimų vardan neišvengsi praradimų, neaplenkė ir Miłoszo. Pažvelkim apskritai į lenkų emigrantų poeziją. Jiems bet kurios plotmės (šeimos, moralės, kalbos, tautos) praradimas – tai didelė galimybė. Juk poetas, išrautas iš šeimos ar tėvynės (nesvarbu – savo noru ar prievarta, laikinai ar visam gyvenimui), turi galimybę išgyventi tokią būseną, kuri, be abejo, išplečia jo egzistencinių patyrimų gamą. Ir dar – poetas visada turi galimybę grįžti; poezija peržengia visus nepataisomus, nesugrąžinamus įvykius, istorijos puslapius, gali atstatyti išeities tašką, užfiksuotą ir gal net mitu apgaubtą Itakę – šitaip gimsta dramatiška poeto odisėja. Tokių idealizuotų itakių pavyzdžiai – Adomo Mickevičiaus Soplicų, Julijuszo Slovackio Krzemieniecų dvarai. Tokią Itakę – savo vaikystės Lietuvą – Czesławas Miłoszas nešioja širdyje per visą gyvenimą, ji sugrįžta įvairiausiais būdais įvairiausiuose tekstuose, bet pirmiausia romane „Isos slėnis“.

Kaip gimė mintis parašyti šį romaną? Poetas svečiavosi Šveicarijoje, savo pažįstamos Helenos Noef namuose. Atsitiktinai užlipęs ant aukšto, pajuto dar iš vaikystės pažįstamą palėpių kvapą ir išvydo senus baldus, kuriuose tarsi išlieka ir tvyro nutolusių žmonių buvimas.

Vis dėlto sunku sugrįžti ten, kur buvai jaunas ir laimingas. „Isos slėnyje“ aprašoma išsiilgtoji, išlikusi

atmintyje šio šimtmečio pradžios Lietuva. To pasaulio jau nėra jokia-me žemėlapyje. Tai jau tik vaikystės mitas. Miłoszas nenorėjo prarasti laimingų vaiko dienų, todėl, tarytum priešindamasis mirčiai, stengėsi įrodyti, kad praeitis yra ant laiko ribos, nepasiduodanti dabarties naikinimui. „Pirmoji šviesa, – rašo jis, – kurią pamačiau pirmą kartą gyvenime, pirmasis žemės kvapas, pirmasis medis, – buvo šviesa, kvapas, medis anų vietovių – nes gimiau ten, lenkiškai kalbančioje šeimoje, ant upės su lietuvišku pavadinimu kranto. Tie įvykiai man yra gyvi, kaip gyva yra tai, ką skaitome iš gerai mums pažįstamų žmonių veidų ir akių.“

Apskritai „Isos slėnis“ – tai Surkontų giminės saga. Aprašomas berniuko Tomo gyvenimas iki 13 metų. Knygoje daug vardų, pavadinimų ir tyčia Miłoszo pavartotų žodžių, kurie nenuginčijamai liudija šios knygos ryšį su Lietuva, net jei ir nežinotume, kad ten rašoma apie Kėdainių rajono apylinkes. Veikėjai: Surkontų giminė, Pakėnas, Kieplš(a), Luk(as) Juchnievič, Baltazaras, močiutė Dilbinova. Vietovardžiai: Nieviaža, Vendziogala, Alušta, Ginie. Arklio vardas – Smilga, mirties deivė Verpėja, Ragutis – girtuoklių globėjas, deivė Liethua – globojanti laisvę, šokis suktinis, ajery ir t. t. Romane, kaip ir kituose kūriniuose, Miłoszas nesistengia įtikti skaitytojui ar valdyti kitų protus, nekoketuoja ir nemato reikalo siekti kieno nors palankumo. Prisiminkime Henriką Sienkiewiczų. Žinoma, ne vien todėl, kad jie abu yra vieni geriausių lenkų peizažistų, ar todėl, kad abu – Nobelio premijos laureatai. Sienkiewiczus irgi nevengė vaizduoti Lietuvos ir lietuvių savo kūryboje. Bet... laikmetis, kurį aprašinėja Miłoszas, gana komplikotas: Lenkijos ir Lietuvos santykiai jau tokie įtempti, kad net ir laiškai keliauja per Latviją. Pradedama atsiskai-

tyti už dvidešimtųjų metų karą – lenkų žemvaldžiams gresia ūkių parceliacija. Bet Cz. Miłoszas išlieka objektyvus. Tuo jis pranašesnis už subjektyvųjį H. Sienkiewiczų, kuris mėgo pafantazuoti Lietuvos tema kartais net ir labai prolenkiškai. Tas pats santūrumas ir blavus, nuoseklus mąstymas atsispindi požiūryje į istoriją: Cz. Miłoszas nevengia, tarkim, pripažinti Jonušo Radvilos pranašumo prieš tuometinį Lenkijos karalių Joną Kazimierą, kuris kaip politikas buvo niekam tikęs. Ir dar: prisimindamas XVII amžiaus Isos slėnį (tuomet jį Lietuvos didžiojo kunigaikščio „dėka“ kolonizavo lenkai), rašytojas stoja ne Lenkijos, o Lietuvos valstybės interesų pusėn ir tarsi prisipažįsta, kad jis yra anuometinių kolonizatorių palikuonis.

Šalia siužetinės linijos, nors ji gana nesudėtinga, šioje knygoje rasime turtingą tikėjimų, prietarų, užkalbėjimų, senųjų Lietuvos dievų aprašymą. Autorius turbūt norėjo atskleisti per amžius nepakitusių paslaptinių papročių ir tikėjimų poeziją. Ir kruopščiai aprašė gamtą, kuri jo gyvenime ir kūryboje užėmė vieną pagrindinių vietų.

Ir prozoje, ir poezijoje Lietuva atgyja daugelyje paveikslų. Pirmiausia tai yra senolių Lietuva, pagoniška poeto protėvių tėvynė su savo dievais, žmonėmis, bet taip pat poeto vaikystės ir jaunystės Lietuva. Tokiuose eilėraščiuose atrasime gerivių trikampių, piemenuko birbynę, kalėdininkų dainas. Ir visada juose išliks noras bent mintimis sugrįžti į gimtinę – pasisemti stiprybės, kai užgriūva sunkumai, kai „klaidžioji erezijos pakraščiais“, kai nerandi atsakymo „kodėl jo (Viešpaties) galios ribotos, kodėl tokia, o ne kitokia yra pasaulio tvarka“, kai tampa nebepakeliamas gyvenimas „didelės vienatvės šalyje“, kurioje iš pašto dėžutės išsiimi tik paties sau rašytus laiškus...

Eseistinė Czesławo Miłoszo mintis romane „Isos slėnis“

KRISTINA GRINKEVIČIŪTĖ-LUKOŠIENĖ

VDU šiuolaikinės literatūrologijos magistrė

Šiomet minime poeto, prozininko, vertėjo ir ypač išvalgaus praėjusios epochos liudytojo Czesławo Miłoszo 100-ąsias gimimo metines. Krokuva, Krasnojarskas, Niujorkas, San Franciskas, Paryžius, Vilnius, Rokiškis... Visame pasaulyje ir Lietuvoje rašytojo atminimui rengiamos konferencijos, organizuojamos diskusijos, pristatomi filmai ir parodos, perleidžiamos rašytojo kūrybos knygos. Šiandien kviečiu iš naujo perskaityti Miłoszo romaną „Isos slėnis“.

Kalbėjimą norėčiau pradėti Miłoszo eilėraščio „Šeteiniuose“ eilutėmis:

*Žemai anapus medžių Upės šalis,
anapus manęs ir sodybos
Miško šalis, dešinėje Šventosios
Brastos šalis, kairėje –
Kalvės ir Kelto¹.*

Jeigu manęs paprašytumėte keliais žodžiais pristatyti šį kūrinį, tai padaryti būtų gana paprasta. Vienintelis Miłoszo romanas parašytas lenkų kalba 1955 m. (vert. Algis Kalėda, 1991). Romane rašytojas jam būdinga poetine kalba vaizduoja nykstančio dvaro gyvenimą, žavisi Lietuvos gamta, aprašo medžioklės tradicijas ir su meile kalba apie to krašto žmones bei jų papročius.

Veiksmas vystosi Vidurio Lietuvoje, šalia mažo Ginių kaimo buvusiam Surkontų dvare. Tai – rašytojo tėviškės, Šetenių dvaro, prototipas. Pagrindinis romano herojus Tomas išgyvena perėjimo iš berniuko į suaugusiųjų pasaulį laikotarpį.

Tačiau vargu ar tai nors iš dalies pristato ir atskleidžia sudėtingą romano turinį, kelias literatūrinės formos jungiantį žanrą ir, pagaliau, paties autoriaus perduodamą pranešimą mums, XXI amžiaus skaitytojams. Knyga sulaukė nemažai atgarsių pasaulyje ir Lietuvoje, tačiau iki šiol palieka neatsakytų klausimų. Kai visas pasaulis iš naujo atranda ir permąsto Miłoszo kūrybą, norisi surasti, o gal tik priartėti prie atsakymo į klausimą, kas formavo „Isos slėnio“ pasaulėjautą? Atmintis ir gimtinės ilgesys, to laikmečio literatūrinės ir filosofinės idėjos, o galbūt ypatingas Miłoszo mąstymas ir pasaulio pajauta lėmė šio kūrinio prasmę?

Romanas įdomus ir savotiškai intriguojantis įvairiais aspektais. Kalbėjimas apie „Isos slėnį“ bet kuriuo aspektu visada nuveda prie tautinės priklausomybės problemų. Kad nekiltų jokių dviprasmybių, pirmiausia reikia prisiminti paties Miłoszo išreikštą poziciją tautinio identiteto ir apskritai nacionalizmo, kurio priešinininku jis buvo, klausimu. Knygoje „Tėvynės ieškojimas“ Miłoszas rašė: „Būčiau kažkas kitas,

jei ne manoji vaikiška laimė Šetenių parke“ (1995: 73). 1992 m. Miłoszas kalbėjo: „Stovėdamas čia priešais jus, negaliu nutylėti tų užduočių, kurias esu skyręs sau kaip lenkų poetui. Viena iš jų – kad dvi šalis skirianys konfliktai nuslinktų į praeitį ir įsivyrautų geri, kaimyniški santykiai“². Romane „Isos slėnis“ pasakotojas perteikia autoriaus intencijas. Jos realizuojamos senelio, senelės ir Juozapo personažais. Pasakotojas aprašo, kaip Tomas suprato aplinkinių tautinius jausmus. Citata:

„Juozapas priklausė tai padermei, kurią mūsų laikų metraštininkai pavadino nacionalistais: jis troško tarnauti Tėvynės šlovės vardan. Tai ir buvo jo rūpestis, jo sielvarto priežastis. Jam, aišku, svarbiausia buvo Lietuva, o Tomą turėjo mokyti skaityti ir rašyti pirmiausia lenkiškai. Tai, jog Surkontai laikė save lenkais, jo nuomone, buvo išdavystė: juk sunku surasti lietuviškesnę pavardę“ (2001: 34–35).

Ir toliau:

„Iš visų šių susipynusių dalykų – iš kažkur toli nukeldinto senelės patriotizmo, iš senelio, beveik abejingo tautiniams reikalams, tolerancijos ir iš Juozapo pasakymų „mes“, „mūsų šalis“ – Tomo sąmonėje

¹ Iš Cz. Miłoszo eilėraščio „Šeteiniuose“.

² Miłoszo kalba priimant VDU garbės daktaro regalijas. Prieiga per internetą: <http://www.vdu.lt/lt/simplepages/1010/tid/998> (Žiūrėta 2011 03 31)

užsimezgė būsimasis nepasitikėjimas žmonėmis, kurie jo akivaizdoje pernelyg girdavosi herbais ir vėliavomis, savotiška dvilype ištikimybe“ (2001: 36).

Ši tautinio identiteto problema pereina ir į formalųjį teksto lygmenį. Kuomet kalbame apie „Isos slėnio“ žanrą, visada išgirstame autobiografijos perspektyvą. Paties Miłoszo pasisakymai leidžia manyti, kad galima tapatinti pasakotoją ir romano autorių. Pokalbių su Aleksandru Fiutu metu jis yra sakęs, kad dvaro aprašymas tikslus, herojai tiksliai aprašyti, tačiau intriga labiau pramanyta ir simbolinė: „<...> visa, kas ten vyksta vienos apskrities ar vieno valsčiaus ribose, iš tikrųjų atsitiko, kai buvau vaikas, įvairiose vietovėse, o ne vienoje“ (1997: 37). Jei ne šis ir kiti panašūs autoriaus komentarai, literatūros kritikai „Isos slėnio“ nevadintų autobiografiniu romanu. Tačiau autobiografijos žanro teoretikas Philipas Lejeune pabrėžia *autobiografinę sutartį*: tik autoriaus pripažinimas lemia teksto autobiografiškumą. Esė knygoje „Pakelės šunytis“ Miłoszas nutraukia šią sutartį sakydamas, kad tai tik

iš dalies tiesa, tikslus tik pirmasis pasakojimo sluoksniu: „Praeitį netiksliai. Kas ilgai gyvena, žino, ką regėjo savo akimis, apaugo pasakalomis, legendomis, didinančiais arba menkinančiais gandais“ (2000: 59). Romano žanras yra sudėtingas autobiografijos ir esė lydinys. Autobiografiniame romane (kaip ir kitų tematikų romanuose) išryškėja siekis aprėpti ne atskirus reiškinius, bet universalijas. Visai kitaip elgiamasi eseistikos atveju. Esė žanro teoretikas Michailas Epšteinas teigia (1998), kad kurdamas esė tekstą, autorius pasitelkia apibendrintus vaizdinius, įvairias filosofines sąvokas tam, kad atskleistų atskiro reiškinio – objekto – esmę. Anot Epšteino, mintis produktyvi ne tuomet, kai viena kryptimi siekia įminti pasaulio universalijas, o tuomet, kai plačioje intelektualinėje erdvėje veikia priešingos jėgos, iš skirtingų sąvokų formuojančios esė mintį. Meniniame tekste filosofinė esė mintis visada atskleidžia individualią autoriaus filosofiją.

1950 m. Miłoszas perkeltas į Paryžių, pasiprašo politinio

prieglobsčio ir ten praleidžia visą dešimtmetį. Tuo laikotarpiu buvo sukurtas „Isos slėnis“. XX amžiaus vidurio literatūra – permainingų, lūžių, vertybių praradimo laikotarpis. Po sukrečiančių pirmosios amžiaus pusės įvykių visuomenę apėmusi masinė depresija ir sąstingis veikė visas kultūros formas ir reiškėsi bauginančiomis nuojautomis. Karai, sukretę bene kiekvieną Europos šeimą, žmonių sąmonėje paliko gilius randus ir neužgyjančias žaizdas. Visos šios istorinės peripetijos formavo politinę, kultūrinę bei socialinę situaciją. Miłoszas paskaitoje apie poeziją kalbėjo: „Grėsmės mastai tik dar labiau išaugo, nes atominis ginklas atnešė tai, kas atrodė visiškai neįtikėtina – visos žemės sunaikinimo galimybę“ (Miłoszas, 2010: 55). E. Ališanka pastebi, kad tuo pačiu metu formavosi naujas religijos supratimas: sekuliarizaciniai procesai paskatino „naujų kultūrinių paradigų gimimą, pokyčius šventumo vaizdijime“ (Ališanka E., 1998: 7). Mene pasikeitusi sakralumo kategorija nulėmė ir *subjekto–objekto*

sampratą literatūroje. Martino Buberio (2001: 193–212) aprašytoje dialogo situacijoje kalbantysis turi išankstinį žinojimą, dėl kurio tuo pačiu metu jis yra ir besiklausantis. Romane „Isos slėnis“ tokio tipo dialogas yra savotiška teksto kūrimo strategija. Atidžiau pažvelgus į romano pasakojimą, paaiškėja, kad beveik visi išplėtoti personažai įprasmina Buberio *Aš–Tu* santykį.

Miłoszas numatė griaunančią nevilties prieš blogį jėgą. Minėtoje paskaitoje kalbėjo: „Kaip vaikas, kuris įsitikina, kad ugnis degina, o aštrus stalo kraštas, kai į jį susitrenki, sukelia skausmą, žmonija atsidūrė prieš nuogus duomenis, susietus priežasčių–pasekmių grandinėmis, ir jau be dieviškosios globos, kuri garantuotų laimingą baigtį“ (2010: 55). Romane yra toks pasakojimas apie našlę Malinovską, kuri su savo paaugliu sūnumi Domciumi gyvena mažame nuomos žemės sklypelyje Surkontų dvare. Jie buvo patys vargingiausi Ginių gyventojai. Domcius visą gyvenimą kentė nepriteklių ir pažeminimus. Užaugęs visiems atsilygino kumščiu, tačiau to buvo maža, kad paauglio sąmonėje pasaulis atpirktų savo kalbę. Domcius jautė, kad ieškoti kaltų dėl savo nelaimių ir jiems keršyti nepakanka vien fizinės jėgos. Likimo nuskriaustas vaikas, vedinas keršto, ruošiasi nušauti pasiutusį šunį ir stoja į akistatą su savimi:

„<...> gardžiavosi pačia galiemybe. Būtent tuo, kad šuva nieko nenumano, o jis, Domcius, gali rinktis ir pats nuspręsti. <...> Nieko nėra geriau kaip šūvis kulka: ramu ir tylu, tarsi nebūtų jokie žmogaus, jokio pykčio, jokių pastangų, tik ištars – „jau“ (2001: 92).

Žmogus visą laiką yra virš to, kas egzistuoja dabartyje ir ką savyje permąsto ir transformuoja į jau įvykusį faktą. Domcius peržengė ribą tarp *galima* ir *negalima* ir dabar jau

viskas – *galima*. Argi tai ne paauglio sąmonėje užgimstantis Nietzsche's *antžmogis*, nepasitenkinantis savo vidinėmis refleksijomis? Domcius ieško konkretaus pašnekovo – kaltinamojo. Juo tampa Dievas. Taip *Aš–Tu* santykis pereina į santykį *Aš–Dievas*. Iš Domciaus kaltinimų sužinome, kad pastarojo santykio nesilaikoma. Dievas „neišklausė tokių nuoširdžių jo prašymų pagelbėti“. Dialogas (vidinis, tariamas ar įsivaizduojamas) tarp Dievo ir Domciaus neįvyko, todėl paauglys toliau eina eksperimentų keliu. Vaikas nusprendžia įsitikinti, ar Dievas egzistuoja. Jam reikia įrodymų. Romane pasakotojas vysto šią mintį:

„Jeigu žmogus yra šuniui tas, kas Dievas žmogui, o žmogus, šuniui įkandus, čiumpa pagalį – tai ir Dievas, žmogui įkandus, taip pat turi rūstauti ir jį nubausti. Svarbiausias dalykas – sugalvoti, kaip įžeisti Dievą, kad jis turėtų paleisti į darbą perkūnus. Jeigu tuomet nieko nenutiks, tai šitoks bandymas parodys, kad Jo neverta paisyti“ (2001: 94).

Domcius įsitikino, kad Dievo nėra, nes perkūnas į jį netrenkė. Vaikas įtikino save tikėjimo į krikščioniškąjį Dievą beprasmybe. Domcius įvykdo šventvagišką vargystę, išniekina simbolinį Dievo kūną Švenčiausiąjį Sakramentą. Šio savotiško ritualo pasekmės šurpnančios ir galbūt tą akimirką įgavusios tik pirminę formą. Domcius pakelia ranką prieš žmogų, pasityčioja iš Tomo, nes laiko jį savo nelaimių kaltininku. Kokią naują formą įgaus Domciaus, savotiško *antžmogio*, veiksmai, skaitytojui tiesiogiai neatskleidžiama. Pasitelkiant tikėjimo temą, romane parodomas nežmoniškas vargingo vaikino skausmas, peraugęs į abejingumą, neapykantą ir kartėlį, kai, praradus vertybių pojūtį, suabejojama, ar dar yra viršus ir apačia. Hannah Arendt tokius

žmogaus veiksmus sieja su jo paties inicijuotais procesais: „Modernioji epocha su jos augančiu svetimumu pasauliui atvedė į situaciją, kai žmogus, kad ir kur jis eitų, susitinka tik save“ (1995: 103).

Neviltis, kalbėjo Miłoszas, yra susilpnėjusių amžiaus vertybių padarinys, nes „<...> vertybių sistema, kurią puoselėja padoriai mąstantys piliečiai, jau yra mirusi, kad jos pagrindas – religija – yra išskobta iš vidaus, ir menas perima jos funkciją kaip vienintelė sakralumo vieta“ (2010: 25). Arendt knygoje, parašytoje Prancūzijoje tuo pačiu metu kaip ir Miłoszo romanas, jaučiamos tos pačios žmonijos nelaimių ir klaidų nuojautos. Ji rašė: „Nuo tos akimirkos, kai mes patys davėme postūmį gamtiniams procesams – o atomo suskaldymas yra kaip tik toks žmogaus sukurtas gamtinis procesas – mes ne tik išplėtėme savo viešpatavimą gamtai ar tapome agresyvesni duotųjų Žemės galių atžvilgiu, bet pirmąkart įtraukėme gamtą į paties žmogaus pasaulį ir nutrynėme apsaugos ribas, gamtos stichijas atskiriančias nuo žmogaus artefaktų, ribas, į kurias buvo įstatytos visos ankstesnės civilizacijos“ (1995: 70). Miłoszas atsparos amžiaus šmėkloms „Isos slėnyje“ ieško žmogaus santykių su jo paties sukurtais pasaulio daiktais. Rašytojas tikė, kad materija gali padėti žmogui atsverti tikrovės žiaurumą. Jis sako: „Pats daiktų įvardijimas suponuoja tikėjimą jų buvimu, taigi tikru pasauliu, kad ir ką apie jį sakytų Nietzsche“ (2010: 59). Šie Miłoszo žodžiai nėra nukreipti prieš dvasinį pasaulio pradą ir jokiū būdu neaukština XXI amžiaus vartotojų visuomenės sumaterialėjimo. Peršasi mintis, kad „Isos slėnio“ pasaulyje lygiomis teisėmis gyvena ne tik žmonės, dvasios, bet ir daiktai. Romane tikrovė pavaizduota tarytum XVIII amžiaus Šardeno natiurmortuose, kuriais taip žavėjosi rašytojas:

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos darbuotojai prie Isos slėnio, 2011m. balandis. Iš kairės: Angelė Stučinskienė, Daiva Vilkickienė, Alicija Matiukienė, Snieguolė Galvelienė, Kęstas Pilipavičius ir Salvinija Kalpokaitė

„Šviesa palengva išplėšė iš tamsos stalo kojas, suolus, krėslą. Kokia palaima, kad šis tikrovės pasaulis susideda iš medinių, geležinių, mūrinių daiktų ir kad jie atsikišę ir šurkštūs. Tomas sveikinosi su baldais ir rakandais, kuriuos vakar nuskriaudė, beveik jų nepastebėdamas. Dabar jie atrodė jam kaip didžiausias turtas. Atidžiai apžiūrinėjo įbrėžimus, stavičius, plyšius. Bet po ano sapno liko malonus svaigulys, prisiminimas kraštų, apie kuriuos iki šiol niekada nebuvo girdėjęs“ (2001: 61).

Kalbėdamas su Fiutu Miłoszas sakė: „<...> viena yra suprasti kokią nors idėją, o kas kita – ją visa esybe išgyventi. <...> tai reiškia, kad būdami jauni, galime šį tą suprasti, bet pasisavinti taip, kad persmelktų visą kūną, jeigu taip galima pasakyti, na,

tam reikia ypatingos patirties. Todėl tiek daug dalykų nuteka per mus, o labai mažai mumyse pasilieka“ (Fiutas, 1997: 89). Romane ši patirtis išreikšta per atskirų personažų išgyvenimus. Romano veikėjus charakterizuoja susidūrimas su egzistencinėmis situacijomis, savo trapios būties pajauta. Eseistinė minties raida Miłoszo romane padeda suprasti viso teksto esmę. Filosofiniai motyvai Miłoszo romane „Isos slėnis“ yra tie „išminties kalnai“, galintys praskleisti kasdienybės širmą ir parodyti būties trapumą.

Būties klausimai, sakralumo patyrimas Miłoszo romane siejami su žmogaus gyvenimo įprasminimu iš kartos į kartą. Nenutrūkstanti genties grandis yra sija, kurios projekcijos dėka Tomą pasiekia šie pasakojimai,

mitiniai elementai įsipina į berniuko vaizduotės pasaulį, jo „Ginių Karalystę, kurios žemėlapij laikė paslėpęs rakinamame stalčiuje“ (2001: 185). Romanas lieka tarsi neužbaigtas, skaitytojas nesužino, kas nutiko Tomui, koks jo likimas, tačiau tekste užkoduota informacija leidžia manyti, kad „Isos slėnio“ „karalius“ visą gyvenimą su savimi nešiojosi vaikystėje susikurtą mitą:

„<...> Tomas dar turėjo kada nors įgyti tą laimę, o gal ir ne; šiaip ar taip, akimirkos, tokios kaip tas pašnekesys su seneliu, glūdėjo jo sieloje laukdamas amžiaus, kada iš tolumų ataidėję prislopinti balsai tampa vertingi (pabraukta – K. G.) (2001: 111).

Mitas ir mitinio pasakojimo struktūros persmelkia romano pasakojimą ir yra dar vienas Isos pakrančių

gyventojų pasaulio matymo matas. Norint suprasti mito reikšmę romane, reikia suvokti, kas buvo mitas pačiam autoriui. Kalbėdamas apie savo gimtinę, Miłoszas yra sakęs, kad joje „gausu vandenų ir miškų, spygliuočių bei mišrių, su daug ažuolų, kurie pagonių mitologijoje suvaidino tokį svarbų vaidmenį ir kurie jį tebevaidina mano asmeninėje mitologijoje“ (2003: 17). Asmeninė Miłoszo mitologija neatsiejama nuo jo gimtųjų vietų. „Jei noriu parodyti, kuo esama kilus iš Europos rytų – ar galiu tai padaryti kitaip nei pasakodamas apie save?“ (2003: 8) – klausė rašytojas pasakodamas apie tai, ką jam teko betarpiškai išgyventi. Romanas baigiamas pagrindinio veikėjo išėjimu iš mitinės erdvės. Jis tarytum mitinių pasakojimų herojus įveikia ribą į jam nepažinų (todėl grėsmingą) pasaulį: „Blieka tau palinkėti laimės, Tomai. Tavo vėlesnis likimas visiems laikams liks kaip vaizdinys, niekas neįjims, ką iš tavęs padarys pasaulis, į kurį dabar keliauji. Isos pakrančių kipšai kaip įmanydami stengėsi tave paveikti, bet toliau viską lems nebe jie“ (2001: 298). Lotmanas yra sakęs, kad mitinė erdvė visuomet yra baigtinė, atribota, jos objektai – suskaičiuojami, ji „<...> visada nedidelė ir uždara, nors pačiame mite ir gali būti kalbama apie kosminius dydžius“ (2004: 236). Tai perša mintį, kad kūrinio erdvė tapati mitinei erdvei ir tai yra nulemta autoriaus pasaulio matymo ir valios. Esė rinktinėje „Gimtoji Europa“ (2003) Miłoszas yra užsiminęs apie tai, kaip jis suvokia savo gimtąsias vietas: „Pati vizija mažo žemės rutulio režio, kuriam esu už viską dėkingas, nurodo apsiribojimų kryptį“ (2003: 9). Sugreitinę matome, kad šis pasaulėvaizdis kūryboje lieka nepakitęs.

Romane „Isos slėnis“ sunku išskaidyti pasaulio vaizdinius. Jie persipynę, ir, atrodo, tik minimi

kartu gali perteikti prasmę. Tokį romano nevienaplaniškumą paaiškina jau minėtas Miłoszo eseistinis mąstymas. „Isos slėnio“ ese nepavadinsi, tačiau tekste veriasi eseistinio mąstymo metodas, kaip jį aprašo Vytautas Kubilius: „<...> eseistas mąsto iškart keliais kanalais ir juda iškart keliomis kryptimis, pasikliaudamas savo vidine logika, kuri nepripažįsta dedukcinės vieno teiginio subordinacijos kitam. Savo svarstymus jis pradeda nuo to, kas jam svarbu, ir baigia ten, kur jam patinka, nepakludamas planingam dėstymui“ (Kubilius V., 1986: 200). Eseistinis mąstymas netelpa į griežtus kanoninius rėmus, todėl nuolat peržengdamas juos demonstruoja suirusias žanrų ribas bei asociatyvaus mąstymo turtingumą. Dėl šios priežasties eseistiniame „Isos slėnio“ tekste sunku rekonstruoti fabulą.

* * *

Romane „Isos slėnis“ gimtinės motyvas yra tarytum instrumentas, raktas, kuriuo pasakotojui pavyksta „atrakinti“ pačias skaudžiausias amžiaus temas, nagrinėti žmogaus būties žemėje ir ryšio su kitais pasauliais klausimus. Baigdama noriu grįžti prie pradžioje perskaitytų Miłoszo eilėraščių eilučių. Jose rasime atsakymą į klausimą, ar atminties fenomenas ir gimtinės ilgesys įkvėpė rašytoją parašyti „Isos slėnį“. Upės simbolika neatsitiktinė ir dažnai aptinkama rašytojo kūryboje. Nepalaujamas upės veržlumas, nuolatinis judesys leidžia autoriui parodyti nesulaikomą laiko ir laikmečio įtaką Isos slėnio gyventojui Tomui. Miłoszo pasirinkta upės metafora sujungia praeities kartas su ateitimi, buvusį laiką su būsiančiu, nes atmintis užtikrina ateitį: „Praeina gentys, tautos, civilizacijos, o upė vis būna, tarsi ir nebūna, nes juk vanduo – vis kitas, tik tiek, kad išlieka jos vieta ir pavadinimas, lyg

pastovios formos ir kintančio turinio metafora“ (Miłoszas, 2000: 340). Miłoszui upė yra ir viltį teikianti metafora. Knygoje „Pakelės šunytis“ autorius rašė: „Mūsų civilizacija apnuodijo upių vandenį, o jų užterštumas įgijo galingą emocinę prasmę“, tačiau „versmės nepaliauja trykšti ir mes tikime išvalytu laiku“ (Miłoszas, 2000: 340). Nesvarbu kokios formos kūrinys – esė, eilėraštis ar romanas, Miłoszo kūryboje gimtinės upė teikia ateities viltį. Ar ne to ieško ir XXI amžiaus žmogus medijų prisotintame ir į virtualią erdvę klampinamame pasaulyje?

Literatūra

- Ališanka E.* Vaizdijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
- Arendt H.* Tarp praeities ir ateities. – Vilnius: Aidai, 1995.
- Colli G.* Filosofijos gimimas. – Vilnius: Aidai, 2000.
- Энштейн М.* Эссеистика как нулевая дисциплина // Бор деталей. 1998. Interneto prieiga: http://www.emory.edu/INTELNET/bd_esseistika.html
- Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu. – Vilnius: Alma litera, 1997.
- Kubilius V.* Esė – esminio galvavimo teritorija // *Žanrų kaita ir sintezė*. – Vilnius: Vaga, 1986, p. 196–208.
- Lotman J.* Kultūros semiotika. – Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Miłosz Cz.* Gimtoji Europa. – Vilnius: Regnum fondas, 2003.
- Miłosz Cz.* Isos slėnis. – Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2001.
- Miłoszas Č.* Lenkų literatūros istorija. – Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Miłosz Cz.* Pakelės šunytis. – Vilnius: Strofa, 2000.
- Miłosz Cz.* Tėvynės ieškojimas. – Vilnius: Baltos lankos, 1995.

Czesławas Miłoszas ir Kėdainių kraštas

RIMANTAS ŽIRGULIS

Kėdainių krašto muziejaus direktorius

Kėdainiečiai didžiuojasi, kad mūsų krašto garbės pilietis, poetas ir rašytojas, literatūros istorikas, filosofas, vertėjas, didis mąstytojas, literatūrinės Nobelio premijos laureatas, bendros Europos idėjos puoselėtojas, Lietuvos ir Lenkijos santykių skatintojas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijos aristokratas Czesławas Miłoszas gimė Kėdainių krašte, Šetenių dvare, prie Nevėžio upės, apie 13 km į šiaurę nuo Kėdainių. Apie tai jis sakė: „Gimiau pačiame Lietuvos viduryje ir turiu didesnę teisę parašyti „Lietuva, tėvyne mano“ negu didysis mano patronas Mikėvičius.“ (2011 m. kalendorius „Česlovo Milošo jaunystės Lietuva“; sudarė G. Kadžiulytė, M. Matulytė, Vilnius, 2010.)

Poetas visada ypatingai atsiliėpėdavo apie gimtąjį kraštą prie Nevėžio. Jo nuomone, „Nevėžio slėnis, matyt, pelnytai laikomas Lietuvos širdimi ir gražiausia jos vieta. <...> Pagrindinis jo bruožas vasarą būdavo tamsi parkų žaluma ant šlaitų, kai kada gana stačiai besileidžiančių į upę. Kas keletą kilometrų balti dvarai ir prie kiekvieno jų tokie pat parkai, daugiausia senos liepos, uosiai, kėniai. Kai kada dvarai ir jų parkai buvo išsidėstę vienas priešais kitą abiejose Nevėžio pusėse; štai iš Šetenių, kur gimiau, parko kitoje pusėje matėsi Kalnaberžė, prieš pirmąjį karą buvusi ministro Sto-

*Czesławas Miłoszas prie Nevėžio, 1992 m.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondo*

lypino nuosavybė (nesistebiu, kad pasirinko tokią gražią imperijos provinciją).“ (*Cz. Miłosz. Ulro žemė*; iš lenkų k. vertė Almis Grybauskas. – Vilnius, 1996, p. 69.)

Apie Nevėžio upės svarbą Miłoszo pasaulėjautai galima spręsti iš šių jo žodžių: „<...> vaikystėje pirmieji įspūdžiai išsidėsto erdvėje, yra upės linija, o jos dešinėje ir kairėje vėliau man išsirikiuodavo visi miestai. Visas pasaulis nusitęsia šalia Nevėžio, kuris teka iš šiaurės į pietus, šalia jo vertikalėmis man išsidėsto įvairiausios šalys, provincijos.“

(Cz. Miłoszo interviu filme „Sapnavau, kad sugrįžtu“, rež. Andrzejus Miłoszas; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė, 2000.)

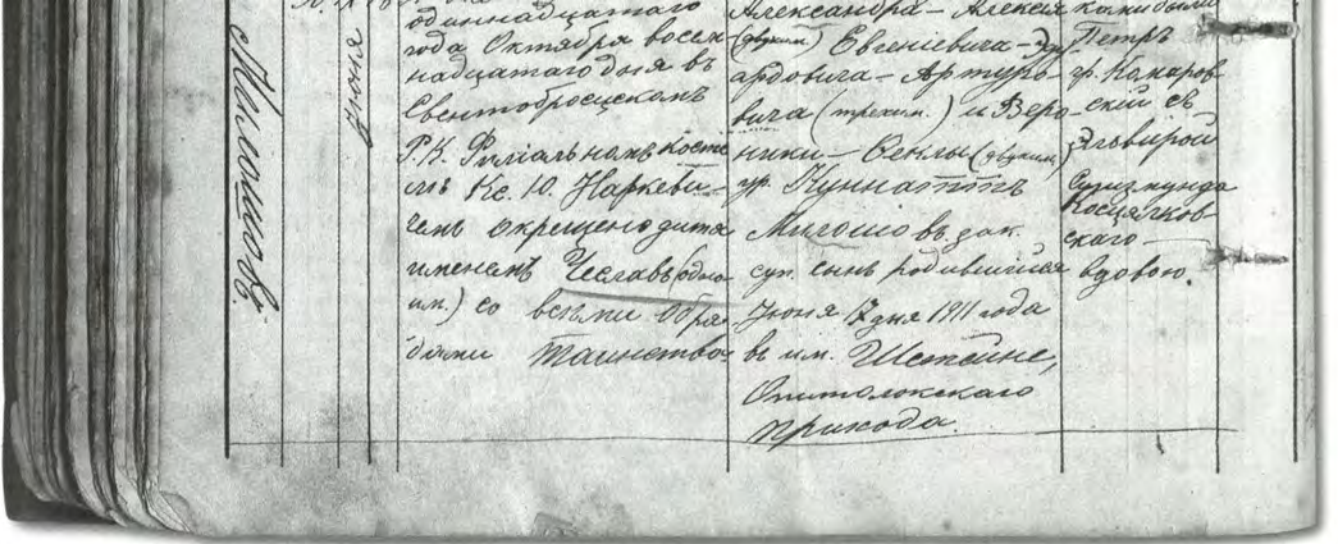
Mistiški Nevėžio slėnio motyvai buvo gana dažni Miłoszo kūryboje. Jis sakė: „Tame krašte prie Nevėžio buvo labai daug velnių, apie kuriuos aš, beje, esu rašęs savo knygose.“

Be kita ko, rašytojas turėjo gana stiprų humoro jausmą, todėl dažnai mėgdavo ironizuoti. Štai vienas pavyzdys: „Sklandė toks posakis, kad Nevėžiui yra būdinga tai, jog jo vandenys gimdo kvailius ir originalus. Taigi, man regis, aš tinku šiai kompanijai.“ (Cz. Miłoszo interviu filme „Sapnavau, kad sugrįžtu“, rež. Andrzejus Miłoszas; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė, 2000.)

* * *

Poeto gimtinė Šeteniai jam visada buvo didžiausias kūrybinių inspiracijų šaltinis. Ne veltui eilėraštyje „Šetenuose“ jis sako: „<...> Kad ir kur klajočiau, po kokius žemynus, visada buvau atsigręžęs veidu į Upę.“ (*Cz. Miłosz. Rinktiniai eilėraščiai*. Poezje vybrane; sudarė Algis Kalėda, vertė Tomas Venclova. – Vilnius, 1997, p. 361.)

Beje, Šetenių vietovės pavadinimo forma nusistovėjo tik pastaraisiais metais, todėl istoriniuose šaltiniuose ir ankstesnėje literatūroje galima aptikti kitokias formas: Šateiniai, Šateniai, Šeteiniai ir pan. Lenkų kalboje

Irašas apie Cz. Miłoszo krikštą. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondo

painiavos mažiau, Miłoszas visuomet Šetenių vadino *Szetejnie*.

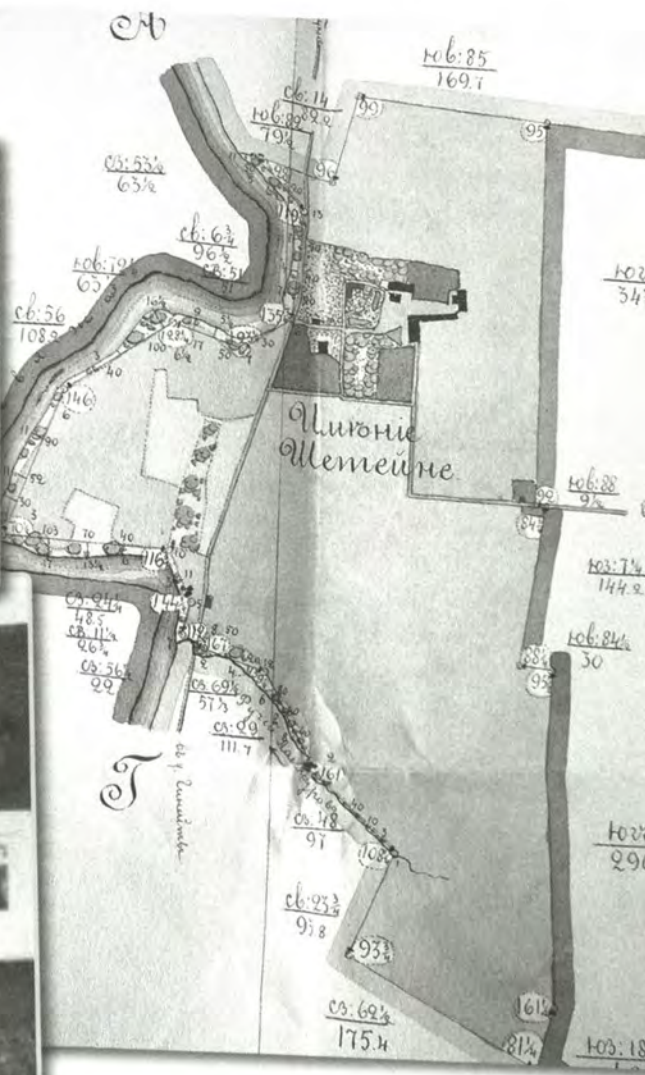
Nėra žinoma, kada buvo pastatytas pats Šetenių dvaras. XVIII a. pabaigos dokumentuose jis neminimas, tik Šetenių kaimas. 1806 m. Apytalaukio parapijos gyventojų surašymo statistikoje Šeteniuose taipogi minimas tik kaimas, kuriame buvo 12 valstiečių sodybų, gyveno 36 vyrai ir 38 moterys (priimančios Komuniją) bei 13 mažamečių berniukų ir 16 mergaičių (nepriimančios Komunijos). (V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė, V. Narušienė. Česlovas Miłoszas ir Lietuva (rankraštis), p. 4.)

Miłoszo duomenimis, Šetenių dvaro parką jo prosenelis Simonas Sirutis pasodino apie 1830 m. 1839 m. Šeteniuose jau minimas Simono Siručio dvaras (*R. Rickevičienė*. Šateinių dvaro Kėdainių r. istorinių duomenų analizė (rankraštis). – Kaunas, 2011, p. 3), kuriame 1850 m.

gyveno 5 vyrai ir 5 moterys. Tuo metu Šetenių dvarui priklausė Šetenių (jame buvo 2 valstiečių sodybos, kuriose gyveno 21 vyras ir 21 moteris), ir Gineitų (jame buvo 9 valstiečių sodybos, gyveno 38 vyrai ir 38 moterys) kaimai. (V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė,

Cz. Miłoszas vaikystėje
Šetenių dvaro planas XIX a. pabaigoje
Šetenių dvaras XX a. pradžioje.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

8

Sygnant i Józefa x Syrucionu
Komiat-Kunattowiu
moją naszczęty xawiadomić o ślubie swej córki
Wery
x panem Aleksandrem Miloszem
synem s. p. Artura i Stanisławy x Lepacińskich

Ślub odświadczyć się w kościele parafialnym w Opitolekach
dnia 14. Lipca 1909 r. o godzinie 7:00 wieczorem

m. Szetynie Nowicińska gub.
pocztą i telegraf Szetyną

Stanisława x Lepacińskich
Miloszonu
ma naszczęty xawiadomić o ślubie syna swego
Aleksandra
x panną Wera Komiat-Kunattowianą
córka Sygnanta i Józefy x Syrucionu

m. Szetynie Nowicińska gub.
pocztą i telegraf Szetyną

Kvietimas į Miloszą vestuves,
1909 m. Nuotr. iš Kėdainių krašto
muziejaus fondų

Aleksandras ir Weronika Miloszai – poeto tėvai. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

V. Narušienė. Česlovas Milošas ir Lietuva (rankraštis), p. 5.)

1905 m. dokumentuose minima, kad Šetenių dvarą sudaro 2 palivarškai – Šetenių ir Pakamariškių. Vietovė aplink gana lygi, su skardžiu į Nevėžį, vyrauja molinga dirva, akmenų nėra. Dirvos apdirbimas ne itin sunkus. Abiejuose palivaruose auginami grūdai ir vystoma pienininkystė. Įdomu, kad šiuose dokumentuose yra išlikęs vienintelis Šetenių dvaro pastatų aprašymas. Jį sudarė: ponų namas, svirnas, flyge-

lis, kuriame yra arklidė, vežiminė, audimo fabrikas – visi mūriniai, dengti gontais, daržinė ant mūrinių stulpų, taip pat dengta gontais, du mediniai tvartai, dengti šiaudais, reikalingi remonto, kalvė ir dar du mediniai pastatai, dengti gontais.

Pakamariškių palivarke nurodomi visi pastatai nauji: gyvenamasis 2-jų aukštų dengtas gontais medinis namas, svirnas – molinis, dengtas gontais, daržinė su arklide – pusiau molinės, pusiau mūrinės ir dengtos pusiau šiaudais, pusiau gontais, du

mediniai šiaudais dengti tvartai. (R. Rickevičienė. Šateinių dvaro Kėdainių raj. istorinių duomenų analizė (rankraštis). – Kaunas, 2011, p. 5).

Iš tiesų Šetenių dvaro pastatas buvo tipiškas smulkaus bajoro dviejų galų gyvenamasis namas. Pravėręs jo duris, patekdavai į prieškambarį, iš kurio durys dešinėje vedė į saloną ir salonėlį, gyvenamus tik vasarą. Kairėje dvaro pusėje buvo valgomasis, svečių kambarys ir biblioteka, o koridoriumi nuo valgomojo buvo atskirta virtuvė, garderobas, kamara –

vaistinė. Dvaro gale pristatytas priestatas, kuriame buvo audykla, sandėlis ir senelės Stanislovos Milošienės, mažojo poeto senelės Juzefos Kunatienės bei senelio Zigmanto Kunato kambariai. Miłoszui Šetenių dvaras buvo tarsi gyvas senovės laikų paveikslas. Jis rašė:

„Šeteniai – gryniausią olandų tapybą. Jeigu atkreipsime dėmesį į kambarių šviesą ir išvaizdą, dar kažkokius natiurmortus – visa tai juk Olandija, septyniolikto amžiaus Olandija.

<...> vaistinė – magiškiausia Šetenių vieta. Magiškiausias kambarys. Dieve švenčiausias! Man dabar atrodo, kad visa mano poezija atsirado iš vaistinės... <...> Tai kambarys, kurio sienas sudarė stalčiukai. Visas kambarys buvo iš stalčiukų. <...> Ant lentynų stovėjo įvairiausi variniai, stebuklingo aukso *vermeille* atspalvio indeliai, o stalčiuose – visokios esencijos, prieskoniai. Imbieras ir t. t. Tie *vermeille* spalvos puodeliai, kurie ten stovėjo, drauge su tais kvapais – grynas Chardinas, viskas kartu! Chardinas ir olandų tapyba. Tai atsakymas, kodėl man patinka olandiški natiurmortai ir

Chardinas.“ (Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė. – Vilnius, 1997, p. 148–149.) (Įdomu, kad XVII a. į kalvinistiškąją Olandiją, kaip pažangiausią ir demokratiškiausią šalį Europoje, orientavosi reformatų sala buvę Kėdainiai. Apie tai liudija senamiestyje išlikę pastatai. Kunigaikščių Radvilų įkurta Kėdainių evangelikų reformatų gimnazija buvo pavadinta Amsterdamo gimnazijos vardu lot. *Gymnasium Illustrē* – liet. Šviesioji gimnazija. Sutapimas – juk Miłoszo senelių Kunatų giminė iki XIX a. buvo reformatai – *aut. pastaba.*)

Šeteniai priklausė Apytalaukio parapijai. Tai buvo sena ir žymi vietovė. XVI a. Apytalaukyje Šiukštų įkurtą dvarą Miłoszo laikais valdė grafai Zabielos. XIX a. perstatyti rūmai įgavo neorenesansinį pavidalą. Jie buvo vieni didžiausių ir įspūdingiausių Nevėžio slėnyje. Netoliese, prie Alkupio upelio, XVII a. pabaigoje senosios XVI a. Apytalaukio bažnyčios vietoje baigta statyti mūrinė Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčia, tapusi parapijos ir apylinkių dvasiniu centru. Joje

1909 m. liepos 14 d. (pagal Julijaus kalendorių) 19 val. susituokė Miłoszo tėvai Aleksandras Milošas ir Veronika Kunataitė. (*V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė, V. Narušienė. Česlovas Milošas ir Lietuva* (rankraštis), p. 7.)

Apytalaukio parapija turėjo kelias filijines bažnyčias. Viena iš jų buvo Šventybrastis.

Miłoszas sakė: „Pavadinimas Šventybrastis susideda iš žodžio šventas ir brasta. Atsimenu, netoli yra brasta per Nevėžį ir aš visada susimąstydavau, kodėl kai važiuodavome per upę vežimu, tai arkliai sustodavo jos viduryje ir mėgdavo gerti vandenį. Šventybrastis – išskirtinai graži vieta, net metraštininkai mini šią nuostabią vietovę. Šių apylinkių grožis, be abejonės, ir mane savaip pakerėjo. Veikė ir tai, kas buvo pasakojama, o pasakota čia nutikusius įspūdingus dalykus. Kad ir apie kunigo šeimininkę, kuri nusižudė ir paskui vaidenosi. Aš tuo šventai tikiu. Ten būtent buvo atliekamos atitinkamos apeigos: reikėjo atkasti tos nelaimėlės kūną, jos vardas buvo Barborytė. Taigi kūnas buvo visai nesugedęs, o tai liudijo tiesą apie

Grafų Zabielių Apytalaukio dvaras XX a. pr. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

Kėdainiai.

XIX a. pr. Kėdainių vaizdas J. Oziemblovsio litografijoje. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

vampyrus.“ (Cz. Miłoszo interviu filme „Sapnavau, kad sugrįžtu“, rež. Andrzejus Miłoszas; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė, 2000).

Prie į Nevėžį įtekančio Brastos upelio, galbūt buvusios pagonių šventovės vietoje, šimtamečių ažuolų apsuptyje 1774 m. Ignacogrado dvaro savininkas Ignacas Zaviša fundavo ir pastatė medinę Kristaus Atsimainymo bažnyčią. Šalia šventoriaus, po ažuolais, buvo palaidoti 1863 m. sukilėliai prieš caro valdžią. Dar ir šiandien yra išlikę penki drūti ažuolai. 1911 m. spalio 18 d. (pagal Julijaus kalendorių) Šventybrastyje kunigas Julius Narkevičius pakrikštijo būsimąjį poetą Czesławą Miłoszą. Krikšto tėvai buvo Petras Komorovskis ir našlė Elvyra Sigismunda Koscialkowska. Miłoszas rašė: „Esu dėkingas už tai, kad kadaise, seniai, medinėje bažnytėlėje tarp ažuolų buvau priimtas į Romos katalikų Bažnyčią.“ (Cz. Miłosz. Pakelės šunytis; iš lenkų k. vertė Vyturys Jarutis. – Vilnius, 2000, p. 26.)

Šventybrasčio bažnyčios šventoriuje palaidotas poeto senelis Zigmantas Kunatas, prosenelis Si-

monas Sirutis ir jauna mirusi jo pirmoji žmona Eufrozina Kosakovskytė-Sirutienė. Miłoszas prisimena, kaip vaikystėje šventadieniais dažniausiai pėsčiomis eidavo apie 3 km iš Šetenių į Šventybrasčio bažnyčią. Tas senasis kelias palei Nevėžį LDK laikais buvo prekybos traktas, vedęs iš Rygos į Kauną ir toliau link Karaliaučiaus, apstatytas pakelės smuklėmis ir užėigos namais.

Daugelis Miłoszo gimtojo Nevėžio slėnio vietovių pirmąkart minimos XIV a. kalavijuočių žygių į Lietuvą aprašymuose. Po Lietuvos krikšto 1387 m. regione formavosi bajoriškoji žemėvalda, XVI a. šaltiniai mini šiose vietovėse jau egzistavusius dvarus. Nevėžio upė buvo istorinė ir geografinė dviejų pagrindinių Lietuvos regionų – Aukštaitijos ir Žemaitijos – riba.

Artimiausias didesnis miestas Miłoszo gimtosiose apylinkėse buvo ant Nevėžio upės krantų įsikūrę Kėdainiai. H. Vartbergės „Livonijos kronikoje“ 1372 m. pirmą kartą paminėti kaip Gaydine, Kėdainiai buvo eilinis derlingo Nevėžio slėnio kaimelis. XV a. dėl patogios

geografinės padėties ir išmintingo didikų Radvilų valdymo „Terra Gaydine“ – „Gaidines laukas“ išaugo į „Oppidum Kieidany“ – „Kėdainių periferinį miestą“. 1590 m., gavę Magdeburgo teises, Kėdainiai tapo visaverčiu miestu, turinčiu savivaldą „Civitas Caiodunensis“. Šis vienas iš keturių privačių etninės Lietuvos miestų nuo XVI a. vidurio iki XVIII a. pradžios valdant didikų Kiškų ir kunigaikščių Radvilų giminėms buvo protestantiška sala katalikiškoje LDK. Kėdainiuose buvo vertinamas protestantiškas racionalumas, pragmatiškumas, drausmė ir tvarka. XVII a. viduryje miestas suklestėjo ir tapo vienu iš pagrindinių ūkinių, konfesinių ir kultūrinių kunigaikščių Radvilų protestantiškosios Biržų–Dubingių šakos valdų centrų. Jame veikė uostas, 6 turgavietės, 10 amatininkų cechų, gimnazija, spaustuvė, vaistinė, kelios ligoninės. Radvilų pragmatizmo ir tolerancijos dėka mieste gyvavo 6 tautinės ir 6 konfesinės bendruomenės. Savitumo Kėdainiams teikė apie 150 metų mieste gyvavusi gausi škotų refor-

Część miasteczka Kijajaw. sfotografowana w 1889r. z dawnonicy Jarnego kóscioła.

Kėdainių vaizdas nuo Šv. Jurgio bažnyčios, 1889 m. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

matų bendruomenė, kurią sudarė daugiau kaip 300 narių. (Esu radęs apie 130 Kėdainių škotų pavardžių. Škotai tuo pačiu metu kolonizavo Kėdainius ir būsimąsias JAV, į miestą atnešė mūrinių gyvenamųjų namų su milžiniškais rūsiais prekių sandėliavimui tradiciją, kritiškais istorijos laikotarpiais šios tautybės atstovai sudarė visą miesto magistratą. Kėdainius jie vadino laisviausiu ATR miestu, švento evangelikų tikėjimo fundamentu – *aut. pastaba.*) Kėdainių škotų bendruomenė buvo viena didžiausių visame Baltijos ir Skandinavijos regione. Vokiečiai liuteronai turėjo savo atskirą savivaldą Jonušavoje. (Beje, Miłoszo senelių Kunatų pavardė yra lyg jotvingių kilmės, tačiau po šios baltų genties suvokietinimo greičiausiai atėjusi iš Vokietijos. Rašytojas rašė, kad Kunatai iki XIX a. buvo evangelikai reformatai. Tad Miłoszas yra tipiškas daugiakultūrio Kėdainių krašto atstovas, kuriame galbūt tekėjo lietuvių, lenkų, vokiečių, gal dar vakarų slavų sorbų-lužitėnų kraujas – *aut. pastaba.*) Tuo metu Kėdainiai buvo reformatų ir judėjų centras

Žemaitijoje, čia gyveno vyriausieji Žemaitijos reformatų distrikto superintendantai bei Žemaitijos žydų apygardos Medinat Samut rabinai. Kėdainiuose veikė stiprus žydų kahalas, turėjęs devynias sinagogas, mokyklą, čia gyveno žymus žydų mąstytojas Vilniaus Gaonas Elijahu. Kėdainiai išsiskiria ilgai trukusiu pakantumu arijonų bendruomenei – radikaliausios reformacijos krypties atstovams. Kėdainiuose telkėsi

to meto protestantų intelektualai, kurie tiesiogiai bendravo su iškiliausiais to meto visos protestantiškos Europos mąstytojais: S. Hartlibu, J. A. Komenskiu, J. Dury, R. Boyliu. XVII a. miesto bendruomenėje vyravo lietuviai, o reformatai, kaip ir dauguma protestantiškų konfesijų, protegavo vietinę kalbą, todėl čia nuolat dirbo lietuviškai mokėję reformatų kunigai, o lenkų, vokiečių ir škotų kilmės žmonės taip gerai

XVIII–XIX a. Kėdainių sinagogų kompleksas tarpukariu.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

Dešiniojo Nevėžio kranto panorama XX a. pr. Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

išmokdavo vietinę lietuvių kalbą, kad tapdavo lituanistikos veikėjais ir bendradarbiaudavo leisdami lietuviškas knygas, dirbdavo pamokslininkais lietuvių kalba reformatų bažnyčiose. Čia buvo verčiama į lietuvių kalbą ir redaguojama Biblija, lietuvių kalba buvo Šv. Rašto kalba – lygiavertė kitoms Europos kalboms. Tuo metu protestantiškieji Kėdainiai turėjo ambicijų pateikti dvikalbės (lietuvių ir lenkų) kultūros modelį LDK (siūlė dar M. Daukša). Todėl kartais istoriografijoje Kėdainiai yra vertinami kaip vienas iš lietuviškiausių XVII a. LDK miestų (R. Žirgulis. Nuo Terra Gaydines iki Kėdainių miesto // *Kėdainiai*. Vydas Bečelis. Fotografijos. – Vilnius, 2008, p. 4).

Suprantama, kad grynai lietuviškas kultūros modelis negalėjo gyvuoti atskirai viename daugiakultūrės LDK mieste, nepaisant netgi jo labai lietuviškos arba prolietuviš-

kai nusiteikusios vietos reformatų bendruomenės, kuri visos šalies mastu buvo konfesinė ir kultūrinė mažuma. (Juk protestantus vyti iš LDK pradėta dar A. Kulviečio ir S. Rapalionio, M. Mažvydo laikais. O ir tuo metu Nyderlandų universitetuose pasimokę reformatai grįždavo visai kitos kultūros, ne jėzuitinio, o respublikoniško mentaliteto žmonėmis – *aut. pastaba.*) Pasak prof. E. Gudavičiaus, konkreti Lietuvos europeizacijos išraiška buvo kultūros lenkėjimas. Juo labiau, kad pats Miłoszas „Gimtojoje Europoje“ pažymėjo, jog vidinės kolonizacijos metu atsikėlusių svetimšalių bendruomenės po dviejų kartų sulenkėdavo. Kėdainiuose yra buvę atvirkštinių atvejų, tokių kaip škoto Tomo Ramzey, tapusio Ramza, tačiau tai buvo išimtys. Tad šis procesas XVIII a. neaplenkė ir Kėdainių miesto bei viso krašto. Čia lenkėjimas ypač suintensyvėjo

XVIII a. I pusėje, kai miestą pradėjo valdyti Radvilų giminės katalikiškosios Nesvyžiaus šakos atstovai, ir dėl stiprios kontrreformacijos įsigalėjo katalikybė. Tuo laiku prolietuviškos reformatų bažnyčios įtaka viešajame miesto gyvenime smarkiai sumažėjo. XVIII a. viduryje mieste jau nebuvo reformatų, kuriems reikėtų lietuviškų maldynų. Jie buvo išvežti į Biržus, kuriuose reformatai, o kartu ir lietuviybė, išlaikė stiprias pozicijas. (Kėdainių lietuviai ir / ar lenkai – savi ar svetimi? // CD „Kėdainiai. Istorija“. – Kėdainių krašto muziejus, 2006.)

XIX a. pabaigoje 61 proc. Kėdainių gyventojų buvo žydai, likusieji kalbėjo lenkiškai. Todėl Lietuvoje prasidėjus tautiniam atgimimui Kėdainių miestiečiai šiam judėjimui buvo abejingi. 1895 m. „Varpo“ pirmajame numeryje Širšės slapyvardžiu pasirašiusi liaudies švietėja Jadvyga Juškytė iš Pernaravos taip

aprašė to meto Kėdainius: „Liūdna sakyti, kad aplink Kėdainius tautiško krutėjimo visai negalima matyti. Visi laiko save per lenkus. Daktarai yra 4, ir tik po kelis žodžius temoka lietuviškai; jie sako, kad jiems gana to, nors žinau, kad aplinkiniuose kaimuose žmonės kalba lietuviškai. Bažnyčioje medinėje, kaip pernai kunigas pradėjo sakyti pamokslą lietuviškai, miesteliečiai išėjo iš bažnyčios. Pastebėjau, kad kur tik žmonės pametė lietuvišką kalbą, ten ir doros tarp jų maža atrasi. Dėl to Kėdainiuose vagysčių kur kas daugiau yra, negu kituose miesteliuose.“ („Miestėčko Keidany“: Carinės Rusijos imperijos miestelis // CD „Kėdainiai. Istorija“: – Kėdainių krašto muziejus, 2006).

Autobiografiniame romane „Isos slėnis“ Miłoszas aprašo, kaip vaikystėje matė XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios Kėdainius pagrindinio herojaus Tomo akimis: „Miestuke buvo keliskart, bet turbūt to negalima laikyti pažintimi su plačiuoju pasauliu. Tada stypsodavo prie vežimo turgaus aikštėje ir padėdavo Antaninai dėlioti pardavinėjamus obuolius. Kai kurie miestelio namai mažne mirko Isoje, – čia ji buvo kitokia, plačiai išsiliejusi; gatvikės buvo grįstos tokiais dideliais akmenimis, kad bemat galėjai išsisukti koją; ant medinių laiptukų stovėjo žydai ir kvietinėjo į savo krautuves. Didžiausias pastatas, balti kunigaikščių rūmai, stūksantys prie maurais apsitraukusių tvenkinių, dabar tušti, viduje buvo perstatinėjami į mokyklą ar ligoninę. Grįžtant namo, Tomui labiau patiko važiuoti tolimesniu, bet geresniu keliu, kerntančiu bėgius; netoliese buvo gelžkelelio stotis, ir tada pavykdavo pamatyti traukinį.“ (Č. Miłoszas. Isos slėnis; iš lenkų k. vertė A. Kalėda. – Vilnius, 1991, p. 83.)

V. Miłosienės prašymas, 1939 m.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

Nuo XVIII a. vidurio iki XX a. pradžios Kėdainius ir jų apylinkes lenkėjimas paveikė taip stipriai, kad tik praėjus 10 metų nuo nepriklausomos valstybės sukūrimo – 1929 m. mišios miesto katalikų bažnyčiose pradėtos laikyti nebe lenkų, o valstybine lietuvių kalba. Jau nekalbant apie tai, kad pirmieji 1918 m. pab. – 1919 m. pradžioje besikuriančios Kėdainių apskrities savivaldybės protokolai buvo rašomi lenkiškai.

1923 m. oficialaus gyventojų surašymo duomenimis, Kėdainių apskrityje gyveno 71,2 tūkst. lietuvių – 82,6 proc. gyventojų, 6,4 tūkst. lenkų – 7,4 proc. gyventojų ir 5,5 tūkst. žydų – 6,3 proc. gyventojų. Galima spėti, kad šie duomenys nėra visiškai tikslūs ir juose lenkų tautybės gyventojų skaičius yra sumažintas. Mat 1923 ir 1926 m. rinkimų į Seimą rezultatais besirėmę lenkų tyrinėtojai nurodo, kad tuo metu Kėdainių apskrityje gyveno 18,5 tūkst. lenkų, arba 21,49 proc. visų gyventojų. Šie duomenys taip pat gali būti išpūsti lenkybės

naudai, tačiau oficialaus gyventojų surašymo duomenų kvestionavimas liudija apie tautinės priklausomybės įtampas Kėdainių krašte tarpukariu. (I. Miklaševič. Kėdainiai ir apylinkės: tautiniai ir konfesiniai pokyčiai antroje XX amžiaus pusėje ir XXI amžiaus pradžioje // Česlovo Milošo žemė; mokslinė redaktorė ir sudarytoja N. Taluntytė. – Kaunas, 2007, p. 79–80.)

Taip iki pat XX a. vidurio (sovietmečiu lenkų išvažiavimo, švietimo sistemos sunaikinimo ir prievartinio lietuvinimo užrašant lietuviais surašinėjant) Kėdainiai buvo lenkiškos kultūros sala Lietuvos viduryje.

Šie faktai galėtų būti atsakymas į klausimą, kodėl Miłoszas, gimusio pačiame etninės Lietuvos viduryje, turėjusio protėvius LDK piliečius ir patriotus, gimtoji kalba buvo ne lietuvių, o lenkų. Galbūt tai buvo susiję su netoli Miłoszo gimtinės buvusia Liaude, taip vadinama Liaudės upelio apylinkių teritorija, kurioje ir šiandien vietomis kalbama lenkiškai. Istoriko Henryko Łowmiański spėjimais, lenkiška

LIETUVOS RESPUBLIKA
V. R. M. Svetimiečių reikalais

Kėdainių apskrities policijos
Surviliškio nuovados
Virilinkas

V.R.M. Administracijos Departamentui.

1939 m. spalio mėn. 17 d.
Nr. 115

1199

Pristatau Lenkijon pabėgėles Miłošienė Veronikas
(mūsų pilietybė, vėdė ir pasardė)
1939 m. spalio mėn. 16 d. prašymą duoti jam leidim apsigyventi
Lietuvoje ir pranešu, kad jo prašyme išdėstytos žinios mano patikrintos.
Pafymėtas svetimšalis atvyko Lietuvon gyventi į savo dvarą pas motiną
tie asmenis laiko jį svečiu. (paštas, susitaikimas ir t. t.)
Prašyme nerodyti prašytojo giminės, pažįstami jos motina Jurefa Kunatienė
ir sesuo Marija Jurevičianė, gvy. Surviliškio valsč., Šateinių dv.
Kėdainių apskr-
man žinoms, kaip turinčios dvarus, esančios lenkų tautybės
(jei žinoms, tai nerodyti jų charakteristikų, jei nežinoms, tai patyti brūkneli).

Apie prašytoją luriti šių žinių _____

Be to tikrina, kad šis pridėtas atvaizdas tikrai vaizduoja Lenkijos pabėgėles
Veroniką Miłošienę, gim. 1899 met., Šateinių dv., Surviliškio valsč.,
Išlytė, vadas, pasardė, giminė šiti ir vada).

Visa tai savo parašu ir antspaudu tvirtinu.

Priedas: prašymas ir Lenkijos užsienio pasas ir 1 foto.

Pranajaus
Virilinkas

„Sp.“ 6-12 1971

8. Šeimynos padėtis:

*Šeima: jos vyras: Česlovas - 8 m.
Andriėjus - 3 1/2 m.*

9. Dokumentai, kuriais remiantis pasas išduotas:

Metikos įtrauka iš jėn. apskr. giminės tv. - k. bašnyč. 1939.

Asmens žymės:
Ugis *vidutinis* Vėidas
Plauka *tamsi* Ypat. žymės
Akyš *jos mėlyna*

Paso savininko(ės) parašas
V. Milošienė

Šio tikrinama,

V. Milošienės Lietuvos Respublikos pilietės pasas.
Nuot. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

V. Milošienės prašymas leisti gyventi Lietuvoje, 1939 m.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

sala vidury Lietuvos susiformavo dar XIV a., kuomet didysis kunigaikštis, stiprindamas krašto gynybą nuo kryžiuočių, atkėlė čia karių iš Lenkijos. Jie virto smulkiais akalicų bajorais, praktiškai neturėjusiais valstiečių, todėl patys dirbė žemę. (V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė, V. Narušienė. Česlovas Miłošas ir Lietuva (rankraštis), p. 8.) Miłoszaz teigė: „Liaudė – tai buvo lenkiškumo lizdas Lietuvoje, kuriam nei mano tolerantiškas senelis, nei kas nors kitas mūsų namuose didelio entuziazmo nerodė. Mano tėvas priklausė POW, bet laikėsi nuosaikių pažiūrų, juk, laimei, buvo inžinierius, o ne humanitaras.“ (Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė. – Vilnius, 1997, p. 161.)

Aš manau kiek kitaip. Netapę lietuviškosios arba lygiavertės / lygiateisės su lenkų kalba kultūros

modeliu, Kėdainiai, kaip didelis miestas ir turtingas kraštas, tapo vienos elito kalbos – lenkų modelio epicentru. Ir tą modelį geriausiai atstovavo Cz. Miłoszaz. Kaip sakė prof. E. Aleksandravičius – Miłoszaz buvo lietuvis nemokėjęs / nekalbėjęs lietuviškai...

O taip Miłoszaz apibūdino LDK: „<...> Tai nebuvo tautinė valstybė. Tautinių sampratų, kurios atsirado palyginti vėlai, perkėlimas praeitin gimdo tokius absurdus kaip ginčas, ar Kopernikas buvo vokiečių, ar lenkas. Išsilavinusiųjų kalba buvo lotynų kalba, nuo Reformacijos laikų raštuose nusileidžianti lenkų kalbai, tačiau DK statutai buvo surašomi Rytų slavų dialektu – tai įrodymas, kad Lietuvos etninis centras ištirpo prisijungtų genčių masėse. Žymi miestų gyventojų dalis kasdienybėje vartojo vokiečių kalbą, tačiau tos kolonijos po poros kartų asimiliuodavosi (kaip vokiečių ap-

gyvendinta Jonušava Kėdainiuose – aut. pastaba). Atsikeldami žydai atsinešdavo sudarkytą vokiečių, pirkliai iš Kaukazo – armėnų kalbą. Tame žaidre laipsniškai formavosi elementai: lenkų kalba tolydžio virto „kultūros kalbos“, t. y. valdančiųjų klasės kalbos, sinonimų; lietuvių kalba ir dialektai, kurie vėliau buvo klasifikuoti kaip ukrainiečių ir baltarusių kalbos, nusileido į „prastuomenės šnektos“ gretą. Tačiau su kalba nebuvo siejama tautos idėja. Lojalumas buvo grindžiamas ryšio su teritorija pojūčiu. (Cz. Miłosz. Gimtoji Europa; iš lenkų k. vertė J. Tumelis. – Vilnius, 2003, p. 14.)

Miłoszo motina Veronika, užsikrėtusi tuo metu populiariomis humanizmo, „organinio darbo“ idėjomis, Legmedėje šalia Šetenių įkūrė mokyklą valstiečių vaikams mokyt. Jos pasaulyje tilpo ir lietuviai, ir lenkai: „Buvę Šateinių mokyklėlės, kuriai ji vadovavo, mokiniai ir mo-

kinės sveikindavo ją nuoširdžiai, net jausmingai. Ir tie padorūs, kaip tai yra pas mus, ūkiai, tas lietuviškas vaišingumas, dvi kalbos, kuriomis buvo kalbama pakaitomis, – buvo jos numylėta tėvynė. Be abejo, patriarchališka tėvynė“. (Cz. Miłosz. Tėvynės ieškojimas; ištrauką vertė Arūnas Sverdiolas. – Vilnius, 1995, p. 40.)

Šetenuose Miłoszui didelį įspūdį darė lietuviškas folkloras (poetas rašė, kad lenkiškojo folkloro išvis nepažinojo). Miłoszas iš Šetenių į platųjį pasaulį išsivežė lietuviškus papročius, tokius kaip kūčiukų ir aguonpienio valgymas per Kūčias, kiaušinių dažymas ir ridenimas Velykų metu.

Iš senelio Kunato ir motinos Veronikos Miłoszas išmoko LDK laikais gyvo „namų“ patriotizmo, tolerantiško požiūrio į kitos kalbos ir kultūros žmones, gebėjimo su jais bendradarbiauti savojo krašto labui. (V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė, V. Narušienė. Česlovas Milošas ir Lietuva (rankraštis), p. 10.)

Miłoszo motina ir ypač senelis Zigmantas Kunatas išlaikė aristokratiškas LDK tradicijas. Miłoszo lenkakalbiai seneliai gerai sutardavo su lietuviais ir buvo jų mėgiami. Miłoszas rašė: „Kaimų santykiai su dvaru nebuvo blogi, o kai kada netgi geri, prie ko prisidėjo ir senelio Kunato, kurį aplinkiniai dvarai vadino „litvomanu“, tolerancija. Jei mano motina, būdama jauna mergina, mokė vaikus skaityti ir rašyti lenkiškai, kas tuo metu atrodė natūralu, senelis priedo dar samdė mokytoją, kuris mokė vaikus lietuviškai. 1935 metais į senelio laidotuves iš aplinkinių kaimų susirinko penki tūkstančiai žmonių.“ (Cz. Miłosz. Abeciadło; ištrauką vertė Vaiva Narušienė Kraków, 2001, s. 318.)

Miłoszo vaikystės ir jaunystės metais Šetenių dvaru gyveno Miłos-

Cz. Miłoszo prasymas VU rektoriui, 1940 m.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

zo seneliai Zigmantas Kunatas ir Juzefa Kunatienė bei kita Miłoszo močiutė Stanislova Milošienė. Mažasis Miłoszas su tėvais dvaru gyveno iki 1913 m. (1913–1918 m. Miłoszas su tėvais praleido įvairiose Rusijos vietovėse, kur jo tėvas Aleksandras Miłoszas dirbo inžinieriumi.) Po Pirmojo pasaulinio karo susikūrus ir įsitvirtinus etninei Lietuvos valstybei, Miłoszo tėvas Aleksandras Miłoszas, priklausęs lenkų pagrindinei organizacijai POW, neigiamai vertinęs nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą ir prieš ją kovojęs, negalėjo likti gyventi Lietuvoje. Todėl Miłoszo tėvai gyveno Vilniuje, Suvalkuose ir kitose vietovėse apie Lietuvos pasienį. Miłoszas iki 1921 m. augo Šetenuose pas senelius, vėliau, mokydamasis Vilniuje, kasmet atvykdavo praleisti vasaros atostogų, dažniausiai nelegaliai kirs-

damas Lenkijos ir Lietuvos sieną. (V. Kamuntavičienė, I. Miklaševič, G. Milerytė, V. Narušienė. Česlovas Milošas ir Lietuva (rankraštis), p. 8.)

Beje, nors įprastai kalbant apie Cz. Miłoszą ir jo šeimą, minimi tik Šeteniai, turbūt reikėtų pažymėti, kad Šetenių dvaras labiau susijęs su poeto seneliais Kunatais, nes dar 1912 m. dalijant Šetenių dvaro žemes tarp Kunotų ir jų dukrų, Miłoszo motinai Veronikai Kunatai-Milošienei atiteko Šetenių dvaro dalis – Pakamariškių palivarkas. Apie tai liudijo ir buvę jų tarnai, kad „<...>Veronika Milošienė paėmė valdyti Podkomoriškių palivarką. Iš Rusijos atsivedė 7 arklius ir 3 vežimus ant geležinių ašių ir pradėjo šiame palivarke kurtis, pirko karves ir kitą ūkiui reikalingą inventorių, suremontavo gyv. namo 4 kambarius

Cz. Miłoszas, gavęs krikšto pažymėjimą Šventybrasčio bažnyčioje. Nuotr. Vlodo Urbono

ir šiame name apsigyveno su visa šeima ir iki šiam laikui Podkomo-riškių palivarke pati savistoviai be pertraukos bei ginčų ūkininkauja.“ Reikėtų pastebėti, kad Pakamariškių palivarko pastatai buvo mediniai, todėl čia reumatu sergančiai V. Milošienei buvo sveikiau gyventi negu pusiau mūriniuose Šetenuose.

Po 1922 m. Lietuvoje prasidėjus žemės reformai ir dvarų parceliacijai, Kunatai ir jų dukros Milošienė bei Jurevičienė turėjo po 80 ha žemės. Tačiau žemės reformos Lietuvoje

vykdytojai nepaliko ramybėje Veronikos Milošienės, nes ji buvo ištekėjusi už tuo metu priešiškos valstybės piliečio bei neįtikio 1919 m. padarytas Šateinių dvaro padalijimas, manyta, kad taip stengiamasi išvengti didesnio žemės kiekio nusavinimo. 1931 m. pažymima, kad Veronika Milošienė vasaromis gyvena motinos J. Kunatienės jai atidalintame ūkyje – Pakamariškėse (Podkamariskės), o žiemą išvažiuoja gydytis į užsienį. V. Milošienės advokatui L. Šmulksčiui nuolat reikėjo Žemės reformos valdybai įrodinėti, kad jo klientė gyvena Lietuvoje, pati ūkininkauja ir moka mokesčius. Kol V. Milošienė būdavo išvažiavusi, Lietuvoje savo ūkiu rūpintis įgalioto tėvą Zigmantą Kunatą.

1931 m. Kėdainių notaras K. Merkevičius patvirtino oficialiu liudijimu, kad V. Milošienė nuo 1919 m. valdo 81,90 ha žemės su trobesiais ir moka visus mokesčius bei „atlieka visas kitas įstatymuose numatytas pareigas už minėtą žemę“. Tačiau nepaisant ilgų įrodinėjimų ir susirašinėjimų, Kėdainių apskrities pareigūnų subjektyvus įstatymų traktavimo dėka (jeigu ištekėjo ne už Lietuvos piliečio – reiškia,

prarado pilietybę), 1938 m. Veronikai Milošienei, kaip svetimšalei, per metus reikėjo likviduoti savo nekilnojamąjį turtą Lietuvoje – Pakamariškių palivarką.

1938 m. V. Milošienė, motyvuodama tuo, kad galutinai žemės reforma nebaigta, todėl paprašė ūkio likvidavimą atidėti dar trejiems metams. Žemės ūkio ministras Pakamariškių palivarko likvidavimo terminą nukėlė iki 1940 m. liepos 1 d. (*R. Rickevičienė. Šateinių dvaro Kėdainių raj. istorinių duomenų analizė (rankraštis). – Kaunas, 2011, p. 8–11.*)

Cz. Miłoszo teigimu, jo mama turėjo ir lietuvišką, ir lenkišką pasus, kad galėtų keliauti iš lenkų valdyto Vilniaus į Šetenius ir atgal. 1939 m. rudenį Vilnių okupavus Sovietų Sąjungai ir vėliau jį gražinus Lietuvai, Milošienė pradėjo rūpintis sau ir savo šeimai susigrąžinti Lietuvos pilietybę. Įdomiausias dokumentas šia tema yra V. Milošienės parašytas 1939 m., kuriame ji rašo, kad „vyras mano Aleksandras Milašius gyveno Vilniaus krašte, kur dirbo kaip inžinierius. Mano vyras yra kilęs iš giminės, nuo amžių apsigyvenusios Lietuvoje. Didesnę savo gyvenimo dalį yra praleidęs Vilniuje, ten ėjo mokslus ir daug įdėjo savo specialybės darbo į Vilniaus kraštą. Turėdamas sentimentą Lietuvai, savo protėvių šaliai, šaliai, kur yra praleidęs savo jaunystę, norėtų savo mokslą ir patyrimą sunaudoti tos šalies gerovei ir tuo tikslu rūpinasi atitinkamose Valdžios organuose, kad būtų išspręstas dabartinis jo pilietybės klausimas. Dabartiniu laiku mūsų pastaruosius 2 metus gyventa vieta Vilniaus krašte yra užimta SSRS kariuomenės. Pasitraukę iš ten, nustojome viso savo turėto judamojo turto ir lėšų, reikalingų

Cz. Miłoszas po 52 metų pertraukos gimtuosiuose Šetenuose 1992 m. Nuotr. Vlodo Urbono

žmogaus egzistencijai. Vienintelė parama man, sergančiai reumatizmu moteriai, liko mano palivarkas, kur turiu pastogę ir duonos kąsnį. Esu gimusi Lietuvoje – Kėdainių apskr., Surviliškio valsč. Šeteinių dvare, kur ištekėjau ir kur gimė vyresnysis mūsų sūnus Česlovas. Iki 1937 metų buvau Lietuvos piliete. Ryšy su tuo darome pastangas apie pripažinimą mums Lietuvos pilietybės. Vyresnysis sūnus Česlovas, baigęs vidurinį mokslą, o taip pat ir aukštąjį Vilniaus universitete, žinomas kaip jaunas rašytojas, poetas ir lietuvių draugas, šiuo laiku yra Rumunijoje ir rūpinasi leidimu atvykti į Lietuvą ir suteikimu jam Lietuvos pilietybės, kame jam padeda Naujosios Romuvos redaktorius p. Keliuotis. Mūsų sūnus Česlovas dirbo Vilniaus radiofone, kaip literatas ir ryšy su jo veikimu lietuvių – lenkų susierzinimo dirvoje buvo buv. Vaivados Bocianskio iš tos vietos perkeltas į Varšuvą.“ (LVA, f. 1248-6-897.)

Vis dėlto prieš pat sovietų okupaciją Veronikai Milošienei ir Czesławui Miłoszui pavyko atgauti Lietuvos Respublikos pilietybę, jiems buvo įteikti pasai. Miłoszas rašė: „Kai 1940 m. Vilniuje gavau pasą, tautybės grafoje buvo įrašyta „lenkas“. Kaip lenkų poetas turėjau rinktis iš vertybių, kurias siūlė lenkų kultūra. Anksti pasirinkau priešiškimą lenkų nacionalizmui. Tai nereiškia, kad lietuvių nacionalizmas man patiko, tik tiek, kad labiau jį supratau ir buvau jam pakantesnis.“ (Cz. Miłosz. *Atmintis ir istorija // G. Grass, Cz. Miłosz, W. Szymborska, T. Venclova*. Pokalbiai apie atminties ateitį; vertė Birutė Mikalonienė. – Vilnius, 2001, p. 78–81.)

Šeteinių dvaras 1940 m., Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, buvo nusavintas, o XX a. šeštajame dešimtmetyje visiškai sugriautas. Jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvęs vietinio kolūkio pirmininkas

Paskutiniai Cz. Miłoszo žingsniai gimtinėje, 1999 m.

Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

norėjo dvaro vietoje pasistatyti savo namą...

Miłoszo vaikystės laikais Šeteinių dvarui priklausę aplinkiniai Šeteinių, Gineitų ir Peiksvos kaimai sovietmečiu buvo sunaikinti. Miłoszas apgalvestavo, kad jo gimtinė sovietmečiu pasikeitė neatpažįstamai, buvo iškirsti taip mylėti miškeliai, išnyko numelioruoti upeliukai, pelkėti laukai, kuriuose perėdavo paukščiai, išstremti žmonės, sunaikinti kaimai. Miłoszas rašė: Šeteinių, Gineitų ir Peiksvos gyventojai buvo išvežti į Sibiro taigą kaip „buožės“, o taip pat kaip įtariamai teikę pagalbą partizanams, tai yra „miško broliams“. Pastatai buvo sudeginti, sodai iškirsti ir išrauti su šaknimis. Liko gryni nuogi laukai, apskrityje vadinami „kazachstanu“. Toks pat likimas ištiko ir mano motinai priklausiusį Pakamariškių dvarėlį. Žemėlapiuose neišliko net pavadinimai iš anuomet gausiai gyvenamų vietų toje niūroje šiandieninėje lygumoje.“ (Cz. Miłosz. *Abecadlo; ištrauką vertė Vaiva Narušienė. – Kraków, 2001, s. 317–318*).

Per 50-ties metų sovietinės okupacijos laikotarpį Kėdainių rajone

įvyko ženklūs pokyčiai: 55 proc. išaugo rusų skaičius, 20 proc. padaugėjo lietuvių, net 71 proc. sumažėjo lenkų ir 44 proc. žydų. Lyginant tik lietuvių ir lenkų skaičių, reikia pastebėti, kad 1959 m. rajone gyveno 53010 lietuvių arba 91,4 proc. gyventojų, 2316 lenkų – 3,6 proc. visų gyventojų. 1989 m. lietuvių būta 63668 – 91,7 proc., lenkų 616 – 0,9 proc. 1945–1959 m. iš Lietuvos išvažiavo daugiau kaip 213 tūkst. asmenų, daugiausia lenkų. Lietuvoje likę lenkai tik Vilniaus krašte gavo teisę mokytis gimtąja kalba. Kituose respublikos regionuose jie tokios teisės neturėjo. Beje, reikia pabrėžti, kad švietimas lenkų kalba Vidurio Lietuvos regione nunyko dar tarpukariu, nors lenkų švietimui geriausiai 1926–27 m. laikotarpiu Kėdainių apskrityje veikė 8 mokyklos, kuriose mokėsi 222 mokiniai. Po karo, nepaisant čia gyvenusių lenkų pastangų, leidimo vaikus mokytį lenkiškai iš sovietų valdžios negauta. Tad, atsižvelgiant į tai, kad kalba yra pagrindinis tautinės tapatybės išsaugojimo veiksnys, galima daryti prielaidą, kad Kėdainių krašto lenkai, neturėdami galimybės

Cz. Miłoszo kultūros centras Šeteniuose, 1999 m.
Nuotr. iš Kėdainių krašto muziejaus fondų

mokytis gimtąja kalba, perėjo į kitas etnines grupes. Be jokios abejonės, daugiausia jų tapo lietuviais (I. Miklaševič. Kėdainiai ir apylinkės: tautiniai ir konfesiniai pokyčiai antrojoje XX amžiaus pusėje ir XXI amžiaus pradžioje // *Česlovo Milošo žemė*; mokslinė redaktorė ir sudarytoja N. Taluntytė. – Kaunas, 2007, p. 80–82.) Todėl galima teigti, kad tik sovietmečio urbanizacija ir industrializacija vėl sulietuvino miestą ir rajoną.

1980 m. Miłoszas už viso gyvenimo kūrybinius nuopelnus gavo literatūrinę Nobelio premiją. Pasiekęs aukščiausią tarptautinį įvertinimą, priimdamas apdovanojimą Švedijos mokslų akademijoje, Miłoszas savo paskaitoje kalbėjo apie Lietuvą: „Gera yra gimti mažame krašte, kuriame gamta atitinka žmogaus mastelį, kur amžiams bėgant sugyveno kartu skirtingos kalbos ir skirtingos tikybos. Kalbu apie Lietuvą – mitų ir poezijos žemę. <...> Lietuvos kraštovaizdžiai ir galbūt ir jos dvasios niekad manęs nepaliko.“ (Nobelio premijos laureato paskaita Švedijos mokslų akademijoje 1980 m. gruodžio 10 d.; vertė Almis Grybauskas // *2011 m. kalendorius „Česlovo Milošo jaunystės Lietuva“*;

sudarė G. Kadžiulytė, M. Matulytė. – Vilnius, 2010).

Tik atgavus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. gruodį Kėdainių rajono tarybos sprendimu Czesławui Miłoszui suteiktas Kėdainių krašto Garbės piliečio vardas. 1992 m. gegužę po 52 m. pertraukos Miłoszas grįžo į gimtuosius Šetenius. Apie sugrįžimą gimtinen jis sakė: „Daugelį dešimtmečių gyvenau įvairiuose miestuose, įvairiose šalyse, ilgai – prie Ramiojo vandenyno, ir per visą tą laiką Lietuva man buvo laimės šalis, vaikiškos laimės, pirmųjų vaizdų, pirmųjų kvapų ir netgi muzikos, nes mano muzikinę klausą, jeigu ją turiu, ugdė kitoje upės pusėje skambėjusios lietuviškos dainos. Kai sugrįžau po 52 dvejų metų, ta sodri žaluma buvo tokia pati, pievose atpažinau tuos pačius augalus.“ (Cz. Miłoszo interviu filme „Sapnavau, kad sugrįžtu“, rež. Andrzejus Miłoszas; iš lenkų k. vertė Birutė Jonuškaitė, 2000.)

Miłoszo kolega tuometinis Vytauto Didžiojo universiteto rektorius profesorius Algirdas Avizienis 1992 m. ėmė rūpintis poeto gimtinių atstatymu. 1997 m. įsteigtas Miłoszo gimtinių fondas (svarbiausi nariai: poeto brolis Andrzejus Miłoszas, Aleksandras Fiutas, Algirdas Avi-

zienis, Egidijus Aleksandravičius ir kt.). Fondo globėju tapo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus. 1998 m. pradėtas Šetenių svirno atstatymas. Architekto Algimanto Kančo pastangomis iš Kėdainių AB „Lifosa“ paaukotų lėšų svirnas buvo restauruotas, paverstas Cz. Miłoszo kultūros centru, skirtu konferencijoms, plenerams ir t. t. 1999 m. liepą jame lankėsi Miłoszas su žmona Carol Thigpen.

Šetenių potyrius poetas visuomet nešiojosi savo atmintyje, juos prisiminė 1999 m. viešėdamas Lietuvoje: „Ši vieta man visada esanti, visada su manimi. Net tada, kai būdavau toli nuo čia, ji visada – mano mintyse. Todėl labai sunku tą jauseną nuskaidyti keliais žodžiais. Tai labai komplikuotas jausmas... (Tą akimirką poetas susigraudinęs pritilo.) Kiekvienąsyk labai išgyvenu susitikimą su Šeteniais ir kaskart vis kitaip. Ir, žinoma, labai...“ (Cz. Miłoszo pokalbis su Birute Garbaravičiene, 1999 m. / <http://www.milosz.lt/miloszasapiesetenius.htm>.)

Cz. Miłoszas mirė Krokuvoje 2004 m. rugpjūčio 14 d., palaidotas Paulinų vienuolyno šv. Stanislovo kankinystės šventovės požemiuose.

Miłoszas yra rašęs: „Lojalumo dėlei reikia pripažinti, kad iš mano apylinkių niekuomet nebuvo kilusi jokia asmenybė, kuri būtų turėjusi įtakos pasaulio likimui ar išgarsėjusi koku išradimu. Tik reformacijos istorikai žino tos apskrities sostinės vardą: Kėdainiai, kur spausdinta daug protestantiškų knygų...“ (Cz. *Miłosz*. Gimtoji Europa; iš lenkų k. vertė J. Tumelis. – Vilnius, 2003, p. 15.)

Aš manau, kad XX a. antroje pusėje šio garsiausio visame pasaulyje mūsų kraštiečio „originalo“ Cz. Miłoszo dėka Lietuva ir Kėdainių kraštas tapo žinomi ne vien tik reformacijos istorikams, bet ir visam skaitančiam bei mėstančiam pasauliui.

Mano autobiografija

ALFONSAS KELIUOTIS

Gimiau 1911 m. rugpjūčio 30 d. (pagal naująjį kalendorių rugsėjo 12 d.) Rokiškio apskrity, Joniškių viensėdy (už 2 kilometrų nuo miesto), ūkininkų šeimoj, senelio iš uošvio Sakalausko paveldėtam 40 ha ūky. Tėvas buvo vedęs iš Biržų apskrities, Vabalninko valsčiaus, Svilių kaimo ūkininko Balčiūno dukterį Oną ir su ja susilaukė 11 vaikų. Aš pagal eilę buvau devintasis. 4 mūsų mirė maži, 7 (4 sūnūs ir 3 dukterys) užaugome. Kiekvienam mūsų tėvo jau iš anksto buvo nulėmtas darbas ir likimas. Vyresnysis Jonas, baigęs carinę mokyklą, buvo mokomas ūkio darbų ir numatytas ūkio paveldėtoju. Dukterys buvo numatytos ištekint, išleisti už ūkius turinčių vyrų. Antrasis sūnus Juozas, baigęs carinę dviklasę mokyklą, buvo leidžiamas gimnazijon, iš jo vylėsi susilaukti kunigo ar kito kokio garbingo žmogaus. Aš ir trim metais jaunesnis mano broliukas Povilas buvom nukreipti eiti taip pat Juozo pėdom ir mokomi.

Mane mokslas jau mažytį pradėjo traukti. Matydamas brolius skaitant knygas, ir aš jomis susidomėjau, kur sučiupęs pradėjau jas vartyt, žiūrinet. Broliai, susirūpinę, kad jų nesutepčiau ir nesuplėšyčiau, pakišo man elementorių: „Še, išmok pirma skaityt, tik tada imk knygas!“ Ir aš, labai to trokšdamas, netrukus jų padedamas, dar penktus metus eidamas, išmokau skaityti. Mama

Kariūnas, 1936 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

ta proga išmokė daugiau poterių kalbėt. Ligi tol kalbėdavau tik „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir „Amžiną atilsį“ už mirusius. O dabar jau turėjau kalbėt ir „Tikiu Dievą Tėvą“, ir „10 Dievo įsakymų“, ir „5 bažnyčios įsakymus“, ir išvardint visus „šventus sakramentus“. O pasakęs „Amen“ ir persižegnojęs, dar turėjau sukalbėti maldelę „Žemei“:

*Žemele mano! Motina mano!
Aš Tave bučiuoju, Tu mane nešioji,
O kai numirsiu, Tu mane
pakavosi!*

Po to parpuolus dar reikėjo pabučiuot žemę. Pirmąkart, kai aš, sukal-

bėjęs šią maldelę, pasakiau „Amen“ ir dar norėjau persižegnot, mama mane sudraudė, pasakė, kad šią maldelę kalbant nereikia nei žegnotis, nei pabaigus „Amen“ sakyti. Vėliau patyriau, kad ši maldelė yra atėjusi iš gilios senovės laikų, kada lietuviai buvo stabmeldžiai, dar pagonyš.

1917 m. pradžioj, kaizerinių vokiečių okupacinei valdžiai leidus, Rokišky buvo atidaryta pradinė mokykla. Mano dvi seserys, už mane gerokai vyresnės, tuoj pradėjo ją lankyt. Pavasarį ėmiau prašyt mamos ir mane leist mokyklon. Mama neprieštaravo. „Gali eit“, – pasakė. – Ne vienas vaikščiosi – su seserim. Taigi bijot nėra ko – nepasiklysi ir neprapulsi“.

Bet kai mane mama nuvedė mokyklon, mokytojas, sužinojęs, kad aš dar neturiu ir šešių metų, suabejojo, pradėjo kraipyti galvą, tikrint, ką aš moku. Skaičiuot man nelabai sekės. Bet kai atvertė skaitinių knygą („Žiupsnelį“), ir aš jam gražiai, niekur nesutrikdamas, perskaičiau, nebeprieštaravo ir mane priėmė. Mama parėjo namo. Mokytojas mane įvedė į klasę. Klasė didelė, bet visoj mokykloj tik viena. Joje kartu sėdi ir mokosi visų skyrių mokiniai. Visus tuo pačiu laiku moko vienas mokytojas. Mane pasodino mažųjų skyriuj, pačiam prieky, pirmajam suole. Ir taip aš patenkintas, laimingas visą pavasarį ir visą vasarą mokiaus skaityt, rašyt ir skaičiuot.

Namie rašinėdavau ir braižydavau tik marmurinėj lentelėj, o ant popieriaus tik retkarčiais brūkštelėdavau ką nors brolio pieštuku. O mokykloj puikiai išmokau rašyt plunksnakočiu, padažytu rašale. Mokytojas Juozas Šukys man, kaip ir visiems, buvo geras, be reikalo niekad nesibardavo. Todėl mes visi jį gerbėm, mylėjom ir jo klausydavom. O jis tik gero mus mokė. Skatino jis mus būti veikliems ir darbštiesiems: mokykloj stropiai mokytis, o ne simuluot ir išdykauk, namie – klausyt tėvų, juos mylėt ir padėt jiems ūkio darbus dirbt. O taip pat ragino karštai mylėti savo brangią tėvynę Lietuvą ir savo gimtąjį Rokiškio kraštą. Kartais mokytojas į pamoką atsinešdavo kokią knygutę ir iš jos paskaitydavo. Ypač atsimenu, kaip su pertraukom per kelias pamokas mums skaitė Šatrijos Raganos apysaką „Vincą Stonį“. Visi klausėm jos išsižioję, susižavėję.

Žiemą, po darbingos vasaros, aš niekur nebesimokiau. Buvau namie ir kaupiau jėgas naujiems mokslo metams. Į mokyklą grįžau tik pasitraukus iš Rokiškio vokiečiams ir iš jo išvijus čia pradėjusius šeiminkauti bolševikus. Mokytis sekės. Išskyriaus į skyrių kopiau be kliūčių. 1923 m., dar nebaigęs pradinės, kiek pasimokęs privatiškai, iš karto įstojau į gimnazijos antrą klasę.

Mokykloj veikė kelios organizacijos. Vyko gyva mokinių saviveikla. Buvo įvairu, įdomu ir linksma. Gausingiausia buvo ateitininkų organizacija. Jų buvo dvi didžiulės kuopos: jaunesniųjų ir vyresniųjų. Šaunūs ir principingi buvo skautai. Jų buvo dvi draugovės: berniukų ir mergaičių. Ypač buvo puikus berniukų draugininkas Antanas Deksnys (vėliau tapęs kunigu, o dabar jau vyskupas, gyvena Vakarų Vokietijoje). Jis mum visiem buvo idealas: visi į jį lygiavom ir stengėmės būt į jį panašūs. Nors negausi, bet veikė ir liberalinė aušrininkų kuopa, ėjusi liaudininkų ir socialdemokratų pėdom. O po politinio 1927 m. perversmo gimnazijoje įsikūrė ir neolituonų (tautininkų) kolektyvas.

Nors smulkių nesusipratimų būdavo, bet šiaip jau įvairių idėjų mokinių kolektyvai sugyveno draugiškai. Į bet kurio kolektyvo ruošiamas įdomesnes paskaitas sueidavo įvairių pakraipų mokinių. Iškindavo diskusijų, karštų ginčų. Tai buvo gerai. Tai vertė mokinius mąstyti, lyginti, ieškot teisybės ir išieities iš klaidų.

Perėjęs į trečią klasę, aš įstojau į skautus. Skautų idėjom ir veikla susižavėjau dar neidamas gimnazijon, paskaitęs Jurgelevičiaus knygelę apie juos. Ir turiu prisipažinti – įstojęs

nenusivyliau. Skautų organizacija man daug davė. Padarė mane dorą, darbštų ir drausmingą. Pirmiausia, kaip reikalavo įstatai, aš buvau griežtas abstinentas, niekad nebandžiau gert ir rūkyt. Visados stengiaus paruošt pamokas ir gerai mokiaus. Klausiau mokytojų ir buvau jų mylimas. Paklusnus buvau tėvams ir geras broliams ir seserims. Stengiaus padėt silpniems ir nelaimėms ištiktiems. Mylėjau Tėvynę Lietuvą, žadėjau užaugęs jai darbuotis, už ją kovot, o jei bus reikalas, ir galvą paguldyt. Patiko man ir skautų uniforma: žalsvos spalvos trumpos lig kelių kelnaitės, tokios pat spalvos marškiniai, violetinis kaklaraištis ir dviejų metrų lazda. Tiko man ir jų sveikinimasis trim pirštais. Kai mane sutikęs gatvėj vyresnis, iškėlęs tris pirštus, pasakydavo: „Budėk!“, aš taip pat, iškėlęs tris pirštus, jam narsiai at-

šaudavau: „Vis budžiu“ ir patenkintas nudroždavau savo keliu.

Sueigas tiek draugovės, tiek skilčių darydavom skautų būste, kuris buvo viršutiniame aukšte namo, kuriame gyveno mūsų vadovas su savo broliu ir sesute (su ja mokiausias toji pačioji klasėj). Bet labai dažnai sueigas tiek draugovės, tiek skilčių darydavom už ežero juoduojančiam, tuomet vadinamam dvaro šile. Čia kūrendavom laužą, dainuodavom, žaisdavom įvairius sportinius ir kariškus žaidimus, aptardavom visus savo reikalus. Čia taip pat vykdavo įvairios varžybos tarp skilčių. O skilčių mūsų draugovėj tuo metu buvo trys: žirgų, lapinių ir sakalų. Aš ir kiti jauniausieji priklausėm sakalam. Pavasarį kartais vykdavom su palapinėm į tolimesnę mišką, dažniausiai Stepėnių. Grįždavom tik kitą dieną. Skautų būryje man buvo linksma, malonu.

Bet vienas dalykas mane vis dėlto neramino. Skautai buvo raginami kasdien stengtis padaryt gerų darbų. Jei daugiau neišeina, tai vieną jau būtinai. Tiesa, smulkių gerų darbelių kartais net po kelis atsitikdavo padaryt, bet didesnio, rimto gero darbo nepavykdavo, nors tu persiplėšk. O kartą vis dėlto pavyko. Vieną žiemos vakarą, jau visai sutemus, aš, pasukdamas iš vieškelio į keliuką, einantį mano tėviškėn, sutikau senuką, sunkiai tempiantį miestan rogutes, prikrautas šakalių su dideliu kaupu. Aš pripuolęs tuoj ištraukiau iš senuko virvę ir pasakiau, kad aš jam parvešiu šakalius namo, o jis teseka iš paskos. Ir aš sėkmingai parvežiau šakalius iki paties senuko lūšnelės slenksčio. Senukas negalėjo žodžių rast man bedėkodamas. O aš dabar laimingas drožiau namo. Vis dėlto kartą pavyko padaryt rimtą gerą darbą.

Tačiau, kopdamas į vyresnes klases, aš ėmiau atvėst skautam. Idealusis mūsų vadovas Deksnys ir vyresnieji nepriekaištingieji skautai baigė gimnaziją ir išvyko. Likę jaunesnieji jau nebebuvo tokie stropūs, o kai kurie net ėmė teršt skautų vardą. Apsižvalgę, niekam nematant, rūkė, o kai kurie, atsitikus progai,

nesidrovėjo net išgėrinėt. Aš jais piktinaus. Nebe tokios patrauklios tapo ir skautų iškylos į mišką ir ten organizuojamos žaidynės. Pradėjau daugiau simpatizuot ateitininkams, nes man kiti dalykai pradėjo rūpėti. Labai pamėgau skaityt knygas. O ateitininkai turėjo knygynėlį, tik, deja, labai mažytį. Gimnazijos biblioteka taip pat maža, neturtinga. Pradėjau tada knygas imt skaityt iš apskrities bibliotekos. Leisdavo išsinešt tik vieną knygą. Ją parsinešęs tą pat vakarą dažniausiai ir perskaitydavau. Ir rytojaus dieną rūpėdavu vėl jau eit keist. Dažnai neištvėręs ir eidavau. Bibliotekininkė stebėdavos ir nenorėdavo patikėt, kad taip greit galėjau perskaityt. Jos varžydamasis ėmiau keist tik kas trečią dieną.

Beskaitydamas apsakymus, romanus, besižavėdamas eilėraščiais, poemomis, pradėjau ir pats mėgint rašyti. Parašiau liūdną romantinį apsakymą „Kerštas“. Jį perskaičiau per jaunesniųjų ateitininkų susirinkimą. Baigus draugai sukėlė man didžiausias ovacijas sakydami, kad labai patiko. Tai mane paskatino nebemest plunksnos ir rašyt daugiau.

Mano eilėraščių „Žalioj girelėj“ ša-firografu spausdinamas jaunesniųjų

*Juozas Keliuotis su
vyresniuoju broliu Jonu,
1921 m. Nuotr. iš Rokiškio
Juozo Keliuočio viešosios
bibliotekos archyvo*

moksleivių laikraštėlis „Minčių vaikai“ išspausdino pirmam puslapy. Sutikę redaktoriai pasakė, kad mano eilėraštis labai gražus, dėl to ir įdėję jį pirmoj vietoj.

Greit gimnazijoj ėmiau garsėt kaip literatas ir poetas. Gimnazijos vakaruos ir mokinių saviveiklos sambūriuos nuolat buvau prašomas skaityt savo eilėraščius ir prozos kūrinius. Jie buvo skelbiami ir šafirografu spausdinamuos mokinių laikraštėliuos. O vėliau vyresnių klasių laikraštėlį „Rytmečio žaros“ aš pats ir redagavau.

1927 m., būdamas penktoj klasej, aš parašiau eilėraščių „Rožės“ ir jį, pasirašęs Parajaus slapyvardžiu, pasiunčiau į moksleivių žurnalą „Ateitis“. Sekdamas dideliais poetais, gale pažymėjau, kur ir kada jis parašytas (Rokiškis, 1927.VI.23). Ir koks buvo man džiaugsmas, kai rudenį rugsėjo mėnesio „Ateities“ numerį pamačiau savo eilėraščių. Jis buvo išspausdintas visas ištisai: niekur nebuvo taisytas ir neišbrauktas

nė vienas žodelis. Nebuvo nubraukta nei parašymo vieta ir laikas. Rokiškėnai iš to tuoj iššifravo autorių ir mane karštai sveikino.

1928 m. vasario mėnesį toj pačioj „Ateity“ buvo išspausdintas ir antras mano eilėraštis „Baltos lelijos“, pasirašytas dabar jau tikra pavarde. Tuo metu „Ateity“ literatūros skyrių redagavo ir tvarkė visų mylima poetė Salomėja Nėris. Tai ji mane įvedė į literatūrą ir pristatė skaitytojams.

Didelis įvykis man buvo 1927 m. vasarą. Tuomet aš, penkias klases baigęs, pirmąkart važiauvau traukiniu ir pirmąkart pamačiau Palangą ir Baltijos jūrą. Birutės kalne žiūrėjau Putino misteriją „Nuvainikuotoji vaidilutė“ ir pirmąkart pamačiau patį poetą Putiną. Atjojusį žirgu Vytautą vaidino, rodos, K. Inčiūra.

Antras didelis įvykis man buvo 1928 m. per Kalėdų atostogas. Jų metu (sausio pradžioj) pirmąkart aplankiau Kauną. Atvykau į moksleivių ateitininkų konferenciją.

Ta proga valstybės teatre žiūrėjau spektaklį „Princesė Turandot“, o Žaliakalny „Saulės“ rūmuose per literatūros ir muzikos vakarą pamačiau pirmąkart Salomėja Nėrį. Ji skaitė eilėraščius „Sugrįžtu“ ir „Karmen“, o jos draugė Vilčinskaitė deklamavo L. Giros eilėraščių „Mano vizijos“.

1930 m., man baigus gimnaziją ir gavus Vytauto Didžiojo jubiliejaus atributika gražiai papuoštą atestatą, man neteko sukti galvos ką studijuoti. Ir aš pats, ir visi mokytojai, ir draugai buvo įsitikinę, kad turiu studijuoti tik literatūrą. Ir aš rudenį, nuvykęs Kaunan nė sekundės nesvyruodamas, įstojau į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinį fakultetą, studijų pagrindu pasirinkdamas lietuvių literatūrą ir kalbą. Lietuvių tautosaką ir senąją lietuvių literatūrą čia man dėstė Mykolas Biržiška, naująją – V. Mykolaitis-Putinas, lietuvių kalbos dalykus – Pranas Skardžius ir A. Salys, visuotinės literatūros įvadą ir lenkų literatūrą – V. Krėvė-Mickevičius (be to, jis dar vadovavo lietuvių tautosakos seminarui), rusų literatūrą dėstė B. Sruoga, latvių literatūrą – E. Volteris, Lietuvos istoriją – Ig. Jonynas ir A. Šapoka, lietuvių knygos istoriją – Vac. Biržiška, filosofijos įvadą – Iz. Tamošaitis, psichologiją ir pedagogiką – J. Vabalas-Gudaitis, lotynų autorius – Vl. Šilkarskis ir Pr. Brenderis, logiką – Sezemanas. Labai apgailėstavau, kad nebeteks man klausyt J. Tumo-Vaižganto literatūros paskaitų, nes jis nuo 1930 m. rugsėjo pirmos jau išėjo pensijon. Bet 1931 m. nerimdamas be universiteto ir studentų, jis savo noru ėmė skaityt specialų kursą „Lietuvos moterys“ (apie jų literatūrinę kūrybą). Nors šios jo paskaitos buvo neprivalomos, bet į jas visuomet gausiai susirinkdavo klausytojų, nes skaitė labai įdomiai ir patraukliai.

O kai užgirdom, kad į Teologijos ir filosofijos fakultetą literatūros skaityt ateis Maironis, tai į jo įžan-

ginę paskaitą apie Donelaitį sugužėjom ir mes, humanitarai.

Mokiausi ir kalbų: latvių, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų ir lotynų. Latvių k. mokė A. Salys, lenkų – J. Herbačiauskas, rusų – M. Banevičius, vokiečių – G. Študeris (šveicaras). Paliesdavo ir įdomiausias dienos aktualijas. Tuomet jis kivirčijos su trečiafrontininkais. Kai Sal. Nėris perėjo į „Trečią frontą“, jis, nesivaržydamas auditorijoje esančių mergaičių, necenzūriškais žodžiais įvertino šį poetės žygį pasakydamas, kad ji Kristų iškeitė į Railos b-bį.

Aš aktyviai dalyvavau studentų saviveikloje, jų literatūros sambūriuos. Skačiau eilėraščius ir pranešimus. Štai per iškilmingą Maironio mirties minėjimą didžiojoje universiteto salėje skačiau pranešimą „Maironio įtaka naujamai lietuvių poezijai“, o per iškilmingą J. Tumo-Vaižganto mirties minėjimą pasakiau kalbą tema „Vaižganto deimantai“. Taip pat tuo pačiu laiku aktyviai dalyvavau ir literatūros vakaruose, rengiamuose provincijoje: Marijampolėje, Mažeikiuose, Kėdainiuose, Dotnuvoje, Rokiškyje, Kretingoje, Telšiuose ir kitur.

Kaune pradžioje aš gyvenau pas brolių Juozą, kuris nuomojo nedidelį kambarėlį Žaliakalnyje, Žemuogių gatvėje. Bet čia mum dviem buvo ankšta, vienas kitam trukdė. Ir po metų aš turėjau išeiti gyventi kitur. Prasti buvo mano ir piniginiai reikalai. Išvažiuojant Kaunan, tėvas man tedavė pinigų tik kelionei apsimokėti. Kaune, sakė, manim rūpinsis Juozas. Kol buvo dienraščio „Rytas“ redaktorium, brolis nesiskundė. Bet netrukus jis suėjo į konfliktą su leidėjais, pradėjo nesutarti dėl laikraščio pobūdžio, jo krypties ir taktikos. Ir greit buvo priverstas pasitraukti iš redaktoriaus pareigų. Tiesa, jis susirado kitą darbą, bet jau mažiau apmokamą, ir dabar mane išlaikyt jam pasidarė jau nebelengva.

Nusprendė, kad ir aš pats sau galiu užsidirbti pinigų. Ir brolis mane įtaisė sekretorium savo įsteigtam moksleivių žurnaliuke „Ateities spinduliai“. Nors jis ir toliau pasiliko oficialus jo redaktorius, tačiau, pradžioje mane kiek painstruktavęs ir pamokęs, vėliau į jo redagavimą beveik nesikišo. Aš jau čia pats vienas savarankiškai viską tvarkiau ir dariau. Atsimenu, padariau pasikalbėjimus su Kauno gimnaziste ir su dvejetukininku, kurie visiems labai patiko. Atsakinėjau į mokinių klausimus ir laiškus, visą tą medžiagą skelbdamas žurnalo skiltyse. Be to, čia spausdiniau savo eilėraščius, straipsnelius literatūros temom, knygų recenzijas ir kt. Darbu buvau patenkintas, ir jis per daug netrukdė man mokytis universitete.

1931 m. Juozas, suradęs bičiulių ir rėmėjų, pradėjo leisti savaitinį kultūros žurnalą „Naująją Romuvą“. Pradžioje darbas nevyko sklandžiai. Administratorius pasirodė esąs nesąžiningas, ir jį reikėjo tuojau atleisti. Redakcijos sekretorium Juozas irgi buvo nepatenkintas, ir netrukus „N. Romuvos“ sekretorium paskyrė mane. O „Ateities spindulius“ iš

manęs redaguot perėmė Bernardas Brazdžionis.

„N. Romuvos“ redakcijoje beveik visą laiką mes dirbom tik du: Juozas ir aš. Juozas telkė bendradarbius, užsakinėjo raštus ir pats daug rašė. Be to, Juozui leidus, „N. Romuvos“ patalpose buvo įsteigti jaunųjų dailininkų ir jaunųjų literatų klubai. Juozas visuomet dalyvaudavo jų suėjimuose ir dažniausiai jiems vadovaudavo. O aš redakcijoje turėjau atlikti visą juodąjį darbą: rankraščių kalbą taisyti, redakcijos organizuojamus pokalbius įvairiais klausimais užrašinėti ir suredaguoti, „Faktų ir idėjų“ skyrių paruošti, nuėmti rankraščius spaustuvėn ir ten jų korektūrą patikrinti ir dar nemažą kitų darbų dirbti. O redaktoriui susirgus, išvažiuavus atostogų ar kokion išvykon, visą redagavimo darbą jau vienas turėjau atlikti. Atsipūst tik kokiai porai savaitių tebu buvau išleidžiamas vasaromis į tėviškę.

Ir taip įsirežęs „N. Romuvoje“ dirbau devynerius metus, iki pat jos uždarymo. Tik vienerius metus buvau iš jos pasitraukęs, būtent nuo 1935 m. rugsėjo iki 1936 m. žiemos. Tais metais buvau pašauktas atlikti

Keliuočių šeima, 1925–1926 m. Iš kairės sėdi: motina, jauniausias sūnus Povilas ir tėvas Keliutis; stovi: duktė Severija (Savutė), sūnūs Juozas, Alfonsas, Jonas ir duktė Adelė. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

karinę prievolę. Buvau nukreiptas į A. Panemunės karo mokyklos kariūnų aspirantų kuopą ir ją baigiau ats. j. ltn. laipsniu. O „N. Romuvoj“ tuo metu mane pavadavo K. Vosylius, mano studijų draugas. Įsikūrus „N. Romuvai“ Laisvės alėjoj, KVC rūmų I aukšte, aš gyvent įsitaisiau redakcijoje. Čia man gyvent buvo malonumas: už butą mokėt nereikėjo, darbas ir vonia vietoj, čia pat ir visi kiti patogumai: restoranai, kinai, teatras.

Dažnai lankiau teatrą. Turbūt nė viena to meto opera ir pjesė neliko mano nepamatyta. Neužmirštamą įspūdį padarė „Faustas“ su gastroliavusiu Kaune didžiuoju rusų dainininku Šaliapinu. Ypač mane pritrenkė Šaliapino didelis ūgis. Net Petrauskas šalia jo atrodė nedidelis.

Labai mėgau ir filmus. Nors labai buvau užimtas, bet, atsimenu, dažnai mesdavau darbą nebaigęs ir dumda-

vau kinan. O jau filmų su Marlena Dietrich, su Greta Garbo, su Gariu Kuperiu ir kitom ano meto garsenybėm nė vieno nepraleisdavau.

Dirbdamas „N. Romuvoj“, daugiausia čia spausdinau ir savo eilėraščius. Čia retkarčiais išspausdinavau ir vieną kitą kritikos darbelį ar knygos recenziją, pasirašytus dažniausiai inicialais, slapyvardžiu ar be parašo. Iš didesnių galiu paminėti tris: apie Ig. Šeinius romaną „Siegfrid Immerselbe atsijaunina“, apie Putino poezijos knygą „Keliai ir kryžkeliai“ ir apie L. Dovydeno romaną „Broliai Domeikos“.

1939 m. spalio 9 d. Vilnius grąžinamas Lietuvai. „N. Romuva“ tuoj pat nedelsdama keliasi į Vilnių. Kartu persikeliu ir aš. Brolis dar iki N. Metų pasilieka Kaune.

Vilniuj 1939 m. gruodžio pabaigoj išleidžiu pirmąją savo eilėraščių knygą „Nerūpestingą bernioką“.

Mano debiutas buvo sutiktas šiltai, o kai kurių (pvz., „Mūsų rytojau“) net entuziastiškai.

Pirmaisiais tarybiniais metais, uždarius „N. R.“, pradėjau dirbti Vilniuj įkurtoj Dailės akademijoje bibliotekininku. Juo pasilikau dirbti ir hitlerinės okupacijos metais. Pirmaisiais sovietinės okupacijos metais nebuvau aktyviai įsitraukęs į literatūros darbą. Tik „Kultūros“ žurnale išspausdinau recenziją apie S. Nėries poemą „Našlaitė“ ir straipsniuką apie F. Kiršą jo penkiasdešimtmečio proga.

Hitleriniais metais eilėraščius spausdinau Šiaulių „Varpuose“, Kauno „Kūryboj“, redaguojamoj mano brolio, Vilniaus dienrašty „Naujojoj Lietuvoj“. Dar mano eilėraščių buvo išspausdinta Brazdžio kalendoriuje-almanache (šalia buvo įdėtas ir dail. A. Petrulio tušu pieštas mano atvaizdas). O Kauno dienrašty „Ateitis“ buvo įdėtas mano straipsnis apie G. Petkevičaitę-Bitę jos jubiliejaus proga. Be to, šiek tiek bendradarbiauau ir Vilniaus radiofone. Per literatūros valandėles čia buvo skaityti mano parašyti du literatūros straipsneliai: apie M. Valančiaus knygą „Žemaičių vyskupystė“ ir apie S. Daukantą bei jo kūrybą. Per trečią valandėlę aš pats skaičiau savo eilėraščių „Audra“.

1943 m. kovo 6 d. baigiau Vilniaus universitetą. Lietuvių literatūros egzaminuotojai buvo prof. V. Mykolaitis-Putinas ir doc. V. Maciūnas. Ir senąją, ir naująją lietuvių literatūrą išlaikiau pažymiu „Labai gerai“. Diplominis darbas „Maironis ir naujoji lietuvių poezija“ (70 mašinėle rašytų lakštinių puslapių) irgi buvo įvertintas pažymiu „Labai gerai“. Man buvo išduotas aukštojo

Rokiškio skautų sakalų skiltis su draugininku Deksniu, adjutantu Naviku ir skiltininku Muloku, 1925 m. A. Keliuotis – pirmos eilės viduryje. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

*Ateitininkų kuopos valdyba,
1927 m. Vidury – pirminin-
kas Repšys, A. Keliuotis –
pirmoje eilėje pirmas iš kairės.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo
Keliuočio viešosios
bibliotekos archyvo.*

mokslo baigimo pažymėjimas. Prof. Mykolaitis mane entuziastiškai pasveikino ir ragino rašyti ne tik eilėraščius, bet būtinai dar ir kritikos darbus apie literatūrą.

1943 m. vasarą, nors kai kas ir bandė sulaukyt, aš pabėgau iš Vilniaus Rokiškin, savo tėviškėn, kur ūkininkavo mano vyriausiasis brolis. Čia 1944 m. vasarą sulaukiau bolševikų ir tų pačių metų rudenį, kad nebūčiau mobilizuotas jų kariuomenėn, tapau Rokiškio miesto gimnazijos mokytoju. Iš buvusios Tumo-Vaižganto gimnazijos buvo sukurtos dvi vidurinės mokyklos: berniukų ir mergaičių. Abi mokyklos įsikūrė tuose pačiuose buvusios gimnazijos rūmuose. Tik berniukai mokėsi iš ryto, o mergaitės popiet.

Nors aš buvau paskirtas tik mergaičių mokyklon, tačiau, trūkstant berniukų mokykloj lituanisto, greit pasidariau abiejų mokyklų vyriausių klasių lietuvių k. ir lit. mokytoju. Mokinių prašomas sutikau vadovauti ir bendram abiejų mokyklų literatų būreliui, kuris buvo gausus, veiklus ir greit ėmė garsėti ne tik mokykloj, bet ir už jos sienų.

1950 m. iš Joniškio Rokiškin buvo atkelta aukštesnių klasių litu-

anistė Pladienė. Dabar aš jai turėjau perleisti mergaičių mokyklos klases, o pats pasilikau tik berniukų mokyklos mokytoju. Bet bendram literatų būreliui ir toliau likau vadovauti tik aš. O darbas jame vyko sklandžiai. Darėm nuolat studijinius susirinkimus, kuriuose buvo nagrinėjama būrelio narių kūryba ir keliamos jos teigiamybės, bet nenutylimos ir neigiamybės. Nagrinėti ir vertinti buvo įpareigojami patys mokiniai, rašančių draugai. Aš tik papildydavau ir pataisydavau, jei kuris nusišnekėdavo, leptelėdavo kokią nesąmonę, o pabaigoj padarydavau išvadas ir apibendrindavau.

Retkarčiais ruošdavau ir literatūros vakarus, į kuriuos sueidavo ne tik abiejų mokyklų mokiniai ir mokytojai, bet atvykdavo ir žmonių iš miesto. Per šiuos vakarus skaitydavo ne tik kūrybingesni mano literatai mokiniai, bet ir aš pats. Darydavom susitikimus ir su kitų mokyklų literatais. Suruoštam vakare su Rokiškio vakarinės suaugusiųjų mokyklos literatais rokiškėnai pirmąkart pamatė ir išgirdo skaitant Paulių Širvį (tuo metu dirbusį rajono laikraščio redakcijoj ir besimokiusį vak. suaugusiųjų mokykloj).

Pas mus svečiuotis buvo atvažiavę ir mūsų vakaruos dalyvavę ir biržiečiai literatai su pirmininku K. Nastopka priešaky, ir anykštėnai, globojami mokytojo Zulono ir kt.

Reguliariai leidom ir sienlaikraštį „Literatas“, kuriame atsispindėjo mūsų veikla ir buvo skelbiamos literatūros naujienos. Ruošėm viešus iškilmingus rašytojų minėjimus. Kad jie būtų gyvesni, įdomesni ir kuo daugiau literatų programon būtų galima įtraukt, juos atlikdavom montažo forma. Per juos reikėdavo ir vienam kalbėti, ir visam būriui chorą dainuot ir grot, šiek tiek vaidinti ir net šokt. Montažus aš pats ir paruošdavau. Jų esu sukūręs nemaža. Iš jų ypač atsime nu apie S. Nėrį, apie Puškiną, apie L. Girą, apie Mickevičių, apie Žemaitę ir kt. Ypač visiem patiko montažas apie Nėrį. Jis vėliau, man papildžius ir patobulinus, buvo parodytas miesto visuomenei.

Mokiniai buvo labai ištroškę vaidinti. Jie paskatino, tiesiog privertė mane imtis režisūros. 1947 m. inscenizavau A. Vienuolio „Paskenduolę“ (A. Liobytė ir K. Kymantaitė ją inscenizavo daug vėliau). Pasi-kviečiau talkon šiek tiek režisavusių

Literatų korporacijos „Šatrija“ pavasario šventės dalyviai. Pirmoje eilėje tarp kitų garbės svečiai prof. B. Čėsnyš ir prof. J. Eretas. A. Keliuotis stovi prie vėliavos (be kepurės). Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

kolegę mokytoją Ruseckienę, ir abu paruošė spektaklį. Pasisekimas buvo didžiulis. Rankraštį iš mano rankų plėšte išplėšė Pandėlio vid. mokykla ir tais pat metais savo jėgomis taip pat labai sėkmingai pastatė. Ją statyt norinčių greit atsirado ir daugiau, bet pandėliečiai pražudė rankraštį, o aš nebuvau pasidaręs nuorašo, ir tokiu būdu „Paskenduolės“ inscenizacija baigėsi.

Bet mano režisūra nesibaigė. Mokykla stačiai susirgo spektaklių ruošimo liga. Štai spektaklį užplanuoja tuo pačiu laiku ir komjaunuliai, ir raudonkryžiečiai, ir kai kurių klasių kolektyvai, ir visi kreipias į mane, prašo jiems režisuot ar bent padėt. Atsisakyt nepavyksta. Aš nervinuos, pykstu. Laiko maža, o visi nori kuo greičiau. Teko kartais rodyti ne visai baigtus brandinti, kaip reikiant neparuoštus.

Smulkesnių, prie kurių buvau prikišęs nagus, dabar jau nebegaliu prisimint nei autorių, nei jų pjesių pavadinimų. Iš ryškiau atminty įstrigusią galiu paminėt Žemaitės „P. Kurmelį“ (jį ruošiau bendrom jėgom su mokytoja Juškaite), A. Griciaus „Skeveldras“, A. Čechovo „Mešką“, M. Aligerio „Pasaka apie tikrąją teisybę“, A. Gudaičio „Kalvio Ignoto teisybę“ ir kt.

Pagaliau man atėjo šioks toks atokvėpis. Į mūsų mokyklą fizikos dėstyt. atvyko mokyt. Ambrozaitis, Vilniuj studijuodamas dalyvavęs studentų dramos ratelį. Man rekomendavus, jis paskiriamas mokyklos dramos būrelio vadovu. Dabar visus, atėjusius manęs prašyt režisuot, siunčiu pas Ambrozaitį. O jis maloniai, su džiaugsmu visus priima ir neatsisako režisuoti. Ir taip pagaliau aš atsikratau režisūros.

Bet greit atsirado kitas rūpestis. Rudenį, besiruošiant žmonėms kasti bulves ir rašyt obuolius, mokyklos gamtininkai užplanavo scenoj parodyt daržoves ir vaisius. Gavo iš kažkur dialogine forma sukurtą mažytį niekalą „Daržovių ginčą“. Jo kalba labai skurdi, eilėdara nesklaidi. Atnešė jį man ir pradėjo prašyt, kad pataisyčiau. Apsiėmiau. Bet betaisydamas ir bebraukydamas taip viską išbraukiau, kad senojo teksto beveik nė vienos frazės nebeliko. Viską iš pagrindų saviškai perdirbau. Teišliko tik tas pats vardas. Vakaras praėjo su dideliu pasisekimu. Vėliau „Daržovių ginčas“, dar kiek mano patobulintas, buvo sėkmingai parodytas per rajono derliaus pabaigtuvių šventę.

Būdamas didelis daržovių ir vaisių mėgėjas, aš žiemą dar kartą

paėmiau į ranką „Daržovių ginčą“. Smarkiai jį išplėčiau, surezgiau naują intrigą ir pavadinau nauju vardu „Naktis Vyturio kolūkio virtuvėj“. Kadangi jame veiksmo nedaug, o daug žodžių ir kalbų apie valgius, jų ruošimą ir veikimą, pavadinau jį kulinarine poema.

Poemos ištrauką, kur daržovės ir vaisiai giriasi savo gydomosiomis galiomis, mediko dienoje skaičiau rajono medicinos darbuotojų sambūry. Išklausytas buvau šiltai, su dideliu susidomėjimu. Tą pačią ištrauką skaičiau ir mokyklos vakare mokiniams. Šie irgi sutiko juokdamiesi ir karštai plodami. Bet įspūdingiausia buvo vėliau, kai jau mokytojau Žiobišky ir čia per Naujųjų metų sutikimo karnavalą išmoningai padarytos daržovių ir vaisių kaukės scenoje prisistatė žiūrovams mano poemos žodžiais.

Mokytojų, mokinių ir kolūkių kolektyvų prašomas daug esu parašęs eiliuotų sveikinimų, skirtų įvairiom šventėm, minėjimam ir kitiem galim. Esu parašęs ir kupletų, dainuotų ar skaitytų įvairiom progom.

Rugiapjūtės proga Skemų kaimo saviveiklininkams sukūriau eilėmis parašytą žaismingą vaidinimą „Pabaigtuvės“, kuris buvo parodytas ir Rokišky per valstybinę šventę. O

Rokiškio gimnazijos
1928–1929 m. m. VII a klasė su
auklėtoja A. Graužinyte, gimnazijos
direktoriumi V. Gryte. A. Keliuotis –
trečioje eilėje trečias iš kairės.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos archyvo

Pandėlio kraštotyrininkams parašiau scenarijų „Pandėliečių pagoniškomis vestuvėms“, kurios buvo kelis kartus vaidinamos Pandėly, Rokišky ir transliuojamos per Vilniaus radiją.

Mane pagalbon dažnai šaukdavosi ir rajono kultūros įstaigos. Muziejų padėjau suorganizuoti lietuviškų spaudinių parodą. Bibliotekai reikėjo padėti organizuoti knygų aptarimus ir susitikimus su rašytojais. Štai laimėjus Tilvyčiui už „Usnynę“ sąjunginę premiją, tuoj buvo nutarta ruošti jos aptarimą. Aš buvau paprašytas jam vadovauti. Dalyvavo jame ir pats autorius.

Mieželaičiui gavus respublikinę premiją už „Brolišką poemą“, aš savo iniciatyva suorganizavau poeto susitikimą su Rokiškio mokyklų mokiniais. Poetas papasakojo, kas paskatino ir kokiomis aplinkybėmis jis kūrė poemą, ir atsakė į gausius mokinių klausimus.

Glaudūs mano ryšiai buvo ir su rajono Liaudies švietimo skyriumi. Aš buvau ilgametis rajono lituanistų dalykinės komisijos pirmininkas. Vadovaudavau rajono lituanistų pasitarimams, seminarams ir išvykoms. Organizavau lituanistų pamokų lankymą, atviras pamokas ir jų aptarimą. Turėjau skyriui padėti skleisti lituanistų darbo patirtį.

Aš su kūrybingesniais savo literatais priklausiau rajono literatų sambūriui, veikusiam prie rajono laikraščio. Jam vadovavo literatūrinio skyriaus vadovas P. Milaknis (dabar jau miręs), pats rašęs eilėraščius. Šio sambūrio veikla daugiausia reikėsi literatūros vakarų ruošimu rajono mieste ir jo gyvenvietėse. Man teko dalyvauti ir skaityti beveik visuos šiuos vakarus. Teko skaityti ir kituose rajonuose ruoštuos vakarus: Anykščių, Biržuos, Kupiškų, Pandėly, Pakruojy ir kt. Bendradarbiau ir rajono laikrašty. Čia retkarčiais buvo spausdinamas vienas kitas mano eilėraštis.

Gausi ir gyva buvo po karo Rokiškio mokytojų saviveikla. Dauguma jų buvo jauni, pilni jėgų ir ryžto, todėl visa energija metėsi į saviveiklą. Ruošė dramos spektaklius, šokių ir muzikos vakarus, bet paruošę nesitenkino vien Rokiškio, o organizavo išvykas į kitus rajonus, ypač į Anykščius, Kupiškį, Šeduvą. Draugavo su tų mokyklų mokytojais. Tuose vakaruose kas dainavo, kas šoko, kas skambino, o aš skaičiau eilėraščius. Juos skaičiau ir Šiaurės Rytų aukštųjų tarprajoniniam festivaly Dusetose, ir lituanistų kursantų dviejuos literatūros vakarus Klaipėdoj. O rokiškėnų

susitikime su latvių mokytojais Plavinėse skaičiau specialiai ta proga parašytą eilėraščių „Broliam latviui“, kurį prozine kalba ten pat latviškai išvertė dir. J. Janulionis.

Skaiciau ir dabar tebeskaitau įvairiomis progomis įvairių kolektyvų ar šiaip žmonių ruošiamuos pobūvius. Aš neprisimenu nė vieno pobūvio, kur dalyvaudamas nebūčiau išprovokuotas ir nebūtų reikėję skaityti eilėraščių. Tai yra tapę tradicija, įprastu dalyku. Todėl išieginio švarko kišenėn įsikišto eilėraščių pluošto aš jau niekad nebeišmetu, nebent kartais tik jį papildau ar pakeičiu nauju.

Draugų paragintas esu mėginęs ir vaidinti mokytojų saviveiklininkų spektakliuose. Visiems vienu balsu nusprendus, estų pjesė „Gyvenimo citadelė“ vaidinau rašytoją. Rašytoją vaidinau ir Čiurlionienės „Vilos puošmenoje“, tėvą – K. Sajos komedijoj „Silva studentauja“, auklėtoją „Mergaitė ir pavasary“. Tačiau vaidybos mokytis ir jai atsidėti man trūko laiko, ir aš greit „supasavau“.

Mano pagrindinė aistra visada buvo eilėraščiai. Tačiau ir eilėraščių rašyti nebuvo laiko. Vis dėlto retkarčiais jų parašydavau. Bet išspausdinti tarybiniais metais jų buvo labai nedaug. Vieną kitą

išspausdino rajono laikraštis. Tris išspausdino „Gimtas kraštas“ (jam pasiūnčiau redakt. V. Kazakevičiaus paprašytas). Koresp. Šaknys porą eilėraščių nuvežė „Tarybiniam mokytojui“. Bet laikraštis išspausdino tik vieną, o iš to dar paskutinį posmą kažkodėl nubraukė. „Komjaunimo tiesos“ koresp. irgi buvo paėmęs du spausdinti, bet, deja, neišspausdino nė vieno. Atvažiuojęs iš Vilniaus radijo korespondentas (rodos, Valaitis) padarė mano įvadinio žodžio ir eilėraščio „Tarybinis žmogus“ įrašą, bet jį transliavo tik vidunaktį per valandėlę užsienio lietuviams. Lietuva jį negirdėjo. Pats buvau pasiuntęs eilėraščių „Literatūrai ir menui“, bet jų neįdėjo. Mane ignoravo. Net ir iš korespondencijos apie rokiškėnų literatūros vakarą mano pavardė buvo išmesta. Mano paruoštų vakarui mokinių pavardės buvo paskelbtos, o mano išbraukta. Tarybiniais metais mano eilėraščių buvo įdėta tik antologinėse eilėraščių knygoje „Lietuvių poezija“, „Lietuvių meilės lyrika“, „Graži tu, mano brangi Tėvyne“ ir „Po medžio ir paukščio sparnais“. Pirmojoje įdėti du eilėraščiai, o kitose trijose tik po vieną. Būdamas visokiais darbais užsivertęs ir turėdamas visuomet palankią savo eilėraščiams klausytojų auditoriją, aš numojau ranka ir švilpterėjau: „Velniams aš čia skundžiuos ir rūpinuos, juk aš – nerūpestingas berniokas“.

O kodėl mano eilėraščiai nepageidaujami tarybinėje spaudoje, dabar jau man aišku ir nėra ko labai jaudintis. Tai dėl to, kad beveik visi yra apolitiniai, vien tik asmeniniai ar gamtiniai. Neliaupsinama juose vadai ir tarybinė santvarka, nesmerkami miškiniai, buožės, fašistai ir kitokie nacionalistai.

Pradėdamas mokytojauti, buvau numatęs mokykloje padirbėti kokius dvejus ar trejus metus, po to grįžti į Vilnių ir įsitaisyti dirbti Dailės mu-

ziejui ar kokioje spaudoje leidykloje. Po ketverių metų nuvykęs Vilniun Dailės muziejui su džiaugsmu buvau priimtas ir tuoj paskirtas dirbti. Bet kai apie tai pranešiau Rokiškiui, kilo didžiausias triukšmas. Švietimo skyriaus vedėjas šaukė: „Trūksta visur mokytojų. Kur mes tavo vieton kitą rasim“? Pagaliau reikėjo, kaip nustatyta, pranešti prieš išeinant vasaros atostogų, o dabar jau po trijų dienų prasidės nauji mokslo metai. Nerašysiu tau charakteristikos ir neduosiu jokių popierių. O kai Švietimo ministerijoje reikalą išdėdėčiau ministrui Lapajevui, tas pamanė, kad aš ištroškęs garbingesnio ir brangiau apmokamo darbo, todėl pasiūlė man vykti dirbti į Šiaulius ar Klaipėdos pedagoginį institutą, o Rokiškiui pažadėjo surasti kitą mokytoją. Būt instituto dėstytoju neturėjau jokio noro. Jam reikia daug skaityti ir ruoštis, o dėstant ypač būti labai atsargiam. Dieve gink, nelepteret ko nereikia. Žinojau, kad du dėstytojai dėl to yra nukentėję ir išvežti Sibiran. Todėl pasakiau ministrui, kad pasiliksiu dar šiuos metus Rokiškyje. Bet pasilikau ir toliau. Nusprendžiau, kad jokio reikalo nėra man iš čia bėgti. Juk čia mano gimtinė, ir čia man gera. Mokiniai mane myli. Mokytojai man draugiški. Švietimo skyrius ir mokyklos vadovybė mane vertina. Partijos pareigūnai – nepriekabūs. Tiesa, darbo daug. Bet tai irgi gerai. Kai daug darbo, nuobodžiauti netenka.

Ir taip man, visokiais darbais apkrautam, dienos bėgo labai greit, ir gyventi nebuvo nuobodu.

1958 m. gegužės 22 d. švietimo ministras ir švietimo profsąjungos komitetas apdovanoja mane garbės raštu už pasiektus laimėjimus mokymo-auklėjimo darbe ir aktyvią visuomeninę veiklą.

O 1958 m. rudenį netikėtai mane paskiria dirbti į švietimo skyrių pedagoginio kabineto vedėju, bet kar-

tu leidžia ir toliau visu krūviu dirbti mokykloje, nes vedėjo atlyginimas nedidelis. Kai tapau ped. kabineto vedėju, nuo užklausinio darbo buvau atleistas, nebereikėjo dirbti nei su literatais, nei su turistais. Dėstomojoje klasėje tereikėjo tik pamokas organizuoti ir rašomuosius rašyti.

Pagrindinis mano darbas buvo skatinti dalykinių komisijų veiklą, organizuoti išvykas, pasitarimus, pasisakymus, atviras pamokas ir skleisti rajono mokyklose gerąją mokytojų darbo patirtį. Taip pat aš organizavau „Pedagoginius skaitymus“, kurių metu raginau mokytojus juose aktyviai dalyvauti ir parinkau kandidatus į įvairius mokytojų tobulinimosi kursus.

Kadangi švietimo skyriuje aš buvau vienintelis lituanistas, tai per mokyklų veiklos tikrinimą buvau įpareigojamas tikrinti lituanistų darbą, iškelti jų plusus ir minusus ir nurodyti būdus, kaip atsikratyti klaidų ir pradėti geriau dirbti. Mokytojus, neturinčius aukštojo mokslo, skatinau vykti laikyti egzaminų ir mokytis neakivaizdinio būdu, o jau studijuojančius neakivaizdininkus tikrinu, ar jie nesimuliuoja, ar laiku nuvyksta į sesijas ir ar laiku išlaiko reikalingus egzaminus.

Vieną dieną švietimo skyriaus vedėjas į mano kabinetą įvedė partijos vedėją mokyklų ir švietimo reikalams. Pasisveikinom. Mes jau geri pažįstami. Ji žiemą domėjos mūsų mokyklos mokytojų politlaviniu. Ir pati skaitė pranešimus. Mus švietė ir mokė. Jos įsakymu ir aš buvau paskirtas pedagoginio kabineto vedėju. Ji pasakė, kad aš turiu stoti į partiją, nes švietimo skyriaus darbuotojai negali būti nepartiniai. Ji įteikė man instrukciją apie komunistų partiją ir įstojimą į ją. Liepė atidžiai perskaityti, gerai apgalvoti ir nedelsiant parašyti pareiškimą. Dabar aš supratau, kodėl buvau paaukštintas ir paskirtas ped.

Juozo ir Alfonso Keliuočių tėviškės kryžius. Nuotr. Albino Kuliešio

kabineto vedėju. Tačiau į partiją stot nutariau neskubėt ir delst.

Netrukus iš Vilniaus atvažiuoja profsąjungos centro komiteto atstovė. Išgirdusi, kad aš didelis mėgėjas keliaut, pažada man išrūpinti kelialapį į Čekoslovakiją. Ir iš tikrųjų greit išrūpina. Tačiau rajono valdžia manęs, kaip nekomunisto, neišleidžia.

1960 m. per Gegužės šventės aš vedu. Ed. Tičkaus mokykla iškelia didžiausias vestuves. Brolis padaro alaus. Aš šiai progai parašau eilėraštį „Pavasario vestuvės“ ir per pokylį jį prie stalo perskaitau.

Ketverius metus išvedėjavusį mane paskiria liaudies švietimo inspektorium. Tačiau po metų, keičiantis kadrams, aš, nenorėdamas stot partijon, savo noru pasitraukiu iš l. švietimo skyriaus. Pasitraukęs mokau dviejose mokyklose: Ed. Tičkaus ir trejus metus dar neaki-vaizdinėj (vakarinėj).

1968 m. gruodžio mėnesį suėję 50 metų, kai Rokišky įsteigta pirmoji vid. mokykla. Jos įpėdinė Ed. Tičkaus mokykla tą sukaktį iškilmingai paminėjo. Paskelbė apie tai spaudoj. Pakvietė atvykt visus jos buvusius auklėtinius ir mokytojus. Mane įpareigojo parašyt Ed. Tičkaus mokyklos himną. Parašiau. Tačiau kompozitorius žodžiams nesugebėjo rasti lengvos, patrauklios melodijos, ir himnas plačiau neišpopuliarėjo.

Iškilmingas minėjimas vyko sporto mokyklos didžiojo salėj. Svečių suplaukė labai daug. Programoj dalyvavau ir aš – skaičiau eilėraščius. Šventės pokylis Ed. Tičkaus mokyklos sporto salėj buvo pradėtas mano daina „Ak, neklauskite, kam nešioju...“ Beje, ta proga ir rajono laikraštis išspausdino mano kelis eilėraščius.

1970 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos TSR švietimo ministro buvau apdovanotas ženkleliu „Lietuvos TSR liau-

dies švietimo pirmūnas“, o 1974 m. rugsėjo m. iš rajono l. švietimo gavau „Darbo veterano medalį“.

Beje, prieš 30 metų aš bene pirmasis iš rajono mokytojų skyriaus buvau pristatytas apdovanoti nusi- pelniusio mokytojo vardu. Tačiau juo nebuvau apdovanotas todėl, kad, anot švietimo skyriaus, pavėluotai buvo centran nusiųsti mano dokumentai. Bet turbūt priežastys kitokios, nes daugiau jau niekada nebuvau pristatomas tam apdovanojimui.

Paskutinius šešerius metus (nuo 1974 iki 1980) dirbau Žiobiškio aštuonmetėj mokykloj. Žiobiškis – kolūkio gyvenvietė, esanti už 11 kilometrų nuo Rokiškio. Tai nuošali, miškų apsupta vietovė. Čia buvau perkeltas savo paties prašymu. Mat, nuo 1971 m. rugsėjo pradėjau gauti pensiją. Kaime dirbančiam ji buvo mokama visa, o mieste – tik pusė. Aš susigundžiau ja visa, todėl

ir pradėjau mokytojauti Žiobišky. Ir, pasirodo, labai gerai padariau, nes, netrukus mirus žmonai ir man pasilikus su 3 dukrelėm, pinigų žūt-būt užkalt reikėjo perpus daugiau. Gyvent buvau pasilikęs mieste. Į mokyklą važiuodavau autobusu. Išvykdavau 7 val., grįždavau 18 v. Tekdavo kartais ir pėsčiom eiti. Štai naktį užpustydavo kelią, ir autobusus neidavo. Tada klampodavau pėsčias. Jei koks važiuotas užvydavo, žinoma, mane paveždavo. Jei neužvydavo – visą vienuoliką kilometrų tada pėsčias nupūškuodavau. Sveika tai buvo. Sportas.

Dukterų prižiūrėt ir augint man beveik neteko, nes išvykdamas jas visada palikdavau dar miegančias. Jos pačios atsikeldavo, pačios pusryčius pasigaminavo ir nepavėluodamos, laiku, mokyklon nueidavo. Galima sakyti, jos tvarkėsi ir užaugino save pačios.

Paskutinius šešerius mokytojavimo metus kasvasar su dukrom važiuodavau Palangon. Važiuodavom l. švietimo skyriaus autobusu kartu su jo tuo metu atostogaujančiais tarnautojais. Pasistatydavom ten palapines ir 8 ar 10 dienų vasarodavom.

1980 m. rudenį atsisveikinau ir su Žiobiškio mokykla. Išėjau pensijon. Išlydėt manęs susirinko ne tik visi mokyklos mokytojai ir mokiniai, bet ir kolūkio pirmininkas Drūčiūnas, tėvų komiteto atstovai, kolūkio bibliotekininkės. Prikalbėjo man daug meilių žodžių, įteikė gėlių su gražiais adresais. O aštuntokių atstovė mokinių vardu atsisveikindama net pravirko visu balsu ir mane labai sujaudino.

Po kelerių metų, baigusios mokyklą, visos trys mano dukros išvyko Vilniun studijuoti. Dvi vyresniosios, baigusios universitete studijas, dirba spaudoj: Eglė „Respublikos“ laikrašty, Rasa – „Tiesoje“. Abi gyvena Vilniuje. O trečioji Aušra, jauniausioji,

baigusi konservatoriją, atvyko gyvent į Šiaulius ir čia dirba jo teatre. Rokišky palikau gyventi aš vienas. Bet nuobodžiauti netenka. Neturiu šeimininkės. Butas be patogumų. Reikia pačiam krosnį pasikurt. Iš krautuvės maisto parsinešt. Šio to išsivirti. Ypač rūpesčių pagausėja pavasarį. Turiu kelias lysveles daržo. Reikia svogūnų, ridikėlių, morkų, burokėlių, žirnių, pomidorų pasisodinti. Turiu tėviškę dar sodelį. Reikia jį prižiūrėt. Anksčiau turėjau ir kelis bičių avilius sodely, nes ir aš, ir dukros labai mėgstam medų. Mums nieko nēr skaniau, kaip kąst ir kramtyt medum apteptas pyrago ar duonos riekutes ir dar jų kąsnius užgeriant kava, arbata ar pienu. Bet užpernai rudenį mano bitės išmirė, nes joms gydyt nepavyko gaut gerų vaistų.

Neužmirštu aš ir poezijos. Visą laiką ji man rūpi. Aktyviai dalyvauju Rokiškio literatų „Vaivorykštės“ klubo veikloj. Anksčiau, kol dar kelionės bilietai buvo normalūs, visiems įmanomi pirkti, broliškai draugavom su Utenos rajono literatais. Mes pas juos nuvažiuodavom su savo kūryba, jie pas mus. Tada ir savam rajone būdavom mielai kviečiami į susitikimus su literatūros mėgėjais, su mokyklų mokiniais ir mokytojais. Ypač šilti tokie susitikimai buvo Obeliuos, Pandėly, Kamajuos, Juodupėj. Aš vienas dar esu dalyvavęs su rajono mokyklų geriausio rašinio laureatais ir kelis kartus su Rokiškio vidurinės mokyklos vyr. klasių mokiniais.

Minint J. Tumo-Vaižganto 120 metų gimimo sukaktį ir grąžinant miesto pirmajai vid. mokyklai jo vardą, aš abu kartus kalbėjau ir dalinaus atsiminimais apie rašytoją. O per A. Strazdo 220 metų gimimo sukaktį, iškilmingai minėtą Kamajuose, aš skaičiau eilėraščius ir prie poeto paminklo, ir kapinėse prie kapo, ir mokyklos salėj prie vaišių stalo.

Bendradarbiauju ir Vilniaus radiofone. Pastaraisiais metais mano eilėraščių ir pasisakymų įvairiais klausimais įrašai buvo jau ne kartą transliuoti per radiją. Ypač nuolat transliuojamas per klausytojų pageidavimų valandėles mano eilėraštis „Joninės“ („Ak, neklauskit“). 1992 m. transliacijoje „Du broliai“ rodomi: mano brolis Juozas ir aš. Aš čia kalbu ne tik apie brolių, praėjus 90 metų nuo jo gimimo, bet padėklamuoju ir savo eilėraščių „Nerūpestingas berniokas“.

1985 m. „Poezijos pavasario“ almanache išspausdinti mano 8 eilėraščiai su poeto Eug. Matuzevičiaus įvadiniu žodžiu. Matuzevičiaus paragintas buvau eilėraščių pasiuntęs ir 1990 metų „Poezijos pavasario“ almanachui. Bet dėl popieriaus stygiaus buvo pareikalauta iš suredaguoto almanacho 50 paskutinių puslapių išmest. Išmestuose puslapiuose būta ir mano eilėraščių ir jų žmonės nebeišvydo.

1989 m. Rokiškio rajono kultūros vedėjas Blaževičius mane paskyrė rajono kultūros leidinio „Prie Nemunėlio“ redaktorium. Pirmasis numeris išėjo 1989 metais. Kultūrininkų ir visuomenės jis buvo šiltai sutiktas, nes yra iliustruotas ir gražiai išspausdintas. Jame įdėtas ir mano platus vedamasis „Rūpinkimės savo krašto kultūra ir jos paminklais“. Dėl popierio stygiaus jo dažnai leist negalim. Jo tėra išėję dar tik šeši numeriai.

Prasidėjus Lietuvos Atgimimui, aš atidžiai seku spaudą, televizijos programas ir visus Lietuvą liečiančius politinius įvykius. Aš myliu savo mielą tėvynę Lietuvą. Labai trokštu, kad ji nebeprarastų laisvės ir nepriklausomybės. Mielas Sąjūdi, ir toliau rūpestingai budėk Lietuvos laisvės sargyboj ir tikėk, kad tau budėt padėsim ir mes visi dori ir šaunūs lietuviai.

Nuostabus įvykis atsitiko 1991 m. per poeto Bernardo Brazdžionio sutikimą prie Biržų pilies, į kurią aš buvau nuvykęs su mokytojais Vajegom ir jų mašina. Nors Brazdžionis už mane vyresnis keleriais metais, tačiau mes tuo pačiu metu studijavom Kauno Vytauto Didžiojo universitete literatūrą, kartu dalyvavom įvairiuos literatūrų sambūriuose ir retkarčiais kartu vykdavom įvairias vietas skaityt eilėraščių.

Užlipus Brazdžioniui su artimaisiais ir visa palyda laiptais į priešpilį, kur stovėjo susitikimo organizatoriai, sveikintojai, pilies tarnautojai, aš, stovėjęs tarp jų, išėjau pryšakin ir draugiškai, familiariai pasveikinau: „Labas, Bernardai!“ Bet jis manęs neatpažino. Žiūrėjo nustebejęs, lyg klausdamas, kas aš toks per vienas? „Aš – Alfonsas, – pasakiau savo vardą. – Argi neatsimeni?“ Ir dabar dar jis neatsigodėjo ir pasakė: „Ne, neatsimenu!“ Tada iš užpakalio, iš būrio laukiančių žmonių vienas nesenas, solidus vyriškis sušuko: „Čia gi Keliuotis!“ Dabar Bernardas čiupo mane glėbin, ir mes nuošir-

Alfonso Keliuočio tėviškė, 2011 06 28 d. Nuotr. Alicijos Matiukienės

džiai pasibučiavom, pasisveikinom. Ėmėm šnekėtis. Jis užvedė kalbą apie mano eilėraščius ir pasakė, kad iš mano eilėraščių jam labiausiai patinka „Medaus pilstytojas“. Bet kalbos nespėjo baigt, nes tuoj prasidėjo sveikinimo kalbos. Jam reikėjo klausytis, pačiam kalbėt, o vėliau dar ir eilėraščių paskaityt.

Kai likau vienas, netrukus šalia manęs atsirado vyriškis, pasakęs Brazdžioniui mano pavardę. Tarp mūsų greit užsimezgė įdomi kalba. Jis pasigyрė labai mėgstąs mano eilėraščius ir tuoj su malonumu pradėjo pilt įvairių mano eilėraščių posmus. Pasirodo, jis beveik visus eilėraščius iš mano „Nerūpestingo bernioko“

Alfonso Keliuočio tėviškė. Nuotr. Albino Kuliešio

Rokiškio centrinei bibliotekai
mano 80 metų gimimo sukakčiai
prisiminti.

Alf Keliuočis

Rokiškis,
1991 m. rugpjūčio 12 d.

moka atmintinai. Susidomėjau, kur jis dirba. Pasisakė dirbęs fabrike. Bet kokiam, kokį darbą dirba ir kokia jo pavardė, nebspėjau paklaust. Nebespėjau paklaust, ir iš kur jis mane pažįsta.

Susitikimas baigėsi. Visi sujudo, subruzdavo. Netrukus Brazdžionis sėdo rašyti autografo, nes prie sta-

liuko jų norinčių sustojo didžiausi būriai. Aš be eilės įsibroviau ir prisigretinau prie jo. Jis mielai, nesivaržydamas man autografo įrašė savo didžiulėj eilėraščių rinktinėj „Poezijos pilnatis“, prie mano vardo ir pavardės pridėdamas šiuos gražius žodžius: „Šauniam medaus pilstytojui“.

Kadaise mano vadovaujamo literatų būrelio nariai ne tik pamilo literatūrą ir pamėgo skaityti knygas, bet kai kurie prasimušė ir į rašytojus ar žurnalistus. Iš tokių paminėtini:

E. Uldukis, apysakininkas ir apybraižininkas; E. Mezginaitė, poetė; R. Graibus, poetas; T. Teseckas, žurnalistas, ir kiti.

Atminimo lenta Juozo ir Alfonso Keliuočių tėviškėje Joniškių vienkiemyje, Rokiškio raj. Nuotr. Albino Kuliešio

Keli štrichai mokytojo portretui

ALGIMANTAS BUČIUS

Rokiškio berniukų gimnazijos 1949 m. laidos abiturientas.

Alfonso Keliuočio mokinys

Šių metų rugsėjo 12 dieną poetui, žurnalistui ir pedagogui Alfonsui Keliuočiui būtų sukakę 100 metų. Esu dėkingas likimui, kad turėjau tokį iškilų lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją. Pirmoji artimesnė pažintis su juo įvyko 1947 m. rugsėjį, kai jis, prisispaudęs dienyką po pažastimi, sparčiais žingsniais įžengė į Rokiškio berniukų gimnazijos (1944 m. Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazija buvo reorganizuota į berniukų gimnaziją ir mergaičių gimnaziją) septintą klasę (tai atitiktų dabartinės vidurinės mokyklos dešimtą klasę). Tai buvo vidutinio ūgio vyras su linksmi pražiota burna, spindinčia baltais dantimis, juodaplaukis (pasak vieno jo eilėraščio, „juodesni už juodvarnio plunksnas plaukai mano banguoja lėnai“. A. Keliuočio eilėraščių citatos, panaudotos šiame straipsnyje, paimtos iš tuomet vartytų įvairių metų „Naujosios Romuvos“ numerių, nors vėliau kai kurie eilėraščiai jo paties buvo pageduoti). Iš visos jo povyzos veržėsi judrumas, dvelkė pasitikėjimas savim ir laimė. Susipažino su klase šaukdamas pavardes iš dienyko. Kiekvieną atsistojusį mokinį tyliai nužvelgdavo skvarbiomis tamsiomis akimis („mano akys – brangūs agatai“), lyg rentgenu peršviesdamas. Pasakė, kad dėstys mums lietuvių kalbą ir literatūrą, taip pat naująją visuotinę literatūrą (prancūzų, vokiečių, rusų) ir SSRS tautų literatūros apžvalgą.

Alfonsas Keliuotis literatūros kabinete ruošiasi pamokai. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Klasiokas Tadas Teseckas (vėliau tapęs gabiu žurnalistu, dirbęs žurnalų „Kultūros barai“, „Mokslas ir technika“ ir kt. redakcijose, rašęs įvairiomis, ypač Lietuvos istorijos temomis, organizavęs Lietuvos amatų dienas ir kitus renginius), sužinojęs iš vyresniųjų klasių moksleivių, papasakojo mums, klases draugams, A. Keliuočio būdo paslaptis. Esą jis mėgsta dėstyti šiek tiek triukšmingoje aplinkoje, jam patinka, jei mokiniai padeklamuoja jo eilėraščių. Jau pirmąją pažinties su mokytoju dieną pamėginome patikrinti Tado teiginius. Pamokai prasidėjus, garsokai kalbėdavomės tarpusavy, o mokytojas kas kelias minutes mus vis tildydavo: „Ramiau,

tyliau!“ ir toliau dėstydamas pamoką. Šiuos raginimus jis kartodavo net ir tada, kai klasėje būdavo tylu. Matyt, buvo labai įsijautęs į dėstomą dalyką.

Vos tik prasidėjus pamokai, paskutiniame suole sėdintis Julius Burokas (vėliau tai darydavo ir kiti klasiokai) pradėjo garsiai deklamuoti mokytojo eiles:

*Ilgėjimą sėja gegužis,
Sunkėja žiedai medumi.
Kasdien ji kitais vis drabužiais,
Kasdien vis kitaip įdomi.*

Mokytojas šypsosi, pradeda tyliai juoktis, iš veido sklinda pasitenkinimas. Jis tildo klasę, eina prie skaitančiojo, atima „Naujosios Romuvos“ žurnalą (jį gražina pamokai pasibaigus) ir bando tęsti pamoką. Tačiau mokiniai nerimsta, klausia, kam eilėraštis skirtas. Mokytojas šypsodamasis sako: „Apie tai pakalbėsime kitą kartą, ne per pamoką“, ir tęsia darbą. Jo eilių skaitymas per pamokas tapo tradicija. Kai mūsų turimas jo eilėraščių arsenalas išsekdavo, pamokos būdavo ramesnės. Bet tos ramybės pauzės po savaitės, kitos baigdavosi, ir viskas kartodavosi iš pradžių.

Mokytojo gimtadienis būdavo mokslo metų pradžioje. Tą dieną A. Keliuotis buvo kilnojamas su visa katedra, nešiojamas po klasę (tokia ceremonija vykdavo ne tik mūsų,

Prie mokytojo Alfonso Keliuočio namo Rokiškyje. Nuotr. A. Matiukienės

bet ir kitose klasėse). Pedagogas šypsodavosi abiem rankom įsitvėręs už priekinio katedros krašto ir kartodavo: „Užteks, užteks!“

Paskaičius šias eilutes, gali susidaryti įspūdis, kad Alfonsas Keliuotis nebuvo mokinių gerbiamas. Taip manyti būtų didžiausia klaida. Mokiniai jį gerbė ir dievino. Jis buvo ne tik mokytojas, bet ir vyresnysis draugas, bičiulis. Neabejoju (kaip ir daugelis kitų jo mokinių), kad jo dėstymo lygis prilygo universitetų profesoriams. Man lietuvių kalba

ir literatūra iki pradedant dėstyti A. Keliuočiui sekėsi vidutiniškai. Jam atėjus, įvyko lūžis – pamėgau šį dalyką, kruopščiai ruošdavau pamokas ir gaudavau gerus pažymius.

Bet kokį dalyką dėstydamas (gramatiką, sintaksę, kirčiavimą, literatūrą), mokiniams žinias perteikdavo aiškiai, suprantamai, nuoširdžiai. Nors kalbėjo gana greitai, žodžius tardavo raiškiai, nenukąsdamas galūnių. Stengėsi, kad neliktų „baltų dėmių“. Be to, man atrodo, kad A. Keliuotis, dėstydamas literatūrą,

jautėsi labai laimingas. Jo veidas tiesiog spinduliuodavo, akys degdavo. Ypač mokėjo analizuoti literatūros kūrinius. Juos tikriausiai skaitydavo labai įdėmiai, nes atsimindavo visus kūrinio personažus (net ir antraeilius), ne tik kūrinio siužetą, bet ir jo detales, veiksmo vietą, aplinką. Išklaušęs kūrinio analizės iš jo lūpų, jausdavaisi, lyg pats būtum atidžiai perskaitęs knygą. A. Keliuotis sakė, jog knygą reikia skaityti taip, kad jos herojai iškiltų iš puslapių lyg gyvi, kad jie apsuptų tave, matytum juos iš arti, girdėtum jų šneką ir kiekvieną veikėją iš karto atpažintum. Jis teigė, kad skaitymu negalima vadinti bėgimą per knygą akimis. Reikia gyventi joje.

A. Keliuotis reikalavė knygą perskaityti prieš ją nagrinėjant pamokoje. Į svarbių kūrinių analizę jis įtraukdavo ir mokinius. Prancūzų klasiko Viktoro Hugo romaną „Paryžiaus katedra“ nagrinėjome gal net keturias pamokas. Pirmoje pamokoje A. Keliuotis apžvelgė romano turinį. Supažindino su romane vaizduojamu laikotarpiu, politine ir socialine aplinka, svarbiausiais veikėjais, pagrindiniais įvykiais – glaustai, bet iš esmės ir vaizdingai. Po pamokos jaučiausi lyg žiūrėjęs keturiasdešimt penkių minučių ekranizaciją. Kitas dvi pamokas kvietė mokinius pasakoti ir analizuoti romano turinį pagal atskirus skyrius. Nuodugniai klausinėjo apie įvykių detales, apie knygos herojų poelgių priežastis (charakteris, motyvacija), apie antraeilius personažus, kurių nebuvo minėjęs apžvalgoje. Jei nebuvai skaitęs knygos, į klausimus negalėjai atsakyti. Atmenu, kad man reikėjo pasakoti apie Paryžiaus Dievo Motinos katedros apgultį. A. Keliuotis paprašė papasakoti apie vieną tos apgulties personažą – Malūnų Joną. Aš knygą tik buvau pradėjęs skaityti, todėl nieko apie jį negalėjau pasakyti ir

mokytojas dienyne man suraitė dvejetą (pagal tuometinę penkiabalę sistemą) – vienintelį tarp penketų ir ketvertų. Linksmaplautis klasės draugas Julius Burokas, pasibaigus pamokai, juokais replikavo, kad mokytojui neetiška „jaunesniam kolegai poetui“ Algimantui (t. y. man, nes kelis mano eilėraščius buvo išspausdinęs rajono laikraštis) rašyti dvejetą, kad aš negalėjęs perskaityti knygos, nes skraidęs poezijos Parnase. A. Keliuotis nusijuokė ir pasakė, kad dvejetas padės nusileisti ant žemės iš užtrukusio skrydžio ir perskaityti Hugo. Grįžęs namo, griebiau knygą ir nepaleidau jos iš rankų net naktimis, kol neperskaičiau. Po to ją varčiau ir detaliau gilinausi į pieštuku pasibrauktas vietas. Kitos literatūros pamokos laukiau su baime. Mokytojas mane pakvietė pirmą ir paprašė papasakoti ir panagrinėti net tris knygos epizodus. Man pavyko. A. Keliuotis ištaisė dvejetą į penketą ir dar parašė papildomą penketą, paaiškinęs, kad tai dovana „iš Parnaso į žemę grįžusiam atlikti mokinio prievolės „mano kolegai – jaunam poetui“... Po šio nutikimo sąžiningai skaitydavau visas reikiamas knygas. Mano rašinys „Liucijos ir Auksės paveikslai V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėlyje“ buvo įvertintas „labai gerai“, jį skaičiau visai klasei ir literatų būrelyje. Už tai, kad grožinė literatūra tapo neatskiriama mano gyvenimo palydovė iki pat senatvės, esu dėkingas A. Keliuočiu ir tam lemtingam dvejetui. Iki šiol, skaitydamas knygą, ją kartu ir nagrinėju pagal savo neužmiršamojo mokytojo metodiką, t. y. joje gyvenu.

Sovietiniais laikais mokytojai, ypač dėstydami dalykus, susijusius su ideologija (istorija, literatūra), turėjo būti apdairūs, nenuklysti nuo partijos linijos. A. Keliuotis šiuo atžvilgiu nebuvo per daug atsargus, galbūt net drąsus. 1949 m., kai buvo iškilmingai švenčiamas Alek-

sandro Puškino 150 metų gimimo jubiliejus, mokytojas šiai sukakčiai skirtame minėjime skaitė pagrindinį pranešimą. Jame teigė, kad Puškinas kurį laiką buvo nutolęs nuo tikėjimo, parašė Švenčiausiąją Mergelę įžeidžiančią poemą „Gavriliada“, bet vėliau atsivertė, grįžo prie Dievo. Vienas ten buvęs partijos apskrities sekretorius po minėjimo užsipuolė mokytoją, kad žodis „atsivertė“ netinka, reikėjo sakyti „grįžo į klystkelius“. Mokytojas nenusileido: „Aš pasakojau taip, kaip teigė pats Puškinas, o ne kaip manote jūs.“ Nagrinėdamas Salomėjos Nėries kūrybą ir aptardamas jos posūkį į kairę, A. Keliuotis mums sakė, kad iš katalikiškos ideologijos į kairę poetę traukte įtraukė už rankų ją įsimylėję jauni rašytojai A. Venclova, K. Korsakas ir kiti, nors jos širdis priešinosi ir vis bandė grįžti atgal „per lūžtantį ledą“. Pasakodamas apie M. Šolochovo romaną „Tykūsias Donas“, jis teigė, kad už „Tykųjų Doną“ Šolochovas gal būtų gavęs Nobelio premiją, nes joje gana objektyviai pavaizduota rusų tautos tragedija, bet „Pakelta velėna“ atėmė šią galimybę, nes Šolochovas ją rašė jau varžomas partinio požiūrio, o tai neatitiko Nobelio premijos kriterijų. Už tiesių žodį jis iš sovietinių „kultūros globėjų“ sulaukdavo dažnų priekaištų ir net grasinimų („atsidursi ten, kur brolis“), tačiau jis nepabūgo ir liko ištikimas tiesiai visą gyvenimą.

A. Keliuočio, kaip pedagogo, elgsena su mokiniais buvo pavyzdinė. Jis buvo jiems artimas, nuoširdus, bet ne familiarus. Nors mėgo alų, su gimnazistais jo negerdavo. Tik abiturientų išleistuvėse pirmą kartą susidauždavo bokalais. A. Keliuotis dėstė abiejose Rokiškio gimnazijose: mergaičių ir berniukų. Apie erotines kūrinių scenas berniukams kalbėdavo atviriau, kartais truputį „pabliuznydamas“. Mergaitėms jas

perteikdavo santūriau. Jį buvo įsimylėjusios daugelis mergaičių. Per gimnazijos vakarėlius jos viena po kitos kviesdavo mokytoją „baltojo“ valso. Šokti jam sekėsi sunkiai. Po šokio, lydėdamas damą į vietą, eidavo išraudęs, suprakaitavusiu veidu. Yra juokavęs, kad malkas kapodamas mažiau pavargsta. Gimnazijose buvo tradicija įvairių švenčių proga mokinius, laimėjusius rašinių konkursus, pasižymėjusius meno saviveikloje, sporte, apdovanoti knygomis. Dėdikaciją kiekvienam užrašydavo A. Keliuotis, parinkdamas tokią, kad tiktų konkrečiam mokiniui. Ant knygos, skirtos gražų balsą turinčiai gimnazistei, puikuodavosi užrašas „gimnazijos lakštingalai“, talentingai deklamuotojai – „mergaitėi, kalbančiai peteliškės sparnų garsais“. Ir aš turiu knygų su A. Keliuočio dedikacijomis. Mergaitės jam patiko, jis joms simpatizuodavo, mėgo linksmas ir drąsias, tačiau apie jo flirtus su gimnazistėmis jokių paskalų nesklido. Jis išlaikydavo deramą atstumą tarp mokytojo ir mokinių. Savo povyza jis mėgdavo vaizduoti valiūkišką nerūpestingą kaimo bernelį. Vasarą kartais švarko atlapą papuošdavo balta gėle – ramune, erškėtrože ar kita (kaip pagal jo eiles sukurtoje dainoje „Vai neklauskit, kam nešioju baltą gėlę atlape“). Kartą prasitarė, kad jam patinka M. Lermontovo romano „Mūsų laikų didvyris“ personažas Pečiorinas. Per vienas atostogas apsilankęs Kaukaze, parsivežė aukštą baltą avies kailio kazokišką kepurę („papachą“) ir ją nešiodavo. Manau, tai buvo tik išorinė vyro vilioklio dekoracija. Vėlai vedęs tapo pavyzdinga šeimos galva. Anksti mirus žmonai, dirbdamas sunkų pedagogo darbą, užaugino tris iškilias dukras.

A. Keliuotis vadovavo abiejų gimnazijų bendram literatų būreliui. Čia skaitydavome savo gimnazistiškus „kūrinius“: eilėraščius,

apsakymus, feljtonus. Mokytojas draugiškai patardavo, pagirdavo už naujai pavartotus nešabloniškus epitetus, metaforas, naujesnę formą. Kai ką pasiūlydavo duoti išspausdinti apskrities laikraščiu („Tarybinis Rokiškis“). Kadangi A. Keliuotis pats bendradarbiavo laikraštyje, jo žodis dėl tinkamumo skelbti, matyt, buvo lemiamas. Taigi mes, du gimnazijos literatai – Pranas Palikevičius ir aš, tapome šio laikraščio bendradarbiais (spausdindavome savo eilėraščius, įvairias žinutes apie gimnazijos gyvenimą) ir net buvome pakviesti į Rokiškio rajono literatų sąskrydį (skambiai pavadintą pirmuoju Rokiškio apskrities pradedančiųjų rašytojų suvažiavimu). P. Palikevičius tapo žinomu žurnalistu, bendradarbiavo „Valstiečių laikraštyje“ ir kitoje spaudoje, rašė apybraižas.

Minint svarbias istorines datas ar įžymių asmenybių gyvenimo jubiliejus, jiems skirtus referatus, mes, mokiniai literatai, skaitydavome gimnazijoje organizuojuose minėjimuose. Dažnai skaitymus tekdavo pakartoti ir Rokiškio viešosios bibliotekos skaitytojams. A. Keliuotis mokinių referatus kruopščiai peržiūrėdavo (turinį, kompoziciją, stilių), pateikdavo reiklų pastabų.

A. Keliuočio įskelta literatūrinės kūrybos kibirkštėlė išliko mūsų širdyse iki senatvės. Nors daugelis dirbome tolimą nuo literatūros darbą, bandėme kurti. Keletą poezijos knygelių išleido klasės draugas Antanas Diržys. Velionis klasiokas Jonas Kanopa prieš pat mirtį suspėjo išleisti pirmąjį savo eilėraščių rinkinį. Netrukus turėtų pasirodyti ir klasės draugės Aldonos Vitkūnienės (A. Varškevičiūtės) eilės. Aš pats rengiu spaudai trečiąją knygėlę. Tai lyg mūsų – buvusių A. Keliuočio mokinių – gėlių vainikai ant jo kapo. Tai kas, kad kuklūs, ne iš orchidėjų, o iš paprastų, bet užtat pačių užaugintų gėlių...

Kartą, jau baigę gimnaziją, mudu su ilgamečiu suolo draugu Vytautu Cybavičiumi (taip pat iki šiol rašančiu eilėraščius), vaikščiodami Rokiškio Nepriklausomybės aikštėje, susitikome A. Keliuotį. Jis pasikvietė mus pas save. Pavaišino skaniosiomis kriaušėmis, kaimiška duonos gira. Vytautas buvo įsisegęs į švarko atlapą baltą rožę, sakė norįs būti panašus į Oskarą Vaildą. A. Keliuotis mums papasakojo, kad Vaildas buvo estetas, visur ieškojo tobulo grožio. Jo vieno apsakymo herojus nužudo moterį tik todėl, kad negali pakęsti jos neestetiskų kojų. Bet tuoj pat mus pamokė: „Vyrai, žinokite, kad nors gražios kojos puošia moterį, svarbiausias moters grožio atributas yra jos graži siela: gera, šilta, atlaidi, mylinti – lyg mamos tik ką iškepta duonelė.“ Tą dieną išklausėme nuodugnią O. Vaildo gyvenimo ir kūrybos istoriją. Paprašiau, kad papasakotų apie Polį Verleną, nes buvau skaitęs keletą jo eilėraščių. Ir vėl turininga paskaita. Įsitikinau, kad A. Keliuotis – vaikščiojanti literatūros enciklopedija.

Atsiminimų pradžioje minėjau, kad su A. Keliuočiu artimiau susipažinau 1949 m., kai jis tapo mano mokytoju. Tačiau pats pirmas susitikimas įvyko 1946 m. gruodį, prieš pat Kalėdas. Gyvenau su tėvais ir sese Rokiškyje, Kęstučio gatvėje. Mes su mama (tuomet ji buvo Rokiškio mergaičių gimnazijos direktorė ir mokytoja)ėjome į gimnaziją (mergaičių ir berniukų gimnazijos buvo viename pastate Gimnazijos gatvėje). Tik ką pasibaigusį atodrėkį pakeitė šaltukas. Šaligatviai buvo slidoki, tad žygiavome gatvės viduriu. Mus pasivijo linksmai ant šaligatvio ledo čiuožinėjantis vyras, švilpaudamas kažkokią valiūkišką melodiją. „Neskubėkite, direktore, iki pamokų dar daug laiko. Slidu, jums reikia būti atsargiai, o aš ant

ledo jaučiuosi net geriau negu ant plikos žemės.“ Mama atsakė, kad jis tikras „nerūpestingas berniokas“ (tokiu pavadinimu A. Keliuotis dar prieš karą buvo išleidęs poezijos knygą). Mokytojas pasakė, kad šiek tiek pažįsta mano tėvą, nes jis kartais užsukdavęs Kaune pas Juozą Keliuotį (A. Keliuočio brolių) į „Naujosios Romuvos“ redakciją. Juozas Keliuotis su mano tėvu mokėsi toje pačioje Rokiškio gimnazijos klasėje ir net kurį laiką sėdėjo viename suole. A. Keliuotis prisiminė (iš brolio pasakojimo), kad jo brolis ir mano tėvas per pamokas „kooperuodavosi“: tėvas nusirašinėdavo nuo J. Keliuočio lietuvių kalbos diktantus, o šis nuo mano tėvo – matematikos uždavinių sprendimus. Vėliau jų keliai išsiskyrė: tėvas po penkių klasių išvyko mokytis matininku į Dotnuvą, o J. Keliuotis liko krimsti gimnazisto duonos. Mokytojas papasakojo, kad jo brolis sėdėjo kalėjime, o dabar yra tremtyje Pečioros lagery. Jei būtų prisipažinęs, kad Nepriklausomoje Lietuvoje ir vokiečių okupacijos metu klydo, tikriausiai būtų sumažinę bausmę, o gal ir visai paleidę. „Bet mes – Keliuočiai – įpratę sakyti tiesą ir Juozas tardytojams į akis išrėžė, kad jis nusistatęs prieš tarybų valdžią dėl trėmimų į Sibirą, nekaltų žmonių areštų.“

Baigęs gimnaziją, su A. Keliuočiu bendravau tik vieną kartą, praėjus dvidešimtmečiui, jubiliejiniame mūsų klasės susitikime Rokiškyje 1969 m. Kalbėjomės ilgokai. Sakė skaitęs kelis mano eilėraščius „Literatūroje ir mene“, „Šluotoje“, apybraižas „Švityryje“, bet senokai. Klausė, ar dar rašau. Pasakiau, kad rašau tik sau, spaudai nebesiunčiu, nes „Komjaunimo tiesoje“ buvo išspausdintas straipsnis apie pradedančiuosius poetus, kuriame ir aš paminėtas tarp tų, kurie iškraipo tarybinę tikrovę. Mokytojas atsakė:

Alfonsas Keliuotis klasėje pamokos metu. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

„Tai kas, kad nespausdina. Rašyk sau, skaityk draugams, nes tavo širdy yra poezijos žemės, reikia ją purenti, kitaip užžels velėna.“ Papasakojo, kad jis rašęs nedaug, nes pedagogo darbas ir šeima suryja visą laiką. Tikįs, kad politinis atodrėkis vėl ateis, gal net didesnis nei chruščiovinis... Paklausiau, kaip sekasi broliui Juozui (jis jau buvo laisvas), ir papasakojau, kad mano tėvas prieš kelerius metus jį buvo sutikęs: jis sakęs, kad parašė pjesę apie vokiečių okupacijos metus ir ją nagrinėja CK. Mokytojas papasakojo, kad pats Sniečkus perskaitė tą pjesę ir uždraudė ją statyti, išvadino Juozą Keliuotį „vieningosios srovės apologetu“. Paklausiau mokytojo, ar tiesa, kad faktiškasis „Naujosios Romuvos“ redaktorius buvo jis pats, o ne Juozas. A. Keliuotis atsakė, kad jis dirbęs

visą „juodą“ darbą, o žurnalo ideologas, neokatalikybės pakraipos skleidėjas buvo Juozas. „Jis buvo žurnalo stuburas, o aš – tik šonkauliai, – linksmi tarė ir pridūrė: – Mes vienas kitą papildėm.“ Džiaugiausi kaip vaikas, 1991 m. knygyne išvydęs Alfonso Keliuočio lyrikos knygą „Klajūnė liepsnelė“. Nuo to laiko ji stovi mano knygų lentynoje matomoje vietoje. Dažnai ją skaitau, ji niekada nepabosta.

Kai per Vėlines būnu Rokiškio kapinėse (ten palaidoti mano žmonos tėvai ir sesuo), aplankau ir A. Keliuočio kapą, padedu gėlių puokštelę, uždegu žvakutę. Stovėdamas prie jo kapo, prisimenu mylimiausią savo mokytoją, vienintelį, kuris sugebėjo taip prisiliesti prie mano sielos, duoti jai tiek daug žinių, jautrumo, gėrio, šilumos, drąsos. Turbūt tą patį jaučia daugelis jo

mokinių. Užtat tiek daug gėlių ir žvakučių būna ant jo kapo.

Alfonsas Keliuotis buvo iškili asmenybė, pasislėpusi po kukliu gimnazijos Mokytojo kostiumu. Jo širdyje liepsnojo tiesa, gyvenimo džiaugsmas, nerimas, meilė poezijai ir pedagogo darbui, mokiniams.

Man atrodo, kad išsipildė jo eilėraštyje „Mano gimtuvės“ (knyga „Klajūnė liepsnelė“, 1991 m. išleista „Vagos“ leidyklos) išsakyta trečiosios laumės pranašystė:

*Sau ramios nerasi niekur vietos!
Vis bus ilgu ir vis negana.
Tu rašysi, tu būsi poetas!
Kursi nerimo, meilės eiles!*

Savo pranašystėje laumė užmiršo pridurti: „Būsi Mokytojas, geras ir mylimas!“ Aš, Alfonso Keliuočio mokinys, noriu ištaisyti jos klaidą.

Liudo Dovydeno romano „Broliai Domeikos“ recenzija

ALFONSAS KELIUOTIS

Savo pirmuoju romanu „Ieškau gyvenimo draugo“ L. Dovydenas mus sudomino, bet dar nepatenkino. Tą romaną perskaičius, paaiškėjo viena tiesa: Dovydenas gerai pažįsta kaimiečių gyvenimą ir moka jį vaizduoti. Deja, „Ieškau gyvenimo draugo“ romane kaimiečiai tebuvo tik epizodiniai žmonės, o kaimas, kur vyko romano pirmo tomo veiksmas, daugiau tik kaip fonas. O svarbiausiais veikėjais buvo „nuo civilizacijos pertekliaus trokštą“ pusinteligenčiai ir miesčionys, kurių, ypačiai pastarųjų, Dovydenas nemokėjo visai nuoširdžiai suprasti ir meniškiau atvaizduoti.

Naujajam „Brolių Domeikų“ romane Dovydenas jaučias savam gaivale, nes vaizduoja tik kaimiečius ir kaimą. Rašytojas neturi tikslo duoti kokį platų kaimiečių gyvavimo vaizdą. Romane jis juos parodo tik vienu atžvilgiu: besibylinėjančius. Parodo, kaip byla iškyla, plėtojas, šakojas ir kaip galų gale ji pasibaigia. Tema aktuali. Bylinėjimasis yra viena seniausių mūsų tautos tradicijų, laimingai pergyvenusi marą, švedus ir rusus ir sveikų sveikiausia pasiekusi mūsų dienas. Istorija pasididžiuodama kalba, kad visoki teismai visuomet mūsųose turėjo didelį pasisekimą!

Beje, trumpai susipažinkim su romano turiniu.

Šiaurės rytų Lietuvoj šalimais gyvena du broliai Domeikos: Julijonas

ir Adomas. Gyvena ramiai ir beveik laimingai. Abu yra vedę, po lygiai turi žemės ir kitokio turto, abu po vieną vaiką leidžia gimnazijon ir abu, vienas su kitu lenktyniaudami, sėkmingai keičia šiaudinius stogus skardiniais. Bet laimė ir sutikimas – trumpalaikiai dalykai. Amžina tėra tik nesantaika. Atsitiko, kad niekam nematant Julijonui vanagas nunešė gaidį. Užsipuola Adomienę: girdi, tu, šiokia tokia, tu, ragana, užmušei gaidį. O Adomienė iš tikrųjų kažkada žadėjo užmušti, kai Julijono prastos veislės gaidys pradėjo kur buvęs nebuvęs vis lėkti pas jos rodislandines vištas. Svetimi pakursto, vienas girtuoklis už pigų atlyginimą pasisiūlo į liudininkus, ir Julijonas apskundžia Adomienę teismui. Na, ir prasideda dabar bylų bylos, tąsymas iš vieno teismo kitan. Broliai iš pasalų seka vienas kito kožną žingsnį ir žodį, kad tik galėtų prisikabinti ir iškelti katras katram vis naują bylą... Abudu nusigyvena, išpustėja namus, atima vaikus iš gimnazijos, o nurimti negali. Savo nieko nebeturėdami, skolina pinigus iš dievobaimingo sukčiaus Stupelio, išduodami šiam dvigubus vekselius. Bet teisybės kaip neranda, taip neranda. Ir tik kai parduoda po paskutinę karvę ir Stupelis už neišpirtus vekselius atsimatuoja iš jų kožno po 9 ha žemės, jiems atsiveria akys, ir jie susitaiko.

Toks yra romano turinys.

Neapdairesnis recenzentas, žinoma, tuojau Dovydeną užsipultų: ką tu, sakytų, čia iš adatos priskaldei vežimą. Juk gaidys yra per daug menka priežastis kilti visai eilei pikty bylų, sugriovusių brolių gyvenimą. Tai negyvenimiška, tai anekdotiška! Ir iš tikrųjų, jei Dovydenas gaidį būtų padaręs vienintele tos visos Domeikų nesantaikos priežastim, jo romanas būtų ne romanas, bet tik smarkiai išplėstas anekdotas. Gyvenime panašių įvykių tūkstančiai kasdien būna, o vis dėlto retai katras jų teišsiplečia į bylą. Laimei, Dovydenui ta tiesa buvo gerai žinoma, ir romanas jam neišėjo anekdotas. Gaidys Domeikų bylinėjimuisi tėra tik išviršinė priežastis. (Lygiai tokios pat rūšies kaip Didžiajam karui kilti Ferdinando nužudymas.) Tikroji priežastis yra kita. Ir ji yra rimta ir visai pakankama. Broliam visą laiką klojas vienodai, abu vienoda sėkme stūmės pamažu priekin. Bet, šit, Adomui iš Amerikos sesuo atsiumčia 100 dolerių. Už juos šis įsitaiso vištinę ir apdengia ją skarda. Julijonui, neturinčiam tiek pinigų, tokia ūkio naujybė neįmanoma. Jis mato, kad brolis jį pralenkė, ir jam daros pikta. Jeigu teisybė pasauly būtų, tai jis turėjo Adomą pralenkti, nes jis jautė ir jaučias esąs užu aną pranašesnis ir gudresnis. Pradedą dabar brolio neapkęsti, ieškoti priekabių. Gaidžio įvykis duoda jam progos išlieti visą jame susitelkusį tulžį. Kurstomas

dar iš šalies iškelia Adomam bylą. Dovydėno visa tai įtikinamai, vaizdžiai ir meniškai parodyta.

„Brolių Domeikų“ kompozicija paprasta, natūrali. Rašytojas vienodą dėmesį kreipia į abu brolius. Vienam skyriui ar pusėj jo vaizduoja vieno brolio gyvenimą, kitam – kito. Ir taip rašytojas nuosekliai skyrių po skyriaus varo ligi pačio galo. Savaimė suprantama, romane yra nemaža vietų ar net vienas kitas ištisas skyrius, kur broliai vaizduojami ir draugėję. Įdomu, kad Dovydėnas abiejų brolių gyvenimus savo aplinkybėm ir įvykiais padarė labai panašius į vienas kitą. Vieną kartą bylą laimi Julijonas, kitą kartą Adomas, Julijonas Stupeliui prasiskolina, Adomas irgi tam pačiam ir tiek pat prasiskolina, Julijonas veda paskutinę karvę parduot, Adomas irgi tą pat dieną veda paskutinę parduot, ir t. t. Tuo atžvilgiu „Broliai Domeikos“ labai primena Vaižganto garsiąją apysaką „Rimus ir Nerimus“. Lengva praveisti net ir paralelė tarp jų. „Rimuos ir Nerimuos“ vaizduojami rytų aukštaičiai, „Broliuos Domeikose“ – irgi tokie pat aukštaičiai, ten Rimam ir Nerimam vienodai gyvenimas klojas, čia Domeikom, ten vaidijas, ir čia vaidijas, ten kaimynus sutaiko žuvusių kare sūnų mirtis, o čia – pusės žemių netekimas. Bet yra tarp jų ir esminių skirtumų. Vaižgantas tą kaimynų gyvenimų panašumą padaro poetine priemone ir jį nuo pat pradžios ligi galo nuosekliai iki pačių smulkmenų praveda, išryškina. Į Rimų ir Nerimų gyvenimų panašumą mes žiūrime kaip į nuostabų, retą reiškinį, talentingai rašytojo pavaizduotą. Dovydėnas tokių poetinių tikslų neturi. Jo Domeikų gyvenimų panašumas rodomas kaip paprastas natūralus reiškinys, koks dažnai būna ar gali būti tarp kaimynystėj gyvenančių ūkininkų (ypač dar brolių). Vadinas, tas panašumas galimas pateisint ir patikrint tipiš-

kais gyvenimo faktais. Bet iš tikrųjų, matysime, jis ne visais atsitikimais duodas pateisinamas.

Veikia „Brolių Domeikų“ romane toks Užubalis. Tai kaimo grytelninkas, iš metų jau išėjęs karštinčius, vaikščiojās iš kiemo kieman ir nešiojās visokias paskalas. Su abiem Domeikom jis kuo geriausiuos santykiuos. Šie tiek vaišių, tiek įvairių švenčių metu niekad neužmiršta ir jam ko nors „kyštelėti“. Broliai susivaidija. Tačiau Užubalio santykiai ir toliau pasilieka su abiem lygiai geri. Abiejų jis ir toliau yra gerai priimamas ir lygiai šelpiamas. Tai jau neįtikinama. Tegul Užubalis būtų ir tykiausias žmogus (o jis toks jokiū būdu nėra) ir nesikištų į jų ginčą, vis tiek atrastų progos katras jį užsipulti: a, tu tik taip kalbi. Aš žinau, koks velnias tupi tavo galvoj. Tu jį užustoji. Jis daugiau tau duoda. Tad ir eik sau į jį. Dovydėno romane nieko panašaus neatsitinka. Priešingai, čia abu broliai kaip įmanydami dar jam pataikauja. Tiesa, jis broliam naudingas. Julijonui visas naujienas praneša apie Adomą, o Adomui apie Julijoną. Jei Užubalio nebūtų, broliai mažai ką nors tikro apie vienas kitą žinotų. (Jisai tiktai tam rašytojo romane ir įvestas.) Tačiau tai vis dėlto dar per menkas pagrindas. Paprastai dviem kaimynam susipykus, kiti kaimynai, ar jie norėtų ar nenorėtų, yra aplinkybių verčiami stoti arba vieno pusėn, arba kito.

Ta pati istorija yra ir su pinigų skolinimu. Julijonas pasiskolina iš Stupelio pinigų, ir Adomas tuojau lekia pas tą patį skolint. Tai irgi negyvenimiška. Gyvenime toks Adomas tuoj pasakytų: nesulauktų, kad aš su nedraugu vienoj kišenėj tupėčiau. Aš pasiieškosiu kitos kišenės! Juk kožnas vengia tų vietų, kur tavo nedraugas gali atrasti. Be abejo, Dovydėnas tuojau man pasakys, kad Adomas ėjo į Stupelį dėl to, kad kito skolintojo aplink

nebuvo. Priežastis iš tikrųjų rimta. Bet tada rašytojas ir turėjo ją iškelti, pabrėžti. Aš juk nesakau, kad tiek šis pinigų skolinimas, tiek anksčiau minėtas atsitikimas su Stupeliu, yra negalimi dalykai. Gyvenime dar ir keisčiau būna. Tačiau ten, giliau pažvelgus, visados viskas vyksta su tam tikru pagrindu. O Dovydėnas įkėlė minėtus įvykius savo romanan jų gerai nepamatavęs.

Užtat sutapęs tą pačią dieną karvių vedimas parduot jau yra suprantamas. Ką gi, skolos žmones staiga prismaugė, reikia parduot ir paskutines karves. Bet provincijoje turgus ne kasdien, o tik kartą savaitėj. Todėl nieko stebėtino, kad ir atitiko tą pačią dieną abiem broliam varyt karves turgun.

Romano pabaiga vėl jau nebeįtikinama. Rašytojas vidury dienos sudegina ant Domeikų žemių tik ką naujai pastatytas Stupelio trobas. Vadinas, ranką ištiesęs pirštu rodo: žiūrėkit, sukčius, skriaudėjas Stupelis nubaustas. Teisybė laimėjo. Pedagoginiu atžvilgiu galbūt tai labai gražu, bet meniniu – ne. Nieko netektų sakyti, jei Stupelį būtų sudeginęs keršydamas katras Domeika. Bet dabar teismas įvyksta pripuolamai, iš pypkės, vien dėl rašytojo kaprizo. Vaizdas, kaip šalia nelaimingai nusigyvenusių Domeikų ūkių kyla gaisras, trobos Stupelio, mokančio drumstam gyvenimo vandeny žuvis gaudyti, mus buvo jau pagavęs savo gyvenimišku tikrumu. Tačiau įžiebtu gaisru rašytojas tuojau jį išsklaido. Optimisto sąžinė neleidžia rašytojui užbaigti Domeikų istorijos liūdnei. Ką gi, pasirodo, kad Vaižganto išpopuliarintas aukštaičių optimizmas nėra tuščias daiktas, jis turi uolių tęsėjų ir šiandien.

Veikėjų „Broliuos Domeikose“ negausu. Pagrindiniai yra abu Domeikos su pačiom. Visi kiti epizodiniai, išneria kartą kitą, lepteri kokį žodį, ką nors pataiso ar pagadina ir

vėl prapuola. Iš jų tik Stupelis ir ypač Užubalis yra jau pastovesni. Jie ir patys rodosi, ir yra pagrindinių veikėjų tai šia, tai ta proga minimi. Visus žmones Dovydenas piešia stambiais, bet ryškiais bruožais, tepabrėždamas tik pačias svarbiausias jų būdų savybes. Įvairiais būdo niuansais ir pereinamais tarpais rašytojas nesidomi ir jų beveik nei vienu brūkšneliu nepažymi. Rodo ir žmonių sielą. Bet čia irgi pasirodo tikru Dovydenu. Užėjus ūpui be ceremonijų jis plėšia nuo sielos uždangą, skverbias į jos tamsybes, kartais užgriebdamas labai giliai, bet ūpas jam greit praeina ir jis palieka vėl sielą ramybėj. Taigi, nors Dovydeno žmonių charakteriai yra ryškūs, kaip gyvi iškyla prieš skaitytojo akis, tačiau kartu yra ir nesudėtingi, primityvūs. Ieškančiam tik psichologinių vertybių jo žmonės gali pasirodyti ir tuštoki, ir mažai įdomūs. Be to, dar vieną būdingą savybę turi Dovydenas. Žmonių psichologiją jis dažnai mėgsta parodyti pats savo iš šalies padarytom sudėtinėm pastabom. Štai viena tokia iš daugelio, tai apie Julijoną: „Julijonas mažas, kresnas, žvalių akių, kalba ir darbu nori prasikišti, pirmauti. Jis ką daręs nedaręs nori būti kitų matomas, stebinas ir t. t.“ Nors skaitytojas visa tai pats mato iš Julijono darbų ir kalbų, bet nieko, žinoma, nekenkia ir mokomai padarytos rašytojo pastabos apie jį. Jos tik padeda skaitytojui susidaryti

dar ryškesnį to veikėjo vaizdą. Šiuo atžvilgiu Dovydenas vėl yra artimas Vaižgantui, kuris tokiu būdu apie savo veikėjus kartais pateikdavo ilgiausias pastabas. Tai rodo, kad ir Vaižgantas, ir Dovydenas yra sintetikai.

Nors Dovydeno žmonės nėra kruopščiau išryškinti, tačiau kiekvienas turi savo veidą ir spalvą, išsiskiria. Julijonas ir Adomienė yra sangvinikai, ūmūs, smarkūs, Adomas ir Julijonienė – lėtesni, tykūs, linkę melancholijon. Kitokis vėl yra Ažubalis. Tačiau visi jie yra daugiau ar mažiau tipiški aukštaičiai. Tai jausmo, ūpo žmonės. Jausmų pakilimo metu iš jų visko galima laukti, nes tada jie nebeįstengia savęs kontroliuoti ir valdyti. Šit, kožną kartą, jausmam atslūgus, Domeikos pasiryžta taikintis, baigti tas prakeiktas bylas, bet koks nors mažmožis suerzina juos, ir jie vėl šėlsta, šaukia, nedovanoja...

Kaip „Ieškau gyvenimo draugo“ romano veikėjai troško „nuo civilizacijos pertekliaus“, taip ir jo stilius daug kur troško nuo tos pačios „civilizacijos“ užneštų stilistinių mandrybių. Sakiniai buvo daiktais kapoti, daiktais nenatūraliai išpūsti, apkrauti, skaitant jausmas buvo toks, lyg eitum per grubų gruodą. „Broliuos Domeikose“ Dovydenas yra nemažą žingsnį padaręs paprastuman, natūraluman. Stilius yra priartėjęs prie kaimo žmonių kalbos

stiliaus. Gausu gražių gražiausių kaimiškų posakių, patarlių, palyginių ir kitokio turto. Tiesa, ir šitam romane dar nemažai yra neįdomaus filosofavimo, kai kurio ištesimo, po truputį ir šio, ir to, bet visa tai tyčia noriu nutylėti, matant rašytoją taip sėkmingai einant priekin.

Nestinga „Broliuos Domeikose“ ir lyrizmo. Visi gamtos vaizdai ir veikėjų, ypač Adomo, dūmojimais juo persunkti. Gražiausia lyrika, žinoma, pasižymi naktigonė.

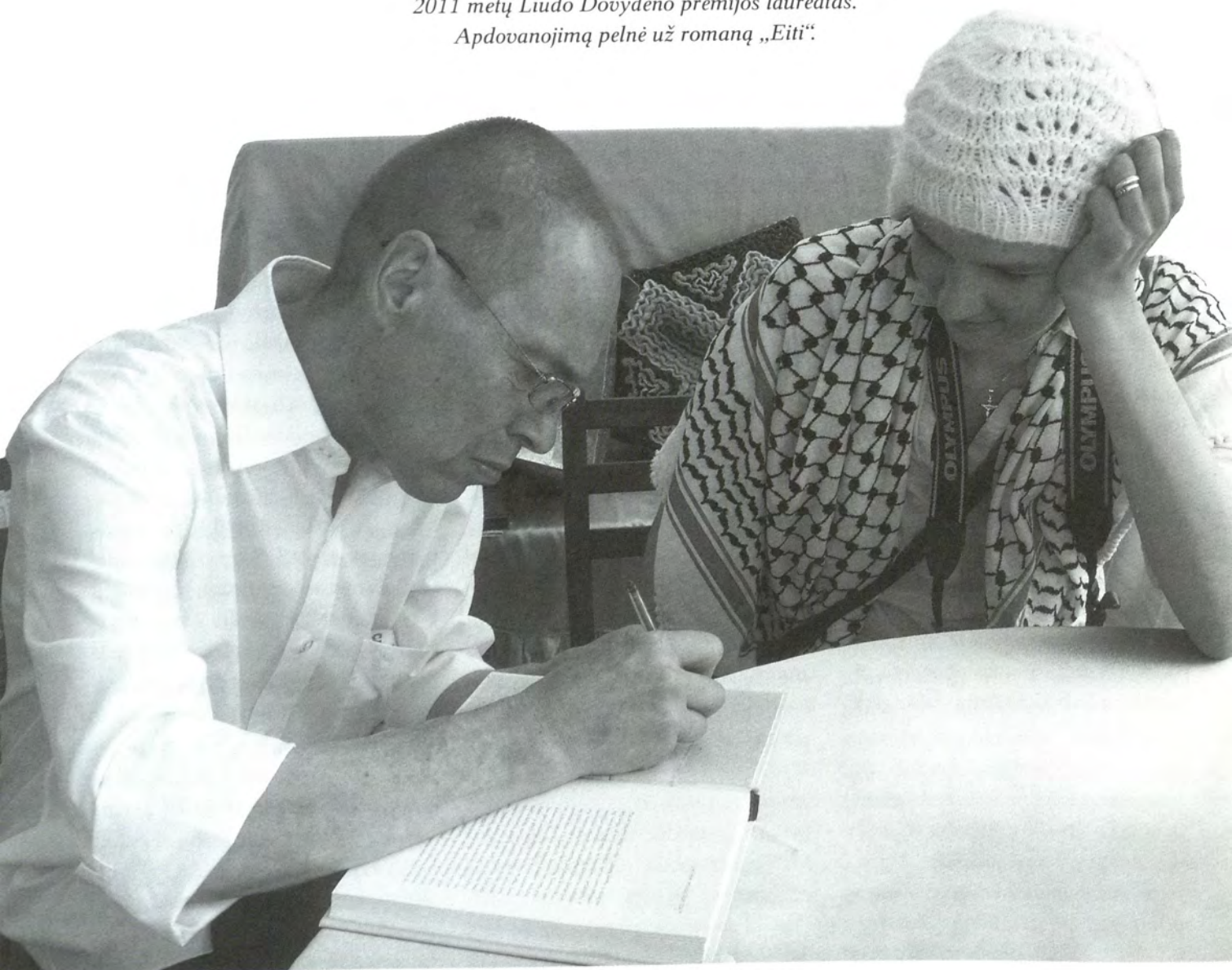
„Brolių Domeikų“ kalba taisyklinga. Tačiau, matyt, prie jos bus prikišęs nagelius suvalkietis, nes ji nebedaug jau beturi aukštaitiško atspalvio ir joj pasitaiko net specifinių suvalkietybių. Kaimo buities romanui, koks yra „Broliai Domeikos“, tai yra minusas. Didieji pasaulio realistai, kaip G. Floubert, Guy de Maupassant ir kiti, kaimiečių dialogus tiesiog stengdavos parašyti gryniausia jų tarpe. Dovydenui, žinoma, nėra reikalo juos akiai sekti. Tačiau vaizduojamo krašto žmonių kalbos bent gražiausias savybes būtinai turėjo palikti. Domeikų krašto žmonės sako: „ne atmenu“, „atneša“, „už stalo“, bet „atamenu“, „ataneša“, „užu stalo“. Kodėl Dovydenas jų nepavartojo? Savo skambumu ir dailumu tai nuostabios formos. Pati estetika jau verčia jas vartoti. Rašo – „plezda“ (bjauriai skamba), tuo tarpu jau ir bendrinė kalba tevartojamas tik „plazda“.

Eiti vertybių pusėn...

VALDAS PAPIEVIS

Rašytojas

*Rubrikoje „Žurnalo svečias“ – rašytojas Valdas Papievis,
2011 metų Liudo Dovydeno premijos laureatas.
Apdovanojimą pelnė už romaną „Eiti“.*

Rašytojas Valdas Papievis – Liudo Dovydeno premijos laureatas. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Leidinyje pristatome Valdo Papievio kalbą, pasakytą Rokiškio rajone, Trumpiškių kaime, Pirmosios vagos šventėje gegužės 21 d., premijos įteikimo ceremonijoje.

Pirmiausia norėčiau pasidžiaugti tokia gražia ir prasminga švente. Pirmoji vaga – tai pavasario šventė, sykiu ji simbolizuojanti naująjį derlių. O platesne prasme toks susibūrimas man liudija ir galimą Lietuvos kaimo, kartu ir visos Lietuvos atgimimą. Jei mes suprantam, kas mums yra žemė, kas mums yra paprasta smilga, menkiausia žolelė, pilkas akmenukas šalikelė – o tai reikštų, jog atgyja įsiklausymas į gamtą ir kartu vienas į kitą – tai sakyčiau, jog nepaisant visų nuogastavimų Lietuvai veriasi graži ateitis. Kaimas, kaimynas – tos pačios šaknies žodžiai, o kuo gi pagrįsta kaimynystė, jei ne nuoširdumu? Daugiau nieko nereikia, tik būkime nuoširdūs sau ir vieni kitiems, ir šiuo metu kiek pakrypęs vertybių gulsčiukas vėl sugrįš į žmogiškąjį lygmenį. Pirmoji vaga gali būti ne tokia jau labai graži ir tiesi, svarbu, kad ji būtų nuoširdžiai išarta, tada graži ir tiesi jina bus savaime.

Kalbu apie vagą, o mąstau apie sakinį: kaip jums pirmoji vaga labai svarbi ir šventa, taip man svarbūs pirmieji sakiniai – į juos ims lygiuotis, iš jų galbūt išsiaus ir kiti, atversiantys knygą. Knygą – kaip gražiai suartą ir dvasinį peną brandinantį lauką. Arti, obliuoti, pinti, siuvinėti ar megzti – šie ir kiti rankų darbai man labai gražūs, deja, mes jų vis mažiau mokam. Vis mažiau lieka apčiuopiamo prisilytėjimo, vis dažniau į pasaulį žvelgiam per langą, ir tai nebe tikrą – kompiuterio ar televizoriaus veriamą. Ogi norėčiau, kad mano žodžiai ir sakiniai ant popieriaus lapo dygsniuotųsi tokiomis pat akimis, kokiomis dygsniuojasi mano mamos meginiai – neriami pavargusiais pirštais. Tebūnie pirštai pavargę, nuovargi

nubraukia tikėjimas – svarbu patikėti savo paties ir tų, kurie aplink tave, ateitim. Galbūt ir naiviai manau: mus gali išgelbėti grožis. Nėrinio akies, lauko vagos, sakinio...

Džiaugiuosi ir tuo, kad ši premija man įteikiama čia, pas jus, kur vėl galiu pajusti žemės rupumą. Migruojantys paukščiai išskrenda į šiltuosius kraštus, išskirsti – nereikia išduoti. Pasaulis dabar sumažėjo, ir svetur tu gali būti toks pat lietuvis kaip gyvendamas Lietuvoj. Viskas priklauso nuo tavojo pasirinkimo. Šitai mums liudija daug gyvenimų ir likimų. Niekada savo tautiečių nepavadinsiu niekinamais vardais, kaip čia, Lietuvoj, pasitaiko. Ir visada žodį „Tėvynė“ rašysiu iš didžiosios raidės.

Tėvynė – ir vėl žodžių šaknys – tėvynės šaknys – mūsų tėvai. Džiaugiuosi, kad žmonių, kurie jaučia tėvų šaknis, dar tebėra. Taigi, kaip gražu, kai sūnus pratęsia tėvą. Ir gyvenimu, ir kūryba.

O kūryba juk – visas mūsų gyvenimas. Kūryba – ir žodžiu, ir garsais, ir linijomis bei spalvomis – bet kuriuo savo veiksmu. Kiekviena diena – kaip tuščias popieriaus lapas, kuris kasryt prieš mus atsiverčia. Sykais iš per didelio skausmo bijai atsimerkti, kartais per didelis gyvenimo džiaugsmas tave iki gyvuonies dilgo. Bet tą lapą turi užpildyti.

Tiek kalbėdamas, nė karto nepaminėjau nei iškilus mūsų rašytojo Liudo Dovydeno, nei jo sūnaus, šios premijos steigėjo, Jono Dovydeno vardų, bet jūs visą laiką buvote mano mintyse. Kad želmuo nenuvystų, reikia jį laistyti. Ačiū, kad mus gelbstite nuo sausros – taip gaivindamas ir pratęsdamas kilnią mecenavimo tradiciją, per amžius palaikiusių meną. Ačiū ir Rašytojų sąjungai, ir garbiai vertinimo komisijai, taip įvertinusiai šią mano knygą. Ačiū – per menkai pasakyti, bet daugiau gal ir nereikia, kai sakai nuoširdžiai – tad iš visos širdies darsyk tariu ačiū.

Išarti – ištarti – argi nepanašiai skamba?..

Šventovės istorijos puslapiais...

LIUCIJA KIRSTUKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos

Žiobiškio filialo bibliotekininkė

Graži iš paukščio skrydžio, dinga iš arti... Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia.

Pirmoji pasitinkanti atvykstančius dangų remiančio bokšto grakštumu, tuo pačiu vaizdu atsi-
sveikinanti su tolstančiais...

„Pas jus tiek daug didelių, viena už kitą gražesnių bažnyčių“, – yra pasakęs apaštalinis nuncijus Peteris Curbrigenas, važinėdamas po Panevėžio vyskupiją. Viena iš jų – Žiobiškio bažnyčia. Vėjų ir audrų gairinama, atlaikiusi amžiaus negandas, stovi šventovė kaimo rimties, sąžinės, tikėjimo sargyboje. Pasitinkanti krikšto sakramentu, palydinti į amžiną kelionę bažnyčia lyg dvasingumo metraštininkė nebyliai saugo savo parapijiečių gyvenimą, jų džiaugsmus ir ašaras, nuopuolius ir pakilimus, stipri tvirtybe tikinčių, kenčianti dėl nusigrėžiančių.

„Kova su tamsos jėgomis ligi pat Paskutinio teismo dieną ateisiančios triumfo valandos – pagrindinė bažnyčios paskirtis“, – rašė E. H. Gombrich. Žiobiškio bažnyčioje tokia misija atliekama jau per 200 metų. Pirmoji medinė bažnyčia pastatyta 1803 m., tais pačiais metais įkurta Žiobiškio parapija. Nauja mūrinė bažnyčia pastatyta 1911 m., neogotikinio stiliaus, pagal inžinierių Prano Kontrimo, Adolfo Ožinskio ir Strandmanio projektą, iš skaldytų lauko akmenų ir degtų plytų, kryžiaus formos, su smailiąja arka,

aukštu bokštu ir keturiais žemesniais bokšteliais, smailiaarkiais vitražo langais ir gotiškuoju šriftu juose. Viduje laisva erdvė, trys išilginės navos, dekore vyrauja skulptūra, tikroviškos proporcijos, psichologizuota skulptūrų veidų išraiška, Šventojo Rašto scenų vaizdai. Čia menas tarnauja jausmams. Bažnyčioje visada tvyro šviesos ir sakralumo, kilnumo ir didybės vizija. Čia pasitinka maldai ir apmąstymams skirti Jėzaus Kryžiaus Kelio vaizdai, didžiajame altoriuje atpažįstamos Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės, šalia – Šv. Petro ir Šv. Povilo, viršuje – Šv. Arkangelo Mykolo figūros, šoniniuose altoriuose, kairėje – Šv. Jono Krikštytojo, Šv. Juozapo su kūdikėliu Jėzumi ir Šv. Vincento, dešinėje – Šv. Pranciškaus Asyžiečio, Šv. Baltramiejaus ir Šv. Ignaco skulptūros. Aplink didžiulė erdvė, įvedanti bendruomenę į dieviškąjį slėpinį ir su juo suvienijanti. Altoriai gotiški, pušiniai, papuosta auksuoti, medinė sakykla, papuošta skulptūrėlėmis, taip pat gotiško stiliaus. 1922 m. bažnyčia konsekruota Šv. Arkangelo Mykolo titulu. Didįjį altorių 1931 m. užbaigė ir pastatė Antanas Krivickas, šoninius altorius padarė kaunietis Zelenkevičius. Altoriams aukojo Antanas Masys, Anastazija Masytė, Jonas Masys rūpinosi jų pastatymu. Bažnyčių puošia ir jos apeigoms tarnauja rokiškėnų medžio drožiniai: L. Masiliausko – Šv. Antano skulptūra ir Eugenijaus

Majausko – Dievo stalas. Bažnyčia statyta laikotarpiu, kai buvo tvirtas katalikybės ir bažnyčios autoritetas, todėl to meto žmonėms ji reiškė labai daug. Sekmadieniais, o ir šiokiadienių pamaldų metu čia susitkdavo visi bažnytkaimio gyventojai. Bažnyčios statyba, jos įrengimo darbai buvo parapijiečių reikalas ir visi stengdavosi prie to prisidėti. Bažnyčia ypač rūpinosi Antanas Buteikis iš Buteikių, Konstantinas Deksnys iš Mitragalio, Stasys Masiulis iš Natkuškio, Petras Užkurėlis iš Aukštasijos, Antanas Stašys iš Vikonių, Jonas Kirstukas iš Žiobiškio, Jonas Deksnys iš Vaidlonų. Jie rinko aukas bažnyčiai, o ir visi parapijiečiai, vadovaujami klebono V. Zapkaus, vežė akmenis, plytas, padėjo prie statybos darbų, kuriuos atliko rangovas Miltavičius iš Kraslavos. Kiekvienas akmuo, kiekviena bažnyčios mūro dalelė aplaistyta ir žiobiškėnų prakaitu, lytėta jų rankų, akimis nuglostyta. Juozapo Žeko ir jo seserų iš Gužų kaimo aukomis perlietas 1940 m. gautas perskilęs varpas. O didžiausia padėka ir garbė už tai, kad Žiobiškyje nuo 1803 m. veikė maldos namai ir kad prieš 100 metų buvo pastatyta nauja bažnyčia, kad ji ir šiandien yra gyva ir saugoma, kad joje vyksta pamaldos, tenka jos dvasiniams vadovams: kunigams klebonams. Iki naujosios bažnyčios statybos pradžios, nuo 1803 m., dvasinius patarnavimus Žiobiškio bažnyčioje teikė kunigai klebonai:

Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia. Nuotr. Albino Kuliešio

Pavasarininkų suvažiavimas Žiobiškyje, 1938 m. Su karine uniforma sėdi publicistas ir kraštotyrininkas Petras Jakštas. Nuotr. iš Vlado Stašio albumo

Žiobiškio bažnyčios choro dalis, 1934 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Žiobiškio filialo archyvo

Martynas Lapinskas, Benediktas Bankovskis, Domininkas Levaškevičius, Karolis Pankevičius, Petras Vaitkevičius, Vincentas Žilevičius, Pranciškus Levickis, Pranciškus Viksva, Jonas Daunoravičius, Eduardas Tuomas, Augustinas Mažeika, Jonas Butkevičius, Juozas Vaičius.

1902 m. į Žiobiškį buvo paskirtas kunigas Vincentas Zapkus. Jis vadovavo naujos mūrinės bažnyčios statybai, parodė daug energijos ir sumanumo, dirbo nekreipdamas dėmesio į silpnėjančią sveikatą ir, praėjus vos metams po naujosios bažnyčios pašventinimo, 1912 m.

mirė. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje.

Žiobiškio parapijos klebonu tais pačiais metais paskirtas kunigas Jurgis Gogelis. Jis toliau rūpinosi naujai pastatytos bažnyčios įrengimu bei puošimu. Klebono rūpesčiu 1913 m. įrengti šoniniai altoriai. Žiobiškyje klebonavęs 18 metų, kunigas Jurgis Gogelis mirė 1930 m. ir palaidotas bažnyčios šventoriuje.

1930–1948 m. Žiobiškio parapijos klebonu buvo kunigas Povilas Paškevičius. Jis rūpinosi didžiojo altoriaus pastatydinimu ir 1931 m. jis buvo pastatytas. 1937 m. klebono

rūpesčiu pastatyta nauja klebonija ir parapijos salė. Tai buvo aktyvus ir talentingas organizatorius, ypač propagavęs blaivybę, rūpinęsis jaunimo auklėjimu, nebijojęs reikšti savo antisovietines pažiūras, palaikęs ryšius su partizanais ir dėl viso to jausdamas nukentėsiąs pasiprašė iškeliamas iš Žiobiškio. 1949 m. tapo Vyžuonų klebonu, vėliau – Viešintų, kur 1981 m. mirė ir palaidotas šios bažnyčios šventoriuje. Klebonaujant kun. Povilui Paškevičiui, vikarais Žiobiškyje buvo kun. Pilcickis, kun. Kazimieras Jursėnas ir kun. Jonas Kazėnas.

1948 m. vasarą Žiobiškio parapijos klebonu paskirtas kunigas Antanas Jononis. Šiam klebonui teko išgyventi bažnyčios nacionalizavimą ir valdžios persekiojimus bei įvairius reikalavimus. Kunigas mirė 1963 m. ir palaidotas Žiobiškio kapinėse.

Nuo 1963 m. iki lemtingųjų 1993-ųjų Žiobiškyje klebonavo kunigas Vytautas Balašauskas. Tai buvo kunigas, turėjęs literatūrinių ir retoriinių gabumų, sėkmingai bendravęs su jaunimu, sugebėjęs jį patraukti arčiau bažnyčios ir tikėjimo, drąsus, nors jau buvo baustas už jaunimo katekizaciją bei antisovietinę propagandą. Rūpinosi ir bažnyčios tvarkymu, jo rūpesčiu naujai dekoruotas šventovės vidus, sutvarkytos bažnyčios palėpės, atlikti kiti svarbūs darbai. 1993 m. vasarį audra nuvertė didįjį bokšto kryžių. Tai suteikė daug rūpesčių klebonui Vytautui Balašauskui. Neldsdamas jis ėmėsi rūpintis kryžiaus pakėlimu, kas, manoma, pakenkė jo sveikatai ir tų pačių metų birželio 15 d. klebonas mirė. Žiobiškio parapijos klebonu jis ištarnavo ilgiausiai – 30 metų. Jo kapas taip pat Žiobiškio bažnyčios šventoriuje, o prisiminimas apie veiklų, sumanų kunigą, iškalbingą pamokslininką, tikėjimo mokytoją, tvirtai gynusį Dievo, Bažnyčios, Tėvynės reikalus, neblėsta parapijiečių atmintyje.

Nuo 1993 m. vasaros iki 2009 m. rudens Žiobiškio parapiją administravo aptarnaujantis Kazliškio parapijos klebonas Povilas Juozėnas, pasižymėjęs nuoširdumu ir paprastumu, gerumu ir tylia išmintimi skelbiant Dievo žodį, bendraujant su parapijiečiais.

2009 m. rugsėjį Žiobiškio parapiją aptarnauti paskirtas Suvainiškio parapijos klebonas Virginijus Šimukėnas. Šis energingas dvasininkas įnešė į Žiobiškio parapijos gyvenimą naujų sielovadinių dalykų, atnaujino liturgijos detales, vykdo švietėjišką veiklą, nuo pat pirmųjų savo darbo parapijoje dienų susirūpinęs bažnyčios bokšto remontu, maldos namų autentiškų detalių atkūrimu bei išsaugojimu, bažnytinių tradicijų gaivinimu.

Žiobiškio bažnyčioje savo didžiausio pašaukimo pradmenis yra suradę iš šio krašto kilę kunigai: kun. Adolfas Stašys, kun. Lionginas Keršulis, kun. Julius Baltušis ir kun. Juozapas Gasiūnas.

Jau žiloje senovėje prie bažnyčių buvo steigiamos pirmosios mokyklos, viduramžiais raštingi buvo tik dvasininkai. Pirmosios bibliotekos-knygynai taip pat formavosi prie bažnyčių, gražiausias pastatas gyvenamojoje vietovėje ilgus amžius buvo bažnyčia, o jos paskirtis buvo labai svarbi. Per bažnyčią vystėsi Lietuvos kultūra ir švietimas, šalia bažnyčių kūrėsi įvairios organizacijos. Žiobiškio krašto kultūrinis gyvenimas taip pat prasidėjo nuo bažnyčios. Klebonaujant kunigui Vincentui Zapkui, 1905–1910 m. vikaru Žiobiškyje buvo kunigas Vincas Juozapaitis. Jis įsteigė knygyną, platino katalikiškus raštus, skatino skaityti ir šviestis. „Geras buvo žmogus ir kaipo dvasiškas ganytojas, ir kaipo šviesos platintojas. Jis, ką tik atvažiavęs į mūsų parapiją, įsteigė knygyną, kuriame dabar nemaža knygų ir skaitytojų. Kiek

Žiobiškio bažnyčios dūdų orkestras ir choras su vestuvinininkais prie senosios klebonijos, apie 1931 m. Antroje eilėje centre sėdi klebonas P. Paškevičius, šalia jo vargonininkas Matas Gagiškis. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Žiobiškio filialo archyvo

galėdamas platino katalikiškus raštus mūsų tamsiame kampelyje ir ragino visus prie skaitymo ir švietimosi.“ („Šaltinis“, 1910 m. balandžio 19 d. Nr. 15.)

Apie 1930 m. Žiobiškio parapiją vienijo per 2300 parapijiečių. Prie Žiobiškio bažnyčios veikė choras, vadovaujamas Mato Gagiškio, gausi pavasarininkų draugija, moterų draugija. Aktyviai veikė ir vaikų organizacija – angelaičiai. Po šv. Mišių visi vaidindavo, žaisdavo, dainuodavo. Maždaug tuo pačiu metu bažnyčioje veikė ir dūdų orkestras. Tokiai aktyviai veiklai vadovavo klebonas Povilas Paškevičius. Gyvenimas po 1940 m. taip pat ryškiai atspindėjo ir bažnytinėje veikloje. Masiniai parapijiečių trėmimai bei sovietmečio valdymas tuštino bažnyčią, ardė katalikiškas jaunimo ir vaikų grupes. Aktyvią parapijinę veiklą keitė skaudžios pasipriešinimo, netekčių, praradimų ir vilties bei krikščioniško atlaidumo istorijos. Į jas buvo įpamintios ir aktyvusis to meto Žiobiškio bažnyčios klebonas Povilas Paškevičius. Iki pat 1989 m., iki Sąjūdžio susikūrimo ir Atgimimo laikotarpio pradžios, bažnyčia išgyveno sunkų katalikybės draudimo bei persekiojimo laikotarpį. Tačiau jį išliko ir išsaugojo savo

vertybes, tėvų ir protėvių dvasingumo atmintį, įsismelkusią į tvirtą sieną, ilgam įsiamžinusią darbais ir aukomis, kurių dėka bažnyčia išlaikė savo autentiškumą ir yra ne tik dvasinė tikinčiųjų atramos buveinė, bet ir reikšmingas istorinis paminklas.

Bažnyčiai visada buvo reikalinga pagalba ir rūpestis. Tai darė zakristijonai: Povilas Gasiūnas, Juozas Linartas, Pranas Staigas, Lionginas Laužimas, špitolininkai: Vikanis, Strumskis, Norgėla, Kulikauskas.

Leidinio „Šaltinis“ 1910 metų balandžio 19 dienos, Nr. 15 faksimilė

Pastarieji skambindavo varpu, valydavo bažnyčią, liedino žvakes, dirbo parapijos žemę. Vėliau Žiobiškio bažnyčiai patarnavo parapijiečiai: Bronius Ruželė, Pranciškus Tunaitis, Albertas Tunaitis, Juozas Stasiulionis, Jonas Kairys, bažnyčios tvarkytoja Teresė Strazdaitė, pagalbininkė Emilija Barkauskaitė. 20 metų čia vargnavo vargonininkas Petras Bajorūnas. Jau tiek pat metų vargonininkauja ir bažnyčios chorui vadovauja jo dukra Leonija Bajorūnaitė-Jočienė. Pastaraisiais metais bažnyčios išsaugojimu, remontu, puošyba bei patarnavimu šv. Mišiose labiausiai rūpinosi zakristijonas Vilius Pliuškis, jo sūnus Vilius Pliuškis, choristės Teresė Strazdaitė, Felicija Jakuntavičienė, Liudgarda Spietinienė, Albina Davolienė, Birutė Mališauskienė, Virginija Ardavičienė, Danė Muralienė, Nijolė Spietinienė, parapijiečiai Irena Bielova, Audronė Petkevičienė, Almantas Šedys, Mindaugas Šedys, Jonas Jočys, Violeta Dilbienė, Petras Dilba, Stasys Kirstukas, Jonas Kirstukas, Juozas Mikalkevičius, Arūnas Spietinis, Antanas Černius, Vygantas Barkauskas. Prie didžiosioms bažnytinėms šventėms skirtų dekoru detalių atnaujinimo savo menine ranka prisidėjo Rita Narbutienė. Daug metų Žiobiškio bažnyčios priežiūros darbuose bei puošyboje talkino Jaroslava Grundienė, Marijona Dainienė, Liudgarda Spietinienė, Bronė Buteikytė, Janina Kirstukienė, Janina Mikalkevičienė, Ona Vaičėnienė, Lilija Čepokienė, Tatjana Pliuškienė, Vera Tupalskienė, jos dukros Vita ir Jolanta bei nepailstantis krašto ir bažnyčios istorijos faktų tyrinėtojas Danas Stočkus.

2011 m. Žiobiškio krašte – per 600 gyventojų. Kiekvieno jų gyvenimas daugiau ar mažiau susijęs su bažnyčia. Ateina žmogus į šį pasaulį, jį pasitinka šventa tėvų ir protėvių atmintis, jų praminti takai, jų dvasios turtai ir tęsiasi vertybių paieška, meilės, tikėjimo pažinimo kelias. Jis

atveda ir į bažnyčią. Žiobiškio bažnyčioje vyksta iškilmingos Krikšto, Pirmosios komunijos, Sutvirtinimo bei Santuokos sakramentų teikimo apeigos, čia visi stabteli savo paskutinėje kelionėje, renkasi susitinkdami giminės, kaimai, bendramoksliai. Žiobiškyje švenčiami Šv. Juozapo, Šv. Dvasios nužengimo (Sekminių), Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės, Šv. Baltramiejaus bei Šv. Mykolo atlidai. Plaikstosi šilko ornamentais siuvinėtos vėliavos, gaudžia vargonai, aidi bažnyčios choro atliekamos giesmės, baltai pasipuošusios mergaitės tiesia gėlių taką, pagerbimo procesijoje eina parapijiečiai ir svečiai. Bažnyčia – saviems brangi, atvykusiems – įdomi. Gausiausiai susirenkama į tradiciniais tapusius Šv. Baltramiejaus atlidus. Jų metu paminimos svarbios bažnyčios ir krašto datos. 1999 m. bažnyčios šventoriuje pastatytas ir pašventintas kryžius iš parapijos kilusių tremtinių, politinių kalinių ir kitų nukentėjusių sovietinės okupacijos metais atminimui. Į šv. Mišias už žuvusius ir nukankintus bei kryžiaus ir paminklo Plunksnočių miške atidengimo iškilmes Žiobiškio bažnyčion suplaukė visi, kam brangi krašto istorija. Atvyko daug kraštiečių iš visos Lietuvos. Šv. Mišias koncelebravo svečias monsinjoras Alfonsas Svarinskas. 2003 m. iškilmingai paminėta parapijos įkūrimo 200 metų sukaktis. Šiai datai jamžinti šventoriuje pastatytas ir pašventintas Šv. Arkangelo Mykolo kopylstulpis (autorius Gintaras Varnas). Po ilgos 40 metų pertraukos 2002 m. lankėsi vyskupas Juozas Preikšas, 2005 m. – vyskupas Jonas Kauneckas. 2006 m. atnaujinta ir pašventinta kopyltėlė, kuri lyg mažytė bažnyčios dukraitė rymo Žiobiškio kapinių centre. Dabar čia maldai kviečia Šv. Marijos paveikslas, kurį nutapė iš šio krašto kilusi jauna dailininkė Rasa Staskonytė. Žiobiškio bažnyčioje prasmingai švenčiamos šv. Kalėdos

ir šv. Velykos. Bažnyčioje statomos ir puošiamos Betliejaus ir Kristaus karsto dekoracijos, organizuojamos Švč. Sakramento pagerbimo procesijos. Gausiai parapijiečiai ir svečiai susirenka ir per kitas katalikiškas šventes, minėtinas dienas. Bažnyčioje klausytojų randa poezija, sakralinio meno bei katalikiškos literatūros aiškinimai. 2010 m. čia savo kūrybą pristatė kunigas Justas Jasėnas, klebonas Virginijus Šimukėnas supažindino su liturginėmis apeigomis, įkūrė maldos grupę, kurioje gilinamasi į Šv. Rašto išmintį.

Ypatingomis gyvenimo akimirkomis žmogus ieško atramos, paguodos, stiprybės bei ramybės ir dažnai ją randa iškiliose bažnyčiose, kur tvyro tikėjimo, gėrio, jėgos, gyvybingumo ir amžinybės aura, kur kiekviena plyta ar akmuo prabyla istorijos balsu. Juk per bažnyčias vyko Lietuvos valstybės istorijos procesas, kelias, kuris vedė prie Lietuvos susiformavimo. Bažnyčios veikla lėmė ir tautybės kristalizavimąsi, lietuvių tautos branduolio formavimąsi. Katalikiškos bažnyčios įnašas į Lietuvos istoriją labai didelis. Su ja ir per ją vystėsi kultūra, tradicijos, nuo bažnyčios prasidėjo Laisvės kelias, Atgimimas.

Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios 100 metų sukaktis – graži ir prasminga data. Prisimename savo tėvus ir protėvius, mintimis keliaujame jų gyvenimo keliais, apmąstome savo būties ir darbų prasmę, žvelgiame į ateitį. Laikas bėga greit. Jis grasinasi daug ką sunaikinti. Nepasiduokime jo kėslams. Saugokime ir puoselėkime protėvių atmintį, tikėjimo ir krikščioniškos meilės pavyzdį, Lietuvos pradžių pradžią, kuria alsuoja mūsų šventovių istorija.

Parengta pagal:

Serijos „Lietuvos valsčiai“ monografijų „Žiobiškis“ / [redakcinė komisija: Venantus Mačiekus...] – Vilnius: Versmė, 2000, 1024 p.

Bronius Bružas. Iš parodinių vitražų ciklo, skirta Barbarai Radvilaitei. Plonas spalvotas stiklas, švinas

Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas*
„Antanas Mackevičius“: Plonas spalvotas stiklas, švinas

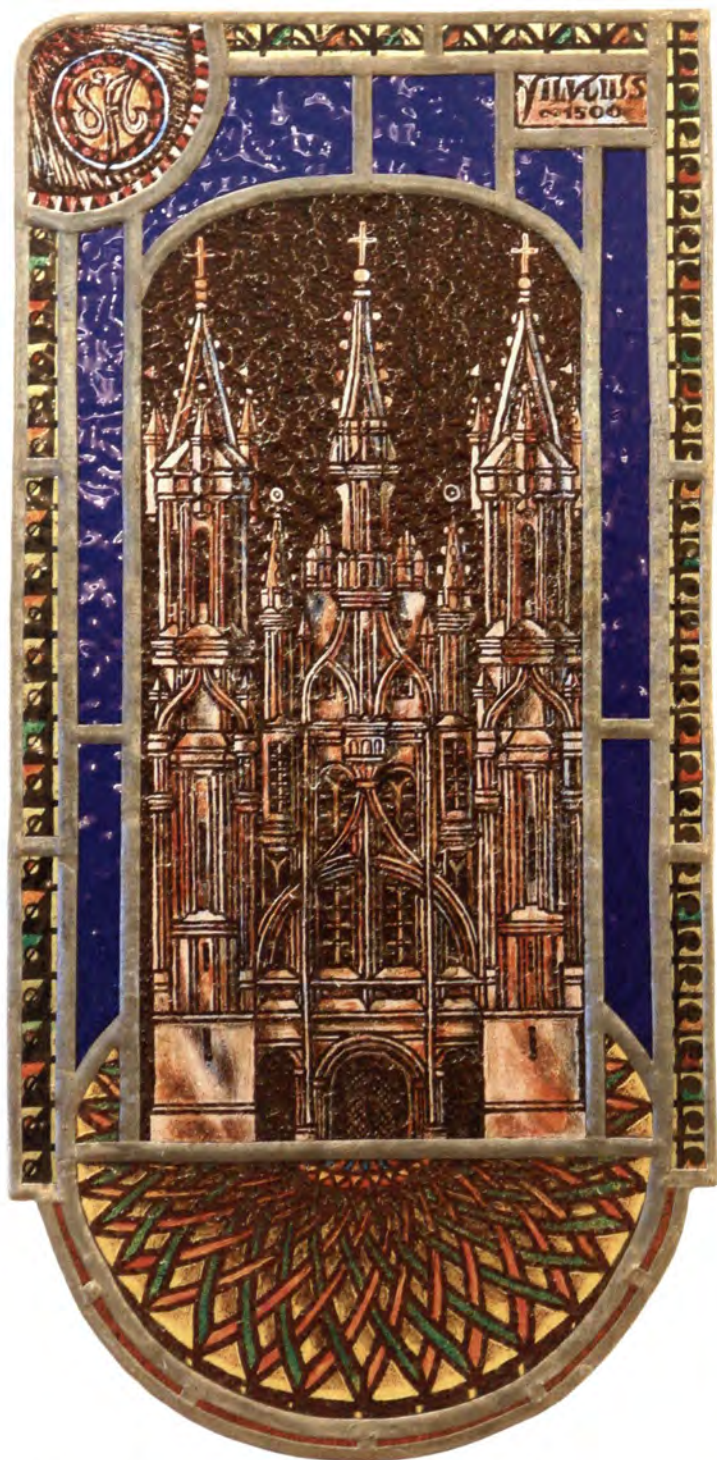
Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas*
„Emilija Pliaterytė“: Plonas spalvotas stiklas, švinas

Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas „Rokiškis“.*
Plonas spalvotas stiklas, švinas

Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas „Vilnius“.*
Plonas spalvotas stiklas, švinas

Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas „Vilnius“*.
Plonas spalvotas stiklas, švinas

Bronius Bružas. *Suvenyrinis vitražas „Rokiškio grafitė grįžta iš Ulanavos“*. Plonas spalvotas stiklas, švinas

Dailininkas vitražistas Bronius Bružas

DALIA KIUKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus

Dailės skyriaus vedėja

Bronius Bružas (g. 1941 m. kovo 25 d. Uljanavos kaime, Rokiškio apskrityje) – Lietuvos dailininkas vitražistas. 1967 m. baigė Lietuvos dailės institutą. 1969–1985 m. dirbo „Dailės“ kombinate, 1985–1997 m. skulptūros ir monumentaliosios dailės studijoje Vilniuje. Nuo 1971 m. Lietuvos dailininkų sąjungos narys. 1981 m. Rokiškyje sukūrė vitražą tuometinei Rokiškio E. Tičkaus vidurinei mokyklai. 2010 m. jį restauravo. 1983 m. tapo Valstybinės premijos laureatu. Nuo 1967 m. – kūrybinio darbo pradžios – vitražų ir vitražų ciklų sukurta ir įgyvendinta daugiau kaip 60-čiai visuomeninių, kulto ir privačių interjerų Lietuvoje bei užsienyje. Nuo 1990 m. Vilniaus dailės akademijos dėstytojas, nuo 1993 m. docentas. Pastaruoju metu – laisvas menininkas. Pasak menotyrininkės

Vitražistas Bronius Bružas pirmosios personalinės parodos atidaryme Rokiškio krašto muziejuje, 2011 m. Nuotr. D. Baltakio

Ramintos Jurėnaitės, Bronius Bružas įkvėpimo ieško senajame vitraže. Jo vitražai patrauklūs temos ir siužeto įvairove, kompozicijos elegancija, dailiomis detalėmis. Nė vienas Lietuvos vitražistas nėra sukūręs tiek įvairios tematikos bažnytinių vitražų ir istorinių kompozicijų. Daugiafigū-

riuose B. Bružo vitražuose plastiškai įkūnijama krikščioniška ikonografija ir Lietuvos istorijos įvykiai, visuotinė medicinos ir astronomijos mokslų raida, svarbiausi mokslo vystymosi etapai Lietuvoje. Portretinėse kompozicijose įamžinti žymūs krašto istorijos, bažnyčios, kultūros, mokslo ir meno veikėjai. Šalia sudėtingų teminių kompozicijų su meile kuria ir ornamentinį vitražą. Turtinga B. Bružo ornamentinių vitražų raiškos priemonių gama priklauso nuo pastatų stiliaus. Funkcionalių šiuolaikinių pastatų ornamentinius vitražus jis komponuoja iš taisyklingų geometrinių formų ir kuria lakoniškas, bet ryškias kompozicijas. Tuo tarpu vitražai, pritaikyti senuose pastatuose, visai kitokio pobūdžio – sudėtingi ir puošnūs. Dar viena mėgiama dailininko sritis – vitražinės miniatiūros. Garbingo 70 metų jubiliejaus proga 2011 m. vasario mėn. Bronius Bružas Rokiškio krašto muziejuje surengė pirmąją personalinę parodą, kurioje eksponavo kamerinio pobūdžio vitražus – miniatiūras. Studentams jis visuomet sakydavo, kad negalima daryti vitražų parodos, jie turi būti pastate, ten, kur suprojektuoti: bažnyčioje, koplyčioje ir pan. Tačiau muziejaus direktorės N. Šniokienės paprašytas pasiryžo vitražus perkelti į parodų salę. Daugiau nei mėnesį rokiškėnai ir muziejaus svečiai grožėjosi B. Bružo spalvoto stiklo kūriniais, nuolat kintančiais jo atspalviais.

Rokiškio krašto muziejaus direktorė Nijolė Šniokienė (pirma iš kairės) sveikina Bronių Bružą ir grafikę Joaną Danutę Plikionytę-Bružienę parodos atidarymo proga, 2011 m. Nuotr. D. Baltakio

Paskui šviesos žaismą

BRONIUS BRUŽAS

Dailininkas

Daugelio dailininkų biografai jų polinkių į kūrybą linkę ieškoti net jų kūdikystėje. Mano atveju tokių anomalijų ieškoti nevertėtų – jų turbūt nebuvo. Nors giminės pasakoja, kad tuomet, kai tėvai atsidūrė Sibire, o aš likęs vienas Lietuvoje, buvau blaškomas nuo vienu pas kitus (vasaras dažniausiai praleisdavau kaime), labai mėgau paišyti traktorius ir net buvau nupiešęs nuogą bobutę... Aštuonerių metų vaikui tai gal ir per drąsu. Na, jei jau buvo, tai buvo... Ir dar pasakoja, kad pasiutusio būta, bet kaip našlaičiui – daug ką atleisdavo.

Nerami vaikystė prabėgo Panevėžyje, motinos sesers šeimoje. Teta buvo mokytoja, o dėdė – inžinierius statybininkas. Jų namuose sužinojau, kas yra muzika, dailė, teatras, architektūra. Ir dar daug kitų gerų dalykų... Dėdė puikiai piešė. Jis turėjo įprotį bendraudamas su vaikais ką nors piešti, braižyti, lipdyti. Taip mums su pusbroliu bežiopsant, neplonam sąsiuvinyje visą Raguvo miestelio istoriją išpaišė. Gaila, kad jo nepavyko išsaugoti. O man nieko kito, be traktoriaus, nupiešt nepavykdavo. Tiesa, dar bandžiau piešt „Pobiedą“ – išėjo nekaip.

Panevėžyje kurį laiką gyvenome šalia raudonos bažnyčios (Šv. Petro ir Povilo bažnyčia). Greta buvo kapinės. Vienoj pusėj šventoriaus, kitoj – kapinių vartai. Gatvė – vienas smėlis – puikiausia futbolo

aiškštė. Vieną nelabai gražią dieną taip užsižaidėm, kad nepastebėjom net laidotuvių procesijos. Smūgis į šventoriaus vartus buvo taiklus, ir... kunigas, lydėjęs procesiją, liko be kepurės su bumbulu ir be maldaknygės. Turint omenyje, kad tuo metu, apie 1952-uosius, tikrų futbolo kamuolių neturėjome (kamuolys buvo skudurai, apsiūti brezento skiaute), smūgio pasekmės buvo gana skausmingos... Vakare klebonas jau viešėjo mūsų namuose – nors po žemėm lįsk! Paėmė jis mane savo globon – tapau bažnyčios klapčiuku (mišių patarnautoju). Iš jo gavau pirmąsias tikybos ir liturgijos pamokas, gavau gyvenimiškų patarimų, bažnyčioje bene stipriausią įspūdį paliko virš altoriaus buvęs nedidelis vitražas. Atrodė kaip stebuklas, kaskart vis kitaip mane kerėjo. Kai būdavau vienas – atrodė vienaip, kai užgrodavo vargonai – kitaip; rytą – linksmas, vakare – paslaptingas. Stebuklas, ir tiek. Daug vėliau sužinojau, kad ta dviejų figūrų kompozicija buvo sukurta XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Austrijoje.

Mano raudonos bažnyčios vaikystė baigėsi nei šiaip, nei taip. Mokykloje buvau atkakliai verčiamas stoti į pionierius. Man, tremtinių vaikui, ta prievarta atrodė keista ir nepadori. Tačiau teta buvo mokytoja ir, prisimenant anuos beprotiškus laikus, mano „nepionieriškumas“ jai

galėjo gerokai pakenkti. Na, į pionierius įrašė, iš klapčiukų išrašė...

Vidurinę mokyklą baigiau Panevėžyje. Nežinau, laimei ar nelaimei, mano paskutinių klasių auklėtojas buvo dailininkas Kazys Naruševičius – plačios „dūšios“ žmogus, meniška natūra, įvairių renginių organizatorius, talentingas mokytojas. Jis ne tik vadovavo klasei, bet ir mokė meno pažinimo (buvo tokia disciplina). Naruševičius mums taip išdėstė dailės istoriją, ypač Egipto meną, antiką ir viduramžius, kad vėliau, Dailės institute, šio dalyko dėstymas man pasirodė visai blankus (iš vienos abiturientų laidos net keturi įstojojame į Dailės institutą). Kartu su auklėtoju keletą kartų tapėme etiudus, iš jo gavau pirmąsias profesionalias kompozicijas, kolorito, formos, ritmo pamokas. Vilnius. Dailės institutas. Daug atradimų, daug nusivylimų. Kažko išmokta, kažkas nesuprasta. Keista nuojauta, jog tai tik pradžios pradžia, kurią lemta pažinti arba ne. Tik patekus į tą „meno šventovę“, kas antras joje man atrodė genijus. O jau apdarai! Vieno megztninis vos ne iki kelių, kitas – plika galva, visas įmautas į juodą odą, trečio – pro barzdą ir plaukus vos matyti akys ir nosies galas... Na, genijai, ir tiek. Tokių kaip aš visai nedaug. Lyg ir nejauku. Buvo 1961-iejai, pats „atšilimas“. Ilgainiui viskas stojosi į savo vietas ir tų genijų tarsi nebeliko, o

keistuoliai pasirodė besą net labai normalūs žmonės. Iš ano meto korifėjų didžiausią įspūdį paliko prof. Stasys Ušinskas, tik gaila, kad su juo bendrauti teko labai trumpai, tarsi probėgšmom. Tuometines jo pastabas supratau gerokai vėliau, nes anuomet „žioplavoto“ būta... Iki šiol pamenu Vlado Drėmos fakultatyvus, jo taiklias pastabas dėl kelių vitražų projektų. Apie kompoziciją ir formą daugiausia sužinojau iš prof. Kazio Morkūno. Apskritai, visi Dailės instituto dėstytojai buvo geri (išskyrus vieną kitą), kiekvienas davė kiek galėjo, tik aš tuomet dar nesugebėjau visko paimti.

Žinių ir praktinių įgūdžių stygius paaiškėjo gana greitai, gavus diplomą ir pradėjus dirbti kūrybinį darbą bei vadovauti „Dailės“ kombinato Apipavidalinimo cechui. Meno vadovas buvo atsakingas už parodų, muziejų ekspozicijų, interjerų projektavimą ir kūrinių juose atlikimo kokybę. Tai buvo pirmoji akademija po instituto. Siekiant minėtos kokybės, būta įvairių nutikimų... ir susitikimų su projektuotojais, darbininkais, ano meto „galingaisiais“. Teko pajusti jų geronoriškumą, nors dažniau – rūstybę, įsisąmoninti teorijos ir praktikos vingrybes bei skirtumus. 1985 m. pastačius naujas Skulptūros ir monumentaliosios dailės dirbtuves, buvau paskirtas jų meno vadovu. Šios pareigos mažai kuo skyrėsi nuo ankstesniųjų, tik daugiau dėmesio reikėjo skirti skulptūros kokybei bei monumentaliosios dailės darbams konkrečioje erdvėje. Nors valdiškas darbas atimdavo nemažai laiko, tačiau jo užteko ir kūrybai. Jai buvo skiriamas visas laisvalaikis, šventės ir naktys. O argi dailininkas gali turėti laisvalaikį?! Čia prasidėjo antroji akademija po instituto. Vitražai, vitražai. Raudonoji Panevėžio bažnyčia, Ušinsko kūryba, duženos Rokiškio baž-

nyčioje, reprodukcijose – Šartro, Paryžiaus, Miuncheno, Kelno, Krokuvos bažnyčių stebuklai... Iš proto galima išeiti. Ir ten kažkaip viskas kitaip, negu mokė... Jau baigdamas institutą, o ir vėliau ėmiau suvokti, kad mūsų supratimas apie vitražų kompoziciją kažkoks suplokštėjęs, daugelio dailininkų darbai sukurti tarsi pagal vieną kanoną su menkom variacijom. Norėjosi daryti kitaip, ieškoti erdvės plokštumoje, psichologijos siužetuose, figūrose. Norėjosi pakeisti vitražo komponavimo schemą. Prasidėjo ieškojimų metas, reikėjo dirbti, ir nemažai dirbti, kol šis tas pavykdavo, o kai nepavykdavo, valandų valandas aiškintasi su architektais, kitais konsultantais, kol pagaliau sprendimas būdavo randamas. Turbūt natūralu, kad radus keletą netradicinių sprendimų, iki tol atrode neprilygstami korifėjų darbai tapo ne tokie paslaptingi. O apskritai analizuoti savo kūrybą, manau, šiek tiek kvailoka...

Aštuntajame dešimtmetyje technologinė vitražo bazė Lietuvoje buvo prasta. Grupė jaunų dailininkų, dirbančių „Dailės“ kombine, vadovaujami Konstantino Šatūno ėmė rūpintis technologinėmis vitražo galimybėmis. Nuošaly neliko kombinato direktorius Vytautas Zaranka, ir rezultatai po kelerių metų jau buvo matomi. Vitražus viešosiose erdvėse – nuo pradžios iki pabaigos – darėme patys. Chemiko Sauliaus Žukausko pastangomis spalvų paletė išsiplėtė iki šimto atspalvių. Susibūrė rimtų vitražo meistrų, puikių žmonių ratelis – broliai Bronius ir Henrikas Šatūnai, Česlovas ir Kęstutis Šimoniai, Kęstutis Kurliandskas. Jie anuomet daugiausia ir nuveikė šioje srityje.

Dėstymas Vilniaus dailės akademijoje – kokybiškai naujas mano gyvenimo tarpsnis. Pradžioje, kai tik buvau pakviestas dėstytojauti, į būsimas pareigas žiūrėjau su lengvu

humoru. Juk užaugau mokytojos šeimoje ir dar vaikystėje man buvo pasakyta, kad mokytojo iš manęs tikrai nebus... Tiesa, aš gi ne mokytojas, o dėstytojas. Šiaip ar taip, tas lengvas mano humoras greitai dingio, kai išvydau jaunų žmonių, klausančių mano postrigavimų, akis ir supratau, kad tai, ką aš jiems kalbu, rodau, piešinėju, lemia jų kūrybinio darbo sėkmę. Truputį gaila, kad ne visi tai supranta... Tikriausiai daugelis mūsų, sulaukę atitinkamo amžiaus, tampame mokytojais. Žinoma, atsakomybė, marios prarasto laiko, pašliję nervai yra viena to darbo pusė, tačiau kai tam tavo jaunimėliui pavyksta padaryti vykusį vitražiuką kokioje kopyltėlėje, atrodo, lyg pats būtum ką reikšmingo nuveikęs.

Teoretikai įvairiai vertina vitražą. Vieni teigia, kad tai kūrinys, kuriame stiklas kaip medžiaga yra svarbiausia, kiti – kad vitražas – „statybinės programos“ dalis, tretis sako, jog vitražas, kaip joks kitas dailės kūrinys, jungia meninius ir praktinius tikslus. Dar aiškinama, kad vitražė stiprus tapybinis pradai, veikiamas šviesos, sumenkina medžiagiškumą ir jis tampa spindinčiu paveikslu, kuris nuolat kinta – tai suliepsnoja, tai švelniai prigęsta. Keisti šviesą... tai ir dovana, duota iš aukštybių, ir didžiulė atsakomybė. Ar aukštybėse tų dovanų buvo atseikėta pakankamai, parodys laikas, o atsakomybė yra kasdienis įsipareigojimas.

Gyvenimas, regis, nusisėkė. Ypatingų egzistencijos problemų, išskyrus vaikystę, atrodo, nebuvo. Puiki šeima. Žmona Joana – grafikė, sūnus – teisininkas. Žmonai visuomet pavydėjau lengvos linijos, žaismingo estampų komponavimo. Tai sveikas pavydas, juk sakoma, kad neįmanoma turėti visko. Apie sūnaus profesijos subtilybes menkai nutuokiu, tačiau tvirtai žinau, kad jis sąžiningai eina savo keliu.

Panemunėlis – fenomenali parapija

BRONIUS RIAUBA

Matematikos mokslų daktaras

Šie prakilnūs žodžiai priklauso Mykolui Brenšteinui. Taip Panemunėlio parapiją jis pavadino kelionės po Zarasų kraštą įspūdžiuose. (*Zwycieski letniej w Jezerskie // II Kurjer Litewski*, 1907 m. rugsėjo 2 (18), Nr. 195, 196.) Tuo metu Panemunėlis priklausė Zarasų apskrīčiai. Kas tas M. Brenšteinas ir kodėl jis taip pavadino Panemunėlio parapiją?

Mykolas Brenšteinas (Brensztein Michal 1874 10 02–1938 03 29) švedų kilmės, gimė Telšiuose. Žinomas Lietuvos kultūros tyrinėtojas, bibliotekininkas ir žurnalistas. 1910 m. jis apsigyveno Vilniuje, 1919 m. tapo Vilniaus Stepono Batoro universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėju, 1934 m. išrinktas Vilniaus universiteto istorijos mokslų garbės daktaru; lenkų kalba paskelbė apie 200 mokslinių publikacijų.

Kodėl M. Brenšteinas taip „pakrikštijo“ Panemunėlio parapiją? „Pakrikštijo“ todėl, kad tarp suau-

gusiųjų parapijiečių nėra analfabetų. Pastebėkime, kad jų nėra nei tarp vyrų, nei tarp moterų. O juk tais laikais buvo gajus toks posakis: „Kas gi kiaušas liuobs, jei mergos mokysis“. Prisimenu savo gimtajame kaime Urliuose, esančiuose tarp Dviragio ežero ir Salagirio, sklandė posakis: „Panemunėlio mergos nežabalos“. Šia prasme Panemunėlio parapijai gali pavydėti net Suvalkijos parapija.

M. Brenšteinas įvardija ir šio fenomeno kaltininką – kunigą Joną Katelę, pas kurį viešėjo Panemunėlio klebonijoje. Žinant, kokiomis to laikmečio sąlygomis tai buvo pasiekta, galima žavėtis ir didžiuotis tiek parapijiečiais, tiek didžiavyrių klebonu. Įspūdžiuose jis mini, kad klebonas J. Katelė parodė raudona oda įrištą, auksiniais pakraščiais knygą, kurioje surašyti parapijiečių padėkos žodžiai ir mintys, skirtos klebonui. Taip pat parodė sidabrinę plunksną, dovanotą dūmos deputa-

to, kilusio iš Tindžiulių kaimo, Juozo Kubiliaus motinos. Dar daugiau, klebonas esą surengęs net koncertą: kanklėmis skambino 63 m. Mykolas Bitinas iš Vėbriškių kaimo, taip pat skambėjo skudučiai, atnešti iš Tindžiulių kaimo.

Toliau M. Brenšteinas pabrėžia, kad Panemunėlio dvaro rūmai unikalūs: karalystėje tokių esą tik keletas, o Lietuvoje – vieninteliai. Panemunėlyje vasaros metu veikia sūrių fabrikas, kuriame gaminami Holšteino sūriai.

Kelionės metu aplankė Kavoliškį, kuriame veikia saldainių ir sausainių fabrikėlis. Dvaro savininkas Kamarauskas parodęs savo parašytą poemą „Basn“, išleistą 1886 m. Krokuvoje „Korszak“ slapyvardžiu.

M. Brenšteinas taip pat pateikia savo įspūdžius apie viešnagę Rokiškyje ir Rageliuose. Rageliuose esą kunigas Juozapas Žiogas parodęs archeologinių radinių kolekciją.

Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia ir neužmirštama švietėjo kunigo Jono Katelės veiklos tąsa

VIOLETA ALEKNIENĖ

Kupiškio krašto muziejaus direktorė

Negailestingai metus skaičiuoja nušniokštę Nemunėlio upelio vandenys. Nuo pirmosios Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios pastatymo praėjo 219, o nuo antrosios – 100 metų. Per tą laiką keitėsi vietovės vaizdas, žmonių kartos, tiktoje pačioje vietovėje liko stovėti miestelio širdis – Jono Mačiulio-Maironio pašventinta, parapijiečių mylima, didinga, jauki, raudonų plytų Šv. Juozapo globos bažnyčia. Visais laikais ji buvo dvasios grožio ir žinių šaltinis, kurio šviesa sklido į atokiausias parapijos vietas. Bet tokio kultūros perlo su dvišakiu bokštu niekur daugiau Lietuvoje nerasi.

Šiame darbe, remiantis Panevėžio vyskupijos kurijos, Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios, Lietuvos ypatingajame archyve saugoma medžiaga, spaudoje publikuotais straipsniais, žmonių prisiminimais, apžvelgiama Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčių istorija, dirbusių kunigų, katalikiškų organizacijų veikla.

Autorė nuoširdžiai dėkoja Panevėžio vyskupui Jonui Kauneckui, Rokiškio dekanato dekanui Viktorui Cukurui už leidimą naudotis archyvine medžiaga, Vilniaus universiteto dėstytojui Venantui Mačiekui, Panemunėlio pagrindinės mokyklos mokytojai Virginijai Mikalauskienei, Napoleonui Matelioniui, Juozapui Rudokui, Birutei Zumkienei,

Juozui Vaičioniui, Rokiškio krašto muziejaus specialistams.

Kada įsteigta Panemunėlio parapija, dokumentų archyve nėra. Tačiau iš pirmųjų įrašų bažnyčios knygoje galima daryti išvadą, kad ji buvo įkurta anksčiau. „Gimimo metrikos čia randamos jau iš 1791 m. kovo mėn., jungtųjų – iš 1792 m. sausio mėn. 1 d. ir mirimo – iš 1791 m. sausio mėnesio.“

Nuo dvaro tiesus kelias vedė į už upelio esančias senąsias kapines. „Nuo miestelio įkūrimo pradžios Nemunėlio upės šlaite ir dabartinės bažnyčios šventoriaus kairėje pusėje buvo senosios kapinaitės, o vidurinėje pastatyta lavoninė (dabartinės klebonijos rūšys)“, – teigė Birutė Zumkienė. Tai yra objektyviausia priežastis, dėl ko ši vieta pasirinkta pirmosios bažnyčios statybai. Be to, senieji panemunėliečiai yra kalbėję, kad čia pagonybės laikais buvusi Ramuva.

Iki pirmosios bažnyčios pastatymo dvaro kapelionas šv. Mišias laikė dvaro rūsyje buvusioje koplyčioje.

„Pirmoji bažnyčia buvo medinė, pastatyta ant mūro pamatų, lentomis apkaltais šonais, pailgos išvaizdos ir su užlaužimais ties presbiterija. Ilgio buvo 43,5 uolekčio (27,74 m), o pločio – 13,5 m.“ Iš pradžių buvo dengta malksnomis. Kai stogas labai suiro, parapijiečiai prieš 1830 m. jį stogą perdengė šiaudais. Pagrindinis bažnyčios

remontas buvo padarytas 1850 m. Bažnyčia turėjo trejas duris: dvejas bažnyčios ir vienas zakristijos. Bažnyčios viduje, tarp stulpų, stovėjo dideli devynių balsų, su dvejom dumplėm vargonai. Išėjus pro didžiąsias duris, dešinėje pusėje stovėjo skobtas akmuo su švęstu vandeniu, o viršuje prie sienos – nukryžiuotojo Jėzaus kančia. Bažnyčioje buvo trys klausyklos.

„Bažnyčių puošė trys altoriai. Didysis altorius – korintinio stiliaus. Apatinio aukšto viduryje, spintutėje, stovėjo Nukryžiuotasis, iš šonų 4 evangelistų statulos. Antrojo aukšto viduryje kabojo įrėmintas Šv. Juozapo globos paveikslas, kurį iš šono puošė dvi gipsinės Marės ir Dovydo statulos su dviem cherubinais. Altoriaus viršų puošė spinduliuojanti švenčiausioji Jėzaus širdis, o iš šonų – du gipsiniai vazonai. 1888 m. inventoriuje minimi šio altoriaus paveikslai: Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos ir Išganytojo paveikslas „Ecce Homo“.

„Dešinėje stovėjo Dievo gailestingąjo brolijos altorius. Jis buvo dviejų aukštų. Pirmame aukšte kabėjo įrėmintas Dievo gailestingumo paveikslas. Iš šonų stovėjo gipsinės Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Barbaros statulos. Antrojo aukšto vidury – Šv. Jono Nepamūko paveikslas, o šonuose po gipsinį angelą. Relikvijos šiame altoriuje buvo Šv. Eustachijaus ir 10 tūkstančių kankinių.“

Kairėje bažnyčios pusėje stovėjo Švč. Mergelės Marijos aplankymo altorius, taip pat dviejų aukštų. Pirmame jo aukšte stovėjo užden-giamas Aušros vartų Švč. Mergelės paveikslas. Jį iš šonų puošė Šv. Jo-kūbo ir Šv. Onos statulos. Antrame aukšte stovėjo įrėmintas Šv. Antano paveikslas, o iš šonų – po gipsinę an-gelo statulą. 1888 m. paveikslai jau kiti: Šv. Martyno ir Švč. Mergelės Marijos aplankymo.

„Visi senosios bažnyčios altoriai buvo su mūriniais pamatais ir su mediniais stalais. Didysis altorius turėjo keturis laiptus, o šoniniai po vieną.

Sakykla buvo kairėj pusėj prie zakristijos. Į ją įlipama tik iš zakristijos. Dešinėje ir kairėje bažnyčios pusėje buvo zakristijos. Jos abi turėjo po vieną nedarinėjamą langą. Patalpos nešildomos. Po viena zakristija buvo rūšys laidoti bažnyčios fundatoriams ir jų šeimos nariams.“

Bažnyčios šventorius buvo ap-tvertas lentų tvora su didžiuliais mediniais vartais ir mažais varteliais iš dešinės, iš kairės ir iš tiesioginio išėjimo į kleboniją. Prie naujos bažnyčios statyta supuvusi medinė tvora pradėta keisti akmenine. Ta-čiau darbai nebaigti.

Senieji panemunėliečiai prisi-mena, kad pirmoji medinė bažnyčia statyta iš pelkėje augusių pušų. Pel-kė priklausė dvarui, ir ponas leido pušis kirsti ir naudoti bažnyčios statybai.

„Visi statybos darbai kainavo 13 000 auksinių. Ją 1792 m. pašven-tino Inflančių kanauninkas, Kamajų klebonas kun. J. Valentinavičius Šv. Juozapo Globos titulu.“

Šventoriuje stovėjo medinė ke-turiastulpė varpinė, dengta malks-nomis, su nedideliu kryžiumi vir-šūnėje.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus Panemunėlio Šv. Juozapo globos

bažnyčia buvo vizituota 1851 m. liepos 10 ir 11 dienomis, antrą kar-tą – 1859 m. liepos 7 d. Vyskupas Kazimieras Beresnevičius čia lankėsi 1887 m. liepos 8 d., o vyskupas M. Paliulionis – 1888 m. gegužės 17, 18 ir 19 dienomis.

Pagrindinio fundatoriaus ir bau-džiauninkų Panemunėlio bažnyčia neturėjo. Dvarininkas Justinas Parf-janavičius, nenorėdamas išlaikyti bažnyčios, 1792 m. Naujikų kaime įsakė skirti 39 margus (29,65 de-šimtinės) žemės. Malkas ir statybinių medžiagą gaudavo iš dvaro miškų. Iš inventoriaus knygų sužinome, kad klebonas iš dvaro gaudavo 175,5 rublio sidabru kaip procentus už paliktas sumas: Trakų maršal-kos Stravinsko palikimo 1950 rb sumos 7 proc. – 136,5 rb, Mykolo Dziewzinskio ir Ievos Grabauskaitės Chorovančių 400 rb 6 proc. – 24 rb, iš viso, kaip minėta, 175,5 sidabro rublių. Iš tos sumos klebonas vikarui mokėdavo 60 rublių.

1791–1872 m. čia kunigavo Tomas Krainovskis ir Dominykas Jankevičius.

Medinė bažnytėlė netenkino augančios parapijos poreikių. Pra-dėti statyti mūrinę bažnyčią kuni-gas Jonas Katelė galvojo dar bū-damas sveikas ir veiklus. 1896 m. caro valdžia leido bažnyčias statyti ir perstatyti be valdžios leidimo. Šiuo leidimu ir pasinaudojo ku-nigas Jonas Katelė. Galvojama, kad jis, pasitaręs su dvarininku Kazimieru Sveteckiu, paprašė Rygoje gyvenančio architekto Flori-jono Vyganovskio parengti mūrinės bažnyčios projektą. Dvarininkas K. Sveteckis, lankydamasis Len-kijoje ir Vokietijoje, turbūt matė bažnyčių, kurių bokštai baigiasi dvišakėmis smailėmis. Architekto parengtą projektą 1896 m. pabaigoje Jonas Katelė pasiuntė kurijai ir pa-prašė išduoti aukoms rinkti knygą. Projektas buvo pasiūstas gubernijos

valdybai. Inžinierius Piotras Srbi-novičius, tikrinęs projektą, 1897 m. balandžio pabaigoje reikalavo atlikti skliautų ir bokšto stabilumo skai-čiavimus.

F. Vyganovskis pateikė kurijai statybos skaičiavimus ir parašė paaiškinamąjį raštą. Tais pačiais metais liepos pabaigoje projektas buvo patvirtintas. „Naujos bažny-čios vertė – 34 965 rubliai.“ Tokią pinigų sumą nedidelei parapijai buvo sunku surinkti. Patvirtinus projektą, kurija leido statyti naują bažnyčią ir tam rinko akmenis. „1897 m. rugsėjo 25 (spalio 7) d. atvykęs Obelių dekanas išrinko bažnyčiai statyti vietą šalia senosios.“ Buvo sudarytas statybos komitetas, į kurį įėjo kunigas Jonas Katelė, Kazimieras Bieliūnas, Kazimieras Baublys, Stanislovas Adomonis ir Juozapas Sokas.

„1898 m. pavasarį prasidėjo naujos bažnyčios statymo darbai. Pamūrytus pamatus pašventino Rokiškio klebonas kunigas Juoza-pas Federavičius“. Trūkstant lėšų, bažnyčios statyba ėjo lėtai, todėl 1910 m. rangovas I. Iliška tolesnio darbo atsisakė. Bokšto statybą ir vidaus darbus užbaigė rangovas Aleksandras Bondomyras. Bažny-čios bokšto aukštis – 52 metrai.

Meistrai virš pamatų dvi eiles išmūrijo iš tašytų akmenų. Kadangi statybai trūko pinigų, dvarininkas K. Sveteckis leido Cigelinės kaime, 3 ha žemės sklype, įrengti plytinę. „Tai buvo 1901 m., nei mėnesio, nei dienos neatsimenu. Su klebonu J. Katele sumanę pastatyti naują bažnyčią, visų pirma pastatėm plyt-nyčią plytoms degti. Vieną gražią dieną į kleboniją ateina žmogutis ir prašosi į plytynę sargu. Sargas, tiesa, buvo labai reikalingas. Jo dar-bas buvo prižiūrėti plytas dirbant, priimti jas išdirbtas, vežantiems į statybą išduoti, perkantiems par-duoti, pinigus paimti ir daug kitų

Alėja prie senosios Panemunėlio klebonijos. Nuotr. Albino Kuliešio

su plytnyčia surištų darbų sargui priklausė. Iš karto Juozapas Širvydas krito kunigui Jonui Katelei į akį.“

Naujoji bažnyčia – neogotikinio stiliaus, sumūryta iš raudonų plytų. Vidus buvo išdažytas baltai, stulpai ir nuo jų viršaus į skliautus einantys lankai palikti raudoni – plytų spalvos, tik kas penkta plyta dažyta baltomis juostomis.

Viduje dvi stulpų eilės bažnyčią skiria į tris navas. Didžiosios navos gale yra erdvi presbiterija, o mažųjų – zakristijos. Vidurinės navos vidaus ilgis – 42,1 m, plotis – 18,3 m. Navos sienose įkomponuoti aukšti smailėjančių arkų langai. Bažnyčios šoninėse sienose yra dešimt langų. Jų aukštis – 4 m, plotis – 1 metras.

Zakristijos, kurių ilgis 9,1 m, o plotis – 5 m, turi po keturis 2 m aukščio arkinius langus. Pagrindinės presbiterijos šonuose, antrame aukšte, įrengtos ložės. Į jas patenkama iš zakristijų lipant vingiuotais laiptais. Už didžiojo altoriaus yra du

8 m aukščio langai. Navų travėjos suskiausios smailėjančiais kryžminiais skliautais su nerviūromis. Yra trys mediniai neogotikinių formų altoriai ir medinė neogotikinė sakykla, priglauta prie pirmo kairiojo pilioriaus. Vargonų chorą laiko dvi apskritos kolonos.

„Didysis altorius pastatytas 1930 m. parapijiečio Juozapo Tūbelio lėšomis. Viduryje Šv. Juozapo – didesnė, šonuose Šv. Petro ir Šv. Povilo – mažesnės medinės skulptūros, o šonuose – Švč. Panelės Marijos Lurdiškės.

Kairiajame altoriuje stovi Šv. Martyno paveikslas, paimtas iš senosios bažnyčios altoriaus. Altorių pastatė Šalčius 1931 m. žmonos Emilijos Tūbelytės atminimui.

Dešinėsios navos gale Šv. Antano altorius, statytas Marijos Bitinienės sūnaus, kuris žuvo Pirmajame pasauliniame kare, atminimui. Vidury – Šv. Antano, o iš šonų – Šv. J. Bosko ir Šv. Teresėlės kūdikėlio Jėzaus skulptūros.“

Vargonai devynių balsų, perkelti iš senosios bažnyčios. Per Pirmąjį pasaulinį karą, sprogdinant geležinkelio tiltą, išbyrėjo bažnyčios langai. 1923 m. jie buvo sutaisyti.

Senajoje bažnyčioje buvo trys varpai. Didysis varpas buvo lietas 1874 m. Karaliaučiuje Henriko Ernesto Beggrow'o. Jis svėrė 600 svarų. Vienas mažasis lietas 1806 m. Vilniuje Jono Samuėlio Wachnerio ir svėrė 140 svarų. Teigiama, kad jis buvo perkeltas iš Skapiškio dominikonų bažnyčios. Kur gamintas trečias varpas, šaltiniai nenurodo. Jis svėręs tik 44 svarus. Visi trys varpai per Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvežti į Rusiją. Pastačius naują bažnyčią, buvo gautas tik vienas varpas.

Bažnyčia labai įspūdingai atrodė iš išorės. Ji vienabokštė, trinavė, bazilikinės erdvės, sienos sumūrytos iš raudonų plytų, netinkuotos, stogas dengtas skarda. Bažnyčiai didingumo teikia bokštas, vainikuotas aštuonkampe smaile su žemomis

kampinėmis smailiukėmis. Sime-
trijos ašį pabrėžia iškilium apva-
du apjuostas apskritas vargonų choro
langas-rožė. Virš jos iš visų keturių
pusių į langus panašios arkos su
medinėmis lentelėmis. Jos įmon-
tuotos į akustines nišas. Plytinių
priekio fasadą užbaigia ornamentinė
juosta. Virš jos, šonuose, yra maži
bokšteliai, kuriuos puošia angelų
skulptūros, viduje, po stogeliu, stovi
Šv. Juozapo skulptūra.

Pasibaigus raudonų plytų fasa-
dui, į dangų iš karto kyla dvilypė
bokšto smailė. Iš tolo atrodo, kad tai
du bokštai. Tai vienintelė bažnyčia
Lietuvoje, viršuje turinti dvišakes
smailės, kurias užbaigia geležiniai
kryžiai. Bažnyčios priekį puošia
trejos dviejų dalių durys. Jos yra
medinės, puoštos gėlių ornamentais.
Virš centrinių durų įmūrytas
apvalus žiedas, kuriame įrašyti metai:
1922, 1911 ir 1974. Virš durų
arkų įmūryti cementiniai kryžiai.
Prie bažnyčios durų – akmeniniai
keturių dalių laiptai. Virš šoninių
portalų įkomponuoti nedideli porini-
ai smailiaarkiai langeliai.

Lauko šoninį fasadą puošia į
apačią platiėjantys trijų pakopų kon-
trafasadai. Tarp jų abiejose pusėse
įkomponuoti penki arkiniai devynių
dalių langai. Jie 6 m aukščio, 1 m
pločio. Arkose, didžiojo altoriaus pu-
sėse, lauko fasade – žemesnės zakris-
tijos pastato dalys su dviem arkiniais
langeliais, kurių aukštis – 2 metrai.
Langus turi ir bažnyčioje esančios
ložės. Virš didžiojo altoriaus yra
centrinė aukštesnė navos erdvė, kurią
nuo šoninių navų skiria trys piliorių,
sujungtų smailėjančiomis monistinė-
mis arkomis, poros. Jie sumūryti iš
raudonų plytų ir dekoruoti siauromis
baltomis tinko juostomis. Tarp jų
du dvylikos dalių, 8 m aukščio, 1 m
pločio langai. Visų bažnyčios langų
architektūra vienoda.

Bažnyčios šventorius – netaisy-
klingo daugiakampio plano, pakraš-

čiai apšodinti medžiais. 1930 m. ku-
nigo K. Mockaus rūpesčiu pastatyta
dabartinė tvora. Pagrindiniai vartai
įrengti priešais pagrindinį fasadą.
Jie trijų angų, ribojami kvadratinio
skerspjūvio stulpų, kurie užbaigti
aukštais piramidiniais bokšteliais.
Viduje plačią angą užgožia aukštesni
stulpai, pagyvinti trikampaiais fonta-
neliais su stulpų plokštumos įdubo-
mis; tos, kurios atgręžtos į gatvę ir
į šventorių – akmens mūro, o šoni-
nės, prie kurių prijungtos varčios ir
tvora – tinkuotos. Pagrindinių vartų
laiptai yra šešių dalių. Dveji pagal-
biniai varteliai, įrengti šiaurinėje ir
pietinėje tvoros linijose, yra vienos
angos, atviri, juos taip pat riboja
stulpai su piramidiniais stogeliais.
Varteliai veda į buvusią kleboniją.
Šventoriuje, priešais bažnyčios fasa-
dą, stovi medinis drožinėtas kryžius
(pietinėje pusėje), koplytstulpis
(šiaurės pusėje) ir medinis kioskas.
Kryžiaus ir koplytstulpio autorius –
tautodailininkas V. Zakarka. Kuni-
gas Juozapas Matelionis 1936 m.
gegužės 25 d. prašė Panevėžio vys-
kupijos kurijos leisti kioską naudoti
katalikiškoms reikmėms. Buvo
gautas toks atsakymas: „Leidžiama
statyti gražų, stilingą, pritaikytą
prie bažnyčios gotikinio stiliaus
kioską.“

„Kioskas buvo pastatytas į pie-
tus nuo kryžiaus. Jis nedidelis,
šešiakampio plano ir užbaigtas
apskardinta smaile su stoglangių
imitacija. Fasade yra mažas verti-
kalus stačiakampis langelis. Viduje,
aklinoje sienoje, esančioje tarp durų
ir langelio, įrengta lentyna.“

Motiejaus Valančiaus mokinys
ir visų darbų tęsėjas kunigas Jonas
Katelė į Panemunėlį buvo atkeltas
1872 m. Jis jau rado pastatytą senąją
kleboniją. „Viename šaltinyje tei-
giama, kad gražioji klebonija pasta-
tyta 1871 m., o kitame – 1800 m.“
1882 m. ji buvo naujai perstatyta
ir praplėsta. Nuo bažnyčios tiesiai

į kleboniją patekti buvo galima pro
vartelius ir pasukus į šoną liepų alėja.
Ji buvo kampinio „L“ raidės plano.
Antro aukšto kambariai buvo įrengti
po šlaitinio stogo šlaitais, o priekinę
dalį puošė įrengta mansarda. Joje
trys siauri langai su viršuje esančiu
pasmėnulio lanku. Pastatui savotišką
grožį teikė įsprūdinėmis durimis su
dideliais langais papuoštas mažytis
priestatas, panašus į verandą. Prie
kunigo J. Katelės darbo kabineto
augo akacijų ir jazminų krūmai, o
prie pat verandos – didelis, šakotas
klevas.

Manoma, kad šio krašto budin-
tojo liepimu klebonijos teritorija
buvo apšodinta medžiais, nukasti
Nemunėlio upės šlaitai, pasodintas
sodas, užveistas bitynas. Prie pat
Nemunėlio pusės, sodo pakraštyje,
suręsta medinė pirtis ir skalbykla
(vėliau čia gyveno Ona Gylytė).
Toje pačioje pusėje, tik truputėlį
aukščiau, sumūryta akmeninė ledai-
nė. Kitoje klebonijos kiemo pusėje
pastatytas tvartas ir bitynas.

„Žvarbų 1872 metų lapkričio
vakarą prie Panemunėlio klebonijos
sustojo lagaminų ir ryšulių prikrauti
du poriniai vežimai. Apsirengęs pil-
ko milo paltuku, briedkailių kepure,
apie keturiasdešimties metų vyras
kartu su vežikais nešė į vidų sunkius
lagaminus.“

Parapijiečiai domėjosi naujuoju
kunigu. Daugelis žinojo, kad nau-
jasis klebonas – kupiškėnas, atvykęs
iš Zarasų. „Stambaus kūno sudėji-
mo, greitos eisenos, malonaus akių
žvilgsnio, kuris ne į žemę rėmės,
bet vis į tolį spinduliavo, akyse vos
pastebima kažkokia mistiška ūkana
rodė amžinai nusistovėjusį, tvirtos
valios patriarchą.“

Mokėjęs suderinti rimtumą su
humoru, jis sugebėjo be jokios
specialiai paruoštos logikos išmo-
kyti visą parapiją skaityti ir rašyti,
suteikti žinių iš matematikos, isto-
rijos, geografijos bei tikybos. Pa-

nemunėliečiai savo prisiminimuose teigia, kad tik sugebėjimas išgirsti ir suprasti kiekvieną leido pasiekti tokių puikių vaisių. „Ir menkas žmogelis nuo jo išeidavo padrąsintas savo bėdoje, nuramintas savo nelaimėje, patartas ir neretai sušelptas.“ Jo darbais džiaugėsi, „gyrė Katelę, skyrė kitiems pavyzdžiu vyskupas M. Paliulionis.“

Visų kunigo Jono Katelės atliktų darbų šiame straipsnyje nėra tikslo aprašyti. Būtina paminėti, kaip buvo atsisakyta giedoti „valandas“ lenkiškai, kokią įtaką turėjo sukurta kapela ir prisiminti pačią skaudžiausią įvykį – mūsų parapijos stebukladario kunigo J. Katelės mirtį.

Iki atvykstant Juozui Tumui į Panemunėlį, „valandos“ buvo giedamos lenkiškai. Būsimasis lietuvių literatūros klasikas priekaištavo kunigui ir vargonininkui, kodėl „valandos“ giedamos lenkiškai: „Argi lietuviškai grojant vargonais pirštus laužt“; – tarė J. Tumas.

Klebonijos valgomajame, prie Elžbietos Katelytės stalo, apie tai ne kartą buvo diskutuojama. Karštos svečio kalbos neliko be atsako. Juozas Katelė (brolio Juozo sūnus), tuomet buvęs vargonininku, savo dienoraštyje aprašo netikėtus pasikeitimus: „Sukviečiu visus giedotojus ir įspėju, kad atsineštų lietuviškas „valandas“. Pradėjus giesmes giedoti lietuviškai, dvaro šėrikas labai nustebė ir, užgesinęs žvakutę, pasišalino nuo vargonų.“

Apie savo sumanymą sūnėnas dėdės kunigo J. Katelės neįspėjo. Visi buvę bažnyčioje pradėjo giedoti, o kunigas šypsotis. Jaunasis vargonininkas, dėdės paskatintas, ėmėsi aktyvios visuomeninės veiklos: suorganizavo chorą, įkūrė orkestrą, vaidino slaptuose vaidinimuose. Orkestrą sudarė iš kariuomenės grįžę muzikantai. Jų buvo keturi, o kitus vargonininkas išmokė groti smuiku, klarnetu ir kontrabosu.

Panemunėlio bažnyčios bokštai. Nuotr. Albino Kuliešio

Kunigo Jono Katelės kapas Panemunėlio bažnyčios šventoriuje. Nuotr. Albino Kuliešio

Panemunėlio Šv. Juozapo globos kapela grodavo šventadieniais, atleidų metu. Tai buvo linksmi ir malonūs Panemunėlio bažnytkaimio laikai.

1872–1887 m. Panemunėlyje vikaro nebuvo. Pirmuoju kunigo J. Katelės vikaru 1887–1889 m. tapo Aleksandras Štombergas. Visi vikarai dėl asmeninių savybių ir sunkios politinės padėties išbūdavo labai neilgai. Juozapas Staškevičius,

dirbęs 1889–1890 m., net nemokėjo lietuviškai. Gerais kunigo J. Katelės talkininkais tapo Karolis Perekšlis, dirbęs 1890–1897 m., 1899 m. dirbęs Edvardas Tomas. Kunigas Povilas Dogelis, dirbęs 1900–1901 m., labai sutarė su švietėju, kartu važinėjo į atokiausias parapijos vietas, padėdavo visuose darbuose. Tai liudija Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje saugomi jo prisiminimų rankraščiai. Parapijiečių

atmintin nejstrigo 1902–1904 m. čia dirbęs kunigas Juozapas Šereiva. 1905 m. jį pakeitė kunigas, teologijos mokslų kandidatas Feliksas Paškoniš. 1906 m. dirbo kunigas Stanislovas Rindokas.

Nuo 1904 m. kunigo Jono Katelės sveikata pradėjo silpnėti. 1906 m. iškilmingai buvo atšvęstos jo kunigavimo 50 metų sukaktuvės. Vyskupas M. Paliulionis pakėlė jį garbės kanauninku: „Kunigo Jono Katelės dieną senoje Panemunėlio bažnyčioje susirinko daugybė žmonių. Pasimeldę bažnyčios viduj, giedodami psalmes, išėjo į šventorių. Šventoriuje nuo klebonijos pusės su kapa gražiai apsirengęs pasirodė kun. Jonas Katelė. Žmonės apsupo jį, priėmė po baldakimu ir, iškilmingai giedodami, įvedė į bažnyčią. Kunigas Jonas Katelė atlaikė iškilmingas mišias, kurių metu grojo orkestras ir giedojo choras, per mišias kunigas J. Katelė pasakė galbūt vieną gražiausių pamokslių.“

Parapijiečiai po pamaldų suvaidino religinę dramą „Šv. Elžbieta“, grojo kapela, dainavo choras ir vyko šokiai. Panemunėlio dvare kunigui buvo įteiktas albumas su autentiškomis jo mokinių padėkomis ir nuširdžiu jo veiklos aprašymu. Kunigo Poškoniš, mokinių Jono Šarkausko, Juozo Kubiliaus dėka į albumą buvo įdėtas Elenos Mekuškaitės sukurtas eilėraštis, kuriame autorė šlovina kunigišką ir švietėjišką geradario veiklą.

1908 m. gegužės 8 d. suskambo Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios varpai. Jie kvietė visus parapijiečius atiduoti paskutinę pagarbą velioniui kunigui Jonui Katelėi. Varpai buvo švietėjo netekties ženklas. Žmonių, bendraminčių meilė ir pagarba pasaulio budintojui į laidotuves sukvieta didžiulė minių. Jose dalyvavo „profesorius Romeris, L. Komorovskis, K. Sveteckis, daug kunigų ir giminių.“

„Per laidotuves Žiobiškio kunigas Zapkus velionio švietėjišką veiklą sulygino su peiliu.“ Prie kapo duobės „kunigas M. Skorupskis drąsiai atitaiso. Jis lygina kunigą J. Katelę su didžiausiais katalikybės veikėjais.“ Žodį taręs dvarininkas Rožėnas pabrėžė, „kad kun. Jonas Katelė būsiąs minimas istorijoje.“ Gyvenimas tai patvirtino. Buvę bendraminčiai sugrąžino Panemunėlio parapijos pasididžiavimo – kunigo J. Katelės – atminimą. Šimto metų Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios jubiliejaus šventės metu iš prasmingų kultūrinių renginių ir žmonių širdžių šilumos nupintame vainike ši kilni asmenybė rado savo vietą. Tai patvirtina J. Pajėgos mintys. „Sunku ką apie jį apsaityti, sunku apmąstyti, koks tai buvo kunigas, kaip žmones mylėjo“, – pradeda ir baigia kiekvienas paklaustas J. Katelės mokinys. „Tokio nebuvo ir gal nebus“, – rašo J. Pajėga. Tokiai minčiai turbūt pritariame ir mes.

Kunigas Jonas Katelė buvo palaidotas senosios bažnyčios šventoriuje. Artimieji bičiuliai sumanė pastatyti paminklą. Tam tikslui buvo sudarytas komitetas. „Komiteto pirmininku buvo kunigas J. Budrikas, nariai: K. Sveteckis, J. Katelė, J. Bitinas ir kt. Pamatę, kad kunigas „J. Budrikas paminklo statymą tyčia trukdo, kiti komiteto nariai, K. Sveteckio vadovaujami, prieš kunigo Budriko norą jį pastatė ir iškilmingai pašventino. K. Sveteckis savo lėšomis kitoj pusėj paminklo, šalia lietuviško, užsisakė iškalti ir lenkišką parašą.“

Pastačius naują bažnyčią ir nugriovus senąją, Jono Katelės kapas liko šventoriaus pakraštyje, liko ir lenkiškas parašas kitoje pusėje. Ant paminklo iškaltas lietuviškas vertimas: „Jis buvo Dievo ir žmonių mylimas, jo atmintis palaiminta.“

Po kanauninko Jono Katelės mirties Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios kunigu paskirtas Juozapas Budrikas. Dar būdamas gyvas, kanauninkas su vikaru labai nesutarė. Tačiau kunigas Juozapas Budrikas geriausiai išmanė naujos statomos bažnyčios reikalus. Jis rūpinosi statybos reikalais, nes darbai buvo tik įpusėję.

Užbaigus naujos bažnyčios statybos darbus ir leidus laikyti pamaldas, 1912 m. kunigas Juozapas Budrikas paprašė Žemaičių vyskupijos kurijos nugriauti senąją bažnyčią ir medieną panaudoti špitolės statybai. Netinkama mediena buvo sunaudota malkoms. 1913 m. medinė bažnyčia nugriauta ir už posūkio, pačioje kryžkelėje, pastatytas namas bažnyčios tarnams.

Kanauninkui mirus, prasidėjo jo turto dalybos, kurias pradėjo kunigas J. Budrikas. Panevėžio vyskupijos archyve apie tai yra Juozapo Budriko 1918 04 20 pareiškimas Žemaičių vyskupijos bažnytinių turtų valdymo tarybai. „Iš viso už gyvąjį inventorių ir įvairiausius judinamus daiktus gauta 199 rub. 65 kap. ir perduota Obelių dekanui.“

Grūdų atiduoti natūroje jis negalys, „nes rusų kariuomenė, nuo vokiečių traukdamasi, visus javus ant klebonijos laukų su policija taip sunaikino ir be atlyginimo, kad net ir šiaudų tais metais neturėjau ir priverstas buvau ir maistui, ir pasėliui viską pirkti.“

Parapijiečiams prašant po 1911 m. šventadieniais bažnyčioje Evangelija lenkiškai nebuvo skaitoma. Dėl to labai supyko dvaro savininkas K. Sveteckis ir uždraudė dvaro ganyklose ganyti klebonijos gyvulius, nebeskyrė iš dvaro miško malkoms ir statybinės medienos. Mirus knygnešiui Jonui Šarkauskui, kun. Budrikui buvo lemta palikti Panemunėlį. Jis neleido laidoti J. Šarkausko Panemunėlio parapijos kapinėse, nes

velionis nebuvo atlikęs paskutinės išpažinties. Artimieji kleboną apskundė bolševikų valdžiai. J. Katelės įpėdinis buvo suimtas ir išvežtas iš Panemunėlio.

Panemunėlio parapijos gyventojai 1920 m. išsiuntė tokį prašymą Jo Ekscelencijai Žemaičių vyskupui: „Mes, žemiau pasirašę Panemunėlio parapijos gyventojai, turime garbę prašyti mums vietoj klebono J. Budriko skirti klebonu Vainauską (Lukštų kleboną), kaip visų gerbiamą ir darbštą, kuris pasirūpins pastatymu šventoriaus ir bažnyčios ūkio sutvarkymu.“ „Prie kunigo J. Budriko vikaru 1911 m. dirbo Antanas Samavičius.“

Tikslų žinių, kad kunigas Pranciškus Vaitkevičius kunigavo Panemunėlyje nuo 1919–1921 m., nebuvo. Naujo kunigo rašytas raštas Žemaičių vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybai įrodo, „kad tikrai kunigas P. Vaitkevičius dirbo Panemunėlyje“. Minėtame dokumente naujasis kunigas rašo, „kad senasis inventorių pakeičiamas 1996 rub. 50 kap. rusiškais popieriais ir grūdų skiriama tik pusė senobinės statinės.“

Kunigas P. Vaitkevičius Panemunėlyje dirbo tik dvejus metus.

„Panemunėliečiai nuo 1921 m. sulaukė darbštaus, tačiau griežto kunigo Kazimiero Mockaus.“ Jis rado netvarkingą bažnyčios archyvą, kunigo Jono Budriko nuo 1915 m. į metrikų knygas neįrašytus krikštus, bažnytines santuokas, parapijiečių gimimo ir mirimo datas. Viskas buvo palikta juodraščiuose. Naujasis kunigas įsakė vargonininkui viską surašyti į metrikų knygas, o bažnyčios tarnas už kiekvieną įrašą pareikalavo 15 centų. Už 2468 numerius reikėjo sumokėti 370 litų 20 centų, „kad būtų bažnytinėje kasoje pinigų, gal galėtų iš bažnyčios kasos apmokėti, bet joje pinigų nėra, net skolos yra 440 litų 27 ct.“ Raporte

Kazimieras Mockus nurodo, „kad jo pirmtakui už 4 karves, 2 jaučius, 6 avis, 4 kiaules, 120 svarų lašinių, 2 pūrus kviečių, 27 pūrus rugių, 12 ½ pūro miežių, 19 pūrų avižių, 4 pūrus žirnių, ½ pūro sėmenų paliko 1996 rub. 50 kap. rusiškų pinigų, jau tada neturinčių jokios vertės, todėl nuoširdžiai meldžiu kunigą J. Budriką atsilyginti Panemunėlio vargonininkui už rašymą metrikų“. Atsakydamas kunigas J. Budrikas teigia: „Greitu laiku, kai turėsiu litų, sumokėsiu Panemunėlio vargonininkui už 2 468 metrikų numerius, tiktai ne 370,20 lt., o 246,80 lt., tai išaina po 10 centų už numerį.“

1925 m. dalijant Rukšių dvarą, Žemaičių vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo komisija įpareigojo Panemunėlio kleboną K. Mockų perimti 0,0467 ha žemės sklypą bažnyčios žinion. Buvo matyti, kad toje žemėje buvo kapinės.

Kunigas K. Mockus pradėjo rūpintis būsimosios parapijos prieglaudos statyba. Šiam tikslui dokumentai buvo tvarkomi su Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo taryba ir Rokiškio apskrities žemės tvarkymo komisija „PVKBTVK nutarė: duoti Panemunėlio klebonui kunigui K. Mockui įgaliojimą su teise perįgalioti kitam asmeniui atstovauti žemės tvarkomosios komisijos posėdyje nustatant rubežius tarp Panemunėlio dvaro ir Panemunėlio bažnyčios žemės.“

Būsimajai prieglaudai statyti priklausė 30 arų žemės. Kaip ji buvo įteisinta, dokumentų nėra išlikę.

Iki XIX a. devintojo dešimtmečio beveik visų Lietuvos parapijų kaimai turėjo atskiras kapines. Niekuo neišsiskyrė ir Panemunėlio parapija. 1888 m. gegužės 19 d. Žemaičių vyskupas M. Paliulionis, lankydamas Panemunėlio parapiją, pašventino pirmąsias bendras kapines Joneliškių kaime. 1888–1930 m. pirmoji kapinių dalis buvo užlaido-

ta, „todėl žemės reformos valdybos 1927 m. balandžio 26 d. nutarimu Nr. 1572 iš Panemunėlio dvaro buvo skirtas kapinėms žemės sklypas. 1926 m. matininko Cybavičiaus sudarytame plane pažymėtas Nr. 63, plotas 1,17 ha. Nurodytas sklypas buvo kitoje kelio pusėje. Tačiau parapijiečiams pageidaujant, patogumo dėlei buvo sukeistas su Igno Čižako sklypu, esančiu prie senųjų parapijos kapinių ir tokiu būdu buvo praplėstos kapinės dvaro žemės sąskaita. Mainų dokumentus sutvarkė kunigas Juozapas Matelionis. Akmenų mūro tvora amžninieji namai buvo aptverti 1937–1938 metais.“

Kunigas K. Mockus rūpinosi bažnyčios tvarkymu, remontu. 1925 m. kunigo rūpesčiu vidurinės navos stogo čerpės pakeistos cinkuota skarda, karo metu išbyrėję langai sutvarkyti pagal senąjį bažnyčios interjerą, pasirūpinta mediena prieglaudos statybai. Marijona Bitinienė yra pasakojusi, kad kunigas K. Mockus mėgęs su žiūronais iš bažnyčios bokšto žiūrėti, kaip Naujikų palivarke dirba samdiniai.

Tačiau altoriai jau buvo ir prieš minėtuosius. „1922 m. gegužės 18 d. žemaičių Vyskupas Pranciškus Karevičius, bažnyčią vizituodamas, konsekrovo ją ir didįjį altorių Šv. Juozapo Globos titulu. Įdėjo į jį Šv. Kankinių Casti ir Adaucti relikvijas. Vyskupas Paltarokas Kazimieras bažnyčią vizitavo 1928 m. rugpjūčio mėn. 11 ir 12 d., 1933 m. gegužės 24 ir 25 d.“

Didelis sujudimas Panemunėlyje vyko 1933 m. pavasarį. Žurnalo „Tautos mokykla“ redakcija ir iš Panemunėlio kilę inteligentai organizavo kanauninko J. Katelės 25-erių metų mirties minėjimą. Apie tai liudija prie švietėjo kapo išlikusi nusifotografavusių dalyvių nuotrauka.

Nuo 1934 m. sausio 29 d. Panemunėlio Šv. Juozapo globos baž-

nyčios administratoriumi pradėjo dirbti Juozapas Matelionis. Parapija gavo jauną, energingą, labai darbštą kunigą. Jis mokėjo prancūzų, vokiečių ir lenkų kalbas. „Mano dėdė į Panemunėlį atsivežė didelę knygų biblioteką. Čia jis rado parapijos biblioteką dar nuo kunigo Jono Katelės laikų. Dėdė skaitydavo tik originalus. Ypač kritikuodavo tarybinius vertėjus. 1938 m. parapijiečiai savo rašytame laiške vyskupui R. Paltarnokui rašo: „Jis dirba mūsų parapijos gerovei, negailėdamas savo jėgų ir nepaisydamas jokių kliūčių. Prieš jo atvykimą panemunėliečiai buvo dvasioje apmirę, katalikiškos organizacijos nieko neveikė. Ir mes esame įsitikinę, kad jei kunigas J. Matelionis pagyvens ilgesnį laiką mūsų parapijoje, Panemunėlis bus visai kitas.“

Labai išsamiai buvusių kunigo J. Matelionio padėjėjų – vikarų, vėliau kunigų M. Garškos ir A. Simonaičio – veiklą apibūdina dailininkas Juozas Vaičionis: „Gerai prisimenu vikarą M. Garšką, linksmą šviesiaplaukį. Jis mane paruošė Pirmai komunijai. Kunigas M. Garška buvo labai energingas ir geras organizatorius. Su angelaičiais jis po pamaldų žaisdavo, bėgiodavo, dainuodavo, mokydavo sportinius pratimus ir žaidimus. Jis mums pateikdavo gražių pavyzdžių iš šventųjų ir taip gerų vaikų gyvenimo.“

Išvykusį M. Garšką pakeitė labai pamaldus vikaras Antanas Simonaitis. „Jis labai ilgai klausydavo išpažinčių, save vargindavo, gulėdavo pašonėje pasidėjęs malkas. Dūsaudamas laikydavo šv. Mišias. Nors vikaras nebuvo patrauklus, tačiau mes jį gerbėm ir laikėm šventu. Vėliau A. Simonaitis tapo jėzuitų vienuoliu.“ Panemunėlyje neilgai dirbo kunigas Skardinskas. Jis labai mylėjo vaikus. Su jais kartu lakstydavo ir žaisdavo. „Laikydamas šv. Mišias, vis baimindavosi ištart konsekracijos žodžius arba išrišimo žodžius“.

Labai daug rūpesčių kunigas J. Matelionis patyrė statydamas prieglaudą, kitaip vadinamą parapijos namais. Juose viename gale gyveno seni žmonės, o kitame įsikūrė parapijos namai. 1936 m. rugpjūčio 15 d. Panevėžio vyskupijos generalvikaras leido pirkti apie 30 a. žemės sklypą. Panemunėlio valsčiaus pareigūnai labai priešinosi parapijos salės statybai. 1936 m. liepos 9 d. protokole valsčiaus administracija rašė: „Vėl rengiamasi statyti parapijos salę, kuri bus išimtinai tik katalikiškoms organizacijoms. Tokiuose namuose visuomenė kiršinama. Už tokį organizacinį visuomenės priešinimą valsčiaus sekretorius gavo 4 m. kalėjimo, viršaitis, pasėdėjęs kiek laiko kalėjime, grįžo į namus ir prieš teismą mirė.“

Dar prieš parapijos namų statybą priekyje esančio inventoriaus patalpose mediena buvo suvežta į bažnyčią ir sudėta pačiame bažnyčios vidaus priekyje. Pastatas pradėtas statyti 1936 m. rudenį ir baigtas 1937 m. pabaigoje.

Kunigo J. Matelionio rūpesčiu labai pasikeitė bažnyčios vidus, šventorius. 1938 m. Panemunėlio parapijos apyskaitoje rašoma, kad baigta statyti parapijos salė, špitolės gyventojams iškastas šulinys, pastatyta daržinė, pataisyti beneficijos trobesių stogai ir pamatai, baigtos tverti kapinės, šoninių navų stogų čerpės pradėtos keisti cinkuota skarda.

Dėl kilusio karo liko nekeista kairiosios navos stogo pusė. Už darbą parapijiečiai atlygį gavo maisto produktais ir nedidelių pinigų sumą. „Už mūro darbus atlyginta 54 centnerių grūdų, 150 kg riebalų, 75 kg mėsos, 15 centnerių bulvių, 9 kg vilnų, už bažnyčios špitolės skardos dangų remontą 20 centnerių grūdų, 25 kg riebalų...“

J. Vaičionis savo prisiminimuose rašo, „kad J. Matelionio rūpesčiu

buvo padaryti bažnyčios suolai, klausyklos, Betliejaus figūrėlės“ (teigiama, kad iš Prancūzijos).

Bažnyčioje žiemą būdavo labai šalta, todėl Panevėžio vyskupijos kurija 1940 m. leido joje įrengti šildomą koplyčią, pašventinti ją ir laikyti šv. Mišias. Kaip įvykdyti darbai, PVA duomenų nerasta.

Nepalaužiamos dvasios kunigas J. Matelionis niekada nepritarė sovietinei valdžiai. Administratoriui ypač buvo sunkūs karo ir pokario metai. Yra žinoma, kad į jo rankas pateko žydaitės Matildos Olkinaitės dienoraštis. Jame Matilda rašė, kad 1941 m. birželio mėnesį žydai buvo suvaryti į buvusio dvaro kumetyną. Prieš išvežant Olkinų šeimą sušaudyti, kažkas dienoraštį perdavė kunigui. Dienoraštį kunigas J. Matelionis paslėpė po didžiuoju altoriumi. „Jis buvo pasiryžęs išgelbėti visą vaistininko Olkino šeimą, tačiau vaistininkas to atsisakė.“ Nepavyko administratoriui išsaugoti kanauninko Telksnio ir Panevėžyje bolševikų nužudyto gydytojo S. Mačiulio žmonos su sūneliu. Motina su vaiku išvyko į Vilnių, ten juos ir suėmė.

„Dėdė suėmė 1950 m. rudenį, NKVD agentai apkaltino, kad bažnyčioje skelbė nepriklausomybės idėjas. Viena iš tremties priežasčių buvo ta, kad pas jį rado labai daug vertingų knygų. Tarp jų ir Šventąjį Raštą. Prisidėjo ir žmonių slėpimas. Jis iš Vilniaus buvo išvežtas į Vitebsko kalėjimą, kur dirbo buhalteriu“, – savo prisiminimuose rašė sūnėnas Napoleonas Matelionis.

„1950 m. rudenį, dienos neprisimenu, skrebai nešė knygas iš klebonijos ir metė į kieme liepsnojantį laužą. Aš suspėjau dar kelias pasiimti ir išsaugoti. Į mano rankas pakliuvo V. Kudirkos raštai“. Dalį jo daiktų spėjo išvežti į Naujikų palivarką, paslėpti Aukštuolių kaime gyvenusių Jasinevičių sodyboje. „Dalis kun. J. Matelionio drabužių,

indų, patalynės buvo sunešta ir pas Rudokus“, – yra sakiusi Leonora Rudokienė.

Katalikiškų ir visuomeninių organizacijų veikla kiekvienoje Lietuvos parapijoje priklausė nuo ten dirbusių kunigų. Dirbant kunigui J. Budrikui, 1917 m. buvo įkurta Lietuvos katalikių moterų draugija. Jai vadovavo pačios kaimietės moterys. Mokykloje jos buvo įsirengusios sceną, dekoracijas, pastatė daug vaidinimų. Bet jų veikla pamažu blėso. Kunigai J. Budrikas ir K. Mockus mažai dėmesio skyrė katalikiškų organizacijų veiklai.

1922 m. buvo įkurtas Lietuvos katalikų jaunimo „Pavasario“ skyrius. Iš pradžių trūkstant veiklių, išsilavinusių moterų, išplėsti veiklą ir turėti didesnę įtaką parapijos religiniam bei dvasiniam gyvenimui nepavyko. Tačiau pavasarininkai savo veiklą suaktyvino pradėję vadovauti Gėnei Jurgelionienei. „Panemunėlio parapijos „Pavasario“ sąjungos Rokiškio apskrities surengtuose kongresuose 1926 m. liepos mėn. 3–4 dienomis ne menkiau pasireiškė už kitus rajonus. Katalikiškas jaunimas aktyviai dalyvavo ir 1929 m., 1930 m. surengtuose Rokiškyje kongresuose.“

Antrajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje Panemunėlio parapijoje prasidėjo naujas katalikiško gyvenimo periodas. Daug asmeninių pastangų ir laiko šiai veiklai skyrė čia dirbę vikarai: M. Grigaliūnas, J. Garška ir A. Simonaitis. Ypač katalikiška veikla pagyvėjo, kai į Panemunėlį atvyko labai apsišvietęs, pasišventęs savo darbui kunigas J. Matelionis. Jo rūpesčiu savo veiklą tęsė buvusios ir naujai susikūrusios katalikiškos organizacijos. „1938 m. Panemunėlyje veikė LK Vyrų sąjungos skyrius (26 nariai), LKJ draugija (75 nariai), LKJ „Pavasario skyrius“ (27 nariai), Tretininkų (200 narių), „Maldos apaštalo“ (216 narių),

Šv. Sakramento brolija (220 narių)“: Surengta daug švenčių, minėjimų, išvykų.

Angelaičių užsiėmimai vykdavo klebonijos kieme. Jiems vadovavo Elena Vaičionytė. „Vadovauti angelaičiams ji buvo išmokusį Panevėžyje. Angelaičiai – berniukai ir mergaitės – turėjo uniformas. Mergaitės su pelerinom melsvas suknelės, berniukai baltus marškėnėlius ir tamsias kelnaites“, – teigia brolis J. Vaičionis.

Juozui Vaičioniui ypač įsiminė 1933 m. pirmosios Komunijos priėmimas. „Po Šv. Mišių prie karnaukino J. Katelės kapo sustoję angelaičiai giedojome angelaičių himną „Mylėkim Dievą ir tėvynę, mylėkim savo tėvelius“. Po to kunigas M. Garška liepė atsistoti ant žolės. Jis mums papasakojo apie berniuką Tarcizijų. Tuo tarpu iš klebonijosėjo pas mus klebonas, vesdamas už parankės aukštą, jauną ir labai gražaus veido kunigą. Tai buvo profesorius kunigas Stasys Yla. Jis papasakojo apie savo kelionę į Panemunėlį, ką veikia angelaičiai Kaune. Svečiui mes parodėme programą: aš deklamavau visa gerklė rėkdamas eilėraštį, kiti berniukai statė piramidę, mergaitės šoko šokius. Kunigėlis mane paėmė už peties ir liepė lįsti į „cirko-žvėryno“ palapinę ir ten pamėgdžioti visus gyvulių ir paukščių balsus, kokius tik mokėjau. Kunigas S. Yla juokėsi taip skaniai, kad net apsiašarojo. Jis kvietė mus atvykti į Kaune vykstantį angelaičių suvažiavimą.

Po mūsų pasirodymo klebono šeimininkė atnešė sumuštinių ir limonado. Kartu su mumis žaidė ir jaunieji kunigėliai.“

Be profesoriaus kunigo S. Ylos, į Panemunėlį administratorius pasikviesdavo prof. kunigą Venckų, kunigą Gudą ir kitus.

Su angelaičiais, be Elenos Vaičionytės, dirbo darbščios merginos

A. Čepelytė, B. Vaštakaitė. Angelaičių pulkas greitai peraugo į kuopeles. Jų užsiėmimus lankydamo ir tėveliai.

Angelaitė buvo ir teksto autorės mama Liudvika Bieliūnaitė-Kepalienė. „Per didžiuosius Šv. Elžbietos atleidus procesijų metu reikėdavo po einančio kunigo kojomis dėti gėles. Baltomis suknelėmis aprenktos, palaidais plaukais, ant galvos uždėtais gėlių vainikais, jaunosios angelaitės atrodė kaip fejės. Gėles suskynusi į krepšelį atsinešdavau iš namų.“

Kiekvieną sekmadienį šventoriuje esančiame kioskelyje buvo galima nusipirkti katalikiškų knygų, laikraščių, žurnalų. „Aš imdavau „Žvaigždutę“. Mano sesutės skaitė „Pavasario balsus“, o tėvelis „Mūsų laikraštį“, brolis Jonukas „Jaunąjį ūkininką“, brolis Kaziukas „Ateitį“, – savo šeimos savišvietą aprašo J. Vaičionis.

Energingai dirbo ir pavasarininkai. 1939 m. liepos 6 d. autobusu jie surengė ekskursiją į Zarasų kraštą. Tais pačiais metais LK moterų draugijos Panemunėlio skyrius atšventė savo metinę šventę. „Bažnyčioje per pamaldas pasirodė labai įspūdingai, organizuotai, uniformuotos, su vėliavomis, šventė baigta užkandžiais, kurių metu buvo pasakyta nuoširdžių sveikinimų ir linkėjimų.“

1938 m. rugpjūčio mėn. 11 d. katalikiškos organizacijos labai iškilmingai sutiko vyskupą K. Paltaroką. Prie Misevičiaus namų buvo padarytas bromas (vartai).

Kunigą J. Matelionį ištrėmus į Sibirą, į jo vietą 1950 m. gruodžio 1 d. paskirtas kunigas Antanas Valančiūnas.

Bažnyčią ir jos inventorių perdavė Skapiškio klebonas kunigas Nikodemus Kasperičius. Naujasis administratorius apsigyveno mokytojo M. Misevičiaus namuose, nes klebonijoje įsikūrė valsčiaus administracija, kiek vėliau – kolū-

čio kontora ir septynmetė mokykla. 1955 m. kunigas A. Valančiūnas kreipėsi į Panevėžio vyskupijos vyskupą K. Paltaroką, kad jis leistų lavoninės vietoje pastatyti kleboniją. Ji buvo neprivatizuota ir palikta prie bažnyčios. Vietoj jos buvo galima pasistatyti gyvenamąjį namą. 1955 m. ant lavoninės pamatų pastatyta klebonija. Pastatas traukė visų akį: trijų aukštų, vaizdingame Nemunėlio upės šlaite. Kunigas A. Valančiūnas apsigyveno naujojoje klebonijoje. Jis pakeitė Švenčiausiojo Sakramento klebonijoje laikymo laiką. „Švenčiausias Sakramentas bus laikomas šiose dienose: parapijinių rekolekcijų metu per visas dienas, švenčiausios Jėzaus širdies šventėje, Kristaus karaliaus šventėje.“

1966 m. lapkričio 4 d. kunigas A. Valančiūnas iškeliamas į Kiburių parapiją. 1966 m. gruodžio 14 d. Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia, inventorinės, metrikų knygos, dokumentų bylos ir antspaudas buvo perduoti kunigui Antanui Vaškevičiui, kuris taip pat įsikūrė klebonijoje. Tai buvo nuoširdus, ramus, sąžiningai savo pareigas atliekantis žmogus. Iš 1967 m. Rokiškio dekanato vizitacijos akto sužinome, „kad parapijoje yra apie 2000 tikinčiųjų, kasdien bažnyčią lanko apie 10 žmonių, sekmadieniais 100 iki 300 žmonių, šventėse iki 700 žmonių, kūdikių per metus pakrikštyta apie 30, prie pirmos Komunijos išpažinties priėjo apie 30, tuokėsi apie 10 porų. Parapija bendrai yra šaltoka.“ Bažnyčia būdavo atidaryta kasdien. „Paprastomis dienomis pamaldos laikomos 8 val. 15 min., šventėmis ir sekmadieniais – 10 ir 12 valandomis.“

Kunigas A. Vaškevičius rūpinosi bažnyčios remontu: „Perdengta 1/3 bažnyčios stogo cinkuota skarda, patvarkyti varpai, kad geriau galėtų skambėti, iškastas šulinys.“

Vizitacijos akte taip pat nurodoma, kad bažnyčioje dirba vargonininkas, zakristijonas, varpininkė ir skalbėja. Tai paprasti, sąžiningi, tikintys žmonės. Onos Gylytės rankomis išplautos staltiesės, liturginiai drabužiai ir kiti bažnyčios daiktai buvo balti ir kvėpėdavo gaivaus lauko aromatu. Beveik visas nedidukės, tylios moterėlės gyvenimas praėjo triūsiant bažnyčioje. Ji buvo Panemunėlio dvaro kumečio dukra.

Nors bažnyčia buvo tvarkoma, tačiau remonto darbai niekada nesibaigėdavo. Reikėjo remontuoti duris, langus, kleboniją, dekoruoti vidų.

Kunigas A. Vaškevičius stropiai vykdė Rokiškio dekanato nurodymus. 1968 m. parapijiečiai išdažė zakristijų duris, bokšte įdėjo 7 langus, perdažė klebonijos sienas. Į kleboniją įvedė vandentiekį ir kanalizaciją, remontavo ūkinį pastatą.

Dviejuose laiškuose kun. A. Vaškevičius Panevėžio vyskupijos valdytojui monsinjorui Povilui Bakšiui rašo, kiek išdalyta šv. Komunijos, ir sveikina su šv. Velykomis. Iš to darome išvadą, kad sovietmečiu buvo nemažai tikinčių žmonių. 1973 m. „Šv. Velykų pamaldų metu Šv. Komuniją priėmė apie 500 tikinčiųjų.“ Tuo metu bažnyčioje dirbo tik vargonininkas ir valytoja. Pamaldos: šventadieniais 10 val. ir 11 val. 30 min., o šiokiadieniais 9 val. „Iš viso bažnyčia sumoka 1402,07 rub. civilinius mokesčius.“

Kunigo A. Vaškevičiaus kunigavimo metu buvo remontuojama bažnyčia, tvarkoma klebonijos ir šventoriaus aplinka. Ant kunigo J. Katelės kapo visada žydėjo gėlės. Gerbė ir mylėjo A. Vaškevičių parapijiečiai. Jis dalykiškai, šiltai bendraudavo su kaimynais. Dažnai užeidavo į svečius. Teksto autorė prisimena, kad jis visada maudydavosi kaimyno Liongino Kepalo pirtyje. Iš Panemunėlio A. Vaškevičius buvo iškeltas į Anykščių dekanato

Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios interjeras. Nuotr. Albino Kuliešio

Andrioniškio parapiją. Į jo vietą atkeltas kunigas Leonas Lukšas.

Kunigas L. Lukšas Panemunėlyje dirbo nuo 1976 m. birželio 20 d. iki 1986 m. rugsėjo 26 d. Naujasis kunigas greitai rado bendrą kalbą su parapijiečiais. Jis buvo ramus, taktiškas žmogus. Kartu su juo klebonijoje gyveno motina. Bendraudama su kaimynais močiutė yra sakiusi, kad čia norėtų užbaigti savo gyvenimo dienas. Panemunėlyje

senutė rado ramybę. Kol sveikata leido, ji prižiūrėjo kunigo J. Katelės kapą. Motina didžiavosi, kad sūnus Leonas yra kunigas.

Kunigo Leono Lukšo byla, esanti Panevėžio vyskupijos kurijos archyve, vos keliolikos lapų. Todėl apie jo darbą galima spręsti tik iš žmonių prisiminimų.

Per jo kunigavimo dešimtmetį šv. Mišių laikas nesikeitė. Šventadieniais pamaldos vyko 10 ir 11 val. 30 min.,

šiokiadieniais – 9 valandą. Per metus už bažnyčią sumokama 1402,67 rublio. Panemunėlio parapijos perdavimo-priėmimo protokole nurodoma, kad bažnyčioje švaru, inventorius sutvarkytas, sistemingai plaunami drabužiai, antspaudai, dokumentai laikomi saugiai, dirba vargonininkas, zakristijono nėra, tik vargonų ir fis-harmonijos būklė vidutinė.

Kunigas L. Lukšas Panemunėlį paliko 1986 m. rugsėjo 26 d. Naujoji ganytojo vieta – Klovainių parapija, esanti Šeduvos dekanate. „1986 m. spalio 1 d. Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčią ir jos inventorių perėmė kunigas Vladas Kremenskas.“ Savo pranešime Panevėžio vyskupijos kurijai jis rašo: „1936 m. bažnyčios plane yra nurodyta, kad Naujūjų palivarke yra 31,8 ha, aplink pačią bažnyčią 3,07 ha. Iš viso žemės yra 34,75 ha. Iš archyvo esame gavę viską, kas reikalinga įrodymui nuosavybės žemei ir pastatams.“ Rokiškio rajono tarybos sprendimu „2001 m. lapkričio 16 d. buvo atkurta nuosavybės teisė į Panemunėlio religinei bendrijai priklausomą kleboniją su mansarda ir ūkio pastatą (350,8 m²).“ Bažnyčia atgavo ir špitolę su ūkiniu pastatu, kurių bendras plotas – 187,4 m².

Kunigas V. Kremenskas čia išdirbo iki 2010 m. liepos 2 d., iš viso dvidešimt ketverius metus. Jis buvo sąžiningas, uolus Dievo tarnas. Kunigas V. Kremenskas septyniasdešimt metų skleidė tikėjimą žmonių širdyse. Dirbdamas Panemunėlyje, krikštijo, tuokė, lydėjo į paskutinę kelionę buvusius ir esamus Panemunėlio parapijos žmones.

Nuo 1956 m. Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčioje vargonininku pradėjo dirbti Petras Kligys. Ona Levandavičiūtė, kalbėdama apie šį žmogų, teigia: „Kai jo rankos paliečia vargonų klavišus, į bažnyčią tarytum susirenka visi

angelai. Jis lyg šventas Petras, tik ne su raktais, o vargonų muzika sugrąžina į tikinčiųjų širdis tikėjimą, viltį, meilę artimui, gimtinei. Čia gimė ir užaugo Petro Kligio vaikai. Nuo gyvenimo suteikto skausmo, sąžiningo darbo pražilo plaukai. Tačiau Petras nepalūžo. Jam stiprybę suteikia nuolatinė malda, meilė ir pagarba tikinčiajam, geležinė kantrybė, vidinė tolerancija.“

2002 m. birželio 5 d. bažnyčios bokšte rasta bomba vyresniosios kartos panemunėliečiams nebuvo naujiena. Dviejų pasaulinių karų metu bažnyčia nenukentėjo, tačiau joje buvo įsikūrę vokiečiai. Pavojingą radinį išvežė iš Panevėžio atvykę išminuotojai.

Kunigas V. Kremenskas rūpinosi, kad Panemunėlio geležinkelio stotyje gyvenantys tikintieji turėtų koplyčią. Rokiškio dekanato dekanas kun. J. Janulis 1998 m. vasario 22 d. pašventino koplyčią privačiame name. Koplyčioje nuo 2002 m. vasario mėn. iki šiol šv. Mišias sekmadieniais laiko altaris-tas V. Kremenskas. Vyskupas Jonas Kauneckas „Panemunėlio koplyčioje nustatė visuotinius Fatimos Švč. M. Marijos atlaidus (švenčiama artimiausią gegužės 13 dieną, sekmadienį).“

Tokio pat turinio raštu vyskupas J. Kauneckas Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčioje nustatė atlaidus, kurie parapijos žmonėms žinomi kaip „Tėve mūsų“: „Šv. Juozapo globos (švenčiama paskutinįjį balandžio sekmadienį), Švč. M. Marijos Aplankymo (švenčiama liepos 2 d. artimiausią sekmadienį).“

Didieji Šv. Elžbietos atlaidai visiems parapijiečiams atstodavo ir atstoja ne tik gražiausią tikėjimo šventę, bet ir kultūrinės pramogos. Į juos nuo neatmenamų laikų visi ruošdavosi iš anksto. Buvo švenčiama pakinktai, tvarkomi drabužiai,

geriau pašeriami arkliai. Didžiųjų atlaidų dieną visi aplinkiniai keliai į Panemunėlį būdavo pilni pėsčiųjų ir važiuotų. Kiekvienas kiemas sulaukdavo svečių. Į Panemunėlį atvykdavo ne tik tikintieji, bet ir prekybininkai, amatininkai. Miestelyje aplink bažnyčią prieš šv. Mišias matydavosi miškas iškeltų ienų su pririštais prie ratų arkliais, eilės pigių prekių, su žaislais, saldainiais, riestainiais.

Po apeigų bažnyčioje visi skubėdavo savo reikalų tvarkyti. „Miestelis gi buvo pilnas alaso. Jauni vyrai ir merginos tarsi marga gėlių upė plaukte plaukė nuo mokyklos iki dvaro ir atgal. Merginos norėjo, kad jas bernai pastebėtų, todėl garsiai kvatojo, mojavo gėlėmis bernus užkabindamos. Taip vieni viena puse, o kiti kita puse marširavo. Susitikę gimines bučiavosi, pokermašėn kvietėsi. Už tvoros arkliai žvengė ir uodegomis mosavo.“

Į Šv. Elžbietos atlaidus atvykdavo kunigai iš Kamajų, Žiobiškio, Salų, Kazliškio, Rokiškio. Ten tarpukario ir sovietmečio laiku klebonijoje buvo ruošiami iškilmingi pietūs. Visada kunigų pulkelis sustodavo prie kunigo Jono Katelės kapo ir pasimelsdavo. „Šie vaizdai mane lydėjo nuo kūdikystės“, – prisimena straipsnio autorė.

Su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu į Panemunėlio miestelį grįžo tarpukario laikų Šv. Elžbietos atlaidų vaizdai ir tradicijos. Tik vietoj arklių miestelis pilnas viena už kitą gražesnių mašinų. „Space-ro“ nuo mokyklos iki dvaro niekas neina. Pulkeliais sustoja, pakalba ir skuba savo keliais. Nėra didelių pakermošės šurmulių miestelio gyventojų namuose.

Kas yra atlaidai? „Tai kai meldžiasi visi už vieną, o vienas už visus. Kas nebuvot atlaiduose, eikit į juos ir atrasit dvasios atgaivą. Bet būtinai pėsčiomis.“

Vyskupo Jono Kaunecko apsilankymas Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčioje prilygsta dvasiniam stebuklui. Ar gali tikinčiam žmogui kas nors būti švenčiau ir gražiau? Pilna bažnyčia žmonių, visi susikaupę laukia vyskupo švento žodžio ir palaiminimo. Vyskupas Jonas Kauneckas Panemunėlyje lankėsi 2003 m. rugsėjo 28 d., 2009 m. gegužę ir 2011 m. gegužę. „Vieną dieną mačiau, kaip prie bažnyčios sustojo šviesiai pilkos spalvos automobilis. Iš jo išlipo Jo Ekscelencija vyskupas Jonas Kauneckas. Vyskupas pasivaikščiojo šventoriuje, pasimeldė prie šviesuolio kapo. Grįžęs prie automobilio išvažiavo.“

Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia ir didieji Šv. Elžbietos atlidai yra per šimtmečius susiklosčiusių parapijos bendruomenės dvasinių vertybių saugotojai ir tęsėjai. Bažnyčia kiekvieną Panemunėlio parapijos žmogų lydėjo ir lydi nuo lopšio iki mirties, puošė ir puošia jų gyvenimus religinėmis šventėmis bei atlidais. Visi šioje parapijoje dirbę kunigai buvo pasišventę tikėjimui, tarpukariu ir sovietmečiu atliko savo pareigas, koordinavo katalikiškų organizacijų veiklą, dalyvavo švietėjiškoje veikloje, tačiau ryškiausia vietą paliko kunigas Jonas Katelė. Tai buvo pirmasis Panemunėlio pedagogas ir švietėjas. Būkime jo verti, eikim ryžtingai nepriklausomos Lietuvos keliais, lydimi negęstančios J. Katelės žvaigždės.

Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčia – visos parapijos širdis. Saugokime ją ir branginkime!

Panaudota literatūra

- Panemunėlio bažnyčios istorija. Panevėžio vyskupijos archyvas (toliau – PVA), byla „Panemunėlis“.
- Panemunėlio bažnyčios statybos byla. LVIA 7.669, ap. 3, byla 3818, l. 1.
- Panevėžio vyskupijos kurija. Raštas 1936.05.28. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai. – Kaunas, 1934.*
- Žemaičių Vyskupijos bažnytinių turtų valdybos Tarybai. 1918.04.20 PVA, byla „Panemunėlis“.
- Panemunėlio parapijos gyventojų prašymas JE Žemaičių vyskupui. 1920.01.07, byla „Panemunėlis“.
- Panemunėlio parapijos 1937 ir 1938 m. apyskaita. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Panemunėlio bažnyčios metinis dekanatinis protokolas, 1966.01.28. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Rokiškio dekanato dekanato vizitacijos aktas. 1967 m. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Kremenskas V. Pranešimas Panevėžio vyskupijos kurijai 1990.11.11; 1994.09.08. PVA, byla „Panemunėlis“.*
- Panevėžio vyskupijos vyskupo J. Kaunecko raštai 2007.06.26. Nr. 347107, 2007.06.28. Nr. 347/07.
- Zumkienė B. Prisiminimai. 2011 m. Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM), byla Nr. 104.*
- Jankevičienė A. Lietuvos neogotikinės bažnyčios ir jų kūrėjai // Mokslo Lietuva, 1992, Nr. 1.*
- Dogelis P. Prisiminimai. 1900 m. Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, RRI KSF, 114.*
- Laurinaitis V. Liaudies švietėjas // Panevėžio tiesa, 1989 m. vasario 16.*
- Katelė J. (sūnėnas). Prisiminimai. 1994 m. Kupiškio etnografijos muziejus, byla Nr. 107.*
- Katelė J. Dienoraštis. Miko ir Kipro Petrauskų namai.*
- Pajėga J. Kunigas Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas // Tautos mokykla, 1933, Nr. 10.*
- Vaitkevičius P. Raštas Žemaičių vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo Tarybai. 1920.06.29. PVA, byla „Panemunėlis“.*
- Mockus K. Žemaičių vyskupijos kurijos raportas 1923.04.28. PVA, byla „Panemunėlis“.*
- Panevėžio vyskupijos bažnyčios Turtų valdymo tarybos prašymas 1939.09.15. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Matelionis N. Prisiminimai. 2011. RKM, byla Nr. 104.*
- Laiškas vyskupui K. Paltarokui. 1938.08.10. PVA, byla „Kunigas Juozapas Matelionis“.
- Panevėžio vyskupijos kurijos generalvikaro raštas 1936.08.15; 1939.08.15. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Vaičionis J. Prisiminimai. 2008. RKM, byla Nr. 104.*
- Daujotis J. Prisiminimai. 1997. RKM, byla Nr. 104.*
- Rudokienė L. Prisiminimai. 1998. RKM, byla 104.*
- Vaškevičius A. Raštas Panevėžio vyskupijos valdytojui monsinjorui P. Bakšiui. 1973.04.10. PVA, byla „Panemunėlis“.*
- Panemunėlio parapijos perdavimo–priėmimo protokolas 1976.05.06. PVA, byla „Panemunėlis“.
- Rokiškio rajono tarybos sprendimas „Dėl Panemunėlio religinei bendrijai nuosavybės teisių į pastatus atkūrimo“ 2001.11.16, Nr. 163.
- Alekniėnė V. Prisiminimai. 2008. RKM, byla Nr. 104.*
- Širvinskienė J. Buvom atliduose // Kupiškėnų žinios, 1993 m. rugpj. 25.*

Jono Katelės bibliografija

RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Bibliografijos,
informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Katelė J. Kunigas Antanas Strazdas: [vertimas iš 1877 m. „Tygodnik Powszechny“] // Lietuvių literatūros kritika. T. 1. 1547–1917. Vilnius, 1971, p. 94–100.

Katelė J. Kunigas Antanas Strazdas; lenkiškai parašė kun. Jonas Katelė // Tygodnik Powszechny. 1877, [nr.] 30; Garsas Amerikos lietuvių (Pitsburgas). 1897, saus. 9.

Katelė J. Kun. Antanas Strazdelis (Drozdowski). Perdėjo iš lenkiško Vėversis [M. Davainis-Silvestraitis] ir Parplis [J. Mikšas] // Auszra, 1883, nr. 8/10, p. 242–248. – Taip pat kn.: Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai. K., 1934, p. 290–294.

Apie Joną Katelę rinkiniuose

Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai: [1831–1908] / V. Bičiūnas. Kaunas: kun. J. Katelės mirties sukaktuvėms minėti komitetas, 1934 (Kaunas: b-vės „Žodis“ sp.). – 295 p., 1 portr. lap.: iliustr.

Garsusis Panemunėlis ir kunigo Jono Katelės švietėjiška veikla / sudarytojas Rokiškio krašto muziejus; tekstus parengė Ona Levandavičiūtė, Ona Mackevičienė; bibliografiją sudarė Rita Viskaitienė. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2011]. – 12 p.: iliustr.

Nemunėlio žvaigždė: [rankraštis]. Panemunėlis (Rokiškio r.): J. Katelės pagrindinė mokykla, 1995. – 4 p.: iliustr.

Švietėjas Jonas Katelė: [bukletas] / parengė Aldona Pivoriūnienė. Rokiškis, 1986. – 1 lap. sulankst. į [4] p.

* * *

Apie Joną Katelę // Šliūpas J. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1977, p. 230–231.

Apie kun. Jono Katelės veiklą mokant vaikus // Pupšys Vladas. Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905–1918). Klaipėda, 1995, p. 21, 58.

Ažubalis A. Matematika daraktorių mokykloje (1864–1904 m.) / Algirdas Ažubalis // Matematika lietuviškoje mokykloje (XIX a. pr. – 1940 m.) / Algirdas Ažubalis. Vilnius: „Žiburio“ I-kla, 1997, p. 30–59.

Baliūnas V. Jonas Katelė (1831–1908): [biografija] / Vytautas Baliūnas. – Portr. // Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija, 1727–2002 / Vytautas Baliūnas. Panevėžys: [UAB „Nevėžio sp.“], 2002, p. 294–297.

Čepėnas J. Kunigas Jonas Katelė / Juozapas Čepėnas // Sacerdos in aeternum / Juozapas Čepėnas. Kaunas: Lututė, 2010, p. 286.

Garbės kanauninkas kunigas Jonas Katelė (1831–1908) // Mūsų švyturiai: Trumpos biogr. – nekrologai. Vilkaviškis, 1992, p. 122–124.

Jablonskis J. Kunigo Jono Katelės darbai // Jablonskis J.

Straipsniai ir laiškai. Vilnius, 1991, p. 174–179.

Jakštas A. Kun. Jonas Katelė (1830–1908). – Iliustr. // Užgesę žiburiai / parašė Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. Roma, LKMA, 1975, p. 270–271.

Jasiūnas H. Garbės kanauninkas Jonas Katelė (1831–1908) / Henrikas Jasiūnas, Vitolda Verikaitė. – Portr., iliustr. – Bibliogr.: 21 pavad. // Matematinė mintis Lietuvoje. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, [2009], p. 57–66.

Jasiūnas H. Garbės kanauninkas Jonas Katelė (1831–1908) / Henrikas Jasiūnas, Vitolda Verikaitė. – Santr. angl. – Bibliogr.: 20 pavad. // Lietuvos matematikos rinkinys. T. 48/49 (2008), p. 169–173.

Jasiūnas H., Verikaitė V. Švietėjas kunigas Jonas Katelė: 160 gimimo metinėms // Lietuvos matematikų draugijos XXXII konferencija. Vilnius, 1991 m. gegužės mėn.: Pranešimų tezės. Vilnius, 1991, p. 61–62.

Jodeikienė Z. Jonas Katelė – knygnešys ir švietėjas / Zita Jodeikienė. – Iliustr. // Rokiškio krašto knygnešiai. Rokiškis: I. Skripkos įmonė, 2004, p. 16–21.

Juškieinė S. Rokiškio rajono pedagogai: [Katelė, Jonas, 1831–1908], [Elektroninis išteklius] / Stanislava Juškieinė. [Rokiškis: Panevėžio kolegijos Rokiškio filialas, 2004]. –

1 elektron. opt. diskas (CD-ROM); 12 cm + 1 įd. lap. (12 x 12 cm).

Kaluškevičius B. Jonas Katelė / Benjaminas Kaluškevičius. – Ilustr. // Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, [t.] 9, p. 568.

Karčiauskienė M. Pradinio švietimo raida Lietuvoje XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje: [J. Katelė skatino slaptą mokymą (nuo 1872 m.) Panemunėlio parapijoje]. Kaunas, 1989, p. 97–98.

Katelė Jonas // Ažubalis A. Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities. – 2-asis patais. ir papild. leid. Kaunas, 1994, p. 165–166.

Katelė Jonas // Knygotyra: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 162.

Katelė Jonas // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1979, t. 5, p. 373.

Katelė Jonas // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1957, t. 11, p. 170–171.

Katelė Jonas // Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius, 2001, p. 225.

Katelė Jonas // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1968, t. 2, p. 79.

Katelė Jonas // Pranskūnas J. Panemunėlio kraštas ir jo žmonės. Panemunėlis, 1996, p. 21.

Katelė Jonas // Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1986, t. 2, p. 237.

Katelė Jonas // Vanagas V. Lietuvių rašytojų sąvadas. Vilnius, 1996, p. 93.

Katelė Jonas, gimė 1831 01 13 Suvainių k., Kupiškio v., Panevėžio aps. // Aušra. Lietuvių tautos praeitis. 1885–1886. Chicago: Liet. istorijos d-ja, 1983, p. 728.

Katelė Jonas, Kazimiero: [Gimė 1831 01 13 Suvainiuose, Kupiškis, mirė 1908 05 21 Panemunėlyje. Kunigas, įžymus švietėjas,

draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo ir slaptųjų lietuviškų mokyklų organizatorius, daraktorius]. – Ilustr. // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 214.

Kazanavičius V. Kunigas Jonas Katelė: [atsiminimai apie Panemunėlio parapijos kleboną] / Vincas Kazanavičius // Narvydiškis. Kaunas: [V. Kazanavičius], 2004, p. 136–140.

Kun. Jonas Katelė: Panemunėlis // Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla. Vilnius, 1998, p. 467–469.

Kun. Katelai mirus // Petkevičaitė-Bitė G. [Raštai]. Kn. IV: Pasikalbėjimai. Vilnius, 1967, p. 287–288.

Lebionka J. Antano Strazdo kilmės klausimu: [lyginama su J. Katelės paskelbta A. Strazdo biografija] // Literatūra. XIII (1). Vilnius, 1970, p. 155–168. – Santr. rusų k. p. 167–168; santr. lenkų k. p. 168.

Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai: (Ligi Didžiosios Spalio Socialistinės revoliucijos. Yra apie J. Katelę). Vilnius, 1983, p. 230–231.

Merkienė A. Sunkioji gdynė. Žmonių švietėjas kunigas Katelė: [Panemunėlio kunigas ir žmonių švietėjas J. Katelė] // Ruseckas P. Knygnešys. (1864–1904). T. 1. Vilnius, 1992, p. 35–36.

Merkys V. Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje: [yra apie Katelę J.]. Vilnius, 1982, p. 42, 138, 154, 155 ir kt.

Petrauskas A. Muzikinio švietimo problemos Lietuvoje (XIX a. antra pusė – XX a. pradžia): [yra apie Joną Katelę]. Vilnius, 1980, p. 9.

Sadūnas J. Tėvų pėdomis: apybraiža: [yra apie J. Katelę]. Vilnius, 1984, p. 152.

Slaptas vaikų mokymas: [Lietuviškų slaptų mokyklų organizatorius kun. Jonas Katelė. Nuo

Straipsnių rinkinys „Rokiškio krašto knygnešiai“; skirtas lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui

1872 m. Panemunėlio klebonas] // Aušra. Lietuvių tautos praeitis. 1885–1886. Chicago: Liet. istorijos d-ja, 1983, p. 660–662.

Širvydas J. O. Ir kas gi jo neatsimins su atdūksiu! [apie kunigą Joną Katelę] // Knygnešys 1864–1904. T. III. Petručiui Ruseckui pagerbti. Vilnius, 1997, p. 60–71.

Tkačiukienė I. Slaptasis mokymas Lietuvoje: [minimas Jonas Katelė] / Irena Tkačiukienė. – Santr. angl. – Bibliogr.: 5 pavad. // Lietuvos muziejų rinkiniai. Nr. 1 (2002), p. 42–44.

1831 m. sausio 13 d. Suvainiuose (Kupiškio raj.) gimė Jonas Katelė, liaudies švietėjas, A. Strazdo biografas // Tarybų Lietuvos rašytojai: Biobibliografinis žodynas. Vilnius, 1984, p. 79.

Vaižgantas. Jonas Katelė: 1831–1908 / Vaižgantas. – Bibliogr. paaišk. // Raštai / Vaižgantas. Vilnius: Pradai, 1994, t. 16, p. 364–368, 580–581.

Vaižgantas. Už ką ir kaip kun. Katelė nuštrapavojo? // Raštai. T. 5: Publicistika. Vilnius, 1994.

Vajega J. Apie naminių liaudies mokymą: [rašoma ir apie Jono Katelės veiklą] // Kraštotyra. Vilnius, 1967, p. 65–67.

Vanagas V. Jonas Katelė (1831.I.13 – 1908.V.8). – Iliustr. // Lietuvių literatūros kritika. T. 1. 1547–1917. Vilnius, 1971, p. 94.

Vėbra R. Lietuvių nacionalinis judėjimas 1865–1883 m.: [trumpai apie klerikalinės krypties židinį, susijusį su kun. Jono Katelės (1831–1908 m.) veikla Panemunėlyje] // Lietuvos TSR MA darbai, A serija. 1977, t. 2 (59), p. 49–59.

Vėbra R. Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas (XIX a. antroji pusė): [minimas Jonas Katelė]. Vilnius: Mintis, 1968, p. 168.

Viskaitienė R. Rokiškio krašto knygnešiai: [apie Rokiškio krašto knygnešius, tarp jų ir Joną Katelę. Yra literatūros apie knygnešius sąrašas] / Rita Viskaitienė. – Santr. angl. // Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis: praeities ir dabarties sąsajos. Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 2004, p. 37–48.

Žymusis Rokiškio krašto švietėjas kunigas Jonas Katelė: [nuotr. ir trumpas biogr. žinios] // Blaževičius P. Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai. Rokiškis, 1994, p. 7, 26.

* * *

Riomer Michal. Litwa: [apie kun. J. Katelę]. Lwow, 1908, p. 230.

Periodiniuose leidiniuose

A. a. kun. Jonas Katelė: [nekrologas] // Draugija, 1908, nr. 17, p. 110.

A. a. kun. J. Katelė (1831–1908) // Jaunoji karta. 1933, nr. 19 (105), p. 331.

Aleknienė V. Aukštaitijos krašto budintojas Jonas Katelė ir jo vienminčiai: [apie Panemunėlio švietėją

J. Katelę ir kitus jo bendraminčius] // Panevėžio rytas. 1996, bal. 10, p. 7; bal. 11, p. 5; bal. 16, p. 8.

Aleknienė V. Jis budino aukštaitių kraštą: [apie kunigą, švietėją J. Katelę]. – Portr. // Kupiškėnų mintys. 1996, saus. 20.

Aleknienė V. Jonas Katelė budino Panemunėlio kraštą: [apie liaudies švietėją, kunigą, 1831 01 13 – 1908 05 08] // Gimt. Rokiškis. 1995, lapkr. 4, p. 3–4.

Aleknienė V. Rytų Aukštaitijos svieto budintojas – kunigas Jonas Katelė / Violeta Aleknienė. – Iliustr. – Bibliogr.: 65 pavad. // Kupiškis. [Nr.] 2 (2004), p. 41–47.

Aleknienė V. Rytų Aukštaitijos svieto budintojas kunigas Jonas Katelė: [apie 1872–1908 m. Panemunėlyje (Rokiškio rajonas) dirbusio kunigo J. Katelės religinę ir švietėjišką veiklą] / Violeta Aleknienė. – Portr. – Bibliogr. išnašose // Tarp knygų. 2005, nr. 4, p. 22–28.

Ažubalis A. Lietuviškasis Pestalocis: [Jonas Katelė] // Dialogas. 2001, saus. 12, p. 11.

Baliūnas V. Liaudies švietėjas: [apie kunigą J. Katelę] // Jupiteris. 1990, rugs. 28.

Bičiūnas V. Kunigas Jonas Katelė ir jo laikai: fragmentai iš monografijos / Vytautas Bičiūnas. – Iliustr. // Prie Nemunėlio. 2008, nr. 1 (20), p. 10–13.

Bitinas J. Mūsų Tindžiuliai kunigo Katelės laikais: [apie kunigą J. Katelę kaip švietėją Panemunėlyje. J. Katelės ir J. Kubiliaus iniciatyva Panemunėlyje buvo surengtas pirmas vaidinimas Lietuvoje 1893 m.] // Prie Nemunėlio. 1990, spal. 2.

Blaževičius P. Rokiškio krašto žmonės: [trumpas biogramos. Yra ir Jono Katelės] / Petras Blaževičius // Sandrava. 2005, nr. 1, p. 15.

Dangerutis A. Liaudies švietėjas kun. Jonas Katelė. – Portr. // Ateitis. 1943, geg. 8 (nr. 105).

Daujotas L. Žmogus, kuris dirbo ne sau: [kun. J. Katelė] // Jaunoji karta. 1933, nr. 19 (105), p. 340.

Dulkytė A. A. a. Kan. Jonas Katelė – idealus mokytojas (1831–1908) // Lietuvos mokykla. 1933, nr. 9–10, p. 230–231.

Galvydis E. Lietuviško žodžio metai: [yra apie J. Katelę] // Lietuvos aidas. 2004, bal. 27, p. 7.

Garsusis Panemunėlis ir neužmirštamas švietėjas a. a. kun. J. Katelė. – Iliustr. // Ūkininko patarėjas. 1933, geg. 25 (nr. 21), p. 9.

Jodeikienė Z. Jonas Katelė – knygnešys ir švietėjas / parengė Z. Jodeikienė. – Iliustr. // Spalio vėliava (Rokiškis). 1989, kovo 16, 18.

Jurgelionienė M. Kunigo Katelės mokykla: [prisiminimai apie kunigo Katelės švietimo darbą Lietuvoje] // Tėvynė. 1939, geg. 5.

Knygos: V. Bičiūnas. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai 1831–1908 // Naujoji Romuva. 1934, lapkr. 11 (nr. 201), p. 824.

Kunigas, švietėjas, knygnešys Jonas Katelė / parengė Gražina Zolotuchina // Zarasų kraštas. 2011, saus. 11, p. 6.

Kun. Jonas Katelė: [nekrologas iš „Vilties“] // Šaltinis. 1908, nr. 22, p. 346.

Kun. Katelė – žmonių mokytojas // Mūsų kraštas. 1933, rugpj. 10 (nr. 32).

Lauraitis V. Liaudies švietėjas: [apie Joną Katelę. 1831 I 13 – 1908 V 21] // Komunizmo keliu (Kupiškis). 1971, saus. 9.

Lauraitis V. Liaudies švietėjas: [apie kunigą J. Katelę, 1831 I 13 – 1908 V 21] // Panevėžio tiesa. 1989, vas. 16.

Lauraitis V. Panemunėlio švietėjas: [apie Jono Katelės kultūrinę veiklą Rokiškio raj. XIX a. pabaiga – XX a. pradžia] // Komjaunimo tiesa. 1968, rugs. 7.

Lauraitis V. Panemunėlio švietėjas: Jono Katelės 60-osioms mir-

ties metinėms [1831 I 13 – 1908 V 8] // Spalio vėliava (Rokiškis). 1968, geg. 21.

Lauraitis V. Panemunėlio šviesulys: [apie švietėją kun. J. Katelę, 1831–1908 m.] // Vak. naujienos. 1990, geg. 4, p. 10.

Lauraitis V. Žymusis Panemunėlio švietėjas (Jonas Katelė) // Šviesa. 1974, nr. 4, p. 24–25.

Levandavičiūtė O. Dievo ir tautos tarnas [apie Jono Katelės kunigavimą Panemunėlio parapijoje 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje] / Ona Levandavičiūtė // Gimtasis Rokiškis. 2009, geg. 20, p. 6.

Mačiulis P. Dar keli žodžiai apie a. a. kun. J. Katelę // Tautos mokykla. 1933, nr. 15/16, p. 273.

Matiukienė A. Vaižganto paliudijimai Rokiškio krašte: [minimas Jonas Katelė] / Alicija Matiukienė. – Faks., iliustr. // Prie Nemunėlio. 2009, nr. 2 (23), p. 24–28.

Mažeikis E. Panemunėlio klebonas budino kraštą: [apie kunigą ir knygnešį J. Katelę] / Feliksas Mažeikis. – Portr., iliustr. // Gimtinė. 2008, spal. 1–31 (nr. 10), p. 8.

Merkelis A. Kan. Jonas Katelė (1831–1908 m. gegužės 8 (21) d.) // Lietuvos aidas. 1933, geg. 20 (Nr. 113).

Mirė švietėjas kunigas Jonas Katelė: prieš 100 metų – Kalendorius // Valstiečių laikraštis. 2008, geg. 17, p. 30.

Pakėnas A. „Duokit ant knygų – anos atvers dangų“: [apie kunigą šviesuolį Joną Katelę] / Alfas Pakėnas. – Portr., iliustr. // Prie Nemunėlio. 2008, nr. 1 (20), p. 14–18.

Pivoriūnienė A. Liaudies švietėjas: [apie J. Katelę, 1831–1908] // Spalio vėliava (Rokiškis). 1986, kovo 27.

Raguotis B. Liaudies švietėjas: [apie slaptų lietuviškų mokyklų steigėją ir organizatorių Panemunėlyje Joną Katelę (1831–1908). Rokiškio

raj. Memuar. pobūdžio ištraukos iš Antano Bimbos ir Jono Gasiūno raštų]. – Iliustr. // Kultūros barai. 1968, nr. 5, p. 58–59.

Rastauskas A. Panemunėlio klebonas – švietėjas: [apie kun. J. Katelę, 1831 01 13 – 1908 05 08]. – Iliustr. // Katalikų pasaulis. 1991, nr. 4, p. 14–15.

Rumšas P. Pirmasis lietuviškas aritmetikos uždavinynas: [apie švietėją J. Katelę] // Pedagogika ir psichologija. 1973, t. 12, p. 164.

Susipažinkite... Jonas Katelė: [apie kraštiečių švietėją J. Katelę, kurio pastangomis buvo sudarytas pirmasis lietuviškas aritmetikos vadovėlis, apie 1879 m.] // Mokykla. 1994, nr. 10–11, p. 55.

Tkačiukienė J. Slaptasis mokyklas Lietuvoje: [minimas kraštiečių, garsusis daraktorius, pedagogas, kunigas Jonas Katelė] // Diena. 1996, liep. 11, p. 11.

Vaižgantas. Už ką ir kaip kn. Katelę nuštrapavojo? [Panemunėlis] / Vaišgantas. – Aut. nurodytas p. 27 // Tėvynės sargas. 1896, nr. 8, p. 17–20.

Vajega J. Kan. Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas // Tautos mokykla. 1933, nr. 10, p. 177–180.

Vajega J. Kun. J. Katelė – lietuviškasis Pestaloci (1831–1908) // Naujoji Romuva. 1933, geg. 14 (nr. 124), p. 473–474.

Vajega J. Kun. Katelė, žmonių švietėjas. 1831–1908 // Zarasų kraštas. 1933, rugpj. 5 (nr. 30).

* * *

„Jau dvieji metai, kaip skaitau laikraščius...“: [apie Panemunėlio miestelį] / N. Panemunietis. – Tekste: J. Katelė // Žemajcziu ir Lietuvos apžvalga. 1896, nr. 4, p. 30–31.

Ikonografija

Kun. Jonas Katelė, Liaudies švietėjas: [fotonuotrauka] // Laisvoji Mintis. 1912, nr. 32, p. 751.

Garsusis Panemunėlis ir kunigo Jono Katelės švietėjiška veikla

Buketlas, išleistas kunigo Jono Katelės gimimo 180-ųjų ir Panemunėlio bažnyčios 100-ųjų metų sukaktims paminėti. Sudarė Rokiškio krašto muziejus

Zatorskis, Vaclovas (Zatorskis, Vaclovas). Nuotraukoje: Jonas Katelė (1831–1908) / V. Zatorskis; Nuotraukose taip pat: Kauno gubernatoriaus prašymas Vilniaus generalgubernatoriui skirti kunigui J. Katelei policijos priežiūrą. – Iliustr. // Lietuviškos spaudos draudimas, 1864–1904 metais. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2004], p. 214–216.

Recenzijos

Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai. 1831–1908 m. Kaunas, 1934. 294 p.

Rec.: **A. M.** // Šviesos keliai. 1934, nr. 10, p. 637–639.

Rec.: **A. N.** // Lietuvos aidas. 1934, spal. 23 (nr. 242), p. 6.

Rec.: **Daujotas L.** // Jaunoji karta. 1934, nr. 45 (182), p. 733.

Rec.: **Gira L.** // Literatūros naujienos. 1934, lapkr. 15 (nr. 14), p. 5.

Rec.: **Kuzmickis Zigm.** Kun. J. Katelė ir jo laikų monografija // Tautos mokykla. 1934, nr. 21, p. 403–404.

Rec.: **M. Link** // Naujoji Romuva. 1934, nr. 201, p. 824.

Atminimo įamžinimas ir sukaktuvių minėjimai

Atgarsis po festivalio: mylintiems žodį, teatrą ir žmones: [„Gimtojo Rokiškio“ redakcija gavo Lietuvos klijavimo teatro draugijos pirmininko, Klaipėdos universiteto docento daktaro P. Bielskio laišką, kuriame jis sudėjo savo mintis apie Panemunėlyje vykusį kaimo teatrų festivalį „Seklyčia“. Pateikiamas autoriaus atsųstas laiškas. Minimas Jonas Katelė]. – Iliustr. – „G. R.“ inform. // Gimtasis Rokiškis. 2009, birž. 23, p. 4.

Baltuškaitė A. Atidengtas paminklas pirmajam slaptam vaidinimui: [Panemunėlio miestelyje atidengtas paminklas pirmajam slaptam vaidinimui atminti, prisimintas čia kunigavęs J. Katelė bei kiti slaptų vaidinimų aktoriai] / Audronė Baltuškaitė. – Iliustr. // Gimtasis Rokiškis. 2006, rugpj. 29, p. 4.

A. Ruseckaitės-Merkienės publikacija apie kunigą Joną Katelę leidinio „Knygnešys“ pirmame tome

KAUNO KRAŠTAS.

Žuvusi knygnešių šeima.

A. Ruseckaitė-Merkienė. Šlapikis (Rok. ap.).

Žmonių švietėjas kunigas J. Katelė.

Prieš 45 metus, kada aš buvau dar mažas ir gyvenau Rokiškio ap., atsimenu, kaip sunku buvo gauti lietuviškų knygų.

Tuo pačiu laiku valdžia ėmė reikalauti iš žmonių, kad jie visas senas knygas, spausdintas lotynų raidėmis, sunaikintų, jų vieton pirktų naujas maldaknyges, spausdintas rusų raidėmis, ir su jomis eitų bažnyčion.

Kiek tuomet buvo verksmo ir nusiskundimų dėl tokio sunkaus likimo! Žmonės slaptai rinkdavosi ir tardavosi, kas reikią daryti, kad iš jų rankų nebūtų išrastos tos jų maldų knygos. Galų gale nutarta knygas paslėpti, o jei ateitų kratyti, tai sakyti, jog daugumas nemoka skaityti ir todėl Jokių knygų lyg neturėję, o moka, jei ir turėję, tai, kaip tik išėjęs įsakymas knygas naikinti, tą pačią dieną ir naikine, kad valdžiai nepaklustumo neparodytu. Dėl rusų raidėmis spausdintų knygų pasakyti, jog tų knygų nemoka skaityti.

Tokius patarimus žmonėms davinėjo Panemunėlio kunigas Jonas Katelė*).

Kunigas Katelė buvo uolus šviesos platintojas. Jis rūpinosi, kad jo paraprijų nebūtų nė vieno žmogaus, nemokančio skaityti rašyti. Jis pats davinėjo žmonėms dovanai popieriaus, plunksna, rašalo, pieštukų. Tų, kurie nesimokė, grasino nepriimsiąs išpažintis. Apsitaukęs civiliais drabužiais, naktimis,

* Apie knygą Katelė ir jo darbus plačiau rašyta 1906 m. „Lietuvos Ūkininke“. „Aušros“ 40 m. sukaktuvėse. 1923 m. Philadelphia Pa. ir plačioje V. Bičiūno monografijoje: Kun. Jonas Katelė ir jo laikai 1831–1906. 1934 m. 394 pusl.

Baltuškaitė A. Paminklas pirmam slaptam vaidinimui: [Panemunėlio miestelio skvere, netoli bažnyčios, bendruomenės iniciatyva bus atidengtas paminklinis akmuo pirmojo Lietuvoje slaptos vaidinimo, vykusio Naujikų kaime, atminimui įamžinti, numatytus tam skirtus kitus renginius. Minimas Jonas Katelė] / Audronė Baltuškaitė // Gimtasis Rokiškis. 2006, rugpj. 22, p. 1, 4.

Bielskis P. Kun. Jonas Katelė ir mūsų laikai: [apie Klaipėdos universitete surengtą konferenciją, skirtą 180-osioms kun. Jono Katelės gimimo metinėms]. – Iliustr. // XXI amžius. 2011, geg. 13, p. 6.

Bielskis P. Mūsų laikams reikia kun. Jono Katelės: [Klaipėdos universitetas drauge su Panevėžio vyskupijos kurija šiuos metus paskyrė kraštiečio J. Katelės atminimui, kurio minimos 180-osios gimimo metinės. Universitete vyko pirmasis renginys – respublikinė mokslinė konferencija „Kun. Jonas Katelė ir mūsų laikai“ šiai sukakčiai paminėti] / Petras Bielskis. – Iliustr. // Lietuvos aidas. 2011, geg. 14, p. 1, 4.

Faktai ir idėjos: Kun. J. Katelės sukaktuvių minėjimas [25 m. mirties sukaktuvės] // Naujoji Romuva. 1933, birž. 4 (nr. 127), p. 547.

Kan. Jono Katelės 25 metų mirties sukaktuvės // Mūsų kraštas. 1933, birž. 1 (nr. 22).

Kauneckas J. Dialogai: [interview su Panevėžio vyskupu JE kunigu Jonu Kaunecku apie kunigo, švietėjo, klijavimo teatrų patriarcho Jono Katelės gyvenimą ir veiklą jo 100-mečio jubiliejaus proga]. – Portr. – Santr. angl. // Lietuvos scena. 2011, nr. 1, p. 4–5.

Konkursas parašyti straipsnį apie kun. Katelę // Lietuvos aidas. 1933, kovo 18 (nr. 63), p. 8.

Krašto šviesuoliui: [Panemunėlio miestelio bendruomenė pami-

nėjo kunigo, knygnešio Jono Katelės 180-ąsias gimimo metines. Bibliotekoje veikia paroda „Panemunėlio krašto šviesuolis“] // Gimtasis Rokiškis. 2011, saus. 15, p. 1.

Kun. J. Katelės sukaktuvių minėjimas Panemunėlyje // Lietuvos aidas. 1933, geg. 24 (nr. 116).

Kun. Jonas Katelė: [jo 25 metų mirties sukakčiai atminti] // Rytas. 1933, geg. 8 (nr. 103).

Kun. Jonas Katelė: [jo mirties 25 metų sukaktuvių proga]. – Iliustr. // Trimitas. 1933, geg. 18 (nr. 20), p. 387.

Masteikienė V. Tiesa, kurią turime žinoti: [Panemunėlis paminėjo knygnešio J. Katelės atminimą] // Spalio vėliava. 1989, bal. 13.

Matelienė L. Šimtamečio šulinio versmė maitins miestelio ažuolą: [Apie Rokiškio rajono Panemunėlio miestelyje vykusią šventę, skirtą bažnyčios šimtmečiui bei kunigo J. Katelės 180-mečiui paminėti] / Limina Kepalaitė. – Iliustr. // Panevėžio rytas. 2011, geg. 31, p. 5–6.

Mėgėjų teatrų tradicijos persikelia į lietuviškų vaidinimų lopšį: [Panemunėlio kultūros namuose vyks rajono mėgėjų teatrų šventė, kurios metu žiūrovams bus parodyti septyni spektakliai. Minimas Jonas Katelė] / „G. R.“ inform. // Gimtasis Rokiškis. 2006, spal. 31, p. 4.

Mikalauskiene V. Paminėjo XIX amžiaus Aukštaitijos švietėją: [apie Panemunėlyje vykusį renginį „Jie kūrė Lietuvą“, skirtą pirmosios paraprijinės lietuviškos mokyklos įkūrimo 155-mečiui ir kanauninko J. Katelės 101-osioms mirties metinėms paminėti] / Virginija Mikalauskiene. – Iliustr. // XXI amžius. 2009, birž. 12, p. 9.

Mikalauskiene V. Panemunėlio krašto sukaktys: [Panemunėlio mokykla kartu su miestelio bendruomene paminėjo pirmosios lietuviškos mokyklos Panemunėlyje

155-metį bei prisiminė ir plačiau pasidomėjo žinomiausiu šio krašto švietėju kunigu J. Katele] / Virginija Mikalauskienė // *Gimtasis Rokiškis*. 2009, birž. 10, p. 6.

Milaknienė R. Panemunėlyje – šventės laukimas: [Panemunėlyje vyks renginiai, skirti Šv. Juozapo Globos bažnyčios 100-mečiui ir kunigo Jono Katelės 180-mečiui paminėti] / Reda Milaknienė. – Iliustr. // *Gimtasis Rokiškis*. 2011, geg. 14, p. 1, 6.

Milaknienė R. Teatras: išskirtinė meno rūšis: [apie teatro ištakas Rokiškyje, šiandieninę publiką, rengiamus profesionalaus teatro festivalius. Minimas Jonas Katelė] / Reda Milaknienė // *Gimtasis Rokiškis*. 2006, vas. 18, p. 4.

Paminėjo kunigo J. Katelės mirties jubiliejų: [Rokiškio rajono Panemunėlio bendruomenė ir pagrindinė mokykla paminėjo lietuvių tautinio atgimimo žadintojo ir švietėjo kunigo J. Katelės 100-ąsias mirties metines] // *Dialogas*. 2009, birž. 12, p. 15.

Panemunėlio šviesuoliams: [Rokiškio krašto muziejuje vyks popietė „Panemunėlio šviesuoliai“, skirta kunigui J. Katelei, kovotojai už lietuvybę M. Kubiliūtei, Dūmos deputatui J. Kubiliui ir knygnešystės istorikui P. Ruseckui atminti. Panemunėlio bibliotekoje surengta literatūros paroda apie šiuos žmones]. – „G. R.“ inform. // *Gimtasis Rokiškis*. 2008, spal. 21, p. 4.

Panemunėlio šviesuolį prisimenant: [kunigo J. Katelės gimimo 160-ųjų metinių paminėjimas J. Tūbelio gimnazijoje] // *Laiko žingsniai*, 1983–2003. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 2003, p. 208.

Panemunėlis. Jubiliejai: Seniūnijose: [Panemunėlyje vyksta šventiniai renginiai, skirti Šv. Juozapo Globos bažnyčios 100-mečiui ir

kunigo Jono Katelės 180-mečiui paminėti. J. Katelės iniciatyva Naujikų kaime pastatytas pirmasis slaptas lietuviškas vaidinimas „Nepadėjus nėr ko kasti“. Renginių programoje numatyta konferencija, paroda, dalijimasis prisiminimais, bažnytinės apeigos] // *Gimtasis Rokiškis*. 2011, geg. 28, p. 3.

Renginiai, skirti Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios 100-mečiui ir kunigo J. Katelės 180-mečiui paminėti // *Gimtasis Rokiškis*. 2011, geg. 17, p. 2.

Ruseckas J. Kun. J. Katelė – liaudies švietėjas: [25 m. mirties sukakčiai paminėti] // *Vairas*. 1933, Nr. 7–8, liepa-rugpjūtis, p. 385–389.

Stasiūnienė Z. „Jis buvo Dievo ir žmonių mylimas, jojo atmintis palaiminta“: [apie kun. J. Katelės vardo suteikimo Panemunėlio pagrindinei mokyklai iškilmes]. – Iliustr. // *Gimt. Rokiškis*. 1995, lapkr. 4, p. 3.

1991 metais sukanka: [sausio 13 d. sukanka 160 metų, kai Suvaiviniuose gimė J. Katelė, liaudies švietėjas] // *Kultūros barai*. 1990, nr. 12, p. 65.

Vaičionis J. Kanauninkui Juozui Katelei: [eilėraštis] / Juozas Vaičionis // *Langas*. Vilnius: Viktoras Jankūnas, 2007, p. 143.

Vertelka B. Lietus netrukė švęsti: [Panemunėlyje buvo paminėtas Šv. Juozapo Globos bažnyčios 100-metis ir kraštiečio kun. Jono Katelės 180-osios gimimo metinės] / Bronius Vertelka. – Iliustr. // *XXI amžius*. 2011, birž. 10, p. 9.

Vilkickienė D. Panemunėlio šviesuolis: Mūsų krašto istorijos puslapis [Panemunėlio bažnyčioje buvo pagerbtas talentingo, darbštaus kunigo ir švietėjo J. Katelės atminimas] // *Gimt. Rokiškis*. 1991, geg. 29.

Vismanta J. Kan. Jono Katelės 25 metų mirties sukaktis. – Iliustr. // *Naujas žodis*. 1933, nr. 15, p. [7].

Redakatoriaus P. Rusecko sudaryto atsiminimų rinkinio „Knygnešys“ pirmo tomo, išleisto 1938 metais Kaune, viršelis

Vorutos kalendorius: [1831 m. Rokiškio r. gimė Jonas Katelė, lietuvių liaudies švietėjas] // *Voruta*. 1996, saus. 13–19, p. 4.

Zibolienė D. Persikėlusiai „Seklyčiai“ bus ieškoma naujų formų: [apie Panemunėlyje prasidėjusią vienuoliktą rajono mėgėjų teatrų šventę „Seklyčia“. Minimas Jonas Katelė] / Dalia Zibolienė. – Iliustr. // *Gimtasis Rokiškis*. 2006, lapkr. 7, p. 1, 4.

Zibolienė D. Teatrų festivalis: Panemunėlyje – lietuvybės apaštalo dvasia: [Panemunėlyje tris dienas vyko renginiai, skirti šį kraštą išgarsinusiam kunigui, lietuvybės apaštalui J. Katelei prisiminti. Vykusių renginių metu buvo skirti J. Katelės apdovanojimai, kuriuos sukūrė ir pagamino prof. P. Bielskis, skirtos premijos už atvežtus ir parodytus spektaklius, apžvelgta parapijos istorija] / Dalia Zibolienė. – Iliustr. // *Gimtasis Rokiškis*. 2011, geg. 31, p. 1, 3.

Jono Katelės bendražygiai

Adamonis: [Gyveno Panemunėlyje, valstietis, daraktorius, mokė vaikus J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 20.

Adamonytė Anelė: [Gyveno Panemunėlio parapijoje, daraktorė, mokė J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 20.

Adomonis Antanas: [Gyveno Moškėnuose, valstietis, daraktorius, J. Katelės talkininkas] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 21.

Adomonytė Anelė: [Gyveno Moškėnuose, daraktorė, kunigo J. Katelės padėjėja] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 21.

Baukytė Ona: [Gimė 1852 02 11 Davainiuose, Zarasų aps., gyveno Puodžiuose, Utenos aps., mirė 1918 04 03 Užpaliuose. Daraktorė, knygnešė. Mokėsi Panemunėlyje kun. J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 55.

Bieliūnaitė-Sideravičienė Felicija: [Gimė 1889 03 21 Kraštuose, gyveno pas savo dėdę kun. J. Katelę Panemunėlyje, mokėsi jo slaptoje mokykloje, nuo 11 m. pati mokė kitus vaikus] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 65.

Bulavas Jonas: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorius. Mokė vaikus kun. J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai

ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 88.

Bulavas Kastantas: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorius. Mokė vaikus kun. J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 88.

Čipas Juozas: [Gyveno Joneliškiuose, Panemunėlio apyl. Daraktorius. Mokė vaikus kun. J. Katelės slaptoje mokykloje. Buvo išstremtas į Rusiją] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 104.

Grizaitė Teresė: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorė. Mokė vaikus J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 160.

Indrinaitė Ona: [Gyveno Rybokuose, Panemunėlio apyl. Daraktorė. Kun. J. Katelės padėjėja daraktorinėse mokyklose] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 167.

Jagaitė Karolina: [Gyveno Robliuose, vėliau Panemunėlyje. Siuvėja, daraktorė. Padėjo kun. J. Katelei mokant vaikus slaptose mokyklose] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 167.

Janonis Juozas: [Gyveno Moškėnuose. Valstietis, kaimo seniūnas, daraktorius. Kun. J. Katelės patikėtinis vaikų mokymo darbuose] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 177.

Janonytė Elzbieta: [Gyveno Moškėnuose. Valstietė, daraktorė. Mokė vaikus slaptoje kun. J. Katelės įsteigtoje mokykloje savame kaime

apie 1873–1904] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 177.

Jasiūnaitė-Jurgelionienė Marijona: [Gyveno Panemunėlyje. Valstietė, daraktorė. Mokė vaikus kun. J. Katelės įsteigtose mokyklose. Rašė eilėraščius] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 183.

Jurgelionytė, Jurgelytė-Meiluviene Viktorija: [Gyveno Rokiškyje. Daraktorė. Turėdavo apie 10 mokinių, mokykla nebuvo susekta, ja rūpinosi J. Katelė] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 183.

Katelytė Izabelė: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorė. Kun. J. Katelės giminaitė] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 214.

Katelytė Uršulė: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorė. Kun. J. Katelės giminaitė] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 214.

Katelytė-Bieliūnienė Paulina: [Gyveno Panemunėlyje. Daraktorė. Mokė vaikus kun. J. Katelės įsteigtoje slaptoje mokykloje] // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 214.

Paškonis Feliksas: [Gimė apie 1870, mirė 1936 04 22 Aukštadvaryje, Trakų r. Kunigas, knygnešių ir daraktorinių mokyklų rėmėjas. 1905 m. paskirtas Panemunėlio vikaru, padėjo kunigui J. Katelei slaptosiose lietuviškose mokyklose]. – Iliustr. // Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. Vilnius: Diemedis, 2004, p. 352.

Nespėjau padėkoti...

Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos bibliotekos vedėja
Reda Kiselytė kalbino Joną Mažeikį

Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos skaitykla. Litanistikos centras. Iš atminties neišblėsta čia apsilankiusio „Gimtojo Rokiškio“ redaktoriaus, aktoriaus, sveiko gyvenimo būdo propaguotojo Jono Mažeikio paveikslas. Toks man jis ir įsirėžė į atmintį, kokį mačiau 2008–2009 m. m., kada pradinių klasių moksleiviams kartu su mokytoja Gražina Adomavičiene organizavome popietę „Juokų diena“. Moksleiviai skaitė savo kūrybos melų pasakas, o popietės svečias prisiminė pokštus, patirtus per balandžio pirmąją.

Po gerbiamo Jono Mažeikio apsilankymo Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos skaitykloje ir kilo mintis pakalbinti jį. Gyvenimo kubeliai taip susidėlioja, kad išbarstome save ne ten, kur reikia... Laikas šuoliuoja, sparčiai veržiasi į priekį, o nepadarytus darbus užkloja užmaršties dulkės.

Tik šių metų pavasarį pradėjau įgyvendinti savo sumanytą idėją. Ne trumpa buvo šio sumanymo istorija. Pasiūliau Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ redaktorei Alicijai Matiukienei idėją, kad galėčiau pakalbinti gerbiamą Joną Mažeikį ir pokalbį su juo galėtume įdėti į žurnalo puslapius. Skambinau ponui Jonui kartą, kitą, bet niekas nekėlė ragelio. Prisiskambinti pavyko. Jis kaip tik buvo grįžęs iš Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Vaikų ir jaunimo skyriaus, kuriame buvo

Jonas Mažeikis Juozo Marcinkevičiaus pjesėje „Erelnyčia“ (rež. J. Buziliauskas).
Nuotr. Dalios Zibolienės

pažymimos prozininko, istoriko, vyskupo, visuomenės veikėjo Motiejaus Valančiaus gimimo metinės. „Jonas Mažeikis skaitė ištraukas iš Motiejaus Valančiaus apysakos „Palangos Juzė“, kurios buvo susijusios su Rokiškio kraštu“, – sakė šio skyriaus vedėja Salvinija Kalpokaitė.

Gerbiamam pašnekovui paaiškinau savo sumanytą. Nebuvo lengva, nes ponas Jonas įrodinėjo, kad yra įdomesnių ir garbingesnių žmonių, o jo veikla nėra kažkokia išskirtinė. Dėl savo idėjos į dideles derybas nesileidau ir drąsiai išpyškinau, kad aš taip nusprendžiau padaryti. Kuklusis Jonas su mano pasiūlymu sutiko.

Sukosi laiko karuselė... Miesto centre sutikau Joną Mažeikį. Pakalbėjome apie būsimą interviu. Gerbiamas Jonas sakė: „Uždavei rimtus klausimus... Pusę jau spėjau atsakyti, o vieną klausimą noriu patikslinti. Man geriau pasakoti apie liaudies teatrą negu apie skaitovo veiklą“, – teigė pašnekovas. Sutikau. Kalbėdama su gerbiama Jonu Mažeikiu, pasisakiau, kad prieš dieną buvau „Gimtojo Rokiškio“ redakcijoje ir su fotokorespondente Dalia Ziboliene informacinėse laikmenose ieškojome jo nuotraukų būsimajam mano interviu su juo. Pakartojau ir tuos žodžius, kuriuos man sakė gerbiama Dalia Zibolienė: „Gerasis mūsų Jonas...“ Po šios mano frazės Jonas Mažeikis ištarė: „Iš korespondenčių tik viena Dalia ir belikusi iš tų laikų...“

Taip ir išsiskyrėme... Kai gimnazistams buvo velykinės atostogos, norėjau paskambinti Jonui Mažeikiui ir paklausti, kaip jam sekasi atsakyti į mano pateiktus klausimus. Nepaskambinau. Pareigingą žmogų buvo net nepatogu raginti, bet širdyje gulėjo didžiulis neatlikto darbo nešulys... Nežinau kodėl, bet jis mane labai slėgė...

Antrąją Velykų dieną paskambinau mokytojai Vandai Vasiliauskienei, nes turėjau suderinti jos knygos „Godų duženos tikrovėje“ pristatymo „Romuvos“ gimnazijos skaitykloje detales. Gerbiama mokytoja pasakė

Jonas Mažeikis šventėje „Apskrities spalvos“. Nuotr. Dalios Zibolienės

trenkiančią žinią, kad Rokiškio Šv. Mato bažnyčioje šv. Velykų rytą mirė Mažeikis... Dar paklausiau: „Kuris? Jonas ar Feliksas?“ Tą akimirką savyje neradau žodžių...

Kiekvienas iš mūsų keliaujame unikaliąją kelionę ir tą, kuri skirta tik mums. Beprotiškai liūdna, kad netekome tokio žmogaus.

Sukosi negailestingoji laiko karuselė, reikėjo išsiaiškinti jau į Amžinybę iškeliavusio Jono Mažeikio rankraščių likimą. Situacija buvo nepaprasta, bet esu dėkinga „Romuvos“ gimnazijos raštinės vedėjai Daliai Žemaitienei, kuri patarė kreiptis į matematikos mokytoją Filomeną Gurnikienę. Jos name gyvena Irena Neniškienė (a. a. Jono Mažeikio pusbrolio žmona), kuri man ir gražino rankraščius. Nuoširdus ačiū joms.

Kai kruopščiai perskaičiau Jono Mažeikio atsakymus į mano pateiktus klausimus, padariau išvadą, tariant žurnalo „Kelionė su Bernardinai. It“ redaktoriaus Andriaus Navicko žodžiais: „Tikiu, kad paskutinis žodis priklauso ne mirčiai, bet Gyvenimui. Tikiu, kad tai, kas jauga į širdį, nepranyksta niekada. Tikiu, kad laiko upė

nenugarma į nebūties krioklį, bet įsilieja į Amžinybės Jūrą.“ Manau, kad taip įvyko ir ši kartą...

Kai „Romuvos“ gimnazijos skaitykloje apsilankė „Gimtojo Rokiškio“ fotokorespondentė Dalia Zibolienė, kuri paprašė Jono Mažeikio rankraščio ir manęs paklausė: „Ar liko kas dar nepasakyta velioniui?“

Atsakai: „Taip. Norėjau padėkoti, bet nespėjau. Mintyse kūrėu viziją, kaip Juozo Keliuočio viešjoje bibliotekoje vyks Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ pristatymas, kaip jame dalyvaus Jonas Mažeikis... Deja...“

Liko tik prisiminimai ir gerbiamo Jono Mažeikio paskutinis žodis „Prie Nemunėlio“ žurnalui. Širdyje buvo tik tiek gera, kad padedama supratingų žmonių, padariau viską, jog šio Rokiškio krašto šviesuolio paskutinis atsivėrimas išliktų kitoms kartoms. Deja, tai padaryti galėjau anksčiau...

Gyvenimas

R. K.: *Papasakokite apie save.*

J. M.: Mano gyvenimo kelio pradžia – Panemunėlio krašto Miesteliškių kaimas. Šis kampelis –

brangiausias pasaulyje – su savo kukliais kalneliais, miškeliais, beržais... Viename jaunų dienų eilėraštyje taip rašiau apie gimtąjį kaimą: „Nešuos širdyje jį visais aš keliais, / O gyslom srovėna man beržo lopšinė, / Ir niekas man jos gražesne nepakeis.“ Dabar skaudu matyti šio kaimo agoniją. Mokiausi Panemunėlio progimnazijoje, vėliau – Rokiškyje. Po armijos dvejus metus dirbau rajono kultūros namų direktoriumi, trejus mokytojavau Sėlynės aštuonmetėje, trisdešimt dvejus praleidau „Gimtojo Rokiškio“ redakcijoje. Neakivaizdiniu būdu Vilniaus universitete įgijau žurnalisto specialybę. Dabar džiaugiuosi pensininko malonumais.

R. K.: *Žurnalistika, teatras. Ar tai – Jūsų gyvenimo svajonių išsipildymas?*

J. M.: Didžiausia mano vaikystės ir jaunystės svajonė buvo skraidyti. Matyt, domėtis aviacija paskatino Petro Jurgėlos knyga apie lakūnus S. Darių ir S. Girėną. Meilė aviacijai išliko iki šių dienų. Kai Rokiškyje veikė aeroklubas, aš buvau jo nariu. Su klubo viršininku Rimantu Pikūnu ne vieną valandą teko sklandyti virš Rokiškio ir jo apylinkių. Nuo pat vaikystės mėgau ir rašinėti. Vieną kitą kūrinių išspausdino rajono laikraštis. Kai iš redakcijos išvyko darbuotojas, man buvo pasiūlyta tapti žurnalistu. Aš su entuziazmu sutikau. Moralinį pasitenkinimą jaučiu ir vaidindamas. Todėl galima sakyti, kad mano vaikystės ir jaunystės svajonės beveik išsipildė.

R. K.: *Kas iš tiesų praeina: metai ar tik mes?*

J. M.: Jaunystėje metai, kaip pro šalį bėga metai, o tu vis toks pat. Rodos, niekada nepasensi. O dabar, žvilgterėjęs į veidrodį, įsitikini: praeiname ir mes. Tik kai kurie darbeliai galbūt ilgiau išlieka tavo pažinojusiųjų atmintyje.

R. K.: *Kaip manote, ar menininko talentas priklauso nuo laikmečio ir vietos?*

J. M.: Manau, kad žmogus jau gimdamas turi tam tikrų gabumų. O talentui atsiskleisti, žinoma, turi įtakos ir laikmetis, ir vieta. Nors labai talentingas žmogus sugeba įveikti visus sunkumus, visas kliūtis. Įtakos turi ir meno rūšis.

R. K.: *Kas labiausiai skaudina šiandieniniame gyvenime?*

J. M.: Tikrų vertybių nuvainikavimas. Žmonės, pasijutę laisvi, beveik visą dėmesį sutelkė į materialines vertybes ir pamiršo dvasinį gyvenimą. O juk kuo daugiau bus dvasios skurdžių, tuo sunkiau Lietuva prisikels naujam gyvenimui. Blogai, kad mes iš Vakarų pasiėmėm ne tik tai, kas gera, bet ir visokį šlamštą.

Mums trūksta tikros Tėvynės meilės – tokios kaip Justino Marcinkevičiaus meilė Lietuvai. Tik labai mylintis žmogus gali parašyti: „Iš meilės šitas graudulys, iš meilės. / Vis negaliu atplėšt tavęs nuo lūpų, / Rugių kalnelio vidury dangaus!“; „Vakarinio dangaus šviesoje koks gražus tavo veidas, gimtine!“; „Štai: laimė turėti tave visados virš manęs pasilenkusių. / Iš čia mano žodžiai – O, mano žodžiai! / Kaip tvarsčiai, prilipę prie tavo žaizdų.“ O mes šiuos Justino Marcinkevičiaus žodžius su piktu džiugesiu pakeisume: „Kokia tu man tėvynė, jei neužtikrini 5 tūkst. litų atlyginimo per mėnesį?“

R. K.: *Kokios Jūsų vertybės?*

J. M.: Dvasinės. Be jų toli nenueisime, ir gyvenimas bus labai šaltas. Net ekonominiai pasiekimai daug priklauso nuo šių vertybių. Linkėčiau, kad sąžiningumas, pagarba, tikėjimas, moralė, gailestingumas, meilė artimui, patriotizmas, kuklumas, blaivumas netaptų nebesuprantamomis sąvokomis.

R. K.: *Ar menininkui vieta politikoje?*

J. M.: Menininkai, kaip ir kitų profesijų žmonės, gali tapti gerais

politikais. Tik kyla klausimas: ar verta Dievo dovaną, kuri ne visiems duota, iškeisti į politiką?

R. K.: *Ką Jums reiškia bendravimas su žmonėmis?*

J. M.: Labai daug. Juk žmogus, neturėdamas su kuo bendrauti, pasijutęs vienišas, net nusižudo. Bendrauti su žmonėmis būtina. Tai įprasmina mūsų egzistavimą šioje žemėje. Tačiau aš jaučiu poreikį pabūti ir vienas.

Žurnalistika

R. K.: *Kokią patirtį suteikė darbas „Gimtojo Rokiškio“ redakcijoje?*

J. M.: Darbas redakcijoje leido giliau pažinti rajono gyvenimą, žmones, jų rūpesčius ir džiaugsmus, išmokė labai kruopščiai analizuoti neigiamus faktus, ypač tuomet, kai rašoma apie konkretų žmogų. Teisingai sakoma, kad ir žodžiu žmogų gali užmušti. Neapgalvotas, neatsakingas žodis rašinio herojui gali ilgam sugadinti nuotaiką ar net visą gyvenimą. Jauti moralinį pasitenkinimą, kai savo rašiniu gali padėti žmogui. Todėl žurnalistika išugdė atsakomybės jausmą. Be to, esi priverstas nuolat domėtis pasaulio įvykiais, gilinti įvairias žinias.

R. K.: *Ar lengva Lietuvoje būti žurnalistu?*

J. M.: Sunku pasakyti, nes žurnalistų darbas priklauso ir nuo leidinio specifikos, ir nuo jo šeimininkų tikslų, ir nuo politinių peripetijų. Leidinyje, kuris tarnauja visiems žmonėms, o ne atskiroms grupuotėms, žurnalistui dirbti daug lengviau. Tik dabar bėda ta, kad redakcijos, norėdamos išlikti, pritraukti daugiau skaitytojų, vaikosi sensacijų, kartais „pamiršta“ objektyvumą, išryškina neigiamas gyvenimo puses, nes daugeliui skaitytojų tai labiau patinka negu teigiami faktai.

R. K.: *Dirbant redakcijoje Jums, manau, tekdavo reaguoti į kritiką. Ar tai sudėtinga?*

J. M.: Neobjektyvi, pikta kritika nesukeldavo didesnių išgyvenimų. Geranorišką kritiką, nors ir nelabai saldžią, stengdavausi priimti rimtai ir daryti išvadas.

R. K.: *Žiniasklaida jaunam žmogui padeda ar kenkia?*

J. M.: Žiniasklaida, rimtai gvildenanti jaunimui išskylančias problemas, stengiasi jam padėti, žinoma, turi teigiamą poveikį. O tie leidiniai, kurie tik vaikosi sensacijų, pataikauja blogam skoniui, vadovaujasi vieninteliu siekiu – kuo daugiau uždirbti, neatlieka savo kilnios pareigos ir kenkia.

Teatras

R. K.: *Papasakokite apie Rokiškio liaudies teatrą, kuriame vaidinate.*

J. M.: Liaudies teatro biografija 1959 m. pradėta Žemaitės „Petro Kurmelio“ pastatymu, kurį režisavo Vytautas Vajega. 1960 m. Vinco Adomėno komedijoje „Užvis sunkiausia“ režisierius Jonas Kavoliūnas man patikėjo partinės organizacijos sekretoriaus vaidmenį. Po to kūriau kitus charakterius ir nepajutau, kaip prabėgo 50 metų.

Mane džiugina tai, kad teatro kolektyvas, nepaisydamas įvairių sunkumų, žengė į priekį, kilo aktorių meistriškumas, laimėdavo prizines vietas šalyje. Gerėjo ir teatro materialinė padėtis. Prieš 50 metų turėjome stacionarius prožektorius ir keletą jų išvykoms. Gastrolėms samdydavome autobusų parko autobusą ir sunkvežimį. Tais laikais, jei spektaklio veiksmas vyko kambaryje, reikėjo ir sienų, ir langų, ir durų, ir lubų dekoracijų. Todėl jų būdavo labai daug. Jeigu reikėdavo pavaizduoti auštantį rytą ar gėstančius saulėlydžius, tam specialiai padėdavom medinius lovelius su vandeniu, į kurį toliau vieną nuo kito pamerkdavome dviejų elektros laidų galus. Kadangi vandens varža didelė, elektros srovė

neteka, ir prožektoriai nešviečia. Kai laidų galus palengva artindavome vieną prie kito, varža mažėdavo, ir prožektoriai šviesdavo vis ryškiau. Žiūrint šių dienų akimis, tai atrodo juokingai. Bet tuomet kitos išeities neturėjome, nes stigo lėšų įsigyti tobulesnę įrangą.

Man teko dirbti su keliais režisieriais, kurie paliko pėdsakus teatro istorijoje. Bet išskirčiau tris: J. Kavoliūną, Joną Korenką ir Joną Buziliauską. Kai režisavo J. Kavoliūnas, apie mus sužinojo visos šalies teatro mėgėjai. Režisierius J. Korenka „prakirto langą“ į Europą. Rokiškėnai vaidino Prancūzijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Estijoje. Režisierius J. Buziliauskas „užkariavo“ visą pasaulį – peržengė Europos sienas. Rokiškėnai gastroliavo Pietų Korėjoje, Farerų salose, Sibire.

Linkėčiau, kad teatras ir ateityje džiugintų žiūrovus brandžiais darbais, tęstų gražias kolektyvo tradicijas.

R. K.: *Ar visi vaidmenys Rokiškio liaudies teatre vienodai brangūs?*

J. M.: Brangūs visi. Bet yra ir brangesnių: tai vaidmenys, kurie arčiau širdies arba kuriems kurti reikėjo daugiau pastangų. Ypač man brangus karaliaus Vilmanto vaidmuo Kazio Inčiūros pjesėje „Gulbės giesmė“. Šis personažas gimė nelengvai. Pjesės tekstas eiliuotas, joje daug veikėjų. Prieš premjerą repeticijos vykdavo iki 24 val., o rytą reikėdavo skubėti į darbą. Pervargome. Todėl prašėme režisieriaus trumpinti repeticijas. Pamenu, užlipi ant scenos, pradedi vaidinti, o iš salės aidi režisieriaus J. Korenkos balsas: „Netikiu, ką ro-dai!“ O kaip įtikinti? Scenoje beveik jokių detalių, kuriomis galėtum pasiremti. Pagaliau sunkumus įveikėme, ir žiūrovas šiltai sutiko pastatymą. Mano karalius Vilmantas mirė 1999 m. prie Kultūros rūmų, vaidinant Rokiškio miesto 500 metų jubiliejaus progą.

R. K.: *Kokiais Lietuvos aktoriams labiausia žavėtės?*

J. M.: Lietuva nuo seno turi daug talentingų aktorių. Mano kar-ta didžiuojasi tokiais scenos ir kino meistrais kaip Regimantas Adomaitis, Laimonas Noreika, Algimantas Masiulis, Vaiva Mainelytė, Monika Mironaitė, Juozas Budraitis, Donatas Banionis, Kazimiera Kymantaitė, Vytautas Tomkus, Henrikas Kurauskas ir daugeliu kitų. Jie garsino Lietuvą pasaulyje.

Aš norėčiau prisiminti ir Rokiškio liaudies teatro gabius aktorius, kurių jau nebėra tarp mūsų, bet kurie paliko gilius pėdsakus šio kolektyvo kelyje. Jie buvo ne tik talentingi, bet ir nuoširdūs, draugiški žmonės. Dėkoju likimui, kad man teko vaidinti su Alfonsu Narvydu, Salomėja Kuzmiene, Izidoriumi Šinkūnu, Ričardu Rudoku, Elena Daniūnienė, Vytautu Vajega, Jonu Kavoliūnu, Vale Radzevičiūte, V. Sabaliausku, Juozu Butėnu, Jonu Merkiu, Alfredu Sipavičiumi, Nijole Šlapeliene, Apolaru ir Aleksandra Kondratis, Irena Makuškaite, Leonu Pranckūnu, Jonu Baltušiu ir kitais. Be jų neįsivaizduoju mūsų teatro.

R. K.: *Prieš išeinant į sceną aktoriumi pažįstamas baimės jausmas. Gal mūsų dabartinės žvaigždutės bejausmės, o gal pašėlusiai trokšta garbės?*

J. M.: Prieš eidamas į sceną aš baimės nejaučiu, tik jaudulį. Bet scenoje ir jis išnyksta, nes visas dėmesys sutelkiamas į vaidybą. Pasitaikydavo net tokių laimingų akimirkų, kai pamiršdavau, jog salėje sėdi žiūrovai. Tik gaila, kad tokių akimirkų buvo nelabai daug.

Dėl scenos žvaigždučių nieko konkretaus pasakyti negaliu. Gal jas tokias padaro renginių organizatoriai? O kuris jaunas žmogus nenori pasipuikuoti? Tik tvirtai galiu pasakyti: žvaigžde tampa tas, kuris ilgai, rimtai ir pasiaukojamai dirba.

Sveikas gyvenimo būdas

R. K.: *Gal turite neįkainojamų sveiko gyvenimo būdo paslapčių? Kodėl šiandien jauni žmonės atrodo gerokai senstelėję?*

J. M.: Jaunystėje ir vėliau turėjau sveikatos problemų, todėl dažnokai kreipdavausi į gydytojus. Padėtis pasikeitė, kai sužinojau apie Palangos sveikatos mokyklą, kuri be vaistų sudaro sąlygas žmogaus organizmui gydytis pačiam. Žmogaus organizmas – geriausias daktaras, jeigu jam netrukdomė. Iširta, kad 20 proc. žmogaus sveikata priklauso nuo genetinio kodo, 20 proc. – nuo ekologijos, 10 proc. – nuo gydytojų ir 50 proc. – nuo gyvenimo būdo. Žmogaus atsargos milžiniškos. Ir tas atsargas pažadina stresai. 1991 ir 1992 m. mokiausi Palangos sveikatos mokykloje ir čia sukauptas žinias stengiausi panaudoti praktiniame gyvenime – 14 m. nereikėjo praversti poliklinikos durų.

Dabar daug kalbama ir rašoma apie sveiką gyvenimo būdą. Tačiau šiame mokyme trūksta sistemos. O į ją įeina grūdinimasis, judėjimas, teisinga mityba, dvasiniai reikalai. Todėl norint būti sveikam, reikia visa tai daryti kartu ir, atsižvelgiant į amžių bei sveikatą, praktikuoti visą gyvenimą. Jei būsimė pikti, nepatenkinti, kerštingi, be dvasios ir kūno darnos, apie stiprią sveikatą kalbėti nė neverta. Nustatyta, kad pavydas kenkia širdžiai, baimė – virškinimui, kerštas – kepenims, pyktis – inkstams, neapykanta – plaučiams. Mūsų mintys turi būti teigiamos, net ir tada, kai norisi verkti. Juk jos užprogramuoja pašąmonę, o ši neturi humoro jausmo. Kokį teiginį jai davei, tokį ir stengiasi įgyvendinti. Jei mintyse visą laiką kartosi, kad tau blogai, neturi sveikatos, trūksta pinigų, pašąmonė stengsis taip daryti, kad tu sirg-

tum, blogai gyventum. Jei mintys bus šviesios, teigiamos, pasąmonė „nersis iš kailio“, kad tau būtų tikrai gera, kad tavo gyvenimas būtų turtingas, šviesus, kad sustiprėtų sveikata.

Judėjimas stiprina širdį, išplečia vainikines kraujagysles, mažina ar didina kraujospūdį, lėtina senėjimą, ramina nervus, kūnas prisipildo šviežio kraujo, gerėja ląstelių biosintezė.

Grūdinimasis, ypač maudynės žiemą, stimuliuoja genetinį aparatą, harmonizuoja vidaus organų veiklą, padeda organizmui išsivalyti, geriau krauju aprūpina vidaus organus, aktyvina medžiagų apykaitą. Šaltas vanduo trumpam kilsteli kūno temperatūrą iki 42,2 laipsnio, todėl žūsta gripo ir kitų ligų virusai. Grūdintis reikia visam, prie to prantintis palengva, gerai apšilus, paisant visų reikalavimų. Aš, jau būdamas pensininkas, dar 7 metus maudžiausi ir žiemą.

Apie sveiką mitybą nesakysiu nieko, nes apie ją labai daug prikalbėta. Tik svarbu atsirinkti, kas tau tinka, ir maitintis saikingai. Taip pat nereikėtų pamiršti lengvo masažo, teisingo kvėpavimo.

Taigi sveikas gyvenimo būdas – plati sąvoka, reikalaujanti valios ir ryžto. Apie tai galima kalbėti labai daug. Tačiau šio interviu tikslas ne toks.

Kodėl jauni žmonės atrodo gerokai senstelėję? Jaunimas negalvoja apie sveikatą. Jie įsitikinę (taip ir mums atrodė), kad neturės sveikatos problemų, kad jų organizmui nepakenks narkotikai, alkoholis, rūkymas, nesveika mityba, nejudrumas, apskritai nesveikas gyvenimo būdas. Šitaip galvodami labai klystame. Jaunystėje žalodami organizmą, mes neleidžiame jam sutvirtėti, sukaupti atsargų „juodai dienai“. Kai organizmas pradeda senti, užklumpa įvairios

Marytė Vaitkevičiūtė ir Jonas Mažeikis Romualdo Granausko pjesėje „Rožės pražydėjimas tamsoj“. Nuotr. Dalios Zibolienės

ligos, žmogus pajunta, kad kovoti su ligomis kūnas nebeturi jėgų: jas išnaudojo jaunystėje. Žmonės nuogaštuoja, kad Lietuvoje mažėja darbingų žmonių, todėl nebebus iš ko mokėti pensijų. Aš nepritariu šiai nuomonei. Manau, po kelių dešimtmečių nebus kam mokėti pensijų. Jei kai kurie jauni žmonės taip „rūpinsis“ savo sveikata, jie jos nesulauks. Labai norėčiau, kad šios mano pranašystės neišsipildytų.

R. K.: *Ką norėtumėte pasakyti Rokiškio kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams?*

J. M.: Žurnalas įdomus, išsamiai gvildena kultūros gyvenimą,

supažindina su nusipelnusiais žmonėmis. Todėl linkiu žurnalo leidėjams ir ateityje palankaus, stipraus vėjo kūrybos burėms, o skaitytojams – optimizmo, daug pozityvių minčių.

R. K.: *Patyliukais iškeliavo gyvenimo skambesys, pasisavinęs prasmę, džiaugsmą ir gyvenimo dulkes... Jis įveikia širdies plakimą, viską sąžiningai ištvėrusį ir atidavusį. Ir mus palieka, o mes, gyvieji, norėtume kitaip... Realybė mus apgaubia savo skraiste...*

Už nuoširdų bendravimo stebuklą, tradiciškai norėčiau padėkoti. Deja... Nebėra kam...

Algimantas Bučius

Jaunystės duonos raugas

*Nesiseka su senatve susidraugauti –
turbūt tokia likimo primesta dalia.
O gal per daug jaunystės duonos raugo
išliko mano metų kubile?*

*Ir su tuo raugu duoną užmaišytą
ir išsikėlusią aš širdyje kepu –
mielais atsiminimais užplikytą.
Ją šiltą sviestu praeities tepu.*

*Tebealsuoju kmynais, klevo lapais,
kaip tėviškėj alsuodavau kadai.
O mintys ir svajonės vis dar kvepia
alyvų gimnazistiškais žiedais.*

*Jaučiuos laimingas, kad džiaugsmus išsaugojau,
kad siela apšerkšnojusi viduj žalia.
Dėkingas aš už tai jaunystės duonos raugui,
kuris išliko mano metų kubile.*

2009

Širdies Lietuva

*Tai Lietuva ne ta, kuri žemėlapy
rausvom juostelėm sienų aprėžta.
Jinai – maža manoji tėviškėlė,
kuri širdy gyvena priglausta.*

*Čia augau ir žaidžiau, baigiau mokyklą
ir vilnyse Dviragio teškenaus.
Matau vaikystę savo lyg per stiklą.
Lyg pasakoj linksmoj aš gyvenau.*

*Nepažinojau nei vargų, nei rūpesčių,
nes augau po šiltais tėvų sparnais.
Su sesute mes meldėmės suklupe
prie samanoto kryžiaus vakarais.*

*Iš ežero namo mes ginėm antis,
ganykloj rišom baltvilnes avis.
Na, o aplink kaleno karo dantys.
Žiauri lyg vilkas pokario lemtis.*

*Bet grožis tėviškės ir meilė jai užgimus
slopino negandas širdy. Girdžiu
vaikystės dainą virš gimtų arimų
ir pakartoti ją dažnai geidžiu.*

*Tu tik dalis visos brangios tėvynės,
man artimiausia lyg mama sava.
O, Krylių kaime, ežero kaimyne, –
manos širdies mažoji Lietuva.*

2010

O, mano tėviške

*O, mano tėviške! Prisiminimų kojom
keliauti pas tave dažnai išmokau.
Tad pasitikęs ant manęs neloja
rudplaukis šuo Lapukas, o pašokęs*

*rankas man laižo ir iš džiaugsmo unkščia.
Kažkas alėjoj topolius iškirto.
O kaip norėčiau būti jų paunksnėj,
prisėsti pailsėt ant šieno stirtos,*

*iš almančio šaltinio atsigerti,
sugauti ežere rieškučiomis kilbuką,
gal su narais kuoduotais ežeran panerti,
ieškot kadai nuo meškerės nutrūkusio kabliuko.
Kaip gera, kaimo kvapo išsiilgus,
prigult ant marškos dobilų raudonų
ir veidą pakutent šluotelėm smilgų,
klausyt kalenimo gandrų ant kluono.*

*Nueiti prie verandos pamatų išlikusių
ir pastovėti lyg prie kapo plytos.
Padėt baltų erškėtrožių vainiką –
pagerbt palaidotą čia savo rytą.*

2008

Nerimas

*Atidariau aš atminties dėžutę.
Jaučiu – džiaugsmas seni atgiję tvinksi.
Matau vėl veidus ir žandų duobutėse
žiogeliai striksi, o paukščiukai – žvilgsniai*

*be garso čiulba paslaptiniai, raiškiai.
Suspindi saulėj garbanų suktukai.
Girdžiu vėl sakinius neužbaigtus su daugtaškiais,
su nutylėjimais ir dideliais klaustukais.*

*Bet nerimas jau skverbiasi į sielą.
Girdžiu – šuoliuoja vėl jaunystės Bėris,
sužvengia ir gražina seną gėlą –
geriau dėžutės būčiau neatvėręs.*

2009

Stebuklas

*Na tai kas, kad ant žemės gruodas.
Šaltas šerkšnas pakeitė rasą.
Per sušalusį taką juodą
aš einu kaip per žolę basas.*

*Mano padai žemę sušildo,
ir artėjančią varpo gausmą
širdyje netikėtai nutildo
prisikėlęs gyvenimo džiaugsmas.*

2009

Senatvės žiemą vasara gyva

*Tai kas, kad tu šerkšnu pasidabinusi.
Man vasara buvai ir ja esi.
Su saule širdyje užgimusi
tokia šilta, tokia šviesi.*

*Laimingas aš esu, nes man netenka
pajusti gnybių atšiaurių speigų.
Juk šaltis bijo karščio tavo rankų
ir tavo spinduliuojančių akių.*

*Man pūgos svetimos – vasaris vėjas
atplaukia nuo tavęs švelnia gaiva.
Jaunystės vasarą tave įsimylėjau.
Senatvės žiemą vasara gyva!*

2009

Vieversio diena

*Laimingas aš – iš seno šulinio semti
galiu vėl pilnus kibirus dienu
ir nešant juos lazda nereikia remtis.
Tvirtai per sniego tirpstančio takus einu,*

*niūniuodamas studentišką dainelę.
Juk šiandien savo dieną švenčia vieversys.
Jis mano širdyje sparnus jau kelia
ir su manim kartu į saulę skris.*

2009

Naktis

*Lyg serbentų juodųjų vynas
tamsiai mėlyna kovo naktis.
Ją norėčiau supilt į stiklinę
ir išgert – neatstoja mintis!*

*Gal tada savo skriaudą užmirščiau.
Būtų lengva ir linksma širdy.
Bet žvaigždes dengia ūkanų tirščiai
ir iš tolo atsklinda skaudi*

*šiaurės vėjo rauda užkimusi.
Lig gelmių ji gaudina mane.
Suprantu, kad ją siunčia likimas
ir čia niekas nekaltas, ne.*

*Jeigu sieloj turėčiau viltį,
kad mane aplankysi sapne,
nereikėtų nakties įsipilti,
nes tai tu svaigintum mane.*

2008

Vakaronė

*Liepsnoja vos tik įsikūręs laužas
ir užgesinti jo nemėginu.
Širdis ugnies liežuvių ritmais daužosi
ir aš džiaugiuosi tuo, kad gyvenu.*

*Skardena tik ką išsiritęs juokas
ir nuslopinti jo nemėginu.
Svajoj jaunatvišką fokstrotą smagų šoku
ir aš džiaugiuosi tuo, kad gyvenu.*

*Suaidi linksmos vakaronės dainos
ir jų aidų stabdyt nemėginu.
Linksmybė pilką liūdesį pamaino
ir aš džiaugiuosi tuo, kad gyvenu.*

*Man ant pečių uždėjai savo delnus,
ir nusimesti jų nemėginu.
Kaip gera just lytėjimą jų švelnų!
Ir aš džiaugiuosi tuo, kad gyvenu.*

2009

Pavasario mišios

*Į langą beldžiasi prabudusi šakelė
su pumpurais gelsvai žalsvais linksmais.
Jie galvutes mažas į saulę kelia,
dalintis trokšdami pavasario džiaugsmiais.*

*Margi maži paukšteliai chorų gieda
gražiausias oratorijas, giesmes.
Numetę kailinius ir kepures nusviedę,
vienplaukiai žmonės skuba į gatves.*

*Jie šypsosi ir skleidžia gerą nuotaiką,
tarsi norėtų laime pasigirt.
O moterys kaip prie altoriaus nuotakos,
tu negali jų žvilgsniams atsisipirt.*

*Ir ko norėt – pavasaris atėjo,
atverdamas visų širdžių varčias,
ir saulės ostiją į dangų pakylėjo
pats Dievas per pavasario mišias.*

2009

Smėlio laikrodis

*Pastačiau aš smėlio laikrodį ant stalo
ir stebiu jį nenuleisdamas akių.
Byra iš viršaus žemyn smiltelės,
tapdamos skaičiuojamu laiku.*

*Ir jaučiu krūtinėj tiksint nerimą,
nes smiltelių viršuje nedaug.
Juk tiek pat beliko ir gyvenimo.
Negaliu jam pasakyti: „Palauk!“*

*Viršutinis smėlio kūgis slenka
apačion. Belieka pasimelst,
nes tik Dievas gali savo rankom
mano smėlio laikrodį apverst.*

2010

Miniatiūros

LAURITA LEŠČINSKAITĖ

Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos gimnazistė

Praeitis... Vaiko klyksmas. Dabartis... Maištavimas. Ateitis... Tvirta pozicija. Ar galiu visa tai sujungti į viena? Pasirodo, galima...

Įkyri muzika skamba mano ausyse... Nutilk, sakau jai... Ji manęs nenori klausyti... Man trūksta tylos...

Įdomūs. Keisti. Netikėti. Seniai matyti. Tai mes, žmonės...

Kiek dar keiksnosime pasaulį? Kiek dar drabstysime savo gyvenimą purvu? Norime švaresnių sielų, bet kaip nuo jų nuplauti neapykantos dulkes? Kaip liautis keikus savo gyvenimą?

Išaušo nauja diena ir pasaulis prašviesėjo... Nusimečiau juodą skraistę nuo akių... Linksma, gera, bet ar šis džiaugsmas tikras? Man šį kartą iš tikrųjų gera... Jaučiuosi laimingiausiu žmogumi planetoje!!!

Teisybė. Mes nenorime jos girdėti, mes netrokštame jos pažinti. Kai akis uždengia melo skraistė, mums tai netrukdo. Gyventi prisidengus melu – lengviausia. Nereikia raudonuoti, nereikia išgyventi dėl savo blogų poelgių...

Gal nėra išeities? O gal ją surasim? Nyksta teisybė... O gal ir ją dar surasim?

Visai nebenorime pripažinti savęs, savų minčių, savo prigimties, savo gyvenimo... Nebenorime pripažinti to, ką iškeitėme į pritaipimą prie kitų...

Kokia bjaurybė tau įlindo į širdį? Kas tave taip įskaudino, kad tavyje neliko nė lašo švelnumo? Atsitvėrei nuo pasaulio žaismo stora abejingumo siena... Kodėl nedrįsti man pažvelgti į akis?

Šaltis... Jis skverbiasi į mano mintis. Kažkodėl tik nedidelė dalis šilumos pasiekia mūsų širdis... Nedidelė...

Įprasminau savo dieną šiltais žodžiais. Surenku į delnus tai, ką norėjau pasakyti... Nelengva, nemiela, pernelyg atsibodę. Renku kaip prievolę, kaip būtiną dalyką... Bet renku...

Geriau verkti nei tylėti. Geriau šaukti nei kentėti... Maskaradinė kaukė tau grožio nesuteiks, žaidotos sielos nepaslėps... Iš tavo purvinos burnos nesilies tauresni žodžiai... Šauk ir verk – gal pavyks apsivalyti.

Lietus... Vien tik man... Saulė... Vien tik man... Jūra... Vien tik man... Meilė... Visiems... Visam pasauliui...

Nusinešti naują viltį į seną pasaulį... Dek, viltie, neapleisk manęs, neapleisk manęs, neapleisk...

Rankose laikau trapią laimę, o širdyje rusena ugninga meilė... Ji nėra trapi, ji visagalė... Ji gyvena...

Mylinčio žmogaus širdis it jausmų vandenynas... Ji nesugrubusi... Ji savyje turi šilumos...

Šilta, jauku, neapsakomai gera... Čia gyvena ramybė, kavos tirščiai puodelyje ir skanūs braškiniai ledai...

Mintis yra gili, trapi ir skausminga. Ją lengva perfrazuoti ar sugniuždyti. Minties keliai nežinomi... Ji liūdna, išdidė ir tauri. Galinga ir kažkur giliai stipri.

Akys spindi, lūpos pamažu šnabžda žodžius, tačiau bereikšmius, beprasmius. Geriau pasiliksiu tylą, kuri bus kaip niekad reikšminga.

Rūgšti citrininė saulutė man nušvietė kelią... Jis vingiuotas ir klaidus, bet aš tikiu, kad iki taško B ne taip jau toli... Mano gyvenimo prasmės taško... Kur jis?

Gėlė sukasi į saulę, grėžiasi į šviesą... Visi mes kylame į viršų... Nebijome nukristi, nes vėl galėsime pakilti... Kaip feniksai iš pelenų... Reikia tik noro...

Prasmė. Kas tai? Kur jos ieškoti, į kurią pasaulio pusę pasukti? Ko tikėtis iš prasmių, besisukančių mūsų visų galvose? Kur neštis savo minčių raizgalynę?

Svajonė. Svaigus jausmas... Aš turiu daug svajonių. Kad mane suprastų, kad sušildytų mane, stovinčią po lietumi, ir nubrauktų nuo veido šaltus lašus... O apie ką svajoji Tu?

Tyla šaldo baisiau už ledą. Dar žiauriau, kai vien tylą girdi iš artimo žmogaus lūpų. Atrodo, jog esi vienas gilioje naktyje, gilioj tamsoj ir nežinai kelio į šviesą, net nematai prasmės ten eiti... Išrinktieji maudosi šviesoje, o tu vienas, tik su pačiu savimi... Tamsoj ir tyloj...

Cukrinis glaistas ant apskrudusios spurgos... Cukriniai milteliai... Pribarstyta, pritaškyta... Cukrinis gyvenimas nėra saldus...

Kur dingo senosios lietuvių tradicijos? Šventės tapo svetimos ir šaltos... Nebejauname vienas kito širdies... Dingo šiluma. Ar visam laikui?

Prislopinta šviesa. Graži būtybė, besislepianči saulės spinduliuose.

Mano švelnius skruostus žnaibo ledinis šaltis... Dūžtu į šukes kaip trapus porceliano žaisliukas. Žmonės eina gatve ir mindo. Porceliano šukes... Bejausmiai padarai. Porcelianas jau spėjo apsinešti

pilku gatvės purvu... Niekam šios šukės nerūpi. Tik mažytė mergaitė ėmė rinkti šukes. O jų nebe- daug... Ji nerado visų, nepavyks suklijuoti... Ir pravirko jinai – sunkiais ašarėlių lašais... O rytą kiemsargis sušlavė šukes ir... mergaitės ašaras.

Jei esi pasmerkta pražūčiai, tavęs niekas neišgelbės. Tyliai melsi, kad tavo gyvenimas nušvistų kita spalva, bet gyvenimo realybė bus nusprendusi už tave. Ji neklausia, kaip tu jautiesi, ji nesizvalgo atgal. Tyliai klausosi tavo verksmo ir žiūri į juodą tuštumą. Tai – tavo egzistencija, kurios nykumas tave tuoj nužudys. Praeityje kažką veikei, dar siekei tikslo, o dabar dabartis ir ateitis juoda ir gūdi kaip tamsiausia naktis, be mėnulio. Jis už debesies, kartu slepiančio ir nueinantį džiaugsmą, praeities ilgesį...

Atversk knygą... Paliesk baltą, iškalbingą popierių ir pajausk iš jo sklindančią išmintį... Susigyvenk su knyga.

Tyliai skaitau knygą. Girdžiu tik puslapių šlamėjimą. 156, 157 puslapis... Su kiekvienu jų plėtėja mano šypsena ir skaidrėja mintys.

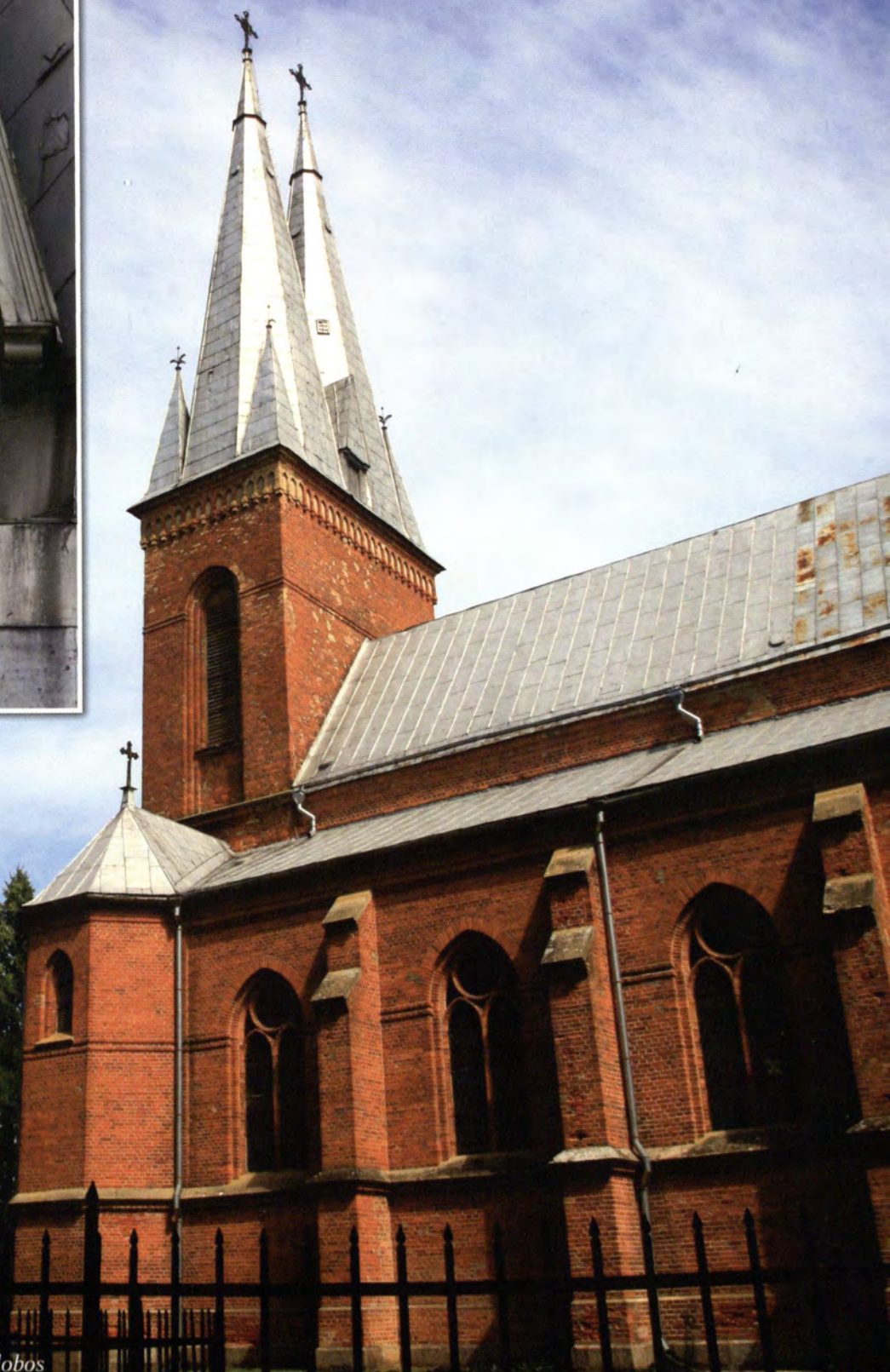
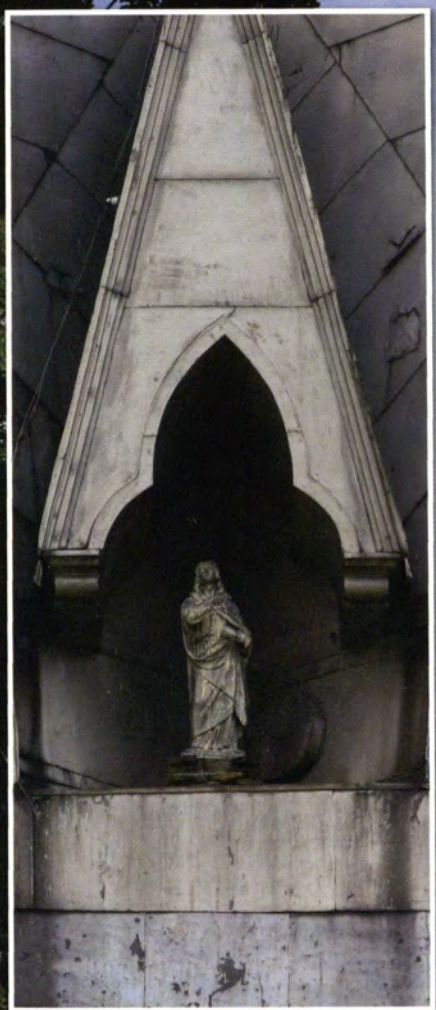
Buvau tokia trapi lyg stiklas, lyg krištolas dužau ir į šukes suskaldžiau svajones. Bet aš likau, bet aš esu. Aš gyvenu ir taip tikiu, kad kažkas tyliai laukia ir žada sulipdyti mano šukes.

Nėra gyvenimo – nereikia ir tokio. Gyvenimas yra daugiau negu prasmė. Tačiau abu jie neapčiuopiami, subtilūs ir lengvai iš pirštų slysta... Gyvenime klaida, kaltė ir graužatis palieka ženklus sieloje ir smegenų vingiuose. Kaltė išgraužia galias žaizdas. Lieka tik mintis: nėra gyvenimo, nereikia ir tokio...

Nesivyk to, kas nubėgo ir dingo, palikęs tave amžinai abejonei, subtiliems ir graudiems apmąstymams. Nesivyk. Tai – praeitis etapas, jo nesugrąžinsi ir nebebus. Meilė taip niekada nepasielgtų. Ji suprastų ir išvertų, pakentėtų kely, suprastų, ko trokšta širdis. Bet... Nesivyk to, kas nubėgo ir dingo.

Srūvantys per tuščias mano gatves medžių lapai neketina sustoti. Tarytum kietas kumštis trenkia į širdį, trenkia į sielą. Pasiklydau savo skersgatvyje, o gal akligatvy... Nes išėjimo neregėt niekur aplinkui. Iš akių iškrenta akiduobės ir rieda skersgatvio šaligatviu, iš tuščių akių krenta kruvinos ašaros...

Einu aš beprasmėmis miesto gatvėmis. Ir vienatvė seniai antram plane pasilikus. Viena, bet ne vieniša, liūdna, bet ne todėl, kad įskaudinta... Beprasmė miesto gatvė žiūri į mane išdaužytom gatvių žibintų akim. O dar tas lietus... Merkia ir permerkia kiaurai. Neliko net paguodos – ją pasiglemžė kruvini, krentantys medžių lapai...

*Panemunėlio Šv. Juozapo Globos
bažnyčios dvilypio bokšto fragmentas.*

Nuotr. Albino Kuliešio

Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčia.

Nuotr. Albino Kuliešio

